

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

---

*До 50-річчя
Тернопільського національного
економічного університету*

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ ОБЛІКУ

Монографія

За науковою редакцією
доктора економічних наук, професора З.-М. В. Задорожного,
доктора економічних наук, професора Я. Д. Крупки

Тернопіль
ТНЕУ
2013

УДК 657

ББК 65.052.9 (4 Укр) 2

С 76

Авторський колектив:

д. е. н. З.-М. В. Задорожний (передмова, 1.1), д. е. н. Я. Д. Крупка (3.1),
к. е. н. І. Я. Омецінська (3.3), к. е. н. Н. В. Гудзь (2.5), к. е. н. І. С. Давидович (2.3),
к. е. н. П. Н. Денчук (3.2), к. е. н. С. К. Ковальчук (2.1), к. е. н. О. М. Кундеус (1.6),
к. е. н. І. В. Мельничук (1.3), к. е. н. В. В. Муравський (2.6), к. е. н. І. Я. Назарова (1.4),
к. е. н. В. М. Панасюк (2.1), к. е. н. Н. В. Починок (2.4), к. е. н. Р. В. Романів (1.5),
к. е. н. В. Я. Фаріон (2.2), к. е. н. О. А. Шевчук (2.7), к. е. н. М. В. Дерій (1.7),
к. е. н. Н. Я. Зарудна (1.6), С. М. Галецук (1.8), Г. А. Римар (2.8), А. Т. Сафарова (3.4),
Ю. А. Судин (1.2)

За науковою редакцією д. е. н., проф. З.-М. В. Задорожного,
д. е. н., проф. Я. Д. Крупки

Рецензенти: **М. І. Бондар** – д. е. н., проф., завідувач кафедри обліку підприємницької діяльності ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»;
Є. В. Калюга – д. е. н., проф., завідувач кафедри обліку, аналізу та аудиту Національного університету біоресурсів та природокористування України;
В. А. Дерій – д. е. н., доц., завідувач кафедри економічного аналізу і статистики Тернопільського національного економічного університету

*Рекомендовано до друку за рішенням Вченої ради
Тернопільського національного економічного університету
(протокол № 2 від 30. 10. 2013 р.)*

С 76 **Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку** : моногр. / З.-М. В. Задорожний, Я. Д. Крупка, І. Я. Омецінська та ін.] ; за наук. ред. д. е. н., проф. З. М.-В. Задорожного, д. е. н., проф. Я. Д. Крупки. – Тернопіль : ТНЕУ, 2013. – 294 с.

ISBN 978-966-654-344-1

У монографії подано результати дослідження стану і перспектив розвитку вітчизняної системи обліку. Особливо велика увага приділена проблемам законодавчої, нормативної та інструктивної бази обліку. Значне місце відведено вдосконаленню обліку необоротних та оборотних активів, витрат і доходів підприємств. Запропоновано нові облікові підходи та здійснена аналітична оцінка капіталу і зобов'язань суб'єктів господарювання. Вагома частина монографії присвячена обліковій політиці підприємств.

Для докторантів, аспірантів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

УДК 657

ББК 65.052.9 (4 Укр) 2

ISBN 978-966-654-344-1

© Задорожний З.-М. В., Крупка Я. Д.,
Омецінська І. Я., 2013
© ТНЕУ, 2013

ЗМІСТ

Передмова	5
РОЗДІЛ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів відповідно до міжнародних стандартів	7
1.1. Дискусійні питання законодавчої та нормативної бази бухгалтерського обліку	7
1.2. Критичний погляд на відповідність Національної облікової системи міжнародним вимогам	17
1.3. Порядок формування активів відповідно до вимог Міжнародних стандартів фінансової звітності	26
1.4. Методи оцінки активів в умовах реорганізації бізнесу	34
1.5. Підходи до бухгалтерської оцінки деяких компонентів необоротних активів	44
1.6. Передумови відображення інформації про виробничі запаси в системі обліку на вітчизняних та зарубіжних підприємствах	55
1.7. Інформаційне поле обліку грошових коштів	67
1.8. Аналіз підходів до відображення операцій в іноземній валюті у фінансовій звітності підприємства	79
РОЗДІЛ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи підприємства	93
2.1. Методологічні аспекти витратної політики за умов функціонування інформаційних систем	93
2.2. Принципи формування і склад витрат операційної діяльності	100
2.3. Системи обліку витрат на виробництво і калькулювання собівартості продукції	119
2.4. Облік витрат на використання персоналу	151

2.5. Проблеми обліку фінансової та інвестиційної діяльності	163
2.6. Облік витрат на впровадження та застосування інформаційних технологій	175
2.7. Автоматизація фінансового обліку доходів, витрат і фінансових результатів	186
2.8. Окремі аспекти контролю витрат у житловому будівництві	197

РОЗДІЛ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу і зобов'язань підприємства	213
3.1. Структура капіталу підприємства: облікова інтерпретація та аналітична оцінка	213
3.2. Сутність, оцінка та відображення в обліку інтелектуального капіталу	234
3.3. Облік довготермінових зобов'язань	243
3.4. Облік поточних зобов'язань	260

ПЕРЕДМОВА

Розвиток національної економіки та забезпечення її конкурентоспроможності у світовій глобалізованій економіці є можливим за умови проведення чергових економічних реформ і покращення інвестиційного клімату в Україні. Одним із важливих факторів такого покращення є доведення вітчизняної системи обліку до міжнародних стандартів, що забезпечить зрозумілість фінансової звітності зарубіжними інвесторами. З цією метою необхідно внести низку змін до законодавчої і нормативної бази вітчизняного обліку. Важливим елементом системи вдосконалення господарського механізму на вітчизняних підприємствах є покращення інформаційного забезпечення менеджменту і власників про ефективність роботи окремих центрів відповідальності. Основним джерелом такого забезпечення є дані управлінського обліку. Саме впровадження останнього на середніх і великих підприємствах є нагальною необхідністю сьогодення.

Розглядом означених актуальних облікових проблем і присвячується ця монографія. Вона складається із трьох розділів, кожен з яких розкриває низку аспектів бачення науковцями кафедри обліку у виробничій сфері ТНЕУ проблематики формування вітчизняної системи обліку.

У першому розділі монографії «Проблемні аспекти трансформації обліку активів відповідно до міжнародних стандартів» розглядаються дискусійні питання законодавчої та нормативної бази бухгалтерського обліку, здійснено критичний аналіз відповідності національної облікової системи міжнародним вимогам, розкрито проблемні питання обліку необоротних активів, виробничих запасів та грошових коштів.

У другому розділі монографії «Витрати і доходи як об'єкти облікової системи підприємства» розкриті проблемні питання обліку формування витрат і доходів підприємств у різних видах діяльності, калькулювання собівартості продукції, витрат на персонал. Особливе місце відведено проблемам впровадження і застосування інформаційних технологій та автоматизації обліку витрат, доходів та фінансових результатів підприємств.

У третьому розділі монографії «Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу і зобов'язань підприємства» значне місце відведено обліковій інтерпретації та аналітичній оцінці структури капіталу, проблемним питанням

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

обліку довготермінових і поточних зобов'язань. Цінними для практики будуть пропозиції науковців щодо відображення в обліку інтелектуального капіталу.

Авторами окремих частин монографії є: доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи, завідувач кафедри обліку у виробничій сфері Тернопільського національного економічного університету З.-М. В. Задорожний (передмова, п. 1.1), доктор економічних наук, професор Я. Д. Крупка (п. 3.1), кандидати економічних наук, доценти: І. В. Мельничук (п. 1.3), І. Я. Назарова (п. 1.4), Р. В. Романів (п. 1.5), О. М. Кундеус (п. 1.6), Є. К. Ковальчук (п. 2.1), В. М. Панасюк (п. 2.1), В. Я. Фаріон (п. 2.2), І. Є. Давидович (п. 2.3), Н. В. Починок (п. 2.4), Н. В. Гудзь (п. 2.5), П. Н. Денчук (п. 3.2), І. Я. Омецінська (п. 3.3), кандидати економічних наук, старші викладачі: В. В. Муравський (п. 2.6), О. А. Шевчук (п. 2.7), кандидати економічних наук: М. В. Дерій (п. 1.7), Н. Я. Зарудна (п. 1.6), аспіранти: С. М. Галецук (п. 1.8), Ю. А. Судин (п. 1.2), Г. А. Римар (п. 2.8), А. Т. Сафарова (п. 3.4).

РОЗДІЛ 1

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОБЛІКУ АКТИВІВ ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

1.1. Дискусійні питання законодавчої та нормативної бази бухгалтерського обліку

Інтеграція України у світову глобалізаційну економіку потребує зближення законодавчих та нормативно-правових документів з питань інформаційного забезпечення зовнішніх інвесторів вітчизняних підприємств. З огляду на це виникає необхідність у здійсненні подальших реформ у вітчизняному бухгалтерському обліку як основної складової інформаційного забезпечення менеджменту та зовнішніх користувачів.

Нині в Україні продовжується період реформування вітчизняної системи бухгалтерського обліку, яке розпочалося у 2000 р. Уточнюються закони України, Положення (стандарти) бухгалтерського обліку, приймаються нові стандарти для підприємств державного сектору, багато суб'єктів господарювання переходить на міжнародні стандарти обліку та звітності.

У ході цього реформування виникають розбіжності між нормативними, інструктивними та законодавчими актами з одних і тих самих питань, а також відхилення від міжнародних стандартів у тих місцях, де їх не має бути. Ці факти призводять на практиці до певних труднощів при організації і веденні обліку та складанні як внутрішньої, так і фінансової звітності. Відповідно є необхідність в уточненні чинних законодавчих, нормативних та інструктивних актів з метою ліквідації цих невідповідностей.

Питання удосконалення законодавчої та нормативної бази бухгалтерського обліку розглядали такі вітчизняні науковці, як М. І. Боднар [1], К. В. Безверхий [2], С. Ф. Голов [3], С. О. Левицька [4], С. Ф. Легенчук [5], В. Б. Моссаковський [6], В. К. Орлова [7] та інші. Однак на сьогодні не всі проблеми, які вони висвітлювали у своїх працях, є вирішеними. Названі причини зумовлюють актуальність обраної тематики.

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Основними законодавчими та нормативними документами, що регулюють бухгалтерський облік в Україні, є Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 р. з подальшими змінами (далі Закон про бухгалтерський облік) [8] та Положення (стандарту) бухгалтерського обліку.

Протягом 2000–2012 рр. до Закону про бухгалтерський облік дев'ять разів вносилися зміни з різних причин. Основною з них є перехід на Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та фінансової звітності публічних акціонерних товариств, страховиків, банків, а також підприємств, які ведуть господарську діяльність за видами, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України.

Проаналізувавши зміст чинного Закону про бухгалтерський облік, можна зробити висновок, що в ньому є чимало дискусійних питань, пов'язаних із визначенням окремих термінів, а також неузгодженістю із новими нормативними документами.

Після набуття чинності нової редакції Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затвердженого Наказом Міністерства фінансів України № 73 від 07. 02. 2013 р. [9], у вітчизняній нормативній базі обліку з'явився новий вид нормативного документа. До діючих Положень (стандартів) бухгалтерського обліку (П(С)БО) додалася приставка «національні» і всі новоприйняті вітчизняні стандарти тепер будуть Національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку (НП(С)БО).

Слід зазначити, що подане у Законі про бухгалтерський облік визначення терміна «Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку» потребує деякого, на нашу думку, уточнення. Так, зокрема, доцільно було б наголосити, що цей нормативний документ, перш за все, визначає принципи та методи ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності, а не забезпечує формування державної фінансової політики. Таке формування є результатом правильного ведення обліку з врахуванням зазначеного зауваження визначення терміна могло би бути таким: національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку – це нормативно-правовий акт, затверджений центральним органом виконавчої влади, що визначає принципи і методи ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, що не суперечать Міжнародним стандартам бухгалтерського обліку і фінансової звітності, і забезпечує формування державної фінансової політики.

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

Не зовсім вдалим у Законі про бухгалтерський облік є також визначення термінів «бухгалтерський облік», «внутрішньогосподарський (управлінський) облік», «економічна вигода» та «облікова політика».

Якщо вести мову про термін «бухгалтерський облік» як «...процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім і внутрішнім користувачам для прийняття рішень», то в ньому, на наш погляд, зайвими є слова «виявлення» і «вимірювання». Виявляти та вимірювати інформацію не є завданнями бухгалтерського обліку. Постає питання, як і чим можна **вимірювати** інформацію? Можливо, доречним у цьому разі було би використання слова «оцінки», але воно має бути вказане після слова «реєстрації». Ця пропозиція пов'язана з тим, що після фіксації господарських операцій у кількісних показниках цю інформацію здебільшого відразу потрібно відобразити у грошовому вимірнику, тобто здійснити оцінювання.

Із врахуванням зазначених зауважень визначення терміна могло би бути таким: бухгалтерський облік – це процес реєстрації, оцінювання, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень.

У визначенні терміна «внутрішньогосподарський (управлінський) облік», наведеному у Законі про бухгалтерський облік, «...як системи обробки та підготовки інформації про діяльність підприємства для внутрішніх користувачів у процесі управління підприємством» доречно після слова «система» подати слово «збору». Таке твердження пояснюється тим, що не можна обробляти інформацію, якої поки що немає, тобто яка на певний момент не зібрана. Крім того, доцільно зазначати, чи така інформація отримана в результаті операцій, які відбулися чи які можуть відбутися у майбутньому. Останнє питання є найбільш дискусійним серед науковців на сьогодні, оскільки із середини 90-х рр. ХХ ст. чимало з них неодноразово стверджували, що управлінський облік, якщо й існує, то в жодному разі не може охоплювати бюджетування, аналіз релевантності інформації для прийняття управлінських рішень тощо. До вчених, які відстоюють цю думку, перш за все, зараховують О. С. Бородкіна, Ф. Ф. Бутинця, Б. І. Валуєва та інших.

Наступним терміном, зміст якого доцільно було б уточнити, є «облікова політика» як «...сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності». Із визначення не зрозуміло, про які саме принципи, методи і процедури

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

йдеться. Хоча визначення майже повністю відповідає змісту цього поняття, наведеного у п. 5 МСБО 8: «...конкретні принципи, основи, домовленості, правила та практика, застосовані суб'єктами господарювання при складанні та поданні фінансової звітності» [10]. Кожна функція управління, до якої належить і бухгалтерський облік, має власні принципи та методи, тому у визначенні доцільно було б зазначити, що облікова політика є сукупністю принципів, методів і процедур бухгалтерського і внутрішньогосподарського обліку. Крім цього, на нашу думку, облікова політика визначається не тільки для складання та подання фінансової звітності. Облік з метою складання названої звітності потрібен лише дуже обмеженому колу осіб. Він має вестися, перш за все, для забезпечення необхідною інформацією всього спектру як внутрішніх, так і зовнішніх користувачів. Перші значну частину інформації отримують не з фінансової, а з внутрішньої (управлінської) звітності, яка складається за даними внутрішньогосподарського (управлінського) обліку. Відповідно визначення терміна «облікова політика» могло би бути таким: облікова політика – це сукупність принципів, методів і процедур бухгалтерського і внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, що використовується підприємством для їхнього ведення, складання та подання фінансової і внутрішньої (управлінської) звітності.

Дискусійним питанням є визначення у Законі про бухгалтерський облік терміна «економічна вигода» як «...потенційної можливості отримання підприємством грошових коштів від використання активів» [8]. Воно не зовсім збігається із трактуванням цього терміна в МСФЗ. Так, зокрема, майбутня економічна вигода від активу відповідно до п. 2.17 МСФЗ для малих та середніх підприємств – це його потенціал, який прямо чи непрямо сприяє надходженню коштів та їхніх еквівалентів на підприємство. Ці грошові потоки можуть виникнути в результаті використання активу або його вибуття [10]. На наш погляд, економічну вигоду можна отримати не тільки у вигляді грошових коштів. Часто на практиці використання активів може забезпечити отримання цінних паперів у вигляді акцій, облігацій, векселів підприємств або інших активів (запасів, основних засобів, інвестиційної нерухомості тощо). Такої думки дотримуються С. Левицька і О. Осадча [5, с. 21]. Крім цього, на їхній погляд, оцінка надходження економічної вигоди на підприємство залежить від характеру операції:

– придбані за гроші для господарської діяльності активи забезпечать у результаті продажу товарів (робіт, послуг) надходження коштів на підприємство;

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

– фінансові інвестиції в акції, облигації, депозити тощо забезпечать надходження грошових коштів (товарно-матеріальних цінностей) у результаті їхнього погашення дебіторами або одержання грошей на банківський рахунок від здійснення факторингових операцій [5, с. 21]

Водночас вважаємо, якщо у назві терміна є слово «вигода», то використання активів не має бути збитковим, в іншому разі це не буде економічна вигода, оскільки підприємство зазнаватиме збитків. Крім цього, у визначенні наголос потрібно робити не на «потенційну можливість», а на «грошові кошти чи інші активи», оскільки якщо зміст поняття «економічна вигода» вставити у трактування «активів», яке є складовою останнього і наведене у Законі про бухгалтерський облік, воно буде неоднозначним. Тоді його редакція може бути такою: активи – це ресурси, контрольовані підприємством за результатами минулих подій, використання яких, як очікується, забезпечить потенційну можливість підприємству отримати грошові кошти від використання цих активів. З урахуванням усіх зауважень визначення терміна «економічна вигода» може бути таким: економічна вигода – це грошові кошти, цінні папери або інші активи, які можуть бути результатом беззбиткового вибуття або використання власних чи орендованих активів.

Крім термінів бухгалтерського обліку, у Законі про бухгалтерський облік потребують уточнення також окремі його статті. Так, зокрема, у п. 1. ст. 12-1 зазначено, що для складання фінансової звітності застосовуються міжнародні стандарти, якщо вони не суперечать цьому Закону та офіційно оприлюднені на веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної фінансової політики. Якщо проаналізувати зміст Міжнародних стандартів фінансової звітності, то можна зробити висновок, що у них визначення окремих термінів трактується не так, як у Законі про бухгалтерський облік. Зокрема, до таких термінів належать «економічна вигода», «облікова політика», «фінансова звітність» (табл. 1.1.1).

Отже, наявні певні невідповідності чи суперечності між Законом про бухгалтерський облік і Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку і фінансової звітності. На наш погляд, у змісті п. 1 ст. 12-1 замість фрази «якщо вони не суперечать цьому Закону» доцільно вставити слово «які». З врахуванням запропонованої зміни редакція цього пункту буде такою: для складання фінансової звітності застосовуються міжнародні стандарти, які офіційно оприлюднені на веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної фінансової політики.

Відмінності у визначенні окремих термінів, наведених у Законі про бухгалтерський облік і Міжнародних стандартах бухгалтерського обліку і фінансової звітності

Назва терміна	Зміст терміна	
	Відповідно до Закону про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні	Відповідно до Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності
Економічна вигода	Потенційна можливість отримання підприємством грошових коштів від використання активів	Потенціал, який прямо чи не прямо сприяє надходженню грошових коштів та їхніх еквівалентів на підприємство (п. 2.17 МСФЗ для МСП)
Облікова політика	Сукупність принципів, методів та процедур, які використовуються підприємством для складання і подання фінансової звітності	Конкретні принципи, основні домовленості, правила, які на практиці застосовують суб'єкти господарювання при складанні та поданні фінансової звітності (п. 5 МСБО 8)
Фінансова звітність	Бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів на підприємство за звітний період	Це така фінансова звітність, яка мала на меті задовольнити конкретні потреби користувачів, які не можуть вимагати від суб'єкта господарювання скласти звітність згідно з їхніми інформаційними потребами (п. 7 МСБО 1)

Після набуття чинності НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» змінилась назва і структура окремих форм фінансової звітності. Так, зокрема, Баланс є одночасно Звітом про фінансовий стан, а Звіт про фінансові результати – Звітом про сукупний дохід. У Законі про бухгалтерський облік (п. 1 ст. 13 і п. 3 ст. 14) наводяться старі назви форм фінансової звітності – Баланс і Звіт про фінансові результати. З метою ліквідації цієї неузгодженості, яка може призвести до певних непорозумінь на практиці, необхідно внести зміни у вказані статті Закону, які б передбачили нові назви форм фінансової звітності – Баланс (Звіт про фінансовий стан) і Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід).

Іншим недоліком Закону про бухгалтерський облік є зміст п. 1 Прикінцевих положень, де йдеться про контроль за додержанням законодавства про бухгалтерський облік та фінансову звітність і відповідальність за допущені помилки при веденні обліку. На наш погляд, вони є занадто узагальненими.

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

Відсутність конкретизації у цих статтях часто призводить на практиці до безвідповідальності з боку облікових працівників, які підмінюють ведення бухгалтерського обліку податковими розрахунками, оскільки за допущені помилки в останніх передбачена суттєва як адміністративна, так і кримінальна відповідальність.

Одним із нормативних актів як результат чергового етапу реформування вітчизняної облікової системи є Наказ Міністерства фінансів України № 73 від 07. 02. 2013 р., яким затверджено Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Його прийняття привело до відміни перших п'яти П(С)БО та кардинальної зміни структури фінансової звітності. Детально проаналізувавши цей стандарт, можна дійти висновку, що у ньому так само, як і в Законі про бухгалтерський облік, є низка дискусійних моментів. Вони пов'язані із визначенням окремих термінів та структури фінансової звітності. Так, зокрема, у Загальних положеннях стандарту окремі питання виникають щодо обґрунтованості визначень термінів «звичайна діяльність», «інший сукупний дохід», «національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку», «фінансова діяльність». Доцільність внесення змін до визначення терміна «національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку» автор обґрунтував при проведенні аналізу облікових термінів, що наведені в Законі про бухгалтерський облік.

Тракування терміна «звичайна діяльність» у НП(С)БО як «...будь-яка основа діяльність, а також операцій, які її забезпечують або виникають внаслідок її проведення», є не повним. Це можна пояснити тим, що звичайна діяльність охоплює не тільки основну, а й іншу операційну, фінансову та інвестиційну діяльність. У стандарті, на нашу думку, значно звужена сфера звичайної діяльності. З метою ліквідації непорозумінь на практиці і відновлення сутності терміна «звичайна діяльність» необхідно внести зміни в НП(С)БО 1 у частині цього визначення і подати його в такій редакції: звичайна діяльність – це сукупність операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства.

Визначення терміна «інший сукупний дохід», наведене в НП(С)БО 1, як «...доходи і витрати, які не включені до фінансових результатів підприємства», також має певні суперечності. Виникає два питання: перше – як витрати можуть бути іншим сукупним доходом; друге – як доходи і витрати можуть бути **включені** до фінансових результатів? Зазначимо, що автори стандарту в цьому разі мали на увазі частину різниці між доходами і витратами, яка не

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

відображена при визначенні фінансового результату у розділі I «Фінансові результати» Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід). Проте зміст термінів потрібно подавати у такій редакції, щоб не виникали вищезгадані питання. Відповідно визначення «інший сукупний дохід» могло б бути таким: інший сукупний дохід – це частина загального доходу, який не врахований при визначенні чистого фінансового результату у фінансовій звітності.

Щодо визначення терміна «фінансова діяльність» як «... діяльність, яка призводить до змін розміру і складу власного та позикового капіталів», то, на наш погляд, у ньому замість слів «власного та позикового капіталів» потрібно використати фразу «запозичень та пов'язаною із цим зміною власного капіталу». Таке твердження впливає із того, що зміна структури і розміру власного капіталу не завжди призводить до зміни запозичень. Часто вона може бути результатом операційної чи інвестиційної діяльності. Наприклад, нарахування штрафних санкцій за несвочасну сплату податків призводить до зміни власного капіталу та зобов'язань, але цю операцію не завжди можна зарахувати до фінансової діяльності. Це операційна діяльність. Крім цього, запропоноване визначення є більш близьким за змістом до визначення, наведеного у МСБО 7 «Звіт про рух грошових коштів»: діяльність, що спричиняє зміни розміру та складу вкладеного капіталу та запозичень суб'єкта господарювання [10].

Окремими додатками до НП(С)БО 1 подані нові форми фінансової звітності. Зокрема, у додатку 1 наведені форми і склад статей Балансу (Звіту про фінансовий стан), Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід), Звіту про рух грошових коштів (за прямим методом), Звіту про рух грошових коштів (за непрямим методом) і Звіту про власний капітал. Проаналізувавши структуру вищезазначених форм фінансової звітності, можна зробити висновок, що вона потребує вдосконалення. Перш за все, це стосується структури балансу. Так, зокрема, при його побудові не завжди дотримані принципи розміщення статей активу в порядку зростання ступеня їхньої ліквідності, а статей пасиву – в порядку зростання вимоги до погашення заборгованості. Саме ці принципи використовуються на підприємствах, які використовують європейську континентальну модель обліку. Так, наприклад, першою статтею розділу I «Необоротні активи» Балансу (Звіту про фінансовий стан) (рядок 100) мають бути не нематеріальні активи, а незавершені капітальні інвестиції, оскільки останні є менш ліквідними, ніж перші. З цієї

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

самої причини першою статтею (рядок 1100) розділу II «Оборотні активи» мають бути «витрати майбутніх періодів», а не «запаси»; «інші оборотні активи» (рядок 1190) слід розмістити у розділі II перед статтею «поточні фінансові інвестиції».

Статті пасиву балансу, на нашу думку, теж потребують переформатування. Так, зокрема, «відстрочені податкові зобов'язання» мають бути розміщені після «довгострокових кредитів банку», оскільки вони є зобов'язаннями перед бюджетом, які належать до першочергових платежів підприємства.

Якщо розглядати структуру Звіту про рух грошових коштів, то в ньому у рядку 3205 передбачено відображати суму коштів від реалізації необоротних активів. У зв'язку із набуттям чинності П(С)БО 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність» словосполучення «реалізація необоротних активів» майже втратило зміст. Це пояснюється тим, що при плануванні реалізації основних засобів чи інших видів необоротних активів вони переводяться до необоротних активів, утримуваних для продажу, та груп вибуття, які за суттю є оборотними активами. Вважаємо, що у названій формі звітності рядок 3205 слід назвати «необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття». Крім цього, неодноразово у науковій літературі висловлювалася думка, що потрібно узгодити питання віднесення реалізації вищеназваних активів до іншої операційної чи інвестиційної діяльності згідно з вимогами до заповнення форм фінансової звітності № 2 і № 3 відповідно.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити такі висновки:

- 1) необхідно переглянути Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» щодо узгодження його з новою вітчизняною нормативною базою та Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку і фінансової звітності, а також покращення змісту окремих термінів, наведених у ньому;
- 2) зміст чинного НП(С)БО 1 потребує уточнення редакції термінів «звичайна діяльність», «інший сукупний дохід», «фінансова діяльність» та структури і розміщення статей Балансу (Звіту про фінансовий стан);
- 3) необхідно уточнити український переклад Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності з метою ліквідації викривлень в їхньому змісті, що на практиці призводить до певних непорозумінь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар М. Внутрішньогосподарський (управлінський) облік в управлінні підприємницькою діяльністю / М. Бондар // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2010. – № 2(17). – С. 16–18.
2. Безверхий К. Застосування МСФЗ для малих і середніх підприємств: реалії сьогодення і вимоги часу / К. Безверхий // Бухгалтерський облік і аудит. – 2013. – № 5. – С. 8–12.
3. Голов С. МСФЗ в Україні: шляхом спроб і помилок / С. Голов // Бухгалтерський облік і аудит. – 2012. – № 3. – С. 3–12.
4. Легенчук С. Погляд на реформу національної системи бухгалтерського обліку: ефект когнітивного дисонансу / С. Легенчук, Д. Лозинський // Бухгалтерський облік і аудит. – 2012. – № 8. – С. 22–26.
5. Левицька С. Економічна вигода як оцінка доходу в бухгалтерському обліку: методичні та організаційні підходи до визнання / С. Левицька, О. Осадча // Бухгалтерський облік і аудит. – 2013. – № 5. – С. 20–27.
6. Моссаковський В. Необхідність інтеграції звітної інформації / В. Моссаковський // Бухгалтерський облік і аудит. – 2012. – № 8. – С. 3–9.
7. Орлова В. Трансформація фінансової звітності за міжнародними стандартами / В. Орлова, С. Кафка // Бухгалтерський облік і аудит. – 2013. – № 5. – С. 3–7.
8. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України № 996-XIV від 16. 07. 1999 р. зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
9. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=367055&cat_id=293533.
10. Міжнародні стандарти фінансової звітності (версія перекладу українською мовою – на 01. 01. 2011 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.

1.2. Критичний погляд на відповідність національної облікової системи міжнародним вимогам

Сучасні глобалізаційні процеси у сфері економіки вимагають від облікової системи України узгодженості з міжнародними нормами. Зрозумілість фінансової звітності зовнішнім користувачам дасть змогу залучати іноземні інвестиції та бути активним учасником інтернаціональних економічних процесів. З огляду на це виникає необхідність у конвергенції національної та міжнародної облікових систем.

Національні Положення (стандарти) бухгалтерського обліку (П(С)БО) значною мірою відповідають вимогам Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), водночас не можна констатувати їх повної відповідності. Постійні корегування міжнародних правил, зумовлені стрімким економічним розвитком та пристосуванням до облікових систем різних країн, збільшують перелік відмінностей та уповільнюють темп узгодження національних стандартів з міжнародними вимогами. Тому сьогодні актуальним є вирішення проблем уніфікації національного облікового механізму з міжнародною практикою.

Неоднозначними є погляди щодо того, наскільки фінансова звітність, складена за П(С)БО, відповідає вимогам Міжнародних стандартів фінансової звітності. Об'єктом дискусій між вітчизняними та зарубіжними вченими є значимість розбіжностей і вплив їх на якість та достовірність інформації.

Окремі автори ведуть мову про те, що створювати і запроваджувати національні стандарти у вітчизняну практику обліку взагалі було недоцільно. Так, старший партнер фірми «Прайсвогтерхауз Купере» Д. Парфїт зазначає, що «... перехід на українські стандарти бухгалтерського обліку, які не визнані та незрозумілі в світі, пуста втрата часу. Нехай експерти говорять, що вони базуються на Міжнародних стандартах бухгалтерського обліку, але якщо це не міжнародні стандарти, то вони не будуть прийняті в світі. І українські компанії, які захочуть працювати на Заході, будуть нести додаткові витрати» [3, с. 5].

У Звіті Всесвітнього банку, хоча й було вказано на схвальний прогрес щодо стандартів обліку, зазначено, що ці стандарти не забезпечили той рівень прозорості та зіставності, який вимагається в МСФЗ [8].

У попередніх роках у межах кількох проектів було здійснено аналіз щодо відповідності П(С)БО і МСФЗ. У результаті такого аналізу [6] експерти

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

компанії «ІВТСІ», яка створювала Проект реформи бухгалтерського обліку у приватному секторі в Україні, дійшли висновку, що П(С)БО не повністю відповідають МСБО, тому замість розробки національних стандартів України потрібно приймати МСБО в «чистому вигляді».

Схожу думку висловив старший спеціаліст з МСБО Агентства США з міжнародного розвитку Б. Хілл [7, с. 4]: «...якщо звітність ґрунтується на місцевих стандартах, які суттєво відрізняються від міжнародних, це незмінно призводитиме до розбіжності результатів, що унеможливило б надійне зіставлення показників українських підприємств з показниками їх іноземних конкурентів без трансформування їх фінансової звітності».

Наявність розходження між П(С)БО та МСФЗ визнано на законодавчому рівні. Це підтверджується наявністю у Законі України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» (в редакції від 22. 12. 2011 р.) норми, яка зобов'язує публічні акціонерні товариства, банки та страховиків, а також підприємства з переліку, встановленого Кабміном України, надавати звітність за МСФЗ [5]. Отже, якщо для зазначених суб'єктів господарської діяльності формування звітності за міжнародними стандартами є обов'язковим, то розбіжності між П(С)БО та МСФЗ, на думку законодавця, суттєві.

З метою визначення причин, що зумовлюють розбіжності, проведемо порівняння концептуальних положень та загальних вимог МСФЗ до фінансової звітності з аналогічними нормами українського законодавства та П(С)БО (табл. 1.2.1).

Перш за все, у нормативних документах з національного бухгалтерського обліку відсутній окремий документ – Концептуальна основа. Фактично, принципи та теоретичні засади обліку містяться у Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» (Закон) та у П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Зміст основних якісних характеристик інформації є близьким, але групування їх має відмінності. Зокрема, у Концептуальній основі наведено два основоположні припущення – неперервності та нарахування і відповідності доходів і витрат. У Законі також наведено вказані принципи, але не як основоположні, а як пересічні серед десяти інших, що стосуються ведення обліку і складання звітності.

У П(С)БО відсутні певні концепції та якісні характеристики подання фінансових звітів. Зокрема, у П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» безпосередньо не розкриті деякі концепції складання фінансових звітів, такі як правдиве подання, а принципи суттєвості, агрегування, згортання і надання порівняльної інформації при складанні фінансових звітів

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

Таблиця 1.2.1

Основні відмінності у концептуальних положеннях між П(С)БО та МСФЗ

	П(С)БО	МСФЗ
Принцип обачності	Установлено як один з основних принципів складання фінансової звітності (ФЗ)	Не розглядається як принцип складання ФЗ
Співвідношення «витрати-вигоди»	Не є умовою ведення обліку та складання ФЗ	Розглядається як одна з підстав надання даних у ФЗ
Відхилення від стандартів	Не допускаються	Допускаються як виняток, якщо виконання вимог стандарту може ввести в оману користувача настільки, що це суперечитиме меті складання ФЗ
Використання аналогій	Не допускається	Якщо в системі МСФЗ не міститься положень, що регулюють облік тієї чи іншої операції, то допускається використання положень інших стандартизаційних систем, споріднених із системою МСФЗ
Несуттєві статті	Немає застереження про те, що стандарти не застосовуються до несуттєвих статей	МСФЗ не застосовується до несуттєвих статей, тобто підприємство не зобов'язано розкривати необхідну за МСФЗ інформацію, якщо стаття несуттєва

застосовуються тільки частково. На противагу цьому, згідно з МСБО, кожну суттєву статтю у фінансових звітах необхідно подавати окремо, несуттєві суми слід поєднувати з сумами, подібними за характером і функціональним призначенням. Це питання розглядається в П(С)БО, але фактично не знаходить свого застосування на практиці, оскільки форми фінансових звітів встановлені в законодавчому порядку та є обов'язковими до застосування. Порівняльну інформацію слід включати до інформації оповідального та описового характеру, якщо вона є суттєвою для розуміння фінансових звітів поточного періоду. Порівняльні показники, що наводяться при розкритті інформації у фінансових звітах, допомагають користувачам правильно оцінити результати діяльності підприємства в контексті часового періоду.

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Щодо суттєвості можна констатувати, що, на відміну від МСБО, українські положення (стандарти) не розглядають суттєвість інформації як засіб забезпечення доречності та достовірності фінансової звітності. Тому очевидно, що методи відображення деяких незначних елементів складні та невідповідні для вітчизняної системи бухгалтерського обліку.

Право обирати альтернативні варіанти теж є однією з вагомих відмінностей міжнародної та національної систем обліку. МСБО 1 «Подання фінансових звітів» містить роз'яснення щодо того, в яких випадках підприємство може відхилитися від вимог міжнародних стандартів з метою досягнення справедливого подання інформації у фінансових звітах. У П(С)БО такі інструкції відсутні. Таким чином, існує ймовірність того, що інтерпретація справедливого подання в контексті П(С)БО та МСБО відрізняться. Національні положення передбачають тільки один обов'язковий формат для подання фінансових звітів, що не виключає можливість агрегування та згорання. Однак МСБО передбачають гнучкіший формат подання фінансових звітів, що дозволяє відображати конкретні особливості підприємства і запобігає накопиченню недоречної інформації.

Невідповідності наявні і стосовно складу фінансової звітності, що може бути важливим фактором формування якісної та достовірної інформації про фінансовий стан суб'єкта господарювання (рис. 1.2.1).

Склад та формат фінансової звітності в Україні затверджено Міністерством фінансів України на законодавчому рівні. Така жорстка регламентація, на наш погляд, і є основним джерелом відмінностей, які виникають між вітчизняними та міжнародними стандартами у даному аспекті. МСФЗ пріоритетним визначають професійне судження щодо об'єкта обліку, тоді як П(С)БО містять чітку інструкцію, відхилення від якої не допускається.

Процес адаптації обліку до міжнародних вимог привів до появи таких нових звітів, як Звіт про рух грошових коштів та Звіт про власний капітал. Аналізуючи наближеність П(С)БО та МСБО, бачимо ряд розбіжностей. Зокрема, це стосується самого поняття «потік грошових коштів», яке несе різне змістове навантаження; переліку підприємств, що мають складати такий звіт; підходів до методів заповнення інформації у звіті; інформації щодо негрошових даних та застосування облікової політики тощо. Це також стосується непродуманої та складної побудови національного звіту про рух грошових коштів, вузького трактування його статей, що може свідчити про можливість арифметичних «підтасувань» даних, поверхневого розкриття інформації щодо грошових потоків підприємства.

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

Рис. 1.2.1. Форматування та склад звітності: невідповідності між П(С)БО та МСФЗ

Деякі відмінності наявні і у форматі Приміток до фінансової звітності. Зокрема, згідно з МСБО 1 у Примітках слід подавати інформацію про основу складання фінансових звітів і конкретні облікові політики, застосовані підприємством.

Також згідно з міжнародними вимогами розкриття потребує інформація, яка не знаходить свого відображення у Формі № 5, складеній відповідно до національних вимог, зокрема:

- про непередбачені зобов'язання та невизнані контрактні зобов'язання;
- про суму дивідендів, запропонованих або оголошених до затвердження фінансових звітів, але не визнаних як виплата акціонерам;
- про суму кумулятивних дивідендів за привілейованими акціями;
- про нефінансову інформацію (про цілі та політику управління фінансовими ризиками) [2].

Згідно з МСБО 1 необхідно розкривати порівняльну інформацію щодо числових показників за попередній період. У національних стандартах такий підхід не передбачається.

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Слід розрізняти нормативи національних П(С)БО та практику їх застосування. Кожне П(С)БО містить розділ «Розкриття інформації», в якому наводяться показники та опис даних, які слід подавати у річному фінансовому звіті. Якщо проаналізувати зміст вказаного розділу кожного П(С)БО, то можна зробити висновок про відсутність значних відмінностей між складом інформації для розкриття за МСФЗ та П(С)БО. Проте практика свідчить, що основні користувачі фінансової звітності (органи статистики, міністерства, ДКЦПФР) не цікавляться цією інформацією, тому підприємства її не розкривають. У цьому разі доцільно говорити не про відмінності у вимогах МСФЗ та П(С)БО, а про відмінності у практиці їх застосування.

Доцільно також розглянути проміжну звітність як об'єкт відмінностей між національними та міжнародними стандартами (рис. 1.2.2).

Рис. 1.2.2. Відмінності формування проміжної звітності за МСФЗ та П(С)БО

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

На схемі відображено певні елементи складання та подання проміжної звітності, що не збігаються у національних та міжнародних положеннях. Вони стосуються складу, періодизації, обов'язковості та деяких окремих основ складання проміжної звітності.

Аналіз відповідності Положень (стандартів) бухгалтерського обліку міжнародним стандартам показав наявність деяких відмінностей, що стосуються як концептуальних положень, так і окремих аспектів ведення обліку та формування фінансової звітності. Варто звернути увагу на суттєвість таких розбіжностей, що визначає вплив їх на якість фінансової звітності та відповідність міжнародним стандартам. З огляду на це розглянемо наступний алгоритм аналізу відповідності фінансової звітності міжнародним стандартам (рис. 1.2.3).

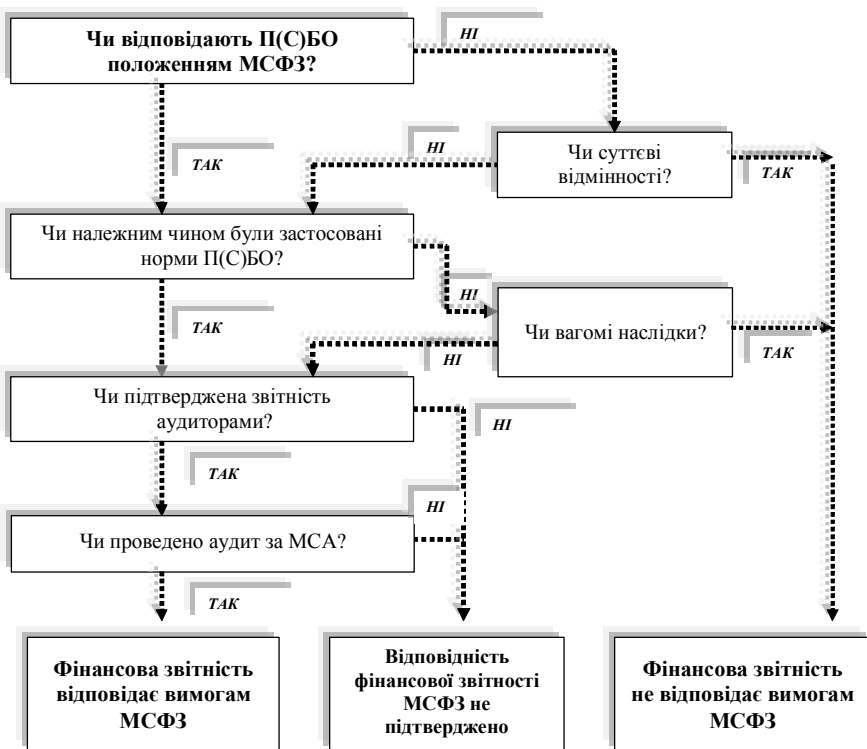

Рис. 1.2.3. Алгоритм аналізу відповідності фінансової звітності вимогам МСФЗ [1, с. 158]

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Згідно з даним алгоритмом відповідність звітності, складеної за П(С)БО, всім вимогам МСФЗ може існувати лише за умов:

- ідентичності концептуальних основ та відповідності норм П(С)БО положенням МСФЗ;
- зрозумілої інтерпретації та дотримання вимог П(С)БО;
- незначного впливу існуючих відмінностей на якість фінансової звітності;
- підтвердження аудиторським висновком відповідності фінансової звітності вимогам МСФЗ.

Враховуючи загальну відповідність П(С)БО вимогам МСБО, спостерігаємо низку суттєвих відмінностей, які є перешкодою на шляху адаптації вітчизняної системи обліку до міжнародних правил. Варго зауважити, що кількість неузгоджень значно зросла при перегляді міжнародних стандартів. Взявши до уваги тенденції стрімкого економічного розвитку та глобалізаційних процесів, можна передбачити, що ряд МСБО зазнає змін. Така ситуація зумовить зростання кількості відмінностей між національними та міжнародними стандартами. Існує небезпека неперервного віддалення цих двох облікових систем.

З метою запобігання розвитку розбіжностей та приведення національних облікових положень у відповідність до МСФЗ вважаємо за необхідне виконати такі заходи:

- привести у відповідність до міжнародних вимог концептуальні основи формування і подання інформації, зокрема це стосується якісних характеристик та принципів відображення даних;
- сформувати якісну нормативно-правову базу, що не міститиме суперечностей та неузгодженості, а функціонуватиме як дієвий механізм;
- відмовитись від жорсткої регламентації, яка зумовлює основні невідповідності міжнародній обліковій системі;
- усунути відмінності щодо складу та формату фінансових звітів як основного джерела інформації для прийняття управлінських рішень.

Впровадження МСФЗ в обліковий простір України може бути здійснене лише шляхом поступового пристосування та усунення основних невідповідностей між національною та міжнародною системою обліку. В іншому разі існує ризик несприйняття та перекручення норм МСФЗ з метою збереження сталої національної облікової практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку : моногр. / С. Ф. Голов. – К. : МІМ ; Центр уч. л-ри, 2007. – 522 с.
2. Міжнародні стандарти фінансової звітності (версія перекладу українською мовою – на 01. 01. 2013 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.
3. Парфитт Д. НБУ и МВФ сделали нам неплохую рекламу / Д. Парфитт // Украинская инвестиционная газета. – 2000. – № 22. – С. 1, 5.
4. Положення (стандарти) бухгалтерського обліку зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>.
5. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України № 996-ХІV від 16.07.1999 р. зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
6. Проект реформи бухгалтерського обліку у приватному секторі в Україні (сервер науково-технічного центру України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.stcu.kiev.ua/tr_kiev_2/cd-web/materials/ageeva/index.htm.
7. Хілл Б. Порівняння Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку України з Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку: програма фінансового навчання / Б. Хілл. – К. : Проект USAID «Розвиток ринків капіталу», 2010. – 37 с.
8. Report on the observance of Standards and codes (ROSC) Accounting and Auditing. August 15, 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org/ifa/rosc.ukr.pdf>.

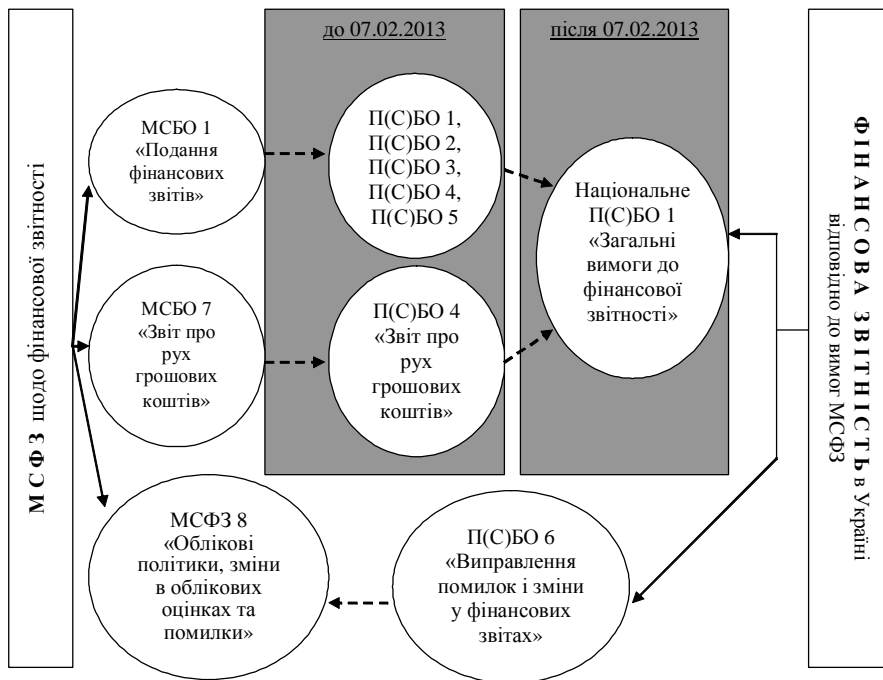
1.3. Порядок формування активів відповідно до вимог Міжнародних стандартів фінансової звітності

Стандартизація бухгалтерського обліку та звітності відповідно до вимог міжнародних стандартів є неминучим процесом. Поступове трансформування звітності вітчизняних підприємств згідно з Міжнародними стандартами фінансової звітності (МСФЗ) дозволить найближчим часом внести зміни в побудову якісної обліково-інформаційної бази. Разом з тим, у частині формування інформації про активи підприємства у фінансовій звітності відповідно до вимог МСФЗ є ряд невирішених питань: 1) відсутність кваліфікованих фахівців, які можуть розуміти і застосовувати МСФЗ; 2) не розроблені методики формування інформації щодо суттєвих статей активу Балансу у звітності згідно з міжнародними стандартами, у зв'язку з чим власнику або керівнику підприємства необхідно виробити правильну стратегію впровадження МСФЗ. Варто зазначити, що потреба у розробці методики трансформації основних показників активу Балансу пов'язана з інтересом інвесторів та власників, який викликаний пошуком нових інвестиційних можливостей у процесі розвитку ринкової економіки країни. Отже, тема дослідження є актуальною та має практичну цінність.

Питанням адаптації національних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності України до міжнародних вимог приділяли увагу такі вітчизняні вчені, як Ф. Ф. Бутинець, С. Ф. Голов, М. В. Кужельний, Є. В. Мних, В. М. Пархоменко, В. В. Сопко, Н. Б. Ткаченко та ін. Проте потребують подальшого дослідження питання методологічних і методичних засад бухгалтерського обліку та фінансової звітності відповідно до міжнародних стандартів. На сьогодні міжнародні стандарти не тільки узагальнюють накопичений досвід різних країн, а й активно впливають на розвиток національних систем бухгалтерського обліку та звітності. Звітність підприємств – важлива складова як приватного, так і державного управління. Вона є першочерговим елементом у прийнятті рішень щодо інвестицій, кредитних та інших фінансових операцій.

Відповідність національних Положень (стандартів) бухгалтерського обліку (П(С)БО) Міжнародним стандартам бухгалтерського обліку (МСБО) щодо регулювання фінансової звітності наведено на рис. 1.3.1.

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

Рис. 1.3.1. Відповідність національних П(С)БО і МСФЗ щодо регулювання фінансової звітності

Згідно з МСБО 1, фінансові звіти підприємства відповідають міжнародним стандартам лише за умови, що вони відповідають усім вимогам кожного звітного стандарту і кожному відповідному тлумаченню, які входять до складу МСФЗ. Через розбіжності між П(С)БО і МСФЗ вітчизняні підприємства, що складають звітність за міжнародними стандартами, змушені вести паралельний облік згідно з МСФЗ або періодично трансформувати звітність, складену згідно з П(С)БО.

Трансформація включає аналіз статей Балансу (Ф. № 1), які відповідають вимогам П(С)БО, та внесення до них необхідних коригувань для забезпечення подання інформації у повній відповідності до МСФЗ.

Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» (далі – НП(С)БО 1) визначає форму та зміст

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Балансу з урахуванням вимог до розкриття інформації у цьому звіті, наведених у МСБО 1 «Подання фінансових звітів».

Як відомо, МСФЗ не поширюються на несуттєві статті. Проте в Україні більшість норм П(С)БО розповсюджується на господарські операції та статті звітності без урахування їх суттєвості. Виходячи з цього, можна констатувати, що, на відміну від МСФЗ, вітчизняні положення не розглядають суттєвість інформації як спосіб забезпечення доречності та достовірності фінансової звітності.

При виборі формату Балансу (Звіту про фінансовий стан) слід керуватися вимогами МСБО 1 «Подання фінансових звітів». Варто зазначити, що, незважаючи на відмінності у назві та побудові Балансу, в його основу покладено основне рівняння бухгалтерського обліку, що відображає взаємозв'язок між активами, пасивами (зобов'язаннями) та власним капіталом: $A = K + Z$. Слід вказати, що суттєвих розбіжностей між формою та оцінкою статей балансу, встановлених НП(С)БО 1 і МСФЗ, немає.

Аналізуючи положення МСФЗ 1, підприємство має розкривати інформацію у Звіті про фінансовий стан або в Примітках:

- для кожного класу акціонерного капіталу;
- опис характеру призначення кожного резерву у власному капіталі.

Звіт про фінансовий стан у частині активів має включати, як мінімум, рядки статей:

- 1) основні засоби;
- 2) інвестиційна нерухомість;
- 3) нематеріальні активи;
- 4) фінансові активи;
- 5) інвестиції, обліковані із застосуванням методу участі в капіталі;
- 6) біологічні активи;
- 7) запаси;
- 8) торговельна та інша дебіторська заборгованість;
- 9) грошові кошти та їх еквіваленти;

10) загальна сума активів, класифікованих як утримувані для продажу, та активи, включені у ліквідаційні групи, класифіковані як утримувані для продажу відповідно до МСФЗ 5 «Непоточні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність».

Підприємство у Балансі (Звіті про фінансовий стан) подає додаткові рядки статей, заголовки та проміжні підсумкові суми, коли таке подання є доречним для розуміння його фінансового стану.

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

Послідовність подання статей у Балансі міжнародними стандартами не визначається. В практиці використовують два підходи щодо послідовності подання статей за ступенем: 1) зростання ліквідності активів та скорочення термінів погашення зобов'язань; 2) зменшення ліквідності активів та зростання термінів погашення зобов'язань.

Для вітчизняних підприємств більш звичним є другий варіант, який застосовано в додатку до НП(С)БО 1.

Порівнюючи існуючу форму вітчизняного Балансу з формою, вказаною у Міжнародних стандартах фінансової звітності, представимо в табл. 1.3.1 традиційні і трансформаційні статті активу і пасиву гармонізованого Балансу України.

Таблиця 1.3.1

Трансформація активу Балансу

<i>Актив традиційного Балансу</i>	<i>Актив Балансу згідно з МСФЗ</i>	<i>Актив трансформованого Балансу</i>
1	2	
I. Необоротні активи	<i>I. Непоточні активи</i>	I. Необоротні активи
Нематеріальні активи:	<i>Нематеріальні активи:</i>	Нематеріальні активи:
залишкова вартість	залишкова вартість	немає
первісна вартість	первісна вартість	первісна вартість
накопичена амортизація	накопичена амортизація	накопичена амортизація
Незавершені капітальні інвестиції	Немає	Незавершені капітальні інвестиції
Основні засоби:	<i>Основні засоби:</i>	Основні засоби:
залишкова вартість	залишкова вартість	немає
первісна вартість	первісна вартість	первісна вартість
знос	знос	знос
Довгострокові біологічні активи:	Довгострокові біологічні активи:	Довгострокові біологічні активи:
справедлива (залишкова) вартість	справедлива (залишкова) вартість	справедлива (залишкова) вартість
накопичена амортизація	накопичена амортизація	накопичена амортизація
Довгострокові фінансові інвестиції:	<i>Довгострокові фінансові інвестиції:</i>	Довгострокові фінансові інвестиції:
які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств	<i>інвестиції, доступні для продажу</i>	які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств
інші фінансові інвестиції	<i>інші фінансові інвестиції, доступні для продажу</i>	інші фінансові інвестиції
Довгострокова дебіторська заборгованість	<i>Довгострокова дебіторська заборгованість за фінансовою орендою</i>	Довгострокова дебіторська заборгованість
Немає	<i>Довгострокові векселі одержані</i>	Немає
Немає	<i>Інша довгострокова заборгованість</i>	Немає
Справедлива (залишкова) вартість інвестиційної нерухомості	<i>Інвестиційна нерухомість</i>	Справедлива (залишкова) вартість інвестиційної нерухомості

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Продовження табл. 1.3.1

1	2	3
Первісна вартість інвестиційної нерухомості	Немає	<i>В додатках</i>
Знос інвестиційної нерухомості	Немає	В додатках
Відстрочені податкові активи	Відстрочені податкові активи	Відстрочені податкові активи
Гудвіл	Гудвіл	Гудвіл
Інші необоротні активи	Інші непоточні активи	Інші необоротні активи
Усього за розділом I	<i>Усього за розділом I</i>	Усього за розділом I
II. Оборотні активи	<i>II. Поточні активи</i>	II. Оборотні активи
Запаси:		Запаси:
виробничі запаси	Виробничі запаси	<i>В додатках</i>
поточні біологічні активи	Поточні біологічні активи	поточні біологічні активи
незавершене виробництво	Незавершене виробництво	<i>В додатках</i>
готова продукція	Готова продукція	<i>В додатках</i>
товари	Товари	<i>В додатках</i>
векселі одержані	Векселі одержані	<i>В додатках</i>
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги:	Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги	Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги:
чиста реалізаційна вартість	Немає	Немає
первісна вартість	Немає	Немає
резерв сумнівних боргів	Немає	Немає
Дебіторська заборгованість за розрахунками:	Дебіторська заборгованість за розрахунками:	Дебіторська заборгованість за розрахунками:
з бюджетом	з бюджетом	з бюджетом
		у т.ч. з податку на прибуток
за виданими авансами	за виданими авансами	за виданими авансами
з нарахованих доходів	з нарахованих доходів	з нарахованих доходів
із внутрішніх розрахунків	із внутрішніх розрахунків	із внутрішніх розрахунків
Інша поточна дебіторська заборгованість	Інша поточна дебіторська заборгованість	Інша поточна дебіторська заборгованість
Поточні фінансові інвестиції	Поточні фінансові інвестиції	Поточні фінансові інвестиції
Грошові кошти та їх еквіваленти:	грошові кошти та їх еквіваленти:	Грошові кошти та їх еквіваленти:
в національній валюті	Немає	<i>В додатках</i>
у тому числі в касі	Немає	<i>В додатках</i>
в іноземній валюті	Немає	<i>В додатках</i>
Інші оборотні активи	Інші оборотні активи	Інші оборотні активи
Усього за розділом II		Витрати майбутніх періодів
III. Витрати майбутніх періодів	Усього за розділом II	Усього за розділом II
IV. Необоротні активи та групи вибуття	Необоротні активи, призначені для продажу (є складовою поточних активів у розділі II)	III. Необоротні активи та групи вибуття, утримувані для продажу
Баланс	Усього активів	Баланс

Як бачимо, при трансформації активів Балансу вітчизняних підприємств (табл. 1.3.1) пропонувалось розділити на два, а не на три розділи, при цьому змінивши назви Розділу I «Необоротні активи» на «Непоточні активи»,

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

Розділу II «Оборотні активи» на «Поточні активи». У затвердженій формі Балансу згідно з НП(С)БО 1 перерозподілено лише Розділ III «Витрати майбутніх періодів», який включений у розділ II, а розділ IV «Необоротні активи та групи вибуття» змінено на розділ III з уточненою назвою «Необоротні активи та групи вибуття, утримувані для продажу». Розділ III «Витрати майбутніх періодів» слід відносити до однорідних за характером статей I або II розділів.

Крім розділів, слід переглянути окремо їх статті. При трансформації статті «Нематеріальні активи» важливо усунути суперечності між П(С)БО 8 та МСБО 38 щодо оцінки й вартості нематеріальних активів, особливо тих, які знаходяться в процесі розробки.

При переведенні статті «Основні засоби» до норм МСБО важливо:

1) визначити їх склад, а саме виділити в разі наявності інвестиційну нерухомість в окрему статтю Балансу та виключити об'єкти, що не відповідають визначенню активів;

2) уточнити первісну та балансову вартість основних засобів відповідно до міжнародних стандартів.

Оскільки МСФЗ не містять окремих положень щодо незавершених капітальних інвестицій, доцільно приєднати статтю «Незавершені капітальні інвестиції» до відповідних статей довгострокових активів трансформованого Балансу: основних засобів, нематеріальних активів або біологічних активів, оскільки у складі даної статті у вітчизняній практиці відображають капітальні інвестиції в основні засоби, інші необоротні матеріальні активи, нематеріальні активи або біологічні активи.

Трансформація статті «Довгострокові фінансові інвестиції» потребує уточнення їх класифікації та оцінювання статей, що обліковуються методом участі в капіталі. Отже, фінансові інвестиції поділяють на дві групи: 1) інвестиції, доступні для продажу, 2) інвестиції до погашення. Це базується на тому, що, на відміну від П(С)БО 12, міжнародні стандарти не передбачають обов'язкового застосування методу обліку участі в капіталі для відображення фінансових інвестицій у дочірні, асоційовані та спільні підприємства в окремій фінансовій звітності інвестора. Тому у разі застосування МСФЗ до окремих фінансових звітів вітчизняних підприємств оцінка фінансових звітів за методом участі в капіталі коригується до справедливої вартості або собівартості.

Для наближення вітчизняної форми Балансу до вимог МСФЗ пропонується розширити статтю «Довгострокова дебіторська заборгованість», розділивши її на три окремих статті, які будуть розділяти фінансові та нефінансові активи,

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

а також відповідати МСБО 17, МСБО 32 і МСБО 39. Таким чином, довгострокова дебіторська заборгованість відповідно до вимог міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності поділяється на: 1) довгострокову дебіторську заборгованість за фінансовою орендою; 2) довгострокові векселі одержані; 3) інша довгострокова заборгованість.

Для відображення основних засобів, нематеріальних активів, біологічних активів тощо, які утримуються з метою продажу, у вітчизняній практиці застосовують однойменний Розділ III «Необоротні активи, призначені для продажу та групи вибуття». В процесі трансформації активу Балансу відповідно до МСФЗ 1, МСФЗ 5 такого розділу, як «Необоротні активи, призначені для продажу та групи вибуття», не мало б бути, оскільки дана група активів відповідно до МСФЗ відображається в Розділі II «Поточні активи». До того ж таке розташування статей активу Балансу є недоцільним, оскільки необоротні активи, призначені для продажу, визначаються вітчизняними П(С)БО як товар, а для таких активів визначено окрему статтю Балансу «Товари», де й слід включати дані активи, не порушуючи принципу збільшення ліквідності активів у Балансі.

У трансформованому Балансі статті другого розділу активу майже повністю відповідають Міжнародним стандартам фінансової звітності, лише пропонується дебіторську заборгованість одразу відображати за чистою вартістю реалізації.

МСФЗ не визначають конкретні методи обчислення та відображення сумнівних боргів. Тому підприємства можуть створювати резерв сумнівних боргів або прямо списувати суму сумнівного боргу на витрати із застосуванням самостійно обраних методів, зокрема як відсоток до суми чистого продажу. При цьому недоречно визначати резерв сумнівних боргів множенням коефіцієнта сумнівності на основі частки безнадійних боргів у чистому доході на суму залишку дебіторської заборгованості на початок періоду. Такий підхід неприйнятний з точки зору МСФЗ, оскільки є перекиданням методу визначення резерву сумнівних боргів у чистому доході від реалізації продукції (товарів, послуг).

Як бачимо, пункти НП(С)БО1 та структура вітчизняного Балансу недостатньо враховують вимоги Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Для створення належного забезпечення гармонізації бухгалтерського обліку та фінансової звітності з міжнародними стандартами необхідна розробка системи заходів щодо поліпшення правових засад регулювання бухгалтерського обліку і фінансової звітності; визначення нових

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

методичних підходів до бухгалтерського обліку і фінансової звітності; удосконалення організаційних аспектів регулювання бухгалтерського обліку та звітності.

В результаті дослідження виявлені відмінності у формуванні інформації щодо активів у Балансі порівняно з міжнародними стандартами, які відповідно до останніх змін у чинному законодавстві зазначені у формі трансформованого Балансу (Звіту про фінансовий стан) відповідно до НП(С)БО 1. У зв'язку з цим представлено порівняльний аналіз статей активу Балансу за формою МСФЗ та трансформованого Балансу згідно з НП(С)БО 1, а також розглянуто пропозиції щодо зближення статей активу відповідно до міжнародних стандартів, що не буде суперечити вітчизняним П(С)БО і методиці ведення обліку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 «Подання фінансової звітності» – IASB, Стандарт, Міжнародний документ від 01.01.2012 р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Міжнародний стандарт фінансової звітності 1 «Перше застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності» – IASB, Стандарт, Міжнародний документ від 01.01.2012 р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Баланс» – Наказ Міністерства фінансів України № 87 від 31.03.1999 р. (втратив чинність) [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>.
4. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» – Наказ Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013 р. (втратив чинність) [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>.
5. Трансформація фінансової звітності українських підприємств у фінансову звітність за міжнародними стандартами : метод. рек. / С. Ф. Голов, В. М. Костюченко, О. М. Кулага ; за ред. С. В. Голова. – [3-тє вид., перероб. та доп.]. – Вінниця : ТОВ «Консоль», 2010. – 308 с.

1.4. Методи оцінки активів в умовах реорганізації бізнесу

Важливою умовою при здійсненні реорганізації підприємств є оцінка майна суб'єктів господарювання. Оцінка вартості будь-якого суб'єкта господарювання – це важлива економічна робота, цілеспрямований процес визначення вартості майна суб'єктів у грошовому виразі з врахуванням реального і потенційного доходів на певну дату.

В економічній літературі відсутня єдина точка зору щодо трактування категорії оцінки. Так, Е. С. Хендріксен і М. Ф. Ван Бреда подають оцінку як спосіб присвоєння числового значення показника або властивості об'єкта, наприклад, такого як актив, діяльність фірми, продукція [5, с. 327].

Н. М. Малюга трактує цю дефініцію як процес усвідомлення позитивної чи негативної значимості будь-яких господарських явищ, результатів праці, форм виробничо-трудова діяльності, матеріальних вчинків, здобутків господарювання на задоволення людських потреб, інтересів, цілей суб'єкта [3, с. 24]. В. Г. Швець виділяє поняття оцінка та вартісне вимірювання. Вартісне вимірювання він розуміє як вимірювання господарських засобів, їх джерел та господарських процесів у відповідних грошових одиницях, а оцінкою вважає спосіб вартісного вимірювання господарських засобів, джерел їх утворення [6, с. 155]. Доволі ґрунтовним, на наш погляд, є визначення, яке подає Я. В. Соколов: «Оцінка – це спосіб вираження господарських засобів в узагальнюючому грошовому вимірнику. Вона здійснюється з метою реалізації характеристик об'єктів обліку» [4, с. 124].

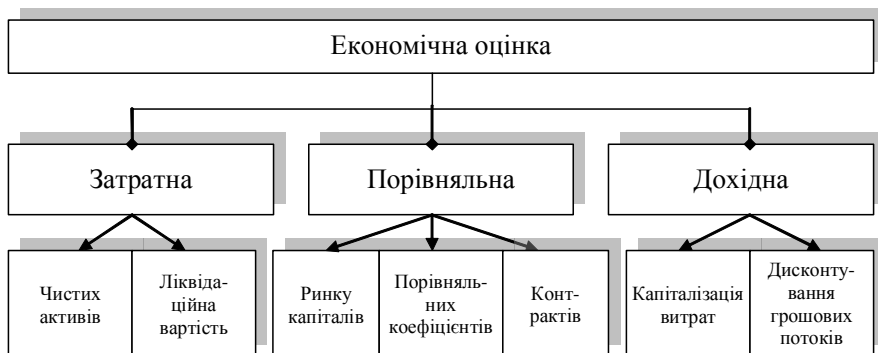
Оцінка є важливим атрибутом у процесі купівлі-продажу. Вартісного вираження потребують окремі елементи майна, зобов'язань суб'єктів господарювання, а також підприємства загалом. Вітчизняні та зарубіжні вчені акцентують на важливості функції оцінки при продажу чи купівлі підприємства, даруванні чи успадкуванні, накладенні арешту чи конфіскації, інвестуванні, страхуванні, передачі в заставу, визначенні вартості цілісного майнового комплексу та інших.

Без оцінки, вартісного вираження майна, зобов'язань, інвестованого капіталу не може обійтися будь-яка форма реорганізації підприємств. Саме при об'єднанні бізнесу використовується метод придбання, який має всі ознаки купівлі-продажу, а при виділенні, поділі, перетворенні важливо розмежувати майно суб'єктів, які набувають нового статусу, і це можна зробити лише у вартісному вимірнику. При реорганізації об'єктами оцінки

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

можуть бути окремі активи, майновий комплекс або підприємство загалом. Найбільш важливим об'єктом є активи.

Теорія і практика здійснення оцінки має в своєму арсеналі значну кількість методів та прийомів, за допомогою яких визначається вартість активів підприємства під час їх реорганізації. Методи і техніка оцінки майна підприємств постійно розширюється та удосконалюється. Якщо у минулому здебільшого використовувався затратний метод оцінки майна, то з переходом на міжнародні стандарти обліку більша увага надається сучасним динамічним методам оцінки. В економічній літературі при визначенні ринкової та ліквідаційної вартості підприємства використовується три підходи до оцінки (рис. 1.4.1).

Рис. 1.4.1. Види економічної оцінки підприємства

В. Г. Швець виокремлює у складі затратного методу оцінку за історичною собівартістю (за сумою грошових коштів або їх еквівалентів, яку було б сплачено в разі придбання такого самого активу на поточний момент). Крім цього, він виділяє як окремий самостійний метод оцінки вартість реалізації (погашення) [6, с.157].

На наш погляд, поточна собівартість придбання і вартість погашення мають ідентично відображати вартісну оцінку об'єктів на ринку, коли продавець і покупець є обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами.

Е. С. Хендріксен та М. Ф. Ван Бреда, класифікуючи оцінку, виділяють вартісне вимірювання у момент придбання та оцінку на час вибуття активів. Для придбання вони виділяють такі можливі варіанти оцінки, як оцінка за собівартістю, поточною вартістю, дисконтованою вартістю придбання

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

об'єктів. Серед видів оцінки при вибутті активів науковці виокремлюють чисту вартість реалізації, оцінку за поточними грошовими еквівалентами, ліквідаційною вартістю, дисконтованими майбутніми грошовими надходженнями або сервісним потенціалом [5, с. 317].

Незважаючи на те, що відповідно до вітчизняного законодавства пріоритетною є оцінка майна та активів за історичною (фактичною) собівартістю, при визначенні вартості майнового комплексу суб'єкта господарювання, що підлягає реорганізації, можуть використовуватися й інші методи. Так, Я. Д. Крупка, зважаючи на те, що оцінка за історичною собівартістю не враховує фактор часу, кон'юнктури ринку, інфляції та інших чинників, пропонує використовувати нові динамічні методи [2, с. 35]. Зокрема, він пропонує проводити оцінку за поточною, чистою, справедливою вартістю, дисконтованою вартістю та експертною оцінкою, які базуються на принципах ринкової економіки щодо формування ціни, мало пов'язані із минулими затратами і водночас враховують майбутні доходи.

Н. М. Малюга до нових перспективних методів оцінки майна включає оцінку за відновлювальною вартістю, за вартістю заміщення, за реалізаційною вартістю, за капіталізованою вартістю, за мінімальною вартістю, за умовною вартістю [3, с. 64]. Кожна з означених оцінок необхідна у певній галузі господарювання для вирішення певного кола завдань.

Надзвичайно велика увага приділена оцінці у національних і міжнародних стандартах обліку та фінансової звітності. Практично у кожному стандарті, що стосується обліку активів, поряд з визнанням цих об'єктів обліку ставиться їх оцінка на різних етапах облікового процесу: моменту придбання, дати балансу, при вибутті, погашенні чи зменшенні корисності. До того ж П(С)БО використовує найрізноманітніші види оцінки: первісна оцінка, історична собівартість, фактична собівартість, переоцінена вартість, ліквідаційна, амортизована собівартість, чиста вартість реалізації, справедлива вартість, оцінка за методом участі в капіталі, оцінка зі зменшенням корисності.

У процесі реорганізації підприємства може вирішуватися низка завдань, пов'язаних з оцінкою його майна. При об'єднанні бізнесу вартість активів суб'єктів має бути адекватною до справедливої, ринкової вартості. При цьому може виникати різниця між ціною придбання та справедливою вартістю майна, придбаного суб'єкта, яку кваліфікують як гудвіл. Гудвіл має бути відповідним чином зареєстрований у системі обліку, не підлягає амортизації та оцінюється на наявність ознак зменшення його корисності, як це передбачено П(С)БО 28 «Зменшення корисності активів».

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

Як свідчить практика оцінки та обліку у багатьох європейських країнах, в основі оцінки необоротних активів та іншого майна знаходяться фактичні витрати на придбання, будівництво, включаючи транспортування, монтаж та інші витрати, пов'язані з доведенням цих активів до експлуатаційного стану (табл. 1.4.1).

Таблиця 1.4.1

Оцінка необоротних активів в обліку деяких європейських країн*

№ з/п	Види оцінки необоротних активів, що використовуються у деяких країнах Європи	Країни Європи												
		Бельгія	Великобританія	Греція	Данія	Іспанія	Італія	Люксембург	Нідерланди	Німеччина	Португалія	Франція	Швеція	Україна
1.	Оцінка довгострокових активів:													
	– за первісною вартістю		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	– за поточною вартістю		+						+					+
	– за нижчим показником із значення початкової чи ринкової вартості	+												
2.	Дооцінка довгострокових активів зараховується:													
	– до додаткового капіталу	+											+	+
	– до резерву переоцінки	+	+		+	+	+		+	+		+		
	– додається до бухгалтерського прибутку до оподаткування													+
3.	Списання гудвілу:													
	– амортизується протягом 5 років	+		+		+		+	+		+			
	– амортизується протягом терміну дії		+		+		+			+		+	+	
	– списується за рахунок резервів		+		+				+	+				
	– списується за рахунок прибутків				+				+					+

*Складено за даними довідника «Європейский бухгалтерский учет» та інших джерел [1].

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

У більшості європейських країн оцінка необоротних активів у момент придбання здійснюється за їх первісною вартістю, що включає ціну постачальника на всі супутні витрати аж до введення об'єктів в експлуатацію.

Лише у Великобританії та Нідерландах можлива оцінка таких активів при їх включенні в систему обліку за дійсною ринковою ціною, яка формується шляхом проведення переоцінки активів у момент їх придбання (дооцінки, уцінки). Відповідно до законодавства Бельгії, нововведені об'єкти мають ставитися на облік за нижчим значенням показників фактичної собівартості чи ринкової вартості.

Вважається, що затратний метод оцінки активів як у момент їх придбання, так і при їх утримуванні може застосовуватися у практиці, якщо власність не продається і не купується, якщо не існує розвиненого ринку нерухомості та інших інструментів фондового ринку, якщо активи використовуються не для одержання доходів, а для інших цілей, як наприклад, об'єкти соціального, природоохоронного призначення тощо [2, с. 47].

В умовах реорганізації підприємства шляхом придбання, поділу, набуття суб'єктом іншого організаційно-правового статусу потрібно використовувати ринкові методи оцінки.

Згідно з П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств», придбання одним підприємством чистих активів іншого відображається в обліку покупця за сумою сплачених грошових коштів або їх еквівалентів. Якщо придбання здійснюється шляхом обміну на інші активи, то в основу оцінки ставиться справедлива вартість переданих активів. За справедливою вартістю на дату одержання відображаються безоплатно одержані ідентифіковані активи. Стандарт подає визначення справедливої вартості, що дорівнює сумі, за якою може бути здійснений обмін активу або оплата зобов'язання в результаті операцій між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами. У стандарті наводиться методика розрахунку справедливої вартості окремих активів при їх придбанні, а також застосування інших методів оцінки при об'єднанні кількох підприємств в один суб'єкт підприємницької діяльності (табл. 1.4.2).

У П(С)БО 19 наведено кілька методів, за якими здійснюється визначення справедливої вартості окремих активів підприємств, що підлягають об'єднанню шляхом придбання.

1. За поточною собівартістю – за вартістю, яку необхідно оплатити за умови купівлі цього активу у даний час. Зазначену оцінку рекомендовано використовувати при придбанні матеріальних цінностей, основних засобів (крім нерухомості та землі).

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

Таблиця 1.4.2

Оцінка вартості придбання активів за П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств»

№ з/п	Об'єкти визначення справедливої вартості	Методика визначення справедливої вартості
1	2	3
1.	Цінні папери	Поточна ринкова вартість на фондовому ринку. За відсутності такої оцінки – експертна оцінка
2.	Дебіторська заборгованість	Теперішня (дисконтована) сума, яка підлягає отриманню, що визначена за відповідною поточною відсотковою ставкою за вирахуванням резерву сумнівних боргів та витрат на отримання дебіторської заборгованості у разі потреби. Дисконтування не здійснюється для короткострокової заборгованості, якщо різниця між номінальною сумою дебіторської заборгованості та дисконтованою сумою несуттєва (менше 5% від номінальної суми)
3.	Запаси	
3.1.	Готова продукція і товари	Ціна реалізації за вирахуванням витрат на реалізацію та суми надбавки (прибутку), виходячи з надбавки (прибутку) для аналогічної готової продукції та товарів
3.2.	Незавершене виробництво	Ціна реалізації готової продукції за вирахуванням витрат на завершення, реалізацію та надбавки (прибутку), розрахованої за розміром прибутку аналогічної готової продукції
3.3.	Матеріали	Відновлювальна вартість (сучасна собівартість придбання)
4.	Основні засоби	
4.1.	Земля та будівлі	Ринкова вартість
4.2.	Машини та устаткування	Ринкова вартість. У разі відсутності даних про ринкову вартість – відновлювальна вартість (сучасна собівартість придбання) за вирахуванням суми зносу на дату оцінки

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Продовження табл. 1.4.2

1	2	3
4.3.	Інші основні засоби	Відновлювальна вартість (сучасна собівартість придбання) за вирахуванням суми зносу на дату оцінки
5.	Нематеріальні активи	Поточна ринкова вартість. За відсутності такої вартості – оцінна вартість, яку підприємство сплатило б за активи у разі операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами, виходячи з наявної інформації
6.	Чисті активи за пенсійними програмами з передбаченими виплатами	Теперішня (дисконтована) сума належних виплат пенсій за вирахуванням справедливої вартості будь-яких активів пенсійної програми
7.	Податкові активи	Сума податкових пільг чи переоплат, які виникають при об'єднанні підприємств

2. За поточною ринковою вартістю – за сумою грошових засобів, яку може отримати продавець від продажу матеріальних та інших активів за умови здійснення звичайної діяльності. Даний метод оцінки рекомендовано застосовувати при придбанні та обліку землі, будівель, споруд, машин й устаткування (у разі відсутності даних про ринкову вартість останніх їх облік може вестися за поточною відновлювальною вартістю). За поточною вартістю стандарт пропонує вести облік цінних паперів та нематеріальних активів. Якщо в процесі реорганізації неможливо визначити ринкову вартість цінних паперів, їх можна оцінити експертним методом.

3. За теперішньою вартістю – вартістю, розрахованою шляхом дисконтування вартості майбутніх грошових надходжень, що очікуються до отримання в результаті звичайної діяльності підприємства. Метод теперішньої вартості пропонується використовувати при здійсненні оцінки довгострокової дебіторської заборгованості.

Необхідно зазначити, що багато з названих методів оцінки застосовується як у зарубіжній, так і у вітчизняній практиці через використання механізму дооцінки. Дооцінка вартості довгострокових активів практикується у більшості європейських країн. Норми і порядок її проведення регламентовано на державному рівні. Сума дооцінки відноситься на збільшення додаткового капіталу чи резерву переоцінки. За рахунок зазначених джерел списується уцінка активів при зниженні їх справедливої вартості чи зменшенні корисності.

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

В Україні дооцінка довгострокових активів найбільш інтенсивно проводилася у 90-х рр. ХХ ст. і була пов'язана з гіперінфляційними процесами в економіці. До того ж одні підприємства суму дооцінки зараховували до складу додаткового капіталу, інші (як наприклад, акціонерні товариства) на її величину мали право збільшувати статутний капітал. За рахунок проіндексованої вартості майна могли покриватися прямі збитки підприємств. П(С)БО 7 «Основні засоби» рекомендує в окремих випадках (при вибутті переоцінених об'єктів) суму дооцінки спрямовувати до складу нерозподіленого прибутку.

Неоднозначний підхід до використання суми дооцінки ставить у нерівні умови окремі підприємства. Особливо це відчутно, коли такі суб'єкти проводять реорганізацію: об'єднуються, поділяються, виводять зі свого складу окремі підрозділи чи власників, ліквідовуються.

Загалом ці чинники суттєво вплинули на механізм формування основних складових власного капіталу тих суб'єктів, які змінили форму власності при приватизації, акціонуванні. До того ж основним чинником, який мав суттєвий вплив на структуру капіталу, був час перетворення державних підприємств у колективні, приватні. Підприємства, які були приватизовані на початку 1990-х рр. і після цього не проводили ніяких реорганізаційних заходів, на даний час мають невеликі розміри статутного капіталу і водночас у балансі показують значні суми додаткового капіталу, який утворений за рахунок післяприватизаційної дооцінки (індексації) майна.

У суб'єктів, що були приватизовані у другій половині 1990-х рр., багаторазова індексація основних засобів та інших активів уже була проведена до приватизації і увійшла до викупної вартості об'єкта приватизації, а отже, таким чином була включена до статутного капіталу реорганізованих підприємств. У них додаткового капіталу практично немає, однак статутний капітал сформовано з врахуванням дооціненої вартості майнового комплексу.

Немає достатнього обґрунтування списання збитків, допущених у поточному періоді за рахунок дооцінки основних засобів, інших довгострокових активів, проведеної значно раніше. І зовсім відсутня логіка, коли суму давно проведеної індексації основних засобів, інших необоротних активів відповідно до п. 21 П(С)БО 7 «Основні засоби» при їх вибутті спрямовують до нерозподіленого прибутку і використовують, наприклад, на виплату дивідендів.

У більшості випадків майно реорганізованих підприємств оцінюється за справедливою вартістю. Тому важливим елементом цінової політики при

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

реорганізації підприємств є встановлення справедливої вартості активів. У п. 8 П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» прямо вказано, що придбані покупцем ідентифіковані активи, зобов'язання і непередбачені зобов'язання визначаються і відображаються на дату балансу за їх справедливою вартістю.

При злитті об'єктів оцінку майна об'єднаних одиниць доцільно проводити за їх балансовою вартістю з урахуванням зміни облікової політики. Це означає, що об'єкти, які об'єднуються, повинні застосовувати єдину облікову політику щодо встановлення цін на активи. І такими спільними, ідентичними цінами, які можуть використовувати усі суб'єкти, що об'єднуються, можна вважати справедливу вартість.

При поділі чи виділі також важливо встановити об'єктивні ціни спочатку на ідентифіковані в обліку об'єкти, а потім на майно загалом, оскільки в розподільчому балансі має бути єдиний підхід у розподілі майна для кожного з виділених у результаті реорганізації суб'єктів. Отже, до моменту поділу усі ідентифіковані активи підприємства доцільно привести у відповідність до їх справедливої вартості.

Тим більше, що справедливої оцінки майна потребує реорганізаційне перетворення суб'єкта господарювання, а особливо, коли в результаті реорганізації змінюється форма власності з державної на колективну, з колективної на приватну, і навпаки.

Проте нині відсутня чітка методика розрахунку справедливої вартості окремих видів активів чи зобов'язань. Незважаючи на те, що національні стандарти обліку потребують доведення вартості об'єктів до справедливої вартості, якщо вона суттєво відрізняється від облікової ціни активів, ця норма у практиці не використовується.

Можливо, це частково пов'язано з тим, що податкове законодавство не визнає такого способу доведення облікової ціни об'єктів до їх справедливої вартості. Хоча, відповідно до п 146.21 Податкового кодексу України, дозволено проводити індексацію балансової вартості об'єктів основних засобів, якщо індекс інфляції за рік становить понад 10%. Незважаючи на те, що за останні періоди були роки, коли інфляція переважала зазначену межу, практично ніхто із досліджуваних суб'єктів переоцінки довгострокових активів ні з позиції національних стандартів обліку, ні згідно з податковим законодавством не проводив.

Окрім цього, в Україні на даний час недостатньо ефективно працюють інституції, що здійснюють регулювання цінової політики на майно та майнові комплекси, практично не діє вторинний ринок цінних паперів. Натомість непо-

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

одинокими є рейдерські атаки з метою поглинання конкурентів, завоювання ринків або захоплення підприємств з використанням протизаконних методів.

П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» пропонує в основу справедливої вартості більшості об'єктів ставити їх ринкову вартість, зокрема:

1. Основних засобів – ринкову вартість. За її відсутності – відновлювальну вартість (сучасна собівартість придбання).

2. Нематеріальних активів – поточну ринкову вартість. За її відсутності – оцінну вартість.

3. Цінних паперів – ринкову вартість на фондовому ринку. За її відсутності – експертну оцінку.

4. Запасів – сучасну собівартість (матеріалів) або ціну реалізації без витрат на її здійснення для аналогічних товарів, готової продукції.

5. Дебіторську заборгованість пропонується оцінювати за теперішньою (дисконтованою) сумою, визначеною на момент погашення дебітора за вирахуванням резерву сумнівних боргів.

Отже, за будь-якої форми реорганізації в основу оцінки майна суб'єктів, що реорганізуються, має бути покладена переоцінена вартість: поточна ринкова вартість, сьогоднішня собівартість придбання чи теперішня вартість майбутніх грошових потоків щодо дебіторської заборгованості. Це має увійти в норму, використовуватися усіма суб'єктами, незалежно від форми власності чи галузевої належності, враховуватися в цивільному, господарському та податковому законодавствах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алат О. Европейский бухгалтерский учет : справоч. / О. Алат, Д. Блейк. – М. : Информ.-изд. дом «Филин», 1997.
2. Крупка Я. Д. Прогресивні методи оцінки та обліку інвестиційних ресурсів / Я. Д. Крупка. – Тернопіль : Екон. думка, 2000. – 354 с.
3. Малюга Н. М. Шляхи удосконалення оцінки в бухгалтерському обліку: теорія, практика, перспективи : моногр. / Н. М. Малюга. – Житомир : ЖІТІ, 1998. – 384 с.
4. Соколов Я. В. Основы теории бухгалтерского учета / Я. В. Соколов. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 496 с.
5. Хендриксен Э. С. Теория бухгалтерского учета / Э. С. Хендриксен, М. Ф. Ван Бреда ; под ред. проф. Я. В. Соколова. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 576 с.
6. Швець В. Г. Теорія бухгалтерського обліку : навч. посіб. / В. Г. Швець. – [3-тє вид., перероб. і доп.] – К. : Знання, 2008. – 535 с.

1.5. Підходи до бухгалтерської оцінки деяких компонентів необоротних активів

В загальній структурі необоротних активів гудвіл займає особливе місце. Даний актив свого часу був виведений із системи нематеріальних активів і тепер обліковується окремо. Згідно з П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств», гудвіл – це перевищення вартості придбання над часткою покупця у справедливій вартості придбаних ідентифікованих активів, зобов'язань і непередбачених зобов'язань на дату придбання. В системі звітності він відображається окремим рядком (рядок 1050, згідно з додатком 3 НП(С)БО1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»).

Гудвіл є одним із найбільш суперечливих облікових термінів. Думки щодо цього визначення часто діаметрально протилежні: від визнання існування як самостійного явища до твердження щодо підміни економічних понять. Немає одностайності і щодо того, чи є це об'єктом бухгалтерського обліку, чи це категорія фінансового і загального менеджменту підприємства. Так, А. Слейтер вважає, що гудвіл не слід розглядати як актив і що він має виступати лише як одна з характеристик бізнесу підприємства [4, с. 38]. І. А. Бланк вказує, що гудвіл – це нематеріальний елемент сукупності активів і може бути виявлений лише в процесі їх продажу як цілісного майнового комплексу [2, с. 409], таким чином підкреслюючи, що гудвіл і актив у бухгалтерському розумінні є різними поняттями. Однак інші автори, погоджуючись, що гудвіл є специфічною категорією, вважають його активом, який навіть має свою структуру. Так, Н. А. Абдуллаєва і Н. А. Колайко вказують на гудвіл як на інтегральний показник, який, проте, є частиною нематеріальних активів підприємства, що визначається діловими зв'язками, торговою маркою та іншими елементами [7, с.174]. Схожої точки зору дотримуються А. Г. Грязнова, М. А. Федотова, С. А. Ленська, які також визначають структуру гудвіла як сукупності показників ділових зв'язків, торгової марки, фірмених найменувань. Взагалі відносно гудвіла як активу підприємства є сенс говорити, якщо він забезпечує прибутки, вищі за середньорічні по галузі [8, с. 496].

О. Н. Антіпіна і В. Л. Іноземцев [1, с. 24] поняття «гудвіл» тісно пов'язують з поняттям «інтелектуальний капітал». Вони розглядають інтелектуальний капітал з позицій людського капіталу, який включає досвід, знання та навички працівників, та структурного капіталу, що містить торгові марки, організаційну структуру, патенти, ліцензії. Принциповою різницею між цими складовими

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

є те, якщо людський капітал невіддільний від його носіїв і не може бути скопійований або відтворений в іншій фірмі, то структурний капітал або його окремі елементи можуть бути відчужені або відтворені в іншій фірмі. Елементи структурного капіталу відповідають умовам визнання активу і мають бути відображені у відповідній позиції активу балансу. Оскільки особливістю людського капіталу є те, що його носії можуть бути лише найняті, а не придбані у власність, він не може бути віднесений до власних засобів підприємства, а значить не розглядається як стаття активу. Якщо ж припустити, що такий капітал відображається в балансі в складі його пасиву, то, виходячи з принципів балансування, йому має відповідати деякий умовний актив, яким є гудвіл підприємства. Проте автори зразу ж суперечать собі, оскільки на таких позиціях трактують гудвіл як добру волю, яка виражається в тому числі і у виборі клієнтами торгової марки, хоча раніше стверджували, що така марка як цінність є тільки елементом структурного капіталу. Виходить, що гудвіл і представляє собою весь структурний капітал, а не лише виступає одним із компонентів. Крім того, незрозуміло, чому, знаходячись на принципово різних балансових позиціях, структурний і людський капітал об'єднуються в одне поняття «інтелектуальний капітал». З таких міркувань гудвіл є носієм доволі умовних і суб'єктивних категорій, які важко оцінюються традиційними методами.

Таким чином, навіть дослідження діаметрально протилежних точок зору щодо поняття «гудвіл» дає підстави стверджувати, що він має свою структуру і навіть противники того, щоб вважати його активом, не заперечують наявності в його складі компонентів, які мають всі ознаки нематеріального активу.

Окремі нормативні документи тільки підтверджують цю тезу. Згідно з Міжнародним керівництвом з оцінки № 4 (МР 4), гудвіл – це нематеріальний актив, який виникає завдяки найменуванню, репутації, наявності постійної клієнтури, місця розташування, продуктам та аналогічним чинникам, які не можна виділити і оцінити окремо, але які створюють економічні вигоди.

В економічній літературі часто такі поняття, як «бренд», «торгова марка», вживаються як синоніми. Чіткого визначення поняття «бренд» не існує ні в юридичній, ні в економічній літературі.

Бренд, на наш погляд, – це комплекс понять, які узагальнюють уявлення людей про відповідний товар, послугу, компанію або особистість.

Існує кілька основних трактувань бренда. Згідно з одним, бренд – це сума всіх почуттів, спогадів, образів та емоцій, які виникають у людини, коли

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

вона з ним стикається. Згідно з іншим, це обов'язково дуже позитивний образ, який говорить про високу якість та гарну репутацію свого власника [3].

«Бренд» і «торгова марка» є близькими поняттями. При цьому зазначають, що торгова марка є поняттям юридичним, тоді як бренд є більш широким поняттям, оскільки включає додатково сам товар зі всіма його характеристиками, а також переваги, які дані автором бренда його споживачам.

В економічному сенсі різниця між торговою маркою і брендом полягає в тому, що торгова марка може мати високий товарообіг, а бренд – високий прибуток. Бренд, як і торгова марка, є товаром, тобто може продаватись та купуватись.

Методика обліку таких нематеріальних активів викликає суперечності і є малодослідженою. Слід зазначити, що окремі пункти П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» не сприяють об'єктивності відображення таких активів у звітності. Так, зокрема, п. 5 передбачає обліковувати торгову марку в складі нематеріальних активів, проте вже п. 9 визначає, що витрати на створення торгової марки повинні відобразитись у складі витрат періоду [9]. Виходить, що підприємство має право відобразити торгову марку лише при її придбанні. Однак таке обмеження не відповідає самому визначенню активу. Згідно з НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», активи – це ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до надходження економічних вигод у майбутньому [6]. Право на такі комерційні позначення, як товарні знаки, торгові марки, фірмові назви, закріплені у відповідних положеннях Цивільного кодексу України, тобто передбачається, що вони є контрольованими підприємством. Природно, що мета створення торгової марки полягає в сприянні просуванню товару на ринок, а отже, в отриманні додаткових прибутків. Таким чином, створена торгова марка теж має відобразитись в обліку як актив.

Для відображення бренду чи торгової марки в системі економічних показників необхідна їх оцінка.

Оцінка є результатом визначення та аналізу якісних і кількісних характеристик керованого об'єкта, а також процесу управління виробничо-господарської діяльності. Тому, як стверджує Н. М. Малюга, оцінка – це процес усвідомлення позитивної чи негативної значимості будь-яких господарських явищ, результатів праці, форм виробничо-трудої діяльності, матеріальних вчинків, здобутків господарювання для задоволення людських потреб, інтересів і цілей суб'єкта [5, с. 24].

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

Здебільшого оцінку розуміють як представлення розмірів господарських засобів, їх джерел і результатів господарських процесів у грошовому вимірнику. Проте практика показує, що на сьогодні для інвесторів недостатньо грошової оцінки об'єктів бухгалтерського обліку, які існують у фінансовій звітності. Дедалі більшої популярності набувають звіти із сталого розвитку, а в деяких країнах вони є необхідною умовою для котирування акцій на біржі. Показники цих звітів часто представлені в негрошовому вимірнику. Тому, на нашу думку, таке поняття, як «бренд», яке є скоріше не економічним, а соціально-психологічним явищем, слід відображати у такій нефінансовій звітності. Торгова марка, на наш погляд, має виділятися із гудвілу і оцінюватися окремо.

В економічній літературі в більшості випадків гудвіл пропонують визначати як різницю між умовною ринковою вартістю організації загалом і сумарною ринковою вартістю кожного активу, який розглядається ізольовано. Можна погодитись, що така оцінка має бути проведена інвестором у момент придбання організації.

На сьогодні суттєвою перепоною для проведення адекватної оцінки та її розповсюдження є превалювання в нашій обліковій практиці принципу консерватизму, який передбачає використання відносно активу оцінки за початковою вартістю. Найбільш загальне формулювання консерватизму наведене в розділі «Принципи підготовки та складання фінансової звітності» Міжнародних стандартів фінансової звітності. Логіка розробників документа пояснювалась тим, що укладачі фінансової звітності змушені боротись з невизначеністю, яка описує господарські події та обставини. Вказану невизначеність має нівелювати принцип обачності, який покликаний формувати обережність у судженнях, необхідних у здійсненні розрахунків, які проводяться в умовах невизначеності так, щоб активи або доходи не були завищені, а зобов'язання і витрати – занижені.

Слід зауважити, що перекося у застосуванні принципу консерватизму тільки поглиблюють викривлення оцінки активів у балансі, що неодмінно призведе до помилок в інвестиційних рішеннях. У сьогоднішніх умовах динамічних змін консерватизм взагалі не відповідає основному принципу звітності, а саме повного і достовірного розкриття фінансового стану підприємства. В умовах, коли ринкова вартість організації часто в кілька разів перевищує її балансову вартість, стає очевидним факт, що значна частина нематеріальних ресурсів підприємства залишається неврахованою. Крім того,

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

інфляційні процеси, які прискорились в останні роки, викривляють вартість навіть традиційних матеріальних ресурсів, відносно яких застосована оцінка за початковою (залишковою) вартістю.

Принцип консерватизму закладений у нормативну базу, яка має відношення до проблеми відображення нематеріальних активів. Зокрема, в США діє закон Сарбейнса–Окслі, який покликаний регулювати форми і склад фінансової звітності компаній, чії цінні папери зареєстровані в Комісії щодо цінних паперів і бірж США. Одне з положень даного закону вказує на необхідність детальної перевірки тих компаній, де є велика частка нематеріальних активів. Як правило, звітність таких компаній містить непропорційний коефіцієнт співвідношення ціни однієї акції до річного доходу на акцію. Наслідки прийняття положень були спровоковані біржовим обвалом акцій таких компаній. Однак позиції прихильників консервативного підходу були дещо ослаблені прийняттям стандарту фінансового обліку FAS 141 «Об'єднання бізнесу», де гудвіл визнавався як економічний ресурс, а стандарт FAS 142 «Гудвіл та інші нематеріальні активи» визначив підходи до його відображення у фінансовій звітності.

Враховуючи, що на вартість торгової марки як нематеріального активу впливає багато чинників, її оцінку необхідно проводити з використанням складного методичного інструментарію.

Узагальнюючи наукові публікації з цих питань, можна виділити такі групи методів оцінки нематеріальних активів:

1) методи прямого вимірювання, які ґрунтуються на ідентифікації та оцінці в грошових величинах окремих активів або компонентів, після чого виводиться інтегральна оцінка нематеріальних активів компанії;

2) методи підрахунку балів. Ідентифікуються окремі компоненти, яким присвоюється певна кількість балів. Застосовувати даний метод можна скоріше в управлінських звітах, оскільки він не передбачає грошової оцінки;

3) методи розрахунку віддачі на активи. Обраховується відношення середнього доходу за деякий період до матеріальних активів компанії, після чого порівнюється з аналогічними середніми показниками для галузі загалом. В отриманій різниці виділяється вплив матеріального і нематеріального чинників;

4) методи ринкової капіталізації. Розраховується різниця між ринковою вартістю і власним капіталом її акціонерів. Отримана різниця розглядається як вартість тої частки нематеріальних активів, які не знайшли відображення в грошовій оцінці, тобто інтелектуального капіталу.

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

Якщо проаналізувати методи, які стосуються безпосередньо торгової марки, то тут можна рекомендувати такі:

1. Метод приросту грошового потоку. Згідно з цим методом вартість торгової марки визначається щодо розмірів грошових потоків, які генерують аналогічними товарами, що не є брендовими. При цьому віднімають витрати на підтримання торгової марки.

2. Метод додаткового доходу. При цьому підході із загальної ціни товару, яку готові платити споживачі, віднімається середня ціна небрендового товару, а різниця перемножується на прогнозований обсяг продажу товару і середній життєвий цикл товарної групи. Саме останній фактор відрізняє її від попереднього методу. Крім того, попередній метод дозволяє зафіксувати вартість торгової марки на поточний момент часу, а метод додаткового доходу – спрогнозувати таку вартість у майбутньому.

3. Метод надлишкових доходів. Даний метод дозволяє оцінити, наскільки виросте дохід компанії при продовженні здійснення витрат щодо підтримання торгової марки з врахуванням середнього життєвого циклу товарів. Такий метод можна використовувати в поєднанні з методом середнього доходу для коректування вартості торгової марки через певні часові проміжки.

4. Метод визначення роялті. Визначається вартість за величиною сум, які були отримані від своїх філіалів і франчайзингової діяльності. Недоліком є те, що, крім оплати за саму торгівлю марку, роялті буде включати й інші платежі (наприклад, плата за підтримання юридичної сили патентів). Крім того, вартість використання торгової марки буде залежати від країни, де випускається аналогічна товарна група, і платоспроможності населення.

5. Метод сумарних витрат на розвиток торгової марки. Згідно з цим методом вартість торгової марки оцінюється відповідно до витрат на його створення і підтримку. Недоліком цього методу можна вважати те, що витрати минулих періодів мало корелюються з поточною вартістю торгової марки.

6. Метод розрахунку витрат на заміщення торгової марки. Сутність методу полягає в тому, що приймається середньогалузева вартість торгової марки і розраховується величина витрат, яка дозволила б отримати показники, що досягаються при допомозі торгової марки.

7. Метод мінусування вартості активів фірми з її ринкової вартості. Для розрахунку вартості торгової марки необхідно відняти вартість активів фірми від ринкової вартості фірми. Незважаючи на свою простоту, даний метод має суттєвий недолік, оскільки таким чином проводять розрахунок всього гудвілу організації, проте вважається, що торгова марка є лише одним з її елементів.

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

8. Метод експертних оцінок. Застосування методу передбачає дослідження таких показників, як ринкова частка торгової марки, рекламна підтримка торгової марки, стабільність ринкових показників випуску товарів з цією торговою маркою. Недоліком є те, що при аналізі таких показників думка експертів буде суб'єктивною.

Кожен метод має свої переваги і може бути реалізований на практиці. Розглянемо приклад оцінювання торгової марки з позицій генерації додаткового приросту грошових потоків.

Наприклад, підприємство є брендовою торговою організацією і продає товари як у своїй спеціалізованій мережі, так і в магазинах, не пов'язаних з торговою мережею. Виробничі потужності (в даному разі торгові площі) становлять 79% під брендовий продаж, а решта продажів здійснюється на 21% торгових площ. Обсяг виручки під торговою маркою становить 83,6 млн. грн., обсяг виручки за іншими продажами – 19,7 млн. грн., середньорічні витрати організації із захисту прав та підтримання своєї торгової марки – 1,1 млн. грн., середньогалузева норма рентабельності продажу, виходячи із звітів відкритих компаній, – 0,17, мінімальна норма дохідності на власний капітал оцінюється на рівні 0,18.

Розрахунок вартості проведемо за допомогою методу приросту грошового потоку за формулою:

$$\Delta G = G_{т.м.} / K_{т.м.} - G_{н.т.м.} / K_{н.т.м.} - B, \quad (1.5.1)$$

де $G_{т.м.}$ – грошовий потік, який генерується продажем товарів під цією торговою маркою;

$G_{н.т.м.}$ – грошовий потік, який генерується продажем товарів через інші магазини;

$K_{т.м.}$ – коефіцієнт площ під торговою маркою;

$K_{н.т.м.}$ – коефіцієнт площ під неторговою маркою;

B – витрати на підтримання торгової марки та її захист.

Підставивши відповідні значення у формулу (1.5.1), отримаємо приріст грошового потоку:

$$83,6 / 0,79 - 19,7 / 0,21 - 1,1 = 10,9 \text{ млн. грн.}$$

Звідси середньорічний додатковий чистий прибуток від використання торгової марки буде становити:

$$0,17 \times 10,9 = 1,853 \text{ млн. грн.}$$

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

Після цього, здійснивши капіталізацію додаткового прибутку із застосуванням у ролі коефіцієнта капіталізації рекомендовану ставку дисконтування 0,18, отримаємо оцінку торгової марки: $1,853 / (1+0,18)=1,57$ млн. грн. Така оцінка торгової марки не є сталою величиною і даний розрахунок проводиться з огляду на поточну теперішню вартість поточного року та залежить від розміру очікуваного прибутку в наступних періодах.

Всі види оцінок можна звести до існування трьох теорій, а саме теорії об'єктивних оцінок, теорії суб'єктивних оцінок та теорії книжкових оцінок.

Теорія об'єктивних оцінок базується на принципах, що актив має оцінюватись в умовах його реалізації. Проте слід погодитись з думкою, що при здійсненні такої оцінки не береться до уваги вплив завжди понижуючої властивості, який могла б спричинити фактична ліквідація [5, с. 32]. Щодо таких специфічних активів, як нематеріальні, практичність застосування такої оцінки є обмеженою, оскільки вони не можуть мати об'єктивної ринкової оцінки внаслідок відсутності активного ринку щодо їх реалізації і до них не можуть бути застосовані спільні критерії оцінювання, як до інших активів. Вказана теорія також суперечить принципу неперервності діяльності, який використовується при формуванні фінансової звітності. Однак щодо торгової марки така теорія є виправданою при реалізації методу роаялті.

Теорія суб'єктивних оцінок ґрунтується на припущенні, що вартість активу залежить від індивідуальних умов функціонування в межах тих чи інших суб'єктів господарювання, інакше кажучи, у різних власників один і той самий об'єкт буде мати різну цінність. Щодо нематеріальних активів таке припущення є особливо актуальним, оскільки більшість таких об'єктів, які не мають документально зафіксованої вартості, оцінюється на різних умовних експертних припущеннях. Крім того, ефект від їх використання виявляється тільки у взаємозв'язку з іншими активами підприємства. З цих позицій щодо торгової марки є виправданим застосування методів, які ґрунтуються на генеруванні доходу та капіталізації, а також експертних методів з використанням різних інтегральних показників (методи додаткового і надлишкового доходів, метод приросту грошових потоків, метод експертних оцінок).

Теорія книжкової оцінки базується на використанні оцінки за фактичною (історичною) собівартістю. Об'єктивність такої методики підтверджується первинними документами і тими цифрами, які використовувались для формування вартості. Однак суперечність такої оцінки впливає з основної суперечності бухгалтерського оцінювання, коли витрати на створення активу

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

не відповідають його справедливій вартості. Крім того, як зазначалось, такі витрати, здійснені в минулому, досить слабо пов'язані з генерацією доходів у теперішньому часі. Прикладом такої методики є визначення вартості торгової марки способом сумарних витрат.

Для застосування того чи іншого методу необхідно дотримуватись певних принципів, які можна сформулювати таким чином:

1. Принцип корисності: чим більший дохід може принести власнику нематеріальний актив, тим більшою є його вартість.

2. Принцип очікування, тобто визначення поточної вартості майбутніх доходів, отриманих від володіння цим активом.

3. Принцип ефективності придбання полягає в тому, що придбання чи створення будь-якого активу є доцільним тільки тоді, коли очікуваний приріст вартості компанії загалом є вищим, ніж витрати на придбання активу.

4. Принцип попиту і пропозиції, який показує взаємозв'язок між потребами покупців у придбанні прав на нематеріальні активи і наявністю можливостей з придбання таких активів. Однак даний принцип попиту і пропозиції може в багатьох випадках не спрацьовувати, зокрема тому, що багато нематеріальних товарів, таких як консалтингові послуги, професійна підготовка, освіта, розваги, створюються виробниками і споживачами спільно. Ще одна причина полягає в тому, що виробничі можливості (пропозиція) часто визначаються споживачами, а не офіційними виробниками. Надлишкові виробничі потужності, наявність яких згубно впливає на ринки матеріальних благ, підвищують ефективність ринків нематеріальних активів.

5. Принцип відповідності ринковим умовам: нематеріальні активи, які не відповідають ситуації, що склалася на ринку, будуть оцінені нижче від середнього значення.

6. Принцип залежності від умов зовнішнього середовища полягає в тому, що нематеріальні активи мають переоцінюватись відповідно до змін ринкових, законодавчих, соціальних, економічних і політичних умов.

Оцінка товарних марок є доволі складним процесом, однак його здійснення необхідне не лише з точки зору відображення у балансі. Проведення такої оцінки є необхідною умовою здійснення ряду суто практичних господарських операцій. Зокрема, доволі поширеним явищем на сьогодні є подача судових позовів щодо визначення збитку в результаті порушення прав на товарну марку, коли випускається контрафактна продукція. Оцінка товарних марок може використовуватись при укладенні ліцензійних договорів

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

на її використання, виступати як об'єкт купівлі-продажу, об'єкт страхування через ризики втрати своєї вартості. Враховуючи, що даний нематеріальний актив – це засіб ідентифікації продукції, він є запорукою успішного просування товарних груп на ринку, тому при його внесенні в статутний капітал новоствореного підприємства необхідна незалежна експертна оцінка. При поглинанні, розділенні, виділенні частини підприємства зацікавлені сторони мають в'яснити сукупність активів, якими воно володіє. Особливо актуальною є оцінка торгової марки при здійсненні нової емісії акцій, оскільки даний актив може займати значну питому вагу в загальному балансі, під який і випускаються цінні папери. Теоретично торгова марка може виступати і як застава при отриманні кредиту, однак це поки не є актуальним для нашої господарської практики і вітчизняними банківськими установами навряд чи буде розглядатись як ліквідний актив, на відміну від практики, поширеної в європейських і американських кредитних установах.

Підсумовуючи сказане, можна стверджувати, що оцінка торгової марки:

- а) покращить об'єктивність відображення фінансового стану підприємства, а відхід від принципу консерватизму сприятиме адекватності оцінки;
- б) дозволить спростити здійснення операцій, пов'язаних з процесами реструктуризації підприємства, здійснення кредитних та інвестиційних угод;
- в) застосування математичного апарату при проведенні розрахунків значною мірою усуне суб'єктивізм при оцінці такого активу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антипина О. Н. Диалектика стоимости в постиндустриальном обществе / О. Н. Антипина, В. Л. Иноземцев // Мировая экономика и международные отношения. – 1998. – № 7. – С. 19–29.
2. Бланк И. А. Основы инвестиционного менеджмента. Т. 1 / И. А. Бланк. – К. : Эльга-Н : Ника-Центр, 2001. – 536 с.
3. Бренд [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://www.ru.wikipedia.org/wiki>.
4. Єршова Е. А. Правовые проблемы продажи бизнеса в странах общего права / Е. А. Єршова // Законодательство. – 2002. – № 3. – С. 36–42.
5. Малюга Н. М. Шляхи удосконалення оцінки в бухгалтерському обліку: теорія, практика перспективи : моногр. / Н. М. Малюга. – Житомир : ЖІТІ, 1998. – 384 с.

6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: затв. Наказом Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
7. Оценка стоимости предприятия (бизнеса) : уч. пособ. / под ред. Н. А. Абдулаева, Н. А. Колайко. – М. : ЭКМОС, 2000. – 346 с.
8. Оценка бизнеса : учеб. / под ред. А. Г. Грязновой, М. А. Федотовой. – М. : Финансы и статистика, 1999. – 509 с.
9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи»: затв. Наказом Міністерства фінансів України від 18.10.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
10. Руус Й. Ителлектуальный капитал: практика управления / Й. Руус, С. Пайк, Л. Фернстрём ; пер. с англ. В. К. Дерманова. – СПб. : Высш. шк. менеджмента, 2010. – 436 с.

1.6. Передумови відображення інформації про виробничі запаси в системі обліку на вітчизняних та зарубіжних підприємствах

Виробничі запаси відіграють важливу роль у виробничому процесі підприємства, оскільки без їх участі не можливий перебіг цього процесу. Запаси займають особливе місце у складі майна та домінуючі позиції у структурі витрат підприємств різних сфер діяльності, є найбільш важливою і значною частиною їх оборотних активів. Вони обов'язково враховуються при визначенні результатів господарської діяльності підприємства та при висвітленні інформації про його фінансовий стан.

Важливе значення виробничих запасів не лише у складі майна підприємства, а й у структурі витрат, оскільки виробничі запаси є основною складовою при формуванні собівартості готової продукції. Враховуючи це, підприємства особливу увагу приділяють саме обліку, аналізу і аудиту виробничих запасів.

Різні вчені-економісти по-різному трактують суть виробничих запасів. Так, наприклад, В. М. Бойко [1] матеріально-виробничі запаси визначає як засоби виробництва, що надійшли на підприємство і ще не використовуються у виробничому процесі. Їх обсяг створюється у таких розмірах, які б забезпечували рівномірну, безперебійну роботу підприємства.

В. Б. Безруких та В. Б. Кондраков [2] виробничі запаси розуміють як різні речові елементи виробництва, що використовуються як предмети праці у виробничому та іншому господарському процесі. Вони повністю споживаються у кожному циклі і повністю переносять свою вартість на вартість виготовленої продукції, виконаних робіт.

На думку П. Т. Саблука та М. Я. Дем'яненка [3], виробничі запаси – це запаси засобів виробництва, які знаходяться на складах суб'єктів господарювання та потрібні для забезпечення неперервного виробничого процесу, а саме предмети праці, які не беруть участі у процесі виробництва і зберігають свою натурально-речову форму. Із прийняттям змін у бухгалтерському обліку протягом 1999–2000 рр. та впровадженням нового Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, який мали застосовувати всі підприємства на території України, дещо змінилися підходи до групування та визначення

виробничих запасів. У системі бухгалтерського обліку та економічного аналізу сьогодні застосовують таке визначення: запаси – це активи, які утримуються для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності; перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг, а також управління підприємством [4].

Дане визначення практично ідентичне до поданого у МСБО 2 «Запаси» (запаси – це активи, які утримуються для продажу за умов звичайної господарської діяльності; перебувають у процесі виробництва продукції (надання послуг) із метою продажу або існують у формі основних чи допоміжних матеріалів, призначених для споживання у виробничому процесі або при наданні послуг), лише розширене твердженням щодо використання в управлінській діяльності.

Порівняно з необоротними активами специфічною особливістю виробничих запасів є те, що вони в процесі виробництва використовуються повністю. У собівартості промислової продукції питома вага витрат матеріалів становить близько 50%, а в деяких галузях промисловості (хімічній, текстильній) може досягати 80–85%. Саме тому питанням обліку виробничих запасів має приділятися велика увага.

Для забезпечення безперебійної роботи виробництва на складах підприємства завжди мають бути виробничі запаси в межах норм, передбачених потребою цього підприємства, що зумовлює виникнення додаткових витрат на їх зберігання. До них відносяться витрати на утримання працівників складу, складських приміщень, додаткові навантажувально-розвантажувальні роботи і т. ін. Тому з метою зниження вищевказаних витрат необхідно, щоб норми запасів були науково обґрунтовані та розраховані із використанням логістичних принципів. Для правильної організації обліку запасів важливе значення має їх науково обґрунтована класифікація за різними ознаками. У табл. 1.6.1. подано класифікацію запасів:

- за призначенням та причинами утворення;
- за місцями знаходження;
- за рівнями їх наявності на підприємстві;
- за відношенням до статей балансу;
- за ступенем ліквідності і т. ін. (див. табл. 1.6.1).

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

Таблиця 1.6.1

Групування запасів та коротка характеристика їх складових

№ з/п	Класифікаційні групи запасів	Вид запасів	Характеристика
1	2	3	4
1.	За призначенням та причинами утворення	Постійні	Частина запасів, що забезпечують неперервність виробничого процесу між двома черговими поставками
		Сезонні	Запаси, що утворюються при сезонному виробництві продукції чи при сезонному транспортуванні
2.	За місцем знаходження	Складські	Запаси, що знаходяться на складах підприємства
		У виробництві	Запаси, що знаходяться в процесі технологічної обробки
		В дорозі	Запаси, відвантажені споживачу, але яких він не отримав, і вони знаходяться в дорозі
3.	За рівнем наявності на підприємстві	Нормативні	Запаси, що відповідають запланованим обсягам запасів, що необхідні для забезпечення неперервної роботи підприємства
		Понаднормові	Запаси, що перевищують їх нормативну кількість
4.	За наявністю на початок і кінець звітного періоду	Початкові	Величина запасів на початок звітного періоду
		Кінцеві	Величина запасів на кінець звітного періоду
5.	Відносно балансу	Балансові	Запаси, що є власністю підприємства і відображаються в балансі
		Позабалансові	Запаси, що не належать підприємству і знаходяться у нього через певні обставини
6.	За ступенем ліквідності	Ліквідні	Запаси, що легко перетворюються на грошові кошти у короткий термін і без значних втрат їх первісної вартості
		Неліквідні	Запаси, які неможливо легко перетворити на грошові кошти у короткий термін і без значних втрат їх первісної вартості
7.	За походженням	Первинні	Запаси, що надійшли на підприємство від інших підприємств і не підлягали обробці на даному підприємстві
		Вторинні	Запаси, що після первинного використання (доброби) можуть застосовуватися у подальшому виробництві

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Продовження табл. 1.6.1

1	2	3	4
8.	За обсягом	Вільні	Запаси, що знаходяться у надлишку на підприємстві
		Обмежені	Запаси, що знаходяться в обмеженій кількості на підприємстві
9.	За сферою використання	У сфері виробництва	Запаси, що знаходяться в процесі виробництва (виробничі запаси, незавершене виробництво)
		У сфері обігу	Запаси, що знаходяться у сфері обігу (готова продукція, товари)
		У невиробничій сфері	Запаси, що використовуються для господарських потреб підприємства, а не у виробничому процесі
10.	За складом і структурою	Запаси виробничі	Запаси сировини, основних і допоміжних матеріалів, напівфабрикатів власного виробництва, купівельних напівфабрикатів, комплектуючих виробів, палива, запчастин, тари і тарних матеріалів, МШП
		Запаси незавершеного виробництва	Частина продукції, що не пройшла всіх стадій обробки та неприйнята відділом технічного контролю (ВТК)
		Запаси готової продукції	Продукція, закінчена виробництвом, що прийнята ВТК і знаходиться на складі або передана покупцям
		Запаси товарні	Товари, що перебувають у сфері обігу, а також продукція, що знаходиться в дорозі

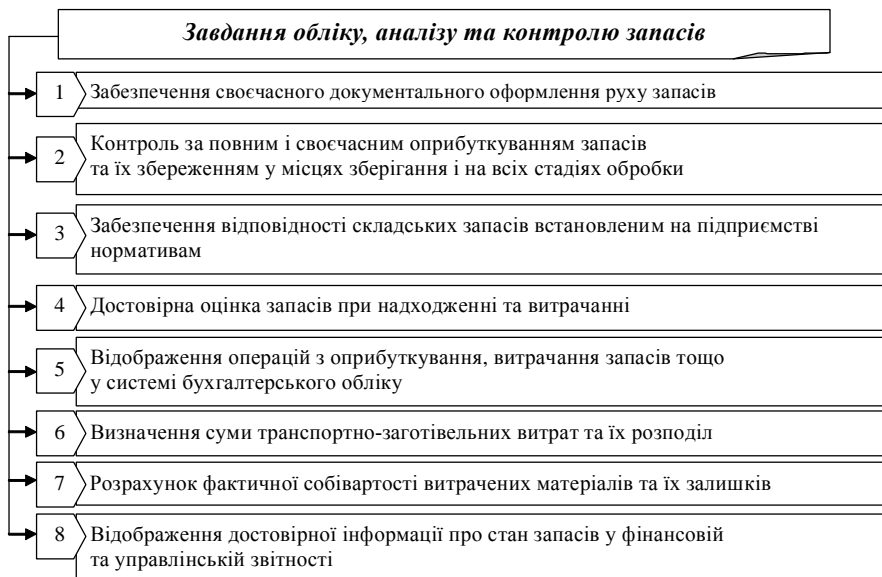
Такий підхід до класифікації запасів забезпечить виконання основних завдань їх обліку, аналізу та контролю, основні з яких зазначені на рис. 1.6.1. Виконання названих завдань сприятиме формуванню блоку інформації для прийняття рішень у сфері управління запасами на підприємстві.

При цьому в управлінні запасами важливою є інформація щодо формування необхідного обсягу та складу матеріальних цінностей з метою забезпечення неперервності процесу виробництва та реалізації продукції з одночасною мінімізацією поточних витрат з обслуговування та забезпечення ефективного контролю за їх рухом.

Отже, дана облікова інформація використовуватиметься для:

1. Визначення принципових підходів до формування запасів підприємства.

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

Рис. 1.6.1. Завдання обліку, аналізу та контролю запасів

2. Щоденного отримання інформації про надходження та витрачання запасів у розрізі їх кількості, якості та матеріально відповідальних осіб.

3. Аналізу наявності та руху запасів у попередніх періодах.

4. Постійної оцінки реальної вартості запасів на складі та проведення аналізу ефективності їх використання.

5. Оптимізації обсягу закупівлі запасів, виявлення резервів зниження витрат, пов'язаних з їх заготівлею.

6. Оптимізації обсягу основних груп запасів.

7. Вибору методу оцінки запасів при їх вибутті, який найкраще підходить для підприємства.

8. Створення ефективної системи контролю за рухом запасів на підприємстві.

9. Контролю за дотриманням встановлених підприємством норм запасів.

10. Підвищення достовірності відображення на рахунках аналітичного обліку господарських операцій з надходження та витрачання запасів.

11. Своєчасного складання та подання звітності про рух запасів.

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Не менш важливим питанням в обліку виробничих запасів є визначення їх вартості. Відповідно до МСБО № 2 запаси слід обліковувати за найменшим з двох показників: собівартістю або чистою вартістю реалізації. Вибір оцінки за одним з двох найменших показників пояснюється тим, що однією з концептуальних основ МСБО відносно якісних характеристик фінансової звітності є вірогідність, складовою частиною якої визначено обачність, зокрема в оцінках активів. У МСБО принцип обачності посідає одне із перших місць, тоді як у П(С)БО цей принцип використовується не завжди.

Питання оцінки виробничих запасів є доволі дискусійним. Оцінка запасів у зарубіжних країнах суттєво відрізняється від оцінки у вітчизняному обліку, оскільки має свої особливості, які закладені у нормативно-правовій базі. Помилки в оцінці запасів на кінець поточного року можуть негативно впливати на величину чистого прибутку як у поточному, так і в наступних роках.

Розглянемо різні підходи до оцінки запасів у деяких країнах світу. Наприклад, у США запаси оцінюються за фактичними витратами на їх придбання на момент отримання або передачі запасів у процес виробництва (тобто ця собівартість включає в себе: суму рахунка-фактури за вирахуванням знижок при покупці; суму страхування товарів у дорозі; відповідні податки і тарифи). Тобто оцінка вимірюється чистою сумою грошових платежів, здійснених у минулому або в майбутньому при придбанні запасів. Витрати на доставку цих запасів можуть включатись або не включатись до собівартості запасів. До вартості запасів також не включаються загальновиробничі та адміністративні витрати. Варто наголосити, що до собівартості запасів включаються лише ті витрати, які, на думку покупця, є складовими їх вартості на момент придбання. У Польщі запаси оцінюються за цінами придбання. У разі неможливості виявлення ціни запасів або при їх безоплатній передачі вони оцінюються за цінами на аналогічні або подібні запаси, що наявні на ринку. У Німеччині, в Люксембурзі та у Франції запаси оцінюються за однією із найменших величин – за собівартістю або ринковою вартістю. У Португалії та Іспанії запаси оцінюються при купівлі зі сторони – за ціною їх придбання, при власному виробництві – за сумою витрат на їх виробництво. В Іспанії ціна придбання включає суму, зазначену в рахунку постачальника, плюс додаткові витрати на збереження запасів, включаючи податок з продажу. Слід також вказати, що коли ціна придбання запасів (або витрати на їх виробництво) вища за ринкову, то запаси обліковуються за ринковими цінами. В Іспанії ринкова ціна для сировини – це найменша ціна з двох

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

величин, таких як відновлювана вартість та чиста вартість завершення робіт; для готової продукції – всі витрати. У Швейцарії та Італії запаси оцінюються за найменшою з двох величин – первісною вартістю (витрати на придбання або виробництво) або чистою вартістю можливої реалізації.

В Україні оцінку придбання виробничих запасів, на наш погляд, слід проводити за первісною вартістю. Тобто ціну придбання згідно із накладними постачальників необхідно збільшувати на суму транспортно-заготівельних витрат, визначених на дату оприбуткування матеріалів. Для достовірності визначення первісної вартості необхідно також змінити базу розподілу транспортно-заготівельних витрат, оскільки існуючий розподіл пропорційно до вартості придбаних виробничих запасів спотворює первісну їх вартість. Так, наприклад, при транспортуванні 20 тонн вантажу, 19 з яких пісок і 1 сульфату натрію, на відстань однієї тисячі кілометрів загальна сума транспортних витрат становить 2 500 тис. грн. При цьому вартість піску становить 570 грн., а вартість сульфату натрію – 2100 грн. За існуючою методикою розподілу транспортних витрат, ціна однієї тонни піску збільшується на 28,09 грн., а ціна однієї тонни сульфату – на 1966,30 грн., хоча витрати на транспортування піску і сульфату однакові. Тому, на нашу думку, слід внести зміни у методику розподілу як транспортних, так і заготівельних витрат.

Що стосується оцінки запасів при їх вибутті, то тут виникають проблеми в теперішніх умовах постійних змін цін. З одного боку, зміна цін є загальною закономірністю ринкової економіки, де існують як зростаюча, так і спадаюча тенденції щодо визначення їх рівня. При цьому слід зазначити, що при зростаючій чи спадаючій тенденціях у зміні рівня цін різновид вказаних принципів оцінки матеріалів може суттєво впливати на рівень витрат і на балансову оцінку матеріалів. Можна стверджувати, що метод ФІФО веде до відмінностей тенденції закупівельної ціни і динаміки цінового рівня витрат, а метод ЛІФО включає можливість збігання цих двох вищевказаних тенденцій. Використання ж середньозважених цін не веде до повного збігу закупівельних цін і цінових аспектів витрат, але протидіє відмінності обох тенденцій, при чому сила протидії залежить від динаміки закупівельних цін, а також взаємних співвідношень оборотів і запасів матеріальних цінностей. Взаємозв'язок між ціною та рівнем витрат у кожному із розглянутих методів оцінки схематично показано на рис. 1.6.2.

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Зміст змін	Оцінка матеріальних витрат за принципами					
	ФІФО		ЛІФО		Середньозважені ціни	
Тенденція зміни рівня цін	↗	↘	↗	↘	↗	↘
Рівень витрат	↗↘	↗↘	↗↘	↘	→	→
Стан запасів				↗	→	→

Рис. 1.6.2. *Рух цін та зміна рівня витрат і запасів*

Досліджуючи проблеми оцінки запасів при списанні у зарубіжних країнах, було виявлено такі особливості:

- в Іспанії запаси оцінюються за загальною фіксованою ставкою, якщо вони постійно оновлюються, а їх вартість та структура змінюються несуттєво;

- у Португалії в деяких галузях (оптовій торгівлі, сільському господарстві, лісовій промисловості, рибальстві) запаси можуть оцінюватись таким чином: облікова ціна визначається як продажна за винятком деякої норми прибутку;

- в Швейцарії в консолідованій звітності запаси можна оцінювати на основі фактичних поточних витрат або відновлювальної вартості;

- в Італії для довгострокових контрактів незавершені роботи оцінюються або після завершення контракту, або за процентом виконання робіт;

- у Великобританії заборонено використовувати методи ФІФО та базового запасу, а для довгострокових контрактів за незавершеними проектами використовують методи «частки виконання», «завершеності контракту»;

- у США при виконанні методу ЛІФО в обліковій політиці обов'язково потрібно визначити суму поточної відтворювальної вартості (вартості руху) запасів, а також вплив на результати діяльності зменшення партії запасів. При цьому використовується метод «ЛІФО-долар», за яким вартість запасів обліковується, виходячи з індивідуальних цін одиниці запасів. При використанні методу оцінки запасів базового року вони перераховуються у вартісні показники (долар), а для запасів, які надходять у наступні періоди, використовуються цінові індекси (при цьому базовий рік приймається за 100) [6].

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

Підсумовуючи вищесказане, можемо побудувати таблицю, в якій проаналізуємо використання методів оцінки запасів при їх вибутті у зарубіжних країнах (табл. 1.6.2).

Таблиця 1.6.2

Методи оцінки запасів при їх вибутті, що застосовуються у зарубіжних системах обліку

№ з/п	Країна	Методи оцінки запасів при вибутті				
		ФІФО	ЛІФО	Середньо-зваженої вартості	Чистої вартості реалізації	Інші
1	Великобританія	–	+	+	+	–
2	Греція	+	+	+	–	Метод базового запису готових виробів
3	Іспанія	+	+	+	–	–
4	Італія	+	+	+	–	–
5	Люксембург	+	+	+	+	Метод фактичних витрат
6	Нідерланди	+	+	+	–	Метод базового запису готових та незавершених робіт
7	Німеччина	+	+	+	+	–
8	Португалія	+	+	+	–	Стандартна та спеціальна (ринкова) ціна базового запасу
9	Росія	+	+	+	–	Метод собівартості кожної одиниці
10	США	+	+	+	–	Метод специфічної ідентифікації
11	Україна	+	–	+	–	Метод ідентифікованої собівартості, ціни продажу
12	Франція	+	+*	+	–	–
13	Швейцарія	+	+	+	–	–
14	Швеція	+	–	–	+	Метод процента від виконання, метод завершення контракту

Примітка: + * використовується при складанні консолідованої звітності.

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Дані табл. 1.6.2 свідчать про те, що найпоширенішими методами обліку запасів є методи ФІФО та середньої (середньозваженої) вартості. Дискусійність заборони методу ЛІФО в Україні є очевидною, оскільки в умовах постійного зростання цін та інфляції застосування цього методу призводить до списання і включення до складу витрат виробництва сум, відмінних від тих, як це виходить за умов застосування інших методів. Це, в свою чергу, впливає на визначення фінансового результату: якщо витрати зростають, то зменшується сума прибутку, а отже, зменшується величина податку на нього. Виникає суперечність між інтересами підприємства та держави.

Відносно ефективності застосування методу ЛІФО Г. С. Суков твердить: «На користь цього методу є важливий аргумент, оскільки для діяльності підприємства потрібна певна норма запасів – витрачені запаси відразу ж мають бути поповнені. Деякі економісти вважають, що найточніше визначити прибуток можна лише за умови збігання поточної собівартості з поточною ціною, незалежно від того, які матеріали витрачено для виготовлення продукції» [4]. Метод ЛІФО за будь-яких коливань цін передбачав, що собівартість реалізованої продукції буде відповідати рівню цін на момент продажу. А оскільки темпи інфляції в Україні суттєво не знизились, цей метод, на нашу думку, в Україні було скасовано дещо передчасно.

У світовій практиці, крім широкого вибору методів оцінки запасів, передбачається також і можливість використання двох систем їх обліку – постійної та періодичної. Застосування постійного методу забезпечує ширшою інформацією про наявність і рух запасів за кількістю і вартістю. При використанні постійної системи на підприємстві облік руху запасів ведуть безпосередньо на рахунку «Складські запаси» впродовж звітного періоду (даний рахунок є активним рахунком першого порядку). На кожен звітну дату визначають залишки складських запасів.

За умови використання постійного методу на картках складського обліку ведуть аналітичний облік руху матеріалів упродовж звітного періоду (окрема картка відкривається на окремий вид матеріальних запасів). Залишок за рахунком «Складські запаси» включається у валюту балансу, а витрати протягом місяця із рахунку «Собівартість реалізованих товарів» відображаються у Звіті про фінансові результати.

При застосуванні періодичної системи на рахунку «Складські запаси» не відображають облік запасів упродовж звітного періоду, а узагальнюють лише залишок запасів на початок періоду, визначений за допомогою методів інвентаризації. Для обліку придбання запасів використовують рахунок

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

«Витрати на закупівлю». Наприкінці звітної періоду знову проводиться інвентаризація на складі та оцінюється залишок за одним з прийнятих згідно з обліковою політикою на підприємстві методом. У системі рахунків бухгалтерського обліку, характерній для періодичної системи, наприклад у США, результат інвентаризації залишків складських запасів відображається на рахунках фінансового результату звітної періоду, а сума матеріальних витрат звітної періоду зменшується на величину невикористаних запасів. У західноєвропейських країнах у фінансовому обліку також часто застосовують періодичну систему, але залишки запасів на кінець звітної періоду відображають на спеціальному рахунку «Зміна залишків запасів», а у звітності про прибутки зміну залишків запасів показують серед елементів витрат відповідно зі знаком плюс або мінус.

Перспектива використання періодичної системи обліку виникла для зменшення трудомісткості облікових робіт, проте ця проблема вирішується із широким поширенням інформаційних технологій в обліку (а саме системи методів і способів пошуку, збору, накопичення, зберігання та обробки інформації на основі застосування обчислювальної техніки). За умови автоматизації обліку більшого поширення набула постійна система обліку.

Використання обчислювальної (комп'ютерної) техніки та створення на цій основі пов'язаних між собою автоматизованих робочих місць складських працівників і працівників обліку забезпечить:

- зменшення обсягу робіт з одноманітними операціями;
- прискорення опрацювання даних первинних документів;
- автоматизацію формування звітних форм;
- деталізацію аналітичного рівня обліку запасів;
- відмову від користування типографськими бланками первинних документів і звітності і т. ін.

Отже, відображаючи інформацію про запаси в системі обліку, необхідно пам'ятати, що вона є життєво необхідною при управлінні ними. Забезпечення неперервності процесу виробництва та реалізації продукції потребує, з одного боку, формування необхідного обсягу та складу матеріальних цінностей з мінімізацією поточних витрат з обслуговування та забезпечення ефективного контролю за їх рухом. З іншого боку, при використанні виробничих запасів у виробництво не менш важливе значення має вибір методів оцінки списання. Це питання особливо загострюється у сучасних умовах постійних змін цін та ситуації на ринку і наявності ряду методів (як в Україні, так і за кордоном).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко В. М. Бізнес : словник-дов. / В. М. Бойко – К. : Україна, 1995. – 156 с.
2. Бухгалтерский учет : учеб. / П. С. Безруких, В. Б. Ивашкевич, М. П. Кондраков [и др.] ; под ред. П. С. Безруких. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Бух. учет, 2006. – 624 с.
3. Саблук П. Т. Словник-довідник фінансиста АПК / П. Т. Саблук, М. Я. Демьяненко. – Ін-т аграр. економіки, 1990. – 203 с.
4. Суков Г. С. Вирішення проблем обліку запасів / Г. С. Суков // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2011. – № 2 (32). – С.187–195. – (Серія «Екон. науки»).
5. П(С)БО 9 «Запаси» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buhgalter.911.com/Res/PSBO/PSBO9.aspx>.
6. Малюга Н. М. Шляхи удосконалення оцінки в бухгалтерському обліку: Теорія, практика, перспективи / Н. М. Малюга. – Житомир : ЖІТІ, 2007. – 384 с.
7. Лучко М. Р. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах : навч. посіб. / М. Р. Лучко, І. Д. Бенько. – Тернопіль : Екон. думка, 2004. – 205 с.

1.7. Інформаційне поле обліку грошових коштів

Інформаційне поле підприємства формується на основі таких елементів, як налагоджена організація господарсько-фінансового процесу, дотримання нормативно-правової бази, підбір та управління персоналом, достовірне ведення обліку і ретельне здійснення контролю. Інформація як джерело для створення цього поля є не лише невід'ємною його складовою з метою ведення підприємницької діяльності, а й фундаментальним важелем для державного регулювання економікою.

Основними завданнями держави в частині грошових коштів є: емісія грошей, формування нормативно-правової бази щодо фінансово-кредитної й облікової систем та контроль за її дотриманням. Хоча в сучасних умовах на внутрішнє середовище підприємства здійснюється зовнішній вплив не лише на державному рівні, а й на глобальному. Реалізація національних стратегій розвитку інформаційного суспільства, глобальний характер інформаційних процесів, як зауважують С. Шкарабан, І. Лазаришина, зумовлюють необхідність об'єднання зусиль усіх без винятку країн [7, с. 11].

Прагнення до стандартизації та глобалізації економіки супроводжується максимально «вільними правилами гри» для врахування вимог кожного підприємства. Наприклад, у системі вітчизняного обліку про це свідчать оновлені форми звітності з урахуванням додаткових статей, можливість формування субрахунків та аналітичних рахунків залежно від господарських потреб підприємства. Таким чином, інформаційне поле підприємства формується не лише під впливом національних та глобальних чинників, а й на основі вміння підприємців організувати господарський процес на мікрорівнях, зокрема їх облік, аналіз та контроль.

Одну з основних ролей тут відіграють грошові кошти як універсальний засіб для проведення розрахунків. Вони пронизують усі напрямки підприємницької діяльності, знаходять своє відображення в інформаційному полі обліку через постійний кругообіг, формуючи при цьому систему грошово-розрахункових операцій.

Поняття «грошові кошти» бере свій початок від дефініції «гроші». Професор Дж. Е. Макінрой зазначає, що термін «грошові кошти» здобув популярність у 1950-х рр. у США, оскільки до цього періоду зустрічався дуже рідко [11]. Водночас поняття «гроші» було більш вживаним. Вони та їх особливості в економічній системі розглядалися на національному,

глобальному та мікорорівнях, а також стали об'єктом дослідження Нобелівських лауреатів із економіки М. Фрідмана, Ф. Хаєка, Г. Мюрдаля, Р. Мандела.

Монетарист М. Фрідман вважав, що грошовий колапс може стати причиною і наслідком економічного колапсу, як це сталось із Федеральним резервним банком та Федеральною резервною системою [8, с. 102]. У праці «Денаціоналізація грошей» Ф. Хаєк розглядав питання свободи грошового обігу; принцип вільної торгівлі у банківській справі; надавав більш альтернативні пропозиції, ніж утопічна ідея європейської валюти; аналізував проблему щодо перешкоди уряду приховати знецінення грошей; характеризував монополію на гроші; вивчав містику «законного платіжного засобу».

Мікроекономічні та макроекономічні підходи з точки зору рівноваги цін у грошово-кредитній системі досліджував Г. Мюрдаль. Він використовував мікроекономіку для розгляду ризику і очікуваного доходу, дотримуючись при цьому грошової рівноваги [13]. На теорію валютних зон звернув увагу Р. Мандел, який висловив фундаментальні ідеї щодо монетарної теорії, враховуючи інфляційні процеси з глибоким аналітичним дослідженням. Учений критикував погляди Кейнса та фактично спонукав до того, щоб об'єднати в єдину систему основні характеристики моделей Юма, Фішера і Кейнса [12].

З огляду на це можна зробити висновок, що Нобелівські лауреати з економіки розглядали гроші та грошові кошти на державному рівні, робили прогнози щодо можливості їх глобалізації та шукали шляхи покращення мікроклімату. Проте питанням обліку і контролю як основним генераторам інформації про грошові кошти вчені-економісти не приділяли значної уваги. Адже важливо розглядати не лише питання емісії грошей на макрорівні, а й вміння управляти грошовими коштами та їх еквівалентами на мікрорівнях за допомогою налагодженого обліку, посиленого аналізу і ефективного контролю за надходженням та вибуттям грошових коштів.

Недаремно у 1950-х рр. у США професіонали у сфері обліку намагались применшити роль інформації про грошові кошти в публічній звітності, побоюючись, що це буде розглядатись як чудовий, але неправдивий показник економічної продуктивності порівняно з історичними доходами витрат [11, с. 47–51].

У сучасних умовах показники грошових коштів є обов'язковими при формуванні звітності кожного підприємства будь-якої країни світу. Стаття

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

«Грошові кошти та їх еквіваленти» відповідно до Міжнародного стандарту фінансової звітності 1 «Подання фінансової звітності» входить до мінімального переліку обов'язкових статей Звіту про фінансовий стан (Балансу) [9].

Крім Балансу інформація про рух грошових коштів виділяється й в окремому звіті – Звіті про рух грошових коштів (Ф. 3) та – в Примітках до річної фінансової звітності (Ф. 5) у розділі VI «Грошові кошти». Тому інформація про грошові кошти сьогодні є однією із найважливіших умов для здійснення прогнозування, планування щодо оптимізації грошових витрат та доходів на наступні періоди з метою одержання підприємством прибутку в майбутньому. В зв'язку із цим варто звернути увагу на термінологічну сутність поняття «грошові кошти».

Відповідно до НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», грошові кошти – це готівка, кошти на рахунках в банках та депозити до запитання, а – еквіваленти грошових коштів – короткострокові високоліквідні фінансові інвестиції, які вільно конвертуються у певні суми грошових коштів і характеризуються незначним ризиком зміни вартості [5]. Щодо іноземної нормативної бази, то у М(С)БО 7 «Звіт про рух грошових коштів» (або якщо дослівно «Звіт грошових потоків») зазначено, що грошові кошти та їх еквіваленти включають кошти в касі та депозити до запитання, а також короткострокові, високоліквідні інвестиції, які легко конвертуються у відомі суми грошових коштів і які схильні до незначного ризику зміни вартості [9].

Крім коштів у касі та депозитів до запитання, у НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» розглядають кошти на поточних та інших рахунках у банках.

Проте дефініція «грошові кошти» має значно ширше трактування, ніж те, яке представлено у М(С)БО 7 «Звіт про рух грошових коштів» та НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності».

Грошові кошти – це: 1) готівка, кошти на рахунках в банках, депозити до запитання, за допомогою яких здійснюються розрахунки між замовниками, підрядниками, фінансовими посередниками, постачальниками; 2) матеріальне вираження доходу, з одного боку (наприклад, підрядників), та затрати – з іншого (наприклад, замовників), що використовуються з метою виконання умов договору; 3) один із видів фінансових інвестицій, що використовується в господарських процесах для одержання інвестором грошових відсотків.

Для визначення ролі грошових коштів у системі обліку необхідно встановити функціональний взаємозв'язок функцій грошей та обліку. Адже функції

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

впливають на характер дії грошових коштів та забезпечують утворення функціонального процесу під час проведення грошово-розрахункових операцій.

Функціональний процес – це алгоритм дії функцій на послідовних етапах багатофакторного господарського процесу. Відсутність знання про функціональні особливості призводить до браку інформації щодо альтернативи вибору грошових розрахунків з тими чи іншими контрагентами, а також до похибок або грубих помилок у процесі виконання умов договору. На основі цього сформовано функціональну матрицю обліку грошово-розрахункових операцій, яка дає змогу простежувати рух грошових коштів у господарському процесі (табл. 1.7.1).

Таблиця 1.7.1

Функціональна матриця, що реалізується в обліку грошово-розрахункових операцій

Функції грошей:	міра вартості	засіб обігу	засіб платежу	засіб нагородження	світові гроші
1	2	3	4	5	6
Функції обліку:	Інформує про вартісну оцінку виконаних будівельно-монтажних робіт, наданих послуг і т. ін. через платіжні доручення та іншу додаткову документацію.	Створення, нагородження та використання інформації про грошово-розрахункові операції, що підсумовується у Звіті про рух грошових коштів.	Засвідчує платоспроможність замовників, інвесторів завдяки банку (який може виступати кредитором чи фінансовим посередником).	Інформує про можливість одержання відсотків за вкладеними депозитами.	Надання інформації про рух грошових коштів, фінансовий стан транснаціональних підприємств.
інформаційна					
контрольна	Контроль за відповідністю проплатеної суми за будівельні матеріали, роботи, послуги щодо тої, яка прописана у платіжних документах.	Документальний і фактичний контроль за грошово-розрахунковими операціями у розрізі господарських процесів та етапів будівництва.	Контроль за своєчасністю сплати грошових коштів індивідуальними замовниками з метою виконання умов договору.	Контроль за виплатами депозитів будівельним підприємствам.	Контроль за правильністю нарахування курсових різниць.
забезпечення збереження власності	Відображає вартість залучених у будівництво основних засобів, запасів і т. ін. у грошовій оцінці з метою одержання підприємством економічної вигоди.	Постійне конвертування грошових коштів з метою реалізації тих чи інших запасів, обмін їх на неподібні активи з доплатою.	Показує платоспроможність контрагентів; вимагає не менше 30% грошових коштів у складі оборотних активів; передбачає створення резерву грошових коштів.	Втратила свою актуальність і є доцільною лише при нагородженні грошей в банку, де вони набувають статусу засобу обігу.	Власність будівельного підприємства може оцінюватись як у національній, так і в іноземній валюті.
зворотного зв'язку	Одна сторона виконує будівельно-монтажні роботи, а інша оплачує за них.	Грошові кошти постійно здійснюють обіг між різними контрагентами.	Кожен із контрагентів повинен виконувати свої зобов'язання для погашення заборгованостей.	Контрагент може вкладати гроші в банк і в результаті їх обігу отримувати відсотками.	Використовується при веденні розрахунків із іноземними контрагентами.

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

Продовження табл. 1.7.1

1	2	3	4	5	6
аналітична	Передбачає порівняння тих чи інших показників собівартості за різні періоди з метою визначення оптимальної ціни на будівельні матеріали.	Здійняє аналіз використання грошових коштів відповідно до встановлених етапів їх сплати.	Аналіз плато-спроможності контрагентів, оптимізації дебіторської та кредиторської заборгованостей з метою їх усунення.	Аналіз правильності нарахування відсотків банком та раціональності здійснення депозитних вкладень.	Аналіз можливостей щодо залучення іноземних контрагентів.
гносична	Дослідження ринку щодо визначення майбутньої ціни за відповідним контрактом.	Вибір контрагентів, з якими витрати грошових коштів будуть найбільш оптимальними.	Оцінка цінової та валютної політики держави з метою майбутнього прогнозування щодо ведення розрахунків.	Вибір банку, котрий надає високі відсотки за вкладеними депозитами.	Обізнаність на міжнародному ринку для оптимізації грошових коштів в наступних періодах.
Фази використання	I. Застосовується у будівельних підприємствах постійно.			II. При взаємодії з банком.	III. При здійсненні зовнішньо-економічних операцій

Під час аналізу такої матриці можна зробити висновок, що найбільш вживаною фазою будівельними підприємствами є фаза I; використовується при веденні взаєморозрахунків із банком фаза II; при здійсненні зовнішньо-економічних операцій – фаза III.

Тому необхідно розглянути відповідну характеристику грошових коштів, яка була б актуальною для дослідження на рівні окремо взятого підприємства. Зокрема, йдеться про: 1) інформаційні чинники впливу на грошові кошти; 2) систему рахунків у частині грошових коштів та їх еквівалентів; 3) вибір програмних забезпечень як способу для відображення інформації про надходження і вибуття грошових коштів (рис. 1.7.1).

1. Інформаційні чинники впливу на грошові кошти.

Так, інформація про грошові кошти та їхні еквіваленти формується на основі таких чинників, як прибуток за минулі періоди, ліміт каси і здійснення готівкових операцій, фінансово-економічна ситуація в країні.

- Прибуток за минулі періоди. Інформація про прибуток за минулі періоди в грошових одиницях та його раціональний розподіл є необхідною умовою для майбутнього прогнозування з метою підвищення показників фінансового стану підприємства за рахунок його оцінки з урахуванням минулих помилок та недоречностей.

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Рис. 1.7.1. Окремі характерні ознаки грошових коштів та їх еквівалентів

• Ліміт каси і здійснення готівкових операцій. Термін «ліміт каси» можна назвати так званим регулятором здійснення грошово-розрахункових операцій. Ліміт проведення операцій у готівковій і безготівковій формах забезпечує їх поділ на розрахунки за значними і незначними сумами. Така класифікаційна ознака є обов'язковою, оскільки дає змогу оцінити грошові кошти з точки зору контролю за їх раціональним використанням і забезпечити альтернативу

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

проведення готівкових чи безготівкових розрахунків у тій або іншій ситуації.

- Фінансово-економічна ситуація в країні. Фінансово-економічна ситуація в країні залежить від ефективної законодавчої бази, її виконання, складання бюджету, безпеки, розміру резервного капіталу, стратегічного планування, розвитку господарства, контролю, інвестування, зовнішніх (закордонних) чинників, від форми державного правління, вміння влади управляти фінансовими ресурсами, зокрема грошовими коштами.

В процесі оцінки економічної ситуації в країні необхідно враховувати стан розрахунків України з МВФ, від якого залежить курс євро і долара США, а також відстежувати та прогнозувати розвиток економічних процесів у країні. Особливо у сфері будівництва варто враховувати ситуацію на фондовому ринку, порядок формування ф'ючерських цін на матеріали, будівлі і споруди, співпрацюючи водночас із фінансовим менеджером для того, щоб знати в який момент і в які терміни потрібно здійснювати розрахунки (із отриманням максимального прибутку з мінімальними втратами).

2. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій у частині грошових коштів та їх еквівалентів. Даний пункт варто розглядати у розрізі таких пунктів:

- грошові кошти та їх еквіваленти у Планах рахунків бухгалтерського обліку інших країн світу;

- відсутність здійснення грошово-розрахункових операцій в іноземній валюті;

- необхідність у формуванні гарантійних грошових коштів.

- Грошові кошти і їх еквіваленти відображаються у: Молдові – на рахунку 24 «Грошові кошти»; Казахстані – на рахунку 1000 «Грошові кошти»; Азербайджані – на рахунку 22 «Грошові кошти та їх еквіваленти»; проекті всесвітнього Плану рахунків МСБО (МСФЗ) за В. Ю. Авдеєвим – на рахунку 51 «Грошові кошти і еквіваленти грошових коштів» [1].

Відповідно до національного Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, грошовими коштами можна вважати рахунки «Каса» та «Рахунки в банках». Професор В. В. Ковальов зазначає, що дані про надходження і вибуття грошових коштів відображаються в оперативному режимі в бухгалтерському обліку під час ведення записів саме на рахунках грошових коштів: «Каса», «Розрахунковий рахунок», «Валютні рахунки» та інші [3, с. 27]. Тобто інформація про грошові кошти й еквіваленти у вітчизняній системі ведення обліку виділяється не на одному рахунку

«Грошові кошти та їх еквіваленти», а на декількох. «Еквіваленти грошових коштів», в свою чергу, виокремлені на окремому субрахунку 351.

• Відсутність здійснення грошово-розрахункових операцій в іноземній валюті. У Балансі (Ф. 1) у статті «Грошові кошти та їх еквіваленти» показують кошти в національній та іноземній валютах (у перерахунку на гривні), проте суми в іноземній валюті переважно відсутні або незначні. Наприклад, будівельні підприємства України не використовують такі рахунки, як 302 «Каса в іноземній валюті», 312 «Поточні рахунки в іноземній валюті», 313 «Інші рахунки у банку в іноземній валюті». Вважаємо, що за відсутності іноземного інвестора вести такий облік справді нерационально, тому необхідно створювати умови для залучення інвесторів із-за кордону. Адже нинішня ситуація практично не передбачає інвалютних розрахунків, оскільки грошово-розрахункові операції між замовниками, інвесторами, постачальниками і підрядниками здійснюються в національній валюті. Через це немає потреби у використанні рахунків 714 «Дохід від операційної курсової різниці» чи 945 «Втрати від операційної курсової різниці», а отже, не існує грошово-розрахункових операцій між іноземними контрагентами, відповідно дохід і витрати від них не з'являються.

• Необхідність у запровадженні субрахунка «Гарантійні грошові кошти» та його відображенні у Балансі (Ф. 3) окремою графою 1168 «Гарантійні грошові кошти», а також в Примітках до річної фінансової звітності у графі 675.

Деякі країни використовують окремі рахунки для резервування грошових коштів: Франція – рахунок 49 «Оцінні резерви щодо знецінення рахунків розрахунків», Росія та Білорусь – 59 «Резерви під обезцінювання фінансових вкладень». Пропонуємо цей досвід застосовувати і вітчизняним підприємствам, зокрема зайнятим у галузі будівництва чи промислового виробництва.

Як вважає Я. Д. Крупка, резервна система підприємства – це комплексний механізм фірми, створений за рахунок прибутку чи втрат. Вона забезпечує захист підприємства від системного і несистемного ризику, сприяє підвищенню фінансової стійкості та ліквідності [4, с. 229].

Враховуючи інфляційні процеси, підприємство повинно мати у резерві чисті найбільш ліквідні активи – грошові кошти, які надійшли від пайовиків, інвесторів. Адже резерви, котрі зберігаються на рахунку 43 «Резервний капітал», безпосередньо пов'язані із прибутками і використовуються в разі виникнення надзвичайних подій. Тому не завжди можуть бути спрямовані на погашення непередбачених затрат, наприклад, щодо конкретного об'єкта будівництва, якщо йдеться про будівельну галузь.

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

---

3. Найпоширенішим програмним забезпеченням, котре застосовують для автоматизації національного обліку, зокрема в частині грошових коштів, і формування звітності, є «1С: Бухгалтерія» (розробник компанія «1С»).

У розвинених країнах світу будівельне підприємство може обрати програмні забезпечення різних ІТ-компаній: «Sage», «SAP», «Microsoft Corporation», «SouthWare», «Inno-vations», «Aboard Software», «NetSuite», «ТЕК International», «Fourth Generation Software Solutions». Все залежить від потреб підприємства, котре обирає програмне забезпечення, зокрема від розміру статутного капіталу, кількості працівників та виду діяльності.

Вітчизняні підприємства такі програмні забезпечення не застосовують у своїй практичній діяльності. Перш за все, через те, що пристосування іноземних програм компаній «Sage», «SAP» та інших потребують значних затрат грошових коштів, через: 1) високу ціну програмного забезпечення; 2) залучення великої кількості працівників обліково-аналітичного складу, котрим необхідно виплачувати заробітну плату; 3) затрати часу, а отже, виникнення збоїв у здійсненні розрахунків між замовниками та підрядниками. Проте застосування програмних забезпечень різних компаній дає підприємствам більшу свободу при виборі методики ведення обліку, а отже, свідчить про демократичні тенденції в економіці країни.

Нині в Україні запровадження нової системи програмного забезпечення не є першочерговим питанням, яке необхідно розглянути, але за кілька років така ситуація може стати реальністю. Варто зазначити, що майже у всіх підприємствах використовують «1С: Бухгалтерія» для ведення обліку, але «1С: Підприємство», що призначене для управління ресурсами загалом, ведуть далеко не всі суб'єкти господарювання. Хоча, якщо врахувати той аспект, що облікова інформація використовується і в інших економічних системах, доцільно здійснювати не лише автоматизацію обліку, а й за прикладом закордонної ERP-системи розширювати потенціал можливостей управління економічними ресурсами всього підприємства.

Програмне забезпечення щодо грошових коштів в Україні та за її межами можна розглядати за окремими особливостями. Перша із них полягає в тому, що модулі, призначені для грошових коштів у «1С:Бухгалтерія» та іноземних програмних забезпеченнях, є різними (табл. 1.7.2). Так, при веденні обліку грошових коштів та їх еквівалентів усі досліджені програмні забезпечення для будівельних підприємств використовують модуль «Управління грошовими коштами».

Перелік модулів програмних забезпечень для іноземних будівельних компаній

Модулі (предмети дослідження):	Застосування модулів (предметів дослідження) програмними продуктами:
Управління грошовими коштами	Sage Timberline Office, BIS – Builder Information System, Viewpoint Construction Software, Spectrum Construction Management Software
Банківські	BIS – Builder Information System
Кредиторська заборгованість	Sage Timberline Office, BIS – Builder Information System, Viewpoint Construction Software, Spectrum Construction Management Software
Дебіторська заборгованість	Sage Timberline Office, BIS – Builder Information System, Viewpoint Construction Software, Spectrum Construction Management Software

З огляду на це З.-М. В. Задорожний зазначає, що головне завдання керівництва підприємства – забезпечення його економічного процвітання. Вирішити це завдання значно важче, ніж сформулювати. Одним із шляхів його вирішення є розробка стратегії розвитку фірми на основі представленої інформації управлінського обліку [2, с. 17].

Саме тому необхідно розглядати грошові кошти не тільки з точки зору обліку, а й управління.

Водночас програмне забезпечення «BIS – Builder Information System» застосовує також модуль «Банківські погодження (Bank Reconciliation)», що є необхідним для проведення низки розрахункових операцій із банком. В іноземних програмних забезпеченнях для своєчасного відшкодування та отримання грошових коштів від позичальників використовують модулі «Кредиторська заборгованість» та «Дебіторська заборгованість».

Кредиторська і дебіторська заборгованості відіграють одну з провідних ролей не лише в автоматизації, а й в обліку загалом. Першим модулем іноземних програмних забезпечень є модуль «Кредиторська заборгованість», що свідчить про рівень платоспроможності підприємства, здатності своєчасно погашати зобов'язання, а також впливає на можливість залучення інвестиції та одержання доходу в кінцевому результаті. «Дебіторська заборгованість» є другим і не менш важливим модулем, оскільки часто він може вплинути на виконання першого.

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

В програмному забезпеченні «1С: Бухгалтерія» також розглядають дебіторську і кредиторську заборгованість, але не надають першочергового значення, як закордонні програмні забезпечення. Тому вважаємо, що саме ці модулі мають бути окремо виділеними для швидкого ведення розрахунків із різними контрагентами.

Отже, окремі характерні ознаки грошових коштів та еквівалентів щодо способу ведення обліку так чи інакше впливають на відображення у Балансі цих активів, формування Звіту про рух грошових коштів, Приміток до річної фінансової звітності (розділ VI «Грошові кошти»).

Тому при дослідженні даного питання доходимо таких висновків і пропозицій:

- на основі поєднання функцій грошей та обліку сформовано матрицю грошово-розрахункових операцій, яка дає змогу вказати на недоліки вітчизняної системи бухгалтерського обліку, зокрема на недостатність здійснення розрахунків в іноземній валюті;

- для ведення обліку грошових коштів доцільно запровадити субрахунок «Гарантійні грошові кошти» з метою зменшення ризиків невиконання підприємством своїх зобов'язань. Особливо це актуально для підприємств, котрі виконують роботи протягом довготривалого періоду (наприклад, будівельні, що можуть споруджувати окремі об'єкти впродовж 1–3 років).

- потрібно удосконалити програмне забезпечення «1С:Бухгалтерія» шляхом виокремлення модулів «Кредиторська заборгованість» та «Дебіторська заборгованість», як це здійснено у програмних забезпеченнях компаній «SAP», «Sage» та інших. Ці модулі відповідають за своєчасність здійснення розрахунків із контрагентами, а отже, раціоналізують способи управління грошовими коштами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авдеев В. Ю. План счетов бухгалтерского учета по МСФО [Електронний ресурс] / В. Ю. Авдеев // Бухгалтерский учет, налогообложение, аудит. – Режим доступу : <http://www.audit-it.ru/articles/msfo/a24744/172776.html>.
2. Задорожний З. В. Внутрішньогосподарський облік у будівництві : моногр. / З. В.Задорожний. – Тернопіль : Екон. думка, 2006. – 336 с.

3. Ковалев В. В. Управление денежными потоками, прибылью и рентабельностью : уч.-практ. пособ. / В. В. Ковалев. – М. : ТК Велби : Проспект, 2008. – 336 с.
4. Крупка Я. Д. Облік інвестицій : моногр. / Я. Д. Крупка. – Тернопіль : Екон. думка, 2001. – 302 с.
5. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : затв. Наказом Міністерства фінансів України № 73 від 7 лют. 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
6. Хайек Ф. А. Частные деньги / Ф. А. Хайек ; пер. с англ. Б. Верпаховского. – М. : Ин-т нац. модели экономики, 1996. – 109 с.
7. Шкарабан С. Теоретичні засади економічного аналізу в умовах становлення ринкових відносин в Україні / С. Шкарабан, І. Лазаришина // Економічний аналіз. – 2008. – Вип. 3 (19). – С. 9–13.
8. Freidman M. Free to choose / M. Freidman, R. Friedman. – New York and London : Harcourt Brace Janovich, 1980. – 338 p.
9. IAS 7. International accounting standards 1997: deutsche Fassung / International Accounting Standards Committee. – Stuttgart : Schafer-Poeschel, 1998. – S. 144–145.
10. IAS 1. Presentation of Financial Statements [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iasplus.com/en/standards/standard5>.
11. McEnroe J. E. Cash flow accounting: is it time for increased disclosures / Dr. John E. McEnroe // Journal of Applied Business Research. – 1996. – Vol. 12, no. 1. – P. 47–51.
12. Mundell R. Monetary Theory: Interest, Inflation and Growth in the World Economy [Електронний ресурс] / Robert Mundell. – Goodyear Publishing Co., 1971. – P. 189. – Режим доступу : <http://robertmundell.net/major-works/monetary-theory-interest-inflation-and-growth-in-the-world-economy>.
13. Myrdal G. Monetary Equilibrium [Електронний ресурс] / G. Myrdal. – Режим доступу : http://findarticles.com/p/articles/mi_6787/is_43/ai_n30937524/pg_2/? tag=content;coll.

1.8. Аналіз підходів до відображення операцій в іноземній валюті у фінансовій звітності підприємства

Розвиток світового господарства, структурні зміни на міжнародних ринках товарів і послуг, капіталу, інноваційних виробничих технологій, темпи науково-технічного прогресу сприяють інтернаціоналізації діяльності підприємств та відкривають нові можливості збуту продукції, пошуку джерел фінансування, глобальної наукової співпраці тощо. Міжнародне співробітництво підприємств зумовило еволюцію валютних відносин, що опосередковують реалізацію зовнішньоекономічних зв'язків. Проте методика відображення операцій в іноземній валюті у фінансовій звітності суб'єктів господарювання чинить вплив на їхні фінансові результати, коригуючи обсяги прибутку та власного капіталу. Тому в умовах значної волатильності кон'юнктури світових та внутрішнього валютних ринків вибір оптимального методу обліку цих трансакцій стає особливо актуальним.

Питання, пов'язані з обліком трансакцій в іноземній валюті, порушуються у західній науковій літературі ще з XIX ст. Вітчизняні науковці звернули увагу на проблеми відображення валютних операцій у зовнішній фінансовій звітності з 90-х рр. XX ст., що було продиктоване збільшенням кількості підприємств, що здійснювали зовнішньоекономічну діяльність. У процесі дослідження публікацій на обрану тему проаналізовано статті економістів США О. Дуанілоя та Г. Овінгса [1], Дж. Хойл та Т. Шафера [2] – прихильників мультивалютного ведення обліку. Розвиток підходів до відображення операцій в іноземній валюті у звітності підприємств в історичній ретроспективі висвітлено в працях науковців С. Грейджер [3], Р. Руланда і Т. Дупніка [4]. Проблеми гармонізації різних методик перерахунку валютних операцій розглядають канадійці В. Ротенберг [5] та Р. Дюкс [6], вітчизняні дослідники А. Сибіркова і Л. Тимчина [7], Д. Чирка [8] та інші. Проте кожен з науковців звертає увагу лише на окремі аспекти досліджуваного питання, уникаючи комплексного підходу до аналізу існуючих методик ведення обліку операцій в іноземній валюті. Отже, є необхідність у вирішенні названих проблем.

Аналіз закордонного та вітчизняного досвіду складання фінансової звітності дозволив виокремити два основних альтернативних підходи до представлення операцій в іноземній валюті, які були використані у різних країнах при певних історичних особливостях розвитку світової економіки, – перерахунок операцій у валюту представлення та мультивалютний підхід до обліку (рис. 1.8.1).

Рис. 1.8.1. Альтернативні підходи до відображення операцій в іноземній валюті у фінансовій звітності підприємств

Перерахунок (переклад) операцій в іноземній валюті – процес представлення активів та пасивів, деномінованих та оцінених в іноземній валюті, у валюту звітності. Перерахунок валютних операцій в іноземній валюті згідно з Міжнародними стандартами фінансової звітності здійснюється у функціональну валюту або валюту звітності, визначену законодавством країни. Необхідність розуміння обґрунтування раціональної основи вибору курсу обміну в міру застосування функціональної валюти підприємства розглядав і оприлюднив Л. Ревзен, який зазначав, що «...найбільш дійсна небезпека полягає в тому, що підприємства, їх аудитори та зовнішні аналітики можуть не розуміти тонкої філософії, яка лежить в основі вибору функціональної валюти. Як наслідок, неправильний вибір може бути здійснений і узгодженість може бути не досягнута» [9, с. 514; 10].

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

Інструмент, що використовується для трансляції валютних операцій, – це валютний курс, який у міжнародній практиці розглядається як коефіцієнт обміну двох валют. Якби валютний курс був завжди сталим, то процес трансляції зводився б до простої математичної дії без супутніх процедур. Проте курс валют постійно коливається, а це піднімає в обліку проблеми, пов'язані з особливостями застосування того чи іншого курсу (ринкового чи офіційно встановленого; курсу-спот, «закриття» чи середнього тощо) для оцінки операції та проблеми з відображенням на рахунках та у звітності результатів коливань цього курсу (курсівих різниць) [11, с. 142].

Згідно з МСБО 21 «Вплив змін валютних курсів» підприємство обирає функціональну валюту відповідно до умов основного економічного середовища, в якому суб'єкт господарювання здійснює свою діяльність, тобто середовища, в якому він здебільшого генерує і витрачає грошові кошти. Отже, визначаючи свою функціональну валюту, суб'єкт господарювання розглядає такі чинники:

а) валюту:

- яка впливає переважно на ціни продажу товарів і послуг (часто це валюта, в якій визначаються ціни продажу його товарів і послуг та здійснюються розрахунки);

- країни, в якій ціни продажу його товарів і послуг визначаються здебільшого конкурентними чинниками та нормативними документами;

б) валюту, яка впливає переважно на витрати на оплату праці, матеріали та інші витрати, пов'язані з наданням товарів або послуг (часто це буде валюта, в якій визначаються такі витрати та здійснюються розрахунки) [12].

Варто зазначити, що вибір функціональної валюти не завжди відображає потреби материнської компанії. Закордонна одиниця може обирати собі функціональну валюту, відмінну від національної грошової одиниці країни її реєстрації або функціональної валюти материнської компанії. Наприклад, якщо українське підприємство має дочірню компанію в Польщі, яка займається дистрибуцією українських товарів у країні Європи і основні грошові надходження здійснюються в євро, то функціональною валютою цієї структурної одиниці буде євро, а не гривня чи польський злотий. Виняток становлять валюти країн з гіперінфляційними економіками, оскільки їх використання призводить до зростання валютного ризику.

Науковці В. Ротенберг [5] та Дж. Пінто [13] виділяють суб'єктивні критерії визначення функціональної валюти консолідованої звітності, схожі до додаткових чинників при визначенні функціональної валюти закордонної

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

господарської одиниці, а також при визначенні того, чи є її функціональна валюта такою самою, як валюта суб'єкта господарювання, який звітує, висвітлені в МСБО 21 «Вплив змін валютних курсів» (табл. 1.8.1).

Таблиця 1.8.1

Додаткові чинники вибору функціональної валюти консолідованої фінансової звітності (складено на основі аналізу праць [5; 12; 13])

Показники	Грошова одиниця закордонної дочірньої компанії як функціональна валюта	Грошова одиниця материнського підприємства як функціональна валюта
Потік грошових коштів	Надходження здійснюється переважно в іноземній валюті. Вони мають незначний вплив на величину загальної суми грошових коштів усієї компанії.	Грошові надходження в цій валюті мають значний вплив на фінансові показники материнської компанії.
Ціна продажу товарів і послуг	Зміни цін залежать переважно від кон'юнктури місцевого ринку, вплив валютних курсів є незначним.	Ціни продажу визначаються передусім міжнародними факторами.
Торговий ринок	Операції проводяться на активному місцевому ринку.	Ринок представлений у країні реєстрації материнської компанії.
Витрати	Сировина і послуги придбаваються на місцевому ринку і є деномінованими у місцевих валютах.	Сировина і послуги придбаваються на ринку країни материнської компанії і є деномінованими у валюті цієї країни.
Фінансування	Залучення коштів відбувається за рахунок ресурсів місцевого фінансового ринку та виражене у місцевих валютах. Борг обслуговується через операції на місцях.	Фінансування відбувається за рахунок ресурсів країни материнської компанії у відповідній місцевій валюті.
Внутрішньфірмові розрахунки	Кількість та обсяги таких розрахунків є невеликими.	За звітний період відбувається велика кількість розрахунків материнської компанії з усіма закордонними одиницями.

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

Слід зазначити, що переклад фінансової звітності може застосовуватися не лише для цілей консолідації, а й для перерахунку статей окремих фінансових звітів для надання інформації зацікавленим особам, що знаходяться за кордоном і вимагають від компанії виразити її фінансову звітність у певній валюті, наприклад, у вільно конвертованій (долар США, фунт стерлінгів, євро) [8, с. 170].

Відповідно до п. 4 (а) та 4 (в) Стандарту фінансового обліку SFAS 52 США «Переведення іноземної валюти», цілями процесу перерахунку є:

1) забезпечення інформацією, яка є здебільшого узгоджена з очікуваними економічними вигодами від зміни курсу обміну за грошовими потоками й капіталом підприємства;

2) відображення в консолідованих звітах фінансових результатів і відносин окремих консолідованих підприємств, які оцінено в їх функціональній валюті [14].

Метод перерахунку фінансової звітності – це матриця рахунків, що відображені за історичним або поточним курсами. Структура матриці визначає чутливість в іноземній валюті у фінансовій звітності включає два основних питання:

а) як перераховувати фінансову звітність – який обмінний курс обрати для перерахунку активів, пасивів, власного капіталу;

б) як і коли необхідно визнавати курсові різниці.

Відповідь на перше питання включає оцінку ризику втрат від перерахунку активів та пасивів, деномінованих в іноземній валюті. Рішення щодо переоцінки активів та зобов'язань у світлі волатильності обмінних курсів означає чутливість цих статей до валютного ризику. І навпаки, рішення не здійснювати перерахунок операції в іноземній валюті свідчить, що статті не підпадають під вплив валютних коливань.

Наступне питання спрямоване на визначення межі, до якої може призвести ризик втрат від вибору певного методу перерахунку. Проблеми відображення курсових різниць широко обговорено у науковій літературі, зважаючи на недосконалість сучасних методів їх визнання та фіксування у фінансовій звітності, оскільки це, в першу чергу, впливає на величину прибутку або капіталу у звітному періоді. Основними відмінностями між методами перекладу фінансової звітності є представлення операцій в іноземній валюті або за історичним курсом, або за курсом на дату складання звітності. При використанні валютних курсів на дату балансу виникають доходи або втрати від зміни кон'юнктури валютного ринку – так звані курсові різниці [4,

с. 465]. Таким чином, наукова дискусія зводиться, в першу чергу, до того, який метод перерахунку валютних статей мінімізує вплив курсових різниць на показники стійкості підприємства, інакше кажучи, показує найбільш оптимальний рівень чутливості підприємства до коливань валютних курсів.

У процесі валютного перерахунку можуть застосовуватися види валютних курсів: історичний курс, курс «закриття», або поточний курс, і середній курс. Використання різних валютних курсів та їх комбінацій при перерахунку показників фінансової звітності призвело до появи в міжнародній практиці альтернативних методів валютної трансляції [7]. Існує багато підходів до перерахунку операцій в іноземній валюті, заснованих на різних припущеннях щодо природи валютного та трансакційного ризиків. Серед них виділяють поточно-довгостроковий метод, монетарно-немонетарний, часовий, метод поточного курсу, метод, орієнтований на дохід.

Першим в історичній ретроспективі виник поточно-довгостроковий метод, який отримав схвалення адміністративних органів у США та Великобританії у 30-х рр. ХХ ст. Відповідно до його положень поточні активи та зобов'язання мають бути перераховані за обмінним курсом, що діяв на момент складання фінансової звітності. Довгострокові активи та зобов'язання перекладаються за валютним курсом, що діяв на момент набуття активу або виникнення зобов'язання. При цьому курсові доходи мають бути відображені у резервах, а витрати – у витратах, знижуючи розмір прибутку.

Поточно-довгостроковий метод був добровільно використаний більшістю підприємств Північної Америки. Детальний опис цього способу знаходимо в працях Р. Дюкса [6], який здійснив аналіз ведення бухгалтерського обліку на підприємствах США та відображення довгострокових фінансових інвестицій в іноземній валюті у фінансовій звітності компаній, і В. Ротенберга [5], що досліджував тенденції ведення бізнесу фірмами Канади. Суть методу полягає у перерахунку поточних активів і зобов'язань за спот-курсом, тобто за поточним обмінним курсом; довгострокові активи та зобов'язання відображаються за історичним курсом, що діяв на момент придбання активу чи зобов'язання. Превалювання цього методу над іншими спостерігалось до 1975 р. у США (до прийняття стандарту SFAS 8) та до 1983 р. у Канаді (до прийняття облікового стандарту S1650).

Основним недоліком поточно-довгострокового методу є те, що вибір обмінного курсу для перерахунку операцій в іноземній валюті залежить від класифікації статті у балансі підприємства як довгострокової чи коротко-

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

строкової. Інакше кажучи, активи та зобов'язання, які перебувають на балансі підприємства протягом 1 року, належать до поточних статей і відображаються на дату балансу, більше 1 року – за історичним курсом на момент здійснення операції. Відповідно не всі курсові різниці підпадають висвітленню.

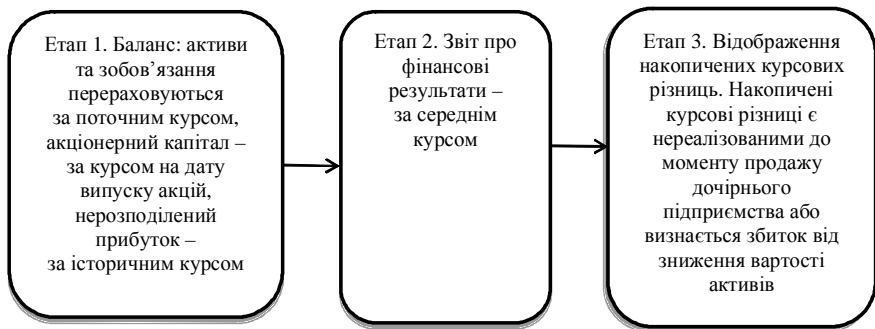
У середині ХХ ст. виникає монетарно-немонетарний метод, використання якого передбачає перерахунок монетарних статей за курсом на дату представлення фінансової звітності, тобто на дату балансу. Немонетарні активи та зобов'язання мають бути перераховані за історичним курсом, що діяв на момент набуття/виникнення. Таким чином, баланс буде показувати чисту монетарну позицію операції в іноземній валюті у валюті звітності. Оскільки підприємство перераховує монетарні статті, використовуючи поточний валютний курс, зростає валютний ризик при зміні валютних курсів. Компанія відображає результати курсових коливань як курсові різниці для обліку чистого прибутку у кожному періоді. Таким чином, монетарно-немонетарний, як і поточно-непоточний метод, ґрунтується на класифікації об'єктів обліку за певними критеріями. Разом з тим, залишається необґрунтованим питання, чому саме такий розподіл статей фінансової звітності може визначати, який курс застосовувати при перерахунку, адже валютний перерахунок пов'язаний з оцінкою, а не з класифікацією. Характеристика активів і зобов'язань, які визначають їх класифікацію у фінансовій звітності, по-перше, не обов'язково має підходити для вибору відповідних курсів для валютної трансляції, по-друге, при монетарно-немонетарному методі валютний перерахунок немонетарних статей балансу за історичним курсом буде мати сенс тільки в тому разі, якщо вони відображені в балансі за історичною вартістю, а не за справедливою [7].

До 1975 р. у країнах Північної Америки та Західної Європи не існувало єдиного підходу для перерахунку валютних операцій. Підприємства могли обирати поточно-довгостроковий або монетарно-немонетарний методи залежно від особливостей ведення зовнішньоекономічної діяльності. У 1975 р. у США був прийнятий обліковий стандарт SFAS8 «Перерахунок операцій в іноземній валюті та фінансової звітності в іноземній валюті», який обмежив вибір методів трансляції. Відповідно до цього документа підприємства були зобов'язані використовувати часовий метод для перерахунку операцій в іноземній валюті, відображаючи при цьому курсові різниці в прибутку. Стандарт припускає, що всі статті балансу є чутливими до коливань валютного курсу і можуть спричинити курсові втрати. Всі фінансові

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

статті, незалежно від класифікації на монетарні, немонетарні, поточні чи довгострокові, мають бути перераховані за курсом, що діяв на момент набуття активу (виникнення зобов'язання). Якщо активи/зобов'язання були переоцінені, застосовується обмінний курс, що діяв на дату переоцінки. Згідно з часовим методом статті, деноміновані в іноземній валюті та представлені у фінансовій звітності за курсом «закриття» у закордонній одиниці, перераховуються у валюту подання на дату складання консолідованої фінансової звітності. Статті балансу, оцінені за історичним курсом, у консолідованій звітності також відображаються за курсом, що діяв на момент здійснення операції відповідно до даних первинних документів. Проте часовий метод обмежений в оптимальному відображенні доходів та витрат з точки зору перспектив впливу на них коливань валютних курсів.

У 1981 р. у США було прийнято стандарт SFAS52, в якому використання функціональної валюти базувалося на тому, прямо чи опосередковано впливали на рух грошових коштів материнської компанії зміни обмінного курсу функціональної валюти закордонної одиниці. Стандарт регламентував новий метод поточного курсу, процес перерахунку операцій в іноземній валюті за яким зображено на рис. 1.8.2.

Рис. 1.8.2. Етапи перерахунку фінансової звітності за поточним методом

Відповідно до методу поточного валютного курсу перерахунок у валюту звітності відбувається за такими кроками:

1. Усі активи та зобов'язання перекладаються за поточним курсом, що діє на дату звітності.

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

2. Елементи прибутку перераховуються за курсом, що діяв на дату визнання доходів та витрат.

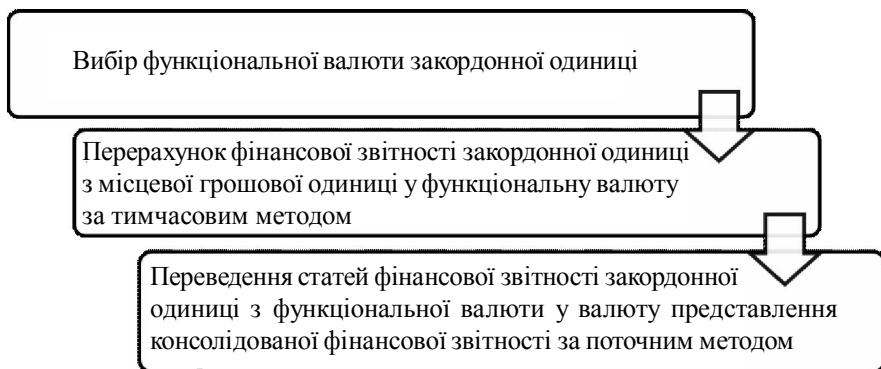
3. Статті власного капіталу, крім нерозподіленого прибутку, перераховуються за історичним курсом. Якщо вклад материнської компанії у дочірнє підприємство було оформлене договором купівлі (в тому числі придбання частки в компанії), то використовується історичний курс, що діяв на дату приєднання.

4. Перекладений нерозподілений прибуток дорівнює сумі нерозподіленого прибутку на початок періоду плюс перекладений прибуток за звітний період за вирахуванням величини дивідендів, які були перераховані за історичним валютним курсом.

5. Відображення у консолідованій фінансовій звітності результатів діяльності дочірніх закордонних одиниць, звітність яких складена у функціональній валюті, відмінній від валюти материнської структури.

6. Відображення у консолідованій фінансовій звітності результатів діяльності дочірніх закордонних одиниць, звітність яких складена у функціональній валюті, відмінній від валюти материнської структури.

На сьогодні метод функціональної валюти, висвітлений у Міжнародних стандартах бухгалтерського обліку та в американських GAAP, передбачає наступний механізм перерахунку фінансової звітності закордонної одиниці у валюту представлення консолідованої звітності (рис. 1.8.3).

Рис. 1.8.3. Етапи перерахунку фінансової звітності закордонної одиниці у валюту консолідованої звітності підприємства

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Метод, орієнтований на прибуток, зосереджується на спробі якнайповніше виміряти вплив зміни валютних курсів на прибуток дочірньої компанії в майбутньому. Основною відмінною рисою цього способу є те, що перерахунок операцій в іноземній валюті розглядається як процес, який коригує статті фінансової звітності на результати минулих подій. Подібно до інших методів, орієнтованих на прибуток, передбачає використання різних валютних курсів до перерахунку операцій в іноземній валюті. Історична вартість активу – це відображення дисконтованої теперішньої вартості майбутніх доходів, одержаних від використання цього активу. Згідно з цим методом ринкова вартість активу фактично дорівнює дисконтованій сумі доходу, який приносить підприємству актив. Кожна фірма використовує власну методику розрахунку майбутніх грошових потоків та прийнятну норму дохідності капіталу. При придбанні активу варто враховувати показник дисконтованої теперішньої вартості активу, який має бути вищий за реальні витрати за договором купівлі та доставки. Історична вартість вимірюється потенційно можливими доходами від використання активу. Для материнської та дочірніх компаній показники можуть відрізнятися, що диктується різним економічним середовищем діяльності. Хоча навіть за ситуації, коли ці показники не різняться, валюта країни дочірнього підприємства може девальвувати щодо функціональної валюти материнської компанії, що спричинить негативні тенденції в отриманні доходів у майбутньому та відобразиться на консолідованому прибутку. На думку прихильників цього методу, він дозволяє перераховувати активи за нижчими обмінними курсами, зменшуючи ціну активу у функціональній валюті материнської компанії, що точніше відображає теперішню вартість активу. Часовий та поточний методи передбачають, що функціональна валюта має відзначатися стабільним обмінним курсом. На противагу цьому метод, орієнтований на прибуток, розглядає можливі коливання валютного курсу валюти представлення, що дозволяє приймати гнучкі рішення та хеджувати валютні ризики.

Суть мультивалютного обліку полягає у представленні операцій фінансової звітності у валюті здійснення трансакцій. Цей підхід був вперше використаний у 1970-х рр. кількома транснаціональними банками Великобританії, що вели свою діяльність у різних регіонах світу. Основною перевагою багатовалютного обліку є можливість виявлення чистої позиції підприємств за кожною валютою. Ця інформація, з одного боку, допомагає управлінцям здійснювати детальний аналіз зовнішньоекономічних операцій компанії та приймати рішення щодо хеджування валютних ризиків при небезпеці

Розділ 1. Проблемні аспекти трансформації обліку активів...

несприятливих змін курсів іноземних валют. З іншого боку, для інвесторів таке представлення фінансової звітності сприяє визначенню реального фінансового становища підприємства, дає змогу оцінити його міжнародну діяльність та спостерігати за стійкістю дочірніх компаній за кордоном. Мультивалютний підхід, незважаючи на свою 40-річну історію існування, не є широко висвітлений у працях ні вітчизняних, ні навіть зарубіжних науковців.

При застосуванні мультивалютного підходу у балансі підприємства відображається інформація щодо позиції підприємства за кожною валютою – довга чи коротка. Якщо сума активів у певній іноземній валюті перевищує наявність зобов'язань, деномінованих у тій самій валюті, то підприємство перебуває у довгій позиції у цій валюті, і навпаки. Визначення валютної позиції є важливим з точки зору управління валютним ризиком з метою уникнення втрат від коливань обмінних курсів. Для висвітлення у фінансовій звітності валютної позиції закордонні дочірні компанії використовують активно-пасивний рахунок конвертації (Spot (Forward) Conversion Account).

Для підготовки консолідованої фінансової звітності статті в іноземній валюті перераховуються у валюту звітності, використовуючи поточний обмінний курс. Спот і форвард конвертаційні статті не включаються до консолідованих підсумків, проте детальне вивчення елементів власного капіталу підприємства при застосуванні мультивалютного методу допомагає користувачам визначити позицію підприємства у кожній валюті та зробити аналіз операцій в іноземній валюті.

Таким чином, мультивалютний підхід та облік з використанням функціональної валюти відрізняються, в першу чергу, висвітленням у фінансовій звітності валютного ризику, хоча залежно від інтерпретації курсові різниці при використанні кожного з методів у грошовому еквіваленті можуть не відрізнятися. Прихильники мультивалютного підходу [1, с. 15] підкреслюють ефективність його застосування, що не призводить до заниження або завищення витрат та доходів підприємства, а відображає, за їхніми словами, реальний фінансовий стан компанії. З іншого боку, мультивалютний метод є зручним для користувачів фінансової звітності, оскільки розкриває інформацію про зовнішню діяльність компанії та допомагає визначити позицію підприємства у кожній валюті зокрема. Мультивалютний підхід сприяє не тільки проведенню аналізу операцій в іноземній валюті, а й розробці підходів щодо мінімізації валютних ризиків при вчасній реакції на зміни на зовнішніх ринках.

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Проведені дослідження дозволяють зробити ряд науково-практичних висновків:

1. За різних періодів розвитку світової економіки законодавці розвинутих країн віддавали перевагу альтернативним методам обліку валютних операцій, що, в першу чергу, визначалося прийнятим типом валютної системи та ступенем гнучкості обмінних курсів іноземних валют. Проте ще до сьогодні, незважаючи на постійне удосконалення та уніфікацію міжнародних стандартів, посилення інтеграції економік окремих країн, значні обсяги реалізації товарів та послуг на світовому ринку, а також міжнародних фінансових операцій, не існує єдиного загальноприйнятого підходу до відображення зовнішніх операцій у звітності підприємств, який би зміг якнайповніше висвітлити інформацію про валютні трансакції, враховуючи коливання курсів іноземних валют. Вибір методики обліку та представлення операцій в іноземній валюті має значний ефект на фінансові показники діяльності фірм. Вище проаналізовано два основні підходи до відображення операцій в іноземній валюті – мультивалютний та метод перерахунку статей фінансової звітності, який передбачає різні механізми трансляції залежно від обраного курсу, що дозволило сформулювати ряд науково-практичних висновків.

2. Метод перерахунку – це процес висвітлення інформації про операції в іноземній валюті у фінансовій звітності підприємства в єдиній функціональній валюті за допомогою використання обмінних курсів. У процесі економічного розвитку суспільства у науковій літературі велася дискусія щодо правильності вибору такого курсу для трансляції (історичного, поточного, середнього), який максимально точно відображав би реальні витрати та доходи підприємства при здійсненні таких валютних трансакцій.

3. Альтернативним до методу перерахунку є мультивалютний облік, що передбачає відображення операцій у валюті їх здійснення. Перевагою цього методу є висвітлення у фінансовій звітності валютної позиції підприємства за кожною валютою. На наш погляд, мультивалютний підхід не є повною протилежністю методу перерахунку, проте однією із важливих відмінностей виступає місце відображення курсових різниць. Однак вважаємо, що при інтеграції окремих елементів методу трансляції до мультивалютного ведення обліку можна уникнути його негативних особливостей, що становить основу подальших досліджень у напрямі оптимізації аналізованих підходів з метою удосконалення обліку операцій в іноземній валюті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Duangploy O. The compatibility of multicurrency accounting with functional currency accounting / Orapin Duangploy, Guy W. Owings // *The International Journal of Accounting*. – 1997. – Vol. 32, is. 4. – P. 441–462.
2. Hoyle J. B. *Advanced accounting* / J. B. Hoyle, T. F. Schaefer, T. S. Doupnik. – [10th ed.]. – Columbus, 2010.
3. Grainger C. J. Accounting for foreign operations – 19th century contributions to the accounting literature / C. J. Grainger // *British Accounting Review*. – 2001. – Is. 4. – P. 151–176.
4. Ruland R. G. Currency translation and the behavior of exchange rates / Robert G. Ruland, Timothy S. Doupnik // *Journal of international business Studies* – 2008. – Vol. 19, no. 3. – P. 461–476.
5. Rotenberg W. Harmonization of foreign currency translation practices: Canadian treatment of long term monetary items / W. Rotenberg // *The International Journal of Accounting*. – 1998. – Vol. 33, is. 4. – P. 415–431.
6. Dukes R. E. An Empirical Investigation of the Effects of SFAS 8 on Security Return Behavior / R. E. Dukes // *Financial Accounting Standards Board Research Report*. – 1975. – № 8.
7. Тимчина Л. І. Вплив зміни валютних курсів на фінансову звітність / Л. І. Тимчина, А. Ю. Сибірєва // *Економічні науки*. – 2013. – № 1.
8. Чирка Д. Методи перекладу фінансової звітності в іноземну валюту: порівняльна характеристика / Д. Чирка // *Вісник ЖДТУ*. – 2011. – № 1 (55). – С. 169–172.
9. Revsine L. The rationale underlying the functional currency choice / L. Revsine // *The Accounting Review*. – 1984. – Vol. 59, no. 3. – P. 505–514.
10. Костюченко В. М. Консолідована фінансова звітність при поетапному об'єднанні бізнесу / В. М. Костюченко // *Бухгалтерський облік і аудит*. – 2006. – № 6. – С. 12–16.
11. Демчук Т. П. Застосування міжнародних стандартів в обліку валютних операцій підприємств / Т. П. Демчук // *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. – 2009. – Вип. 4 (48). – С. 139–144.

12. Міжнародні стандарти фінансової звітності [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. – Режим доступу : [http:// minfin.gov.ua](http://minfin.gov.ua).
13. Pinto J. M. Foreign currency translation method choice: insights from game theory / Joann M. Pinto // *Journal of Applied Business Research*. – 1997. – Vol. 18, is. 4. – P. 25–34.
14. Statement of Financial Accounting Standard 52 «Foreign Currency Translation», December 1981 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.fasb.org.
15. Aliber R. Z. Accounting Measures of Foreign Exchange Exposure: The Long and the Short of It / R. Z. Aliber, C. P. Stickney // *Accounting Review*. – 1975. – № 42.
16. Godfrey J. M. Efficiency versus opportunism in the reporting of foreign currency translation gains and losses / Jayne M. Godfrey, Catherine A. Juf // *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*. – 2008. – Vol. 2, is. 1. – P. 83–111.
17. Brear J. Foreign currency translation methodology and its impact on multinational financial reporting / J. Brear // *Boston College international and comparative law review*. – 1977. – Vol. 1, is. 1. – P. 149–173.

РОЗДІЛ 2

ВИТРАТИ І ДОХОДИ ЯК ОБ'ЄКТИ ОБЛІКОВОЇ СИСТЕМИ ПІДПРИЄМСТВА

2.1. Методологічні аспекти витратної політики за умов функціонування інформаційних систем

В умовах гіперінфляції вирішення питань у галузі методології витратної політики стало одним з важливих чинників розвитку суб'єктів господарювання при функціонуванні інформаційних систем на промислових підприємствах. Реалізація сучасних інформаційних технологій в умовах спроектованих автоматизованих інформаційних систем можлива за поєднання найбільш раціональних методів вирішення обліково-аналітичних завдань.

Типовими проблемами, з якими стикається більшість підприємств, є:

- відсутність прозорості системи обліку витрат, що не дозволяє встановити причини їх виникнення і визначити їх економічно виправдану величину;
- недостатня відпрацьованість системи первинного документообігу;
- низька оперативність отримання фактичної інформації про поточну діяльність філій та компанії загалом (розрахунки, наявність фінансових ресурсів);
- недостатня ефективність і несистематичність процедур планування прибутків, витрат і фінансових потоків;
- недосконалість системи внутрішньої фінансової звітності;
- недостатній рівень відповідальності та мотивації персоналу на зниження рівня витрат і підвищення ефективності діяльності підприємств;
- недостатньо висока фінансова дисципліна лінійних підрозділів.

Ключовим етапом робіт під час побудови методологічних основ витратної політики на підприємстві є розробка документа за назвою методика управління витратами виробництва. В межах його розробки виконуються такі роботи:

- побудова єдиної для всіх структурних підрозділів класифікації статей витрат;
- визначення методики формування витрат для розділення витрат на економічно виправдані (корисні) і надмірні;

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

- створення методики розрахунку собівартості продукції на підприємстві;
- розробка шляхів мінімізації витрат виробництва.

Для того, щоб побудувати таку методику і дати її в руки керівників підприємства, проводиться попереднє обстеження підприємства з різних точок зору. Природно, методика управління витратами не виникає на порожньому місці – як основа використовується те краще, що вже напрацьовано в «Activity Based Costing», «Direct Costing», і випробувано в умовах вітчизняного господарювання.

Основою побудови методики управління витратами для конкретного підприємства є управлінський підхід, а саме підприємство ділиться на одноманітно керовані частини – центри відповідальності (ЦВ). При цьому вводяться в розгляд: центри прибутку, центри витрат і центри інвестицій. Виявляється зв'язок між різними видами діяльності і їх часткою в собівартості продукції.

На цьому етапі формалізується фінансова схема організації: кому яку продукцію продають (у тому числі і всередині підприємства), які фінансові потоки. На основі аналізу виконується оптимізація фінансової схеми з точки зору оподаткування при дотриманні всіх вимог законодавства за рахунок усунення оподаткованих внутрішніх оборотів та інших методів [1].

Виходячи з організаційно-технологічних особливостей виробничих підприємств, слід зазначити, що поліпшення інформаційного забезпечення їх системи управління можна забезпечити шляхом встановлення контролю за ходом виробництва, доходами і витратами, які виникають на кожному етапі діяльності. Цю проблему можна вирішити, якщо налагодити взаємозв'язок доходів і витрат з діями конкретних осіб, відповідальних за окремі ділянки виробничого процесу. Такий підхід відомий як облік витрат за центрами відповідальності і місцями виникнення. Розвиток обліку за цими об'єктами визначає в сучасних умовах головний напрям вдосконалення виробничого обліку, контролю і управління формуванням витрат виробництва. Це дозволяє вирішити два основних завдання:

1) забезпечити контроль за ефективною роботою окремих підрозділів для зіставлення одержаних доходів і витрат за кожним із них;

2) підвищити точність облікових даних, процесу калькуляції собівартості продукції особливо на тих підприємствах, які випускають великий асортимент продукції.

Кожне робоче місце (цех, підрозділ, робоча ділянка, підприємство загалом) є місцем виникнення витрат.

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

Центром першого рівня відповідальності на підприємствах можна рахувати виробничу ділянку. Це або окремі технологічні лінії, на яких здійснюється весь технологічний цикл виготовлення готової продукції, або окремі бригади.

До центрів другого рівня слід віднести цех, третього – філіал, четвертого – підприємство, п'ятого – виробниче об'єднання.

Кількість центрів відповідальності на підприємстві залежить від структурної схеми управління виробництвом. Вони мають забезпечити контроль за абсолютною величиною прямих витрат. Для контролю адміністративних витрат на виробничому підприємстві як центри відповідальності доцільно виділити функціональні відділи – постачання, маркетингу, підрозділу системи управління.

Значну увагу слід приділяти також визначенню переліку статей витрат для кожного центру відповідальності та розробки на їх основі кошторисів і бюджетів. Результати досліджень свідчать, що на виробничих підприємствах встановлюється контроль статей витрат тільки в розрізі укрупнених центрів відповідальності – цехів. Це не є ефективним.

На нашу думку, необхідно встановити місця виникнення витрат і центри відповідальності за окремими етапами виробничого процесу зокрема.

На основі вищевикладеного можна зробити висновок, що ефективне використання ресурсів, оновлення асортименту продукції, зниження собівартості продукції шляхом заміни дорогих технологій на більш удосконалені дозволяють забезпечити оптимальні умови випуску конкурентоздатної продукції. Всі ці заходи будуть найбільш ефективними, якщо система управлінського обліку, побудована відповідно до організаційно-технологічних особливостей підприємства, координуватиме, контролюватиме і формуватиме інформацію для перспективного планування в розрізі центрів відповідальності і місць виникнення витрат виробничих підприємств.

Крім того, при розподілі організації на центри відповідальності необхідно враховувати соціально-психологічні фактори, що можуть вплинути на мотивацію керівників відповідних центрів. Розподіл виробничого підприємства на центри відповідальності залежить від галузевих особливостей, технології й організації виробничого процесу, методів переробки вихідних матеріалів, складу продукції, рівня технічної оснащеності тощо.

Окрім процедур і регламентів для створення первинних фінансово-значущих документів, завжди є необхідність у звітах, довідках, вибірках, дещо повторних документах. Всі необхідні для прийняття рішення документи

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

і первинна інформація повинні надходити в ті місця і тим людям, які в них мають потребу.

На нашу думку, однією з основ методики управління витратами виробництва є розробка регламенту складання бюджету прибутків і витрат, регламенту складання і виконання бюджету руху грошових коштів і ціноутворення в центрах відповідальності. Розробка і подальше впровадження цих документів дозволяє:

- планувати прибуток і витрати підприємства для забезпечення його безбитковості й прогнозування фінансового результату (що важливо для оптимізації оподаткування);
- забезпечувати проведення розумної цінової політики;
- на основі прогнозу прибутків і витрат планувати фінансові потоки підприємства і налагодити платіжну дисципліну.

Проектування системи оплати праці передбачає виконання таких процедур:

- можливий перегляд або розробка штатного розкладу;
- перерозподіл обсягів робіт між співробітниками, виходячи із знову затвердженого регламенту облікового документообігу;
- розробка і затвердження системи матеріального заохочення і нематеріального стимулювання ефективної праці співробітників.

Наступним кроком до побудови чіткої моделі витратної політики на підприємстві є розробка плану рахунків другого порядку підприємства з урахуванням специфіки центрів відповідальності, які дозволяють отримувати дані відповідно до методологічних основ витратної політики. План рахунків – це класифікація рахунків і субрахунків, аналітичний облік за рахунками, типові господарські операції. В межах робіт на даному етапі всі параметри виробничо-господарських операцій класифікуються і знаходять своє відображення на рахунках, субрахунках, в аналітиці.

Для запуску методики управління витратами в роботу необхідно створити «Регламент облікового документообігу», тобто визначити, хто, як і коли звітує, куди ці документи надходять і що містять. Зрозуміло, що заздалегідь, тобто до формування самої методики, спроектувати і запустити систему документообігу, яка обслуговує методику обліку витрат, не можна.

Спроектувати систему документообігу означає завантажити параметри, враховані в потрібних документах, встановити регламент створення і проходження цих документів, терміни їх здачі, форми документів, а також визначити коло осіб, які відповідальні за заповнення або прийняття рішення

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

щодо цих документів. Далі регламент облікового документообігу затверджується керівництвом. Після навчання фахівців бажано ввести регламент наказом по підприємству [3].

Одним з основних аспектів витратної політики, крім створення фінансової прозорої системи управління, є формулювання вимог інформаційно-аналітичної системи управління виробничими витратами IACSPC. Для адекватної автоматизації перелічених вище методик і процедур система має відповідати таким вимогам:

- підтримка виділення ЦВ;
- підтримка багатьох незалежних планів рахунків;
- розподіл між управлінським і бухгалтерським обліком.

Концепція побудови IACSPC передбачає оперативне планування собівартості, розглянуте як калькулювання витрат за замовленнями, договорами та моніторинг собівартості залежно від зміни зовнішніх умов. При цьому управління собівартістю ґрунтується на планових показниках з урахуванням часу звертання оборотних коштів, контролінгу, забезпечуваного бухгалтерськими даними. Зовнішня, бухгалтерська оцінка повної собівартості занадто статична для того, щоб бути основою для прийняття управлінських рішень, і може бути причиною вкладення оборотних коштів у збиткові чи неефективні напрямки діяльності. Тому що фактично бухгалтерія дає лиш обмежений інформаційний зріз після завершення визначеного періоду діяльності підприємства на основі калькулювання повної собівартості, призначеного здебільшого для декларування своєї господарської діяльності в зовнішній звітності, ніж для прогнозування, аналізу й управлінського керування. Впровадження IACSPC сприяє досягненню інформаційної прозорості для керівництва підприємства. Тому достовірна інформація про стан справ на підприємстві в даний момент допоможе керівництву приймати ефективні управлінські рішення [2].

Крім того, не можна забувати про особливості роботи великих підприємств нашої країни (велика кількість співробітників, багатопрофільність бізнесу, складна схема отримання дивідендів, широка номенклатура продукції, велика кількість постачальників, споживачів, субпідрядників, практика взаємозаліків і бартеру). При цьому вибрана IACSPC повинна мати можливість налаштуватися на реалії майбутнього (законодавчі, виробничо-господарські), щоб не стати гальмом у вдосконаленні бізнесу завтра.

Недовір'я до облікових даних, неузгодженість облікових політик партнерів призводить до неперервних звірок, які при невиконанні умов сумісності

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

облікових даних не можуть привести до позитивного результату. Побічним ефектом подібної неузгодженості є загальне зростання недовір'я і послаблення господарських зв'язків.

Спробуємо виявити причини виникнення розходжень в облікових даних у трьох аспектах: політичному, технологічному і особливо методологічному.

Серед причин розходження, які вважаємо політичними, виділимо такі:

- відсутність єдиної структури, а саме чіткого розуміння структури компанії, призначення підрозділів та їх ролі в бізнесі господарської освіти загалом є необхідною умовою успішності процесу побудови корпоративної облікової системи;

- оборонна позиція підрозділів щодо внесення змін в облікову політику. Часто причиною неузгодженості стає небажання вносити зміни в облікову політику підрозділу бухгалтером. Причинами цього може бути елементарна нездатність розібратися в проблемі або усвідомлення, пов'язаного із змінами обсягу додаткової роботи. Під час вироблення корпоративної облікової політики необхідно врахувати інтереси всіх підрозділів, виявити і нівелювати інтереси, пов'язані з некорпоративною поведінкою;

- опір «збиткових» підрозділів. Як правило, ініціаторами формування облікової політики є «прибуткові» підрозділи. Збиткові підрозділи за можливістю стараються стримувати цей процес. Часто це відбувається через незбалансованість механізмів оцінки оплати праці керівників підрозділів забезпечення, що не мають можливості отримувати прибуток з внутрішніх операцій або здійснювати операції з суб'єктами господарювання;

- необхідність чіткого планування ресурсів і безпосередня участь у процесі вищого керівництва є важливою умовою успішності виконання проекту загалом.

Серед причин, що відносяться до методичного аспекту, виділимо відсутність єдиної облікової політики. Облікова політика не може бути вироблена раз і назавжди. В динамічних середовищах, одним з яких є сучасна господарська діяльність, облікова політика має постійно приводитися у відповідність до реальності.

Існує багато об'єктивних проблем, пов'язаних з досконалістю облікової політики. Наприклад, проблема узгодженості відображення господарських операцій в обліку, ціноутворення в центрах відповідальності, обліку операцій під час переходу через кордон облікового періоду, обліку сплати за фінансовими дорученнями інших підрозділів.

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

До технологічного аспекту зараховуємо проблеми, пов'язані зі складністю і мірою розвитку інфраструктури, організацією документообігу, автоматизацією облікового процесу.

Отже, вищевикладені проблеми можуть бути по-різному вирішені, враховуючи умови договорів і технологічний контекст діловодства конкретних суб'єктів господарювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голов С. Управлінський облік: концепція і організація / С. Голов // Бухгалтерський облік і аудит. – 1997. – № 4. – С. 5–13.
2. Игумнова Т. Вопросы совершенствования учета затрат и калькулирования себестоимости угля / Т. Игумнова, Л. Красикова // Финансы. Учет. Банки. – 2009. – № 3. – С. 87–91.
3. Лишиленко О. Формування облікової інформації в системі управлінського обліку на підприємстві / О. Лишиленко // Статистика України. – 2011. – № 3. – С. 17–19.

2.2. Принципи формування і склад витрат операційної діяльності

В умовах ринкової економіки максимізація прибутку є головним завданням діяльності будь-якого підприємства. Для досягнення цієї мети економічні служби суб'єктів господарювання мають приділяти значну увагу витратам, оскільки вони одночасно служать основним обмежувачем прибутку і головним чинником, що впливає на обсяг пропозиції продукції.

Категорія «витрати» широко використовується як у вітчизняній, так і у зарубіжній економічній літературі.

Рада з розробки стандартів фінансового обліку витрати розуміє як «...вибуття чи інше використання активів або утворення кредиторської заборгованості внаслідок постачання чи виробництва товарів, надання послуг чи використання інших видів діяльності, що складають основну діяльність підприємства».

Таке визначення не дає відповіді на запитання: яке конкретно вибуття активів слід брати до уваги, оскільки можуть виникати ситуації, при яких вибувають активи, що мають відношення лише до основної діяльності і не мають нічого спільного з витратами.

В Україні порядок формування у бухгалтерському обліку інформації про витрати підприємства та її розкриття у фінансовій звітності визначений у Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку (далі П(С)БО) 16 «Витрати». У даному стандарті зазначено, що витрати – це зменшення економічних вигод унаслідок вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок внесків власників) [18, п. 5.6].

Окремі вчені-економісти вважають таке визначення недосконалим, оскільки виробничі витрати не стосуються власного капіталу, а в Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств та організацій рахунки обліку витрат не кореспондують із рахунками капіталу [28, с. 13].

Не погоджується з такою думкою, зокрема, С. Ф. Голов, вважаючи, що виробничі витрати призводять до виникнення (збільшення) активу, а саме – незавершеного виробництва [5, с. 3].

На нашу думку, виникнення незавершеного виробництва супроводжується лише переміщенням виробничих запасів, а їх рух не впливає на величину капіталу підприємства.

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

В. Є. Труш зазначає, що витрати – це «...спожиті ресурси чи витрачені кошти для одержання бажаного результату» [26, с. 39].

К. Р. Макконел, Р. Кемпбелл та С. Л. Брю зазначають, що витрати слід розуміти як виплати, які підприємство має здійснити, або ті доходи, котрі воно має забезпечити постачальнику ресурсів для того, щоби відволікти ці ресурси від використання в альтернативних виробництвах [12].

Частково не погоджуємося з Н. М. Ткаченко, яка, даючи визначення витратам, бере до уваги тільки їх матеріальну складову, ігноруючи витрати живої праці: «...витрати – це спожиті в процесі виробництва засоби виробництва, які втілюють у собі минулу працю (сировина матеріали, паливо тощо), і засоби праці (будівлі, споруди, машини та устаткування) у формі амортизації, що переносять свою вартість на заново створений продукт» [25, с. 215].

Таким чином, із вищенаведеного бачимо, що більшість науковців витрати трактують як сукупність спожитих ресурсів, а також як кошти, які потрібно сплатити за придбані активи.

З приводу цього М. І. Скрипник зазначає, що сплата коштів за ресурси не є витратами. Це лише кошти, які сплачує підприємство для забезпечення неперервності та ефективності ведення господарської діяльності, і вони не впливають безпосередньо на фінансовий результат. Їх вплив на прибуток можна прослідкувати при списанні оборотних активів на виробництво, а необоротних активів – у вигляді амортизації, яка частинами списується на готову продукцію, якщо ці необоротні активи задіяні в процесі виробництва, або на фінансовий результат для визначення прибутку чи збитку за звітний період [22, с. 164].

Окрім цього, ряд науковців ототожнюють витрати із собівартістю. Ф. Ф. Бутинець стверджує, що витрати виробництва – це грошовий вираз величини ресурсів, використаних у процесі виробництва, та розмір яких можна безпосередньо віднести до конкретного виду продукції. Ці поточні витрати обліковуються та плануються як собівартість продукції [4, с. 13].

Аналогічну позицію займає В. П. Завгородній: «В процесі виробництва продукції витрачається праця, використовуються засоби виробництва та предмети праці. Усі витрати підприємства на виробництво та реалізацію продукції, що виражені в грошовій формі, складають собівартість продукції...» [8, с. 375].

Р. Ентоні та Дж. Ріс вказують, що собівартість (або витрати) є вираженою в грошах величиною ресурсів, використаних для досягнення певних цілей,

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

тобто витрати визначаються використанням ресурсів, які мають бути виражені у грошовому вимірнику для конкретної мети [29].

На нашу думку, дані категорії пов'язані лише тим, що витрати є основою для розрахунку собівартості, а сама собівартість – це форма цільового спрямування витрат. Різниця між витратами виробництва та собівартістю полягає ще й у тому, що собівартість виражається лише в грошовій формі, а витрати виробництва можуть бути як у грошовій, так і в натуральній формах. Окрім того, собівартість охоплює також окремі витрати, що є частиною доданого продукту.

Відмінність між цими поняттями, як стверджують А. С. Бакаєв, П. С. Безруких та Н. Д. Врублевський, полягає ще й у тому, що час здійснення витрат виробництва не збігається з часом випуску продукції. Витрати виробництва показують первісне споживання ресурсів, а собівартість продукції – кінцевий результат процесу виробництва [2, с. 254].

Варто також зауважити, що визначення поняття «витрати» ускладнюється паралельним існуванням та вживанням в економічній літературі терміна «затрати». Ці поняття більшість вітчизняних науковців ототожнює, що фактично призвело до того, що поняття «затрати» практично виведено з ужитку. З цим погоджуються не всі науковці

Е. Дербін зазначає, що затрати є синонімом поняття «ресурси». А ресурси є факторами виробництва – благами, необхідними для виробництва інших благ, тобто це капітал, праця, природні ресурси, а витрати – це вартість, що кількісно дорівнює витратам на придбання ресурсів [6, с. 72].

М. І. Маниліч та О. В. Миронюк зазначають, що поняття «затрати» пов'язане з чинниками, що впливають на результати виробничої діяльності того або іншого суб'єкта господарювання, а поняття «витрати» – з фінансовими аспектами даного виду діяльності. Таким чином, якщо розглядати поняття «затрати» і «витрати» з точки зору двох ознак (чинників виробництва і кінцевого результату), то поняття «витрати» є більш загальним і включає в себе поняття «затрати», оскільки вплив на кінцевий результат здійснюється за допомогою використання певної кількості як виробничих, так і невиробничих чинників [13].

В. В. Сопко зазначає, що витрати – це процес перетворення грошей на ресурси діяльності [24, с. 241], а затрати – це загальноекономічне поняття, що характеризує використання різних за своїм характером і властивостями речовин і сил природи у процесі господарювання [24, с. 282].

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

Л. В. Нападовська вважає, що «затрати» безпосередньо пов'язані з формуванням собівартості продукції (робіт, послуг) у процесі господарської діяльності, а витрати слід розуміти як зменшення економічної вигоди протягом звітного періоду або збільшення зобов'язань підприємства, що веде до зменшення капіталу [17, с. 64]. Інакше кажучи, затрати Л. В. Нападовська розуміє як вартісний вираз використаних в процесі діяльності ресурсів підприємства.

В. К. Складенко стверджує, що затрати – це грошова оцінка вартості матеріальних, трудових, фінансових, природних інформаційних та інших видів ресурсів на виробництво й реалізацію продукції за певний період часу. Витрати – це затрати певного проміжку часу, документально підтвержені, економічно виправдані (обгрунтовані), такі, що повністю перенесли свою вартість на реалізовану за цей період продукцію. На відміну від затрат, витрати не можуть бути віднесені до активів підприємства. Вони відображаються при розрахунку прибутку підприємства у Звіті про фінансові результати [21].

Дискусії з приводу розмежування понять «витрати» та «затрати» призводять до невизначеності окремих облікових проблем. Доцільно погодитися із В. А. Дерієм, який зазначив, що у вітчизняній економічній науці доречно використовувати термін «витрати». Поняття «затрати» можна вживати лише тоді, коли йдеться про затрату конкретного часу (людино-днів, людино-годин), матеріалів (кілограмів, центнерів, тонн, одиниць тощо), реальних грошей на придбання товарно-матеріальних цінностей [7, с. 23].

У результаті аналізу різних поглядів вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів щодо сутності поняття «витрати» можна зробити висновок, що витрати слід розуміти як сукупність використаних у процесі основної та іншої звичайної діяльності ресурсів, виражених у вартісних вимірниках, обрахованих за прийнятими в галузі правилами і мотивованих цілями отримання прибутку, а також зменшення зобов'язань підприємства перед бюджетом, банками та іншими кредиторами.

Слід також зазначити, що для організації обліку витрат важливе значення має класифікація. На думку П. С. Безруких, класифікація – це зведення за певними ознаками всієї різноманітності витрат на виробництво і збут продукції в економічно обгрунтовані групи, що охоплювали б однорідні за змістом або подібні між собою витрати [2, с. 159].

Як стверджує П. Я. Хомин, саме розчленування загальної суми витрат і групування їх за певними ознаками дозволяє оцінювати їхню поведінку та залежність від обсягу виробництва або вплив на нього [27, с. 113].

А. Апчерч зазначає, що основна мета класифікації витрат, як і будь-якої іншої класифікації, полягає у створенні впорядкованої структури інформації про витрати підприємства. Без такої структури неможливо ефективно вести рахунки і прив'язувати витрати до об'єкта [1, с. 67].

Класифікація витрат є методом опрацювання інформації в процесі дослідження витрат операційної діяльності. Вона потрібна для нормування, аналізу, обліку, калькулювання та для виявлення резервів зниження витрат.

Використання класифікації витрат, на думку В. Є. Керімова, також допомагає виявляти певні співвідношення між окремими видами витрат і розраховувати ступінь їх впливу на рівень собівартості та рентабельності виробництва [9, с. 45].

Основною метою класифікації витрат є забезпечення економічним службам можливості надавати керівництву підприємства інформацію про те, скільки коштуватиме виробництво тієї чи іншої продукції, якою буде рентабельність реалізованої продукції, чи є резерви зниження її собівартості, а також якою буде ефективність прийнятого і реалізованого на практиці управлінського рішення.

Слід також зазначити, що при класифікації витрат необхідно враховувати галузеві особливості підприємства. Так, наприклад, для підприємств спиртової промисловості витрати доцільно класифікувати за багатьма критеріями (ознаками) (рис. 2.2.1).

Враховуючи те, що рівень витрат залежить від прийняття конкретного управлінського рішення, їх поділяють на релевантні та нерелевантні. Як зазначив П. Я. Хомин, релевантні – це витрати, залежні від рішень менеджерів. Відповідно на нерелевантні витрати менеджери того чи іншого центру відповідальності впливати не можуть [27, с. 114].

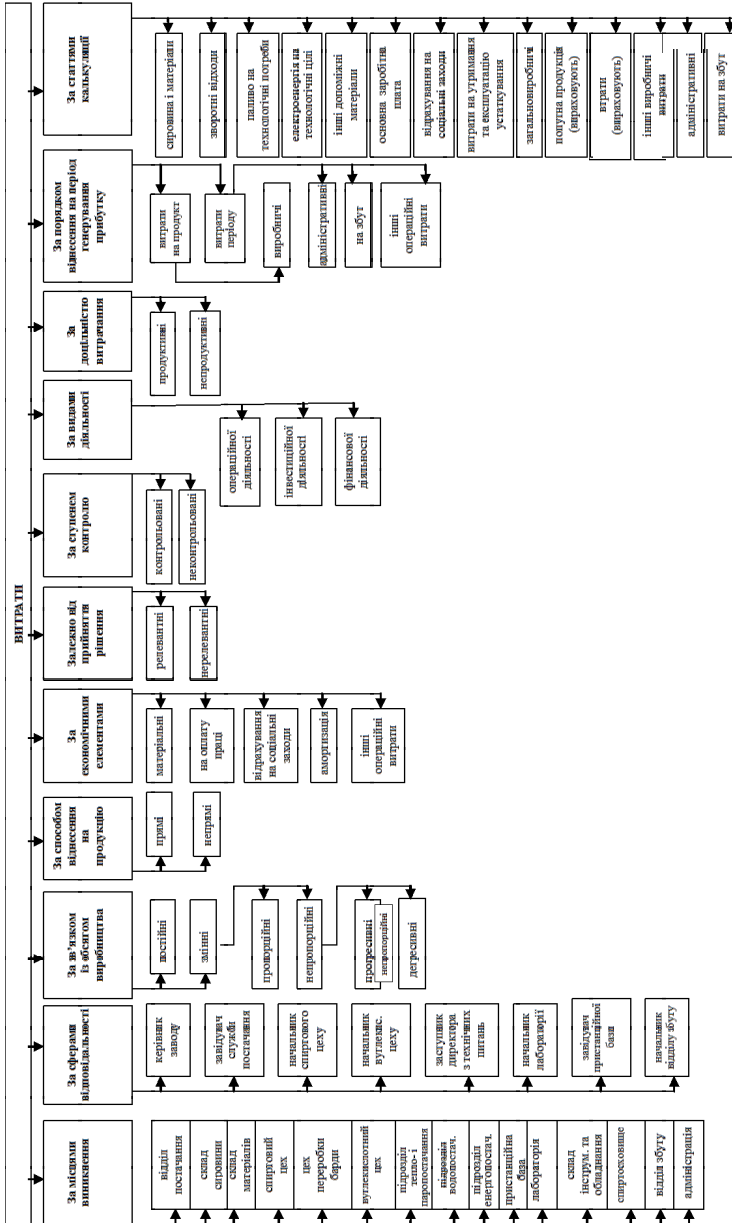
Поняття релевантності логічно застосовувати лише при прийнятті управлінських рішень у короткотерміновому періоді, оскільки в тривалому періоді усі витрати будуть релевантними.

А. Апчерч зазначає, що сенс «релевантності» щодо витрат і вигод при прийнятті рішень базований на застосуванні двох фундаментальних ознак будь-яких рішень:

- вони допускають вибір між альтернативними діями;
- пов'язані з майбутнім [1, с. 294].

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

Рис. 2.2.1. Класифікаційні ознаки витрат операційної діяльності та їх групування на спиртових заводах

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Окрім цього, релевантні витрати і вигоди від альтернативних рішень мають бути різними. Застосування запропонованої класифікації витрат у спиртовій промисловості актуальне, оскільки при ухваленні рішення, наприклад, про заміну солоду на імпортні ферментні препарати релевантними можуть бути витрати, пов'язані з використанням основної сировини, електроенергії, пари і води, а також окремі змінні витрати з розрахунку на декалітр спирту. Дані про постійні непрямі виробничі витрати будуть у цьому разі нерелевантними, оскільки їх величина залишається незмінною. Тому їх слід вивести з розрахунків при підготовці інформації для керівника цеху для того, щоб він ухвалив правильне управлінське рішення.

Із метою забезпечення реалізації всіх функцій управління (планування, обліку, контролю, аналізу і регулювання) витрати класифікують за місцями їх виникнення та сферами відповідальності. Необхідність такої класифікації зумовлена тим, що калькуляція не може охоплювати всіх детальних характеристик об'єкта, які формуються в обліку.

Для ефективного впровадження на підприємствах класифікації витрат за даною ознакою потрібно забезпечити документальне оформлення й облік їх у кожному структурному підрозділі підприємства. Нині на більшості підприємств сфери відповідальності не виділяються, а отже, до структурних підрозділів плани не доводять. Це не дає змоги керівникам структурних підрозділів володіти оперативною інформацією про витрати, необхідною для ухвалення ефективних управлінських рішень.

Зважаючи на те, що облік витрат за місцями виникнення та сферами відповідальності на спиртових заводах трудомісткий, для полегшення облікової роботи пропонуємо застосовувати таке їх кодування (табл. 2.2.1).

Сформовані й закодовані таким способом сфери відповідальності можуть служити елементами системи внутрішнього контролю й аналізу, оскільки кожний керівник персонально відповідатиме за величину витрат очолюваного ним підрозділу та результати його діяльності.

Для повної реалізації підрозділами підприємства контрольної функції управління витрати поділяють на контрольовані та неконтрольовані.

До контрольованих відносять витрати, що протягом заданого періоду зміняться в результаті дій того або іншого менеджера певної сфери відповідальності. Інакше кажучи, контрольованими є релевантні витрати, оскільки на них може впливати конкретний менеджер.

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

Таблиця 2.2.1

Класифікація місць виникнення витрат та сфер відповідальності для спиртових заводів

Код рахунка	Код структурного підрозділу	Місця виникнення витрат	Відповідальні особи
<i>01. Сфера відповідальності «Постачання»</i>			
23 або 91	11	Відділ постачання	Начальник відділу постачання
23 або 91	12	Склад сировини	Завідувач складу сировини
23 або 91	13	Склад матеріалів	Завідувач складу матеріалів
<i>02. Сфера відповідальності «Основне виробництво»</i>			
23	21 21.1 21.2 21.3 21.4	Основне виробництво (Спиртовий цех): розмольовальне відділення; розварювальне відділення; бродильне відділення; ректифікаційне відділення	Головний технолог спиртового цеху і начальники відповідних відділень
23	21.5	Відділ автоматизованої системи керування виробництвом	Оператор ЕОМ
<i>03. Сфера відповідальності «Допоміжні виробництва»</i>			
23 або 91, 92, 93, 94	31 31.1 31.2 31.3	Допоміжні виробництва: підрозділ тепло-, паро- та водопостачання; підрозділ енергопостачання; ремонтне господарство	Працівник котельні Головний енергетик Головний механік
<i>04. Сфера відповідальності «Обслуговування»</i>			
91	41	Лабораторія контролю якості сировини та продукції	Начальник лабораторії
91	43	Відділ з охорони здоров'я і техніки безпеки	Менеджер із охорони здоров'я
91	44	Пристанційна база	Старший майстер пристанційної бази
91	45	Вуглекислотний цех	Старший майстер вуглекислотного цеху
<i>05. Сфера відповідальності «Управління»</i>			
92	51	Бухгалтерія	Головний бухгалтер
92	52	Служба безпеки	Начальник служби безпеки
92	53	Адміністрація	Заступник директора з економічних питань
<i>06. Сфера відповідальності «Реалізація»</i>			
93	61	Відділ збуту	Начальник відділу збуту
93	62	Склад готової продукції	Завідувач складу готової продукції

Неконтрольованими є витрати, на які протягом заданого періоду менеджер вплинути не може. Однак витрати, неконтрольовані в межах однієї сфери відповідальності, можуть контролювати менеджери інших сфер відповідальності. Як зазначив П. Я. Хомин, оплата праці, витрачання сировини й матеріали належать до контрольованих витрат, а відрахування на соціальні заходи чи амортизація основних засобів – до неконтрольованих в окремих

сферах відповідальності [27, с. 115]. Відповідно з позиції менеджерів підприємства амортизація основних засобів є контрольованою, оскільки вони можуть приймати щодо них певні рішення [27, с. 115].

Важливе практичне значення має класифікація виробничих витрат за їх зв'язком із обсягом виробництва. В умовах конкретного підприємства вони можуть змінюватися залежно від виробничої програми за окремі календарні періоди, а також під впливом інших факторів. За цією ознакою витрати поділяються на однорідні групи. При поділі на групи враховують їх величину і питому вагу в собівартості продукції, а також обсяг випущеної підприємством продукції в звітному періоді.

За зв'язком із обсягом виробництва витрати поділяють на постійні та змінні. Така класифікація витрат дає змогу:

- оцінювати завантаженість виробничих потужностей і визначати величину непродуктивних постійних витрат;
- визначати ефективність функціонування виробничих підрозділів, технологічних процесів;
- здійснювати прогноз обсягу виробництва та величини витрат із урахуванням наявних виробничих потужностей;
- своєчасно втручатись у процес виробництва за необхідності (коли є суттєві відхилення фактичних даних від нормативних).

Постійні – це витрати, величина яких у короткотерміновому періоді залишається незмінною, а витрати на одиницю продукції змінюються пропорційно до рівня активності (зміни обсягів виробництва).

Л. В. Нападівська з цього приводу правильно зазначила, що чим коротший проміжок часу, тим вірогідніше конкретний вид витрат можна віднести до постійних. Якщо ж розглядати постійні витрати щодо тривалішого часу, наприклад, більше року, то зовнішні зміни (попит на продукцію) неминуче викличуть зміну й постійних витрат [17, с. 89].

Змінні – це витрати, що змінюються за будь-якої зміни обсягів виробництва в релевантному періоді (останнім виступає часовий інтервал, в якому поведінка витрат обґрунтовано наближена до реальності) у різних пропорціях щодо динаміки обсягів виробництва: прямо пропорційно, непропорційно (що прогресують і регресують) і обернено пропорційно (що регресують).

Прямо пропорційні – це витрати, що прямо реагують на зміну обсягу продукції. До них належать витрати на сировину, матеріали і напівфабрикати для виробництва продукції, паливо й енергію для технологічних потреб, заробітну плату виробничих працівників (за відрядної форми оплати праці) тощо.

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

Частка прямо пропорційних витрат у собівартості продукції знижується у результаті вдосконалення технології та організації виробництва за відповідного зменшення норм витрат. Так, наприклад, у мелясно-спиртовому виробництві за періодичної схеми технологічного процесу встановлена норма виходу спирту з тонни умовного крохмалю 65,9 дал. При впровадженні неперервної схеми виробництва норма виходу спирту збільшується до 66,5 дал. За ціни приблизно 4000 грн. за тонну цукру в мелясі і коефіцієнті переводу меляси в умовний крохмаль 0,95 таке вдосконалення технології приведе до зменшення витрат на основну сировину для виробництва 1 дал. спирту з 63,7 до 63,1 грн. Зростання частки прямо пропорційних витрат у собівартості є наслідком недотримання норм і допущення перевитрат матеріальних цінностей. Таким чином, основним напрямком зменшення рівня таких витрат є подальше вдосконалення технології, організації виробництва та економне витрачання матеріальних ресурсів.

Прогресуючими вважають витрати, що зростають швидшими темпами, ніж обсяг виробництва. Це трапляється тоді, коли випуск продукції збільшують за рахунок додаткового витрачання засобів праці (доплати за наднормовану роботу, за роботу у вихідні та святкові дні тощо).

Дегресуючі витрати в абсолютній сумі зростають повільнішими темпами, ніж випуск продукції. До цієї групи можна віднести витрати на поточний ремонт та обслуговування виробничого устаткування і транспортних засобів. Мають дегресуючі витрати ознаки і постійних, і пропорційних витрат, займаючи між ними проміжне становище.

Регресуючими є витрати, що при збільшенні завантаженості виробничого устаткування та одночасному зростанні випуску продукції в абсолютній сумі зменшуються. Такими витратами можна вважати надбавки до тарифу за електроенергію, величина яких залежить від коефіцієнта використання потужності електроустановок. Проте вони через незначну питому вагу в загальній сумі витрат на рівень собівартості продукції суттєво не впливають.

Для правильного виявлення внутрішніх резервів подальшого зниження собівартості продукції в процесі планування й аналізу непропорційних витрат важливо встановити для кожної статті витрат ступінь їх залежності від обсягів виробництва. Залежність буде різною у кожній галузі промисловості й навіть на окремих підприємствах однієї галузі. Ступінь такої залежності розраховується різними методами, включаючи й математичні.

Найпростішим способом розрахунку показника ступеня залежності витрат від динаміки обсягів виробництва в умовах їх зростання є визначення показника змінності витрат (K) за формулою:

$$K = \frac{A_1 - A_2}{O_1 - O_2}, \quad (2.2.1)$$

де A_1, A_2 – абсолютна величина витрат за відповідними статтями розрахункового (1) і базисного (2) періодів, грн.;

O_1, O_2 – обсяги виробництва в розрахунковому (1) і базисному (2) періодах, грн.

При здійсненні розрахунку зі суми фактичних витрат за відповідною статтею необхідно вивести непродуктивні втрати і додати суму економії, що не залежить від підприємства.

Для встановлення ступеня змінності витрат обчислений показник за кілька звітних періодів порівнюють із нормативною часткою в собівартості продукції витрат за аналогічною статтею.

Групування витрат за ступенем їх залежності від обсягів виробництва має важливе практичне значення, оскільки дає змогу виявляти залежність між обсягом виробництва та рівнем собівартості продукції. При збільшенні підприємством обсягів виробництва до певного рівня за рахунок умовно-постійних і дегресуючих змінних витрат собівартість продукції може суттєво знизитися.

Кожне підприємство самостійно вирішує, що саме відносити до постійних витрат, а що до змінних.

Так, наприклад, на спиртових заводах змінними є прямі матеріальні витрати, прямі витрати на оплату праці (за відрядною системою її оплати) і частина непрямих виробничих витрат.

При плануванні й калькулюванні собівартості важливе значення має класифікація витрат за економічними елементами та статтями калькуляції.

Поділ витрат на елементи за економічною ознакою, як правильно зазначив І. Я. Ламикін, зумовлений тим, що процес праці, незалежно від конкретної суспільної форми, складається з цілеспрямованої діяльності чи самої праці, предмета, на який діє праця, і засобів праці [11, с. 75].

Слід наголосити, що в основу групування витрат за елементами покладено економічно однорідні витрати незалежно від їхнього призначення та місця виникнення. Це означає, що витрати, які утворюють окремий елемент собівартості, охоплюють витрати незалежно від виробництва того чи іншого виду продукції [14, с. 70].

За твердженням В. Ф. Котова, групування затрат за елементами дає змогу обґрунтовано і правильно визначати рентабельність продукції [10, с. 56].

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

Як і в інших галузях, у спиртовій промисловості витрати операційної діяльності також класифікують за економічними елементами, що передбачено законодавством. Конкретні підприємства можуть лише деталізувати перелік витрат з урахуванням їх галузевих особливостей.

Витрати операційної діяльності підприємств спиртової промисловості групують за такими елементами: матеріальні витрати, витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, амортизація та інші операційні витрати.

Необхідність групування витрат підприємств досліджуваної галузі за елементами зумовлена насамперед потребою у контролі за використанням матеріальних, трудових та інших ресурсів. Окрім цього, інформацію, отриману за цим напрямом, використовують для розробки бізнес-планів, визначення обсягів закупівель матеріальних ресурсів, фонду оплати праці, суми амортизаційних відрахувань й узагальнення даних щодо використання відповідних ресурсів у межах галузі, регіону, країни загалом.

На думку В. В. Сопка, така класифікація витрат необхідна ще для визначення розміру національного доходу [23, с. 299]. М. С. Пушкар запропонував використовувати її ще й при визначенні розміру оподаткованого прибутку, плануванні витрат, розрахунку різних економічних показників [19, с. 59], що не логічно, оскільки при його визначенні використовують інформацію про витрати за видами діяльності, а не за елементами.

Групування витрат лише за елементами недостатньо забезпечує менеджмент інформацією про них для прийняття ефективних управлінських рішень, не дає змоги обчислювати собівартість окремих видів продукції і встановлювати величину витрат окремих структурних підрозділів підприємства, не повністю виявляє їх роль у технологічному процесі виробництва, взаємозв'язок із його обсягом та іншими чинниками, що впливають на собівартість.

Тому паралельно з класифікацією витрат за економічними елементами слід застосовувати класифікацією витрат за статтями калькуляції, що показує, де й у зв'язку з чим були витрати.

А. Апчерч, розглядаючи калькулювання з прив'язкою до фінансового та управлінського обліку, зазначає, що калькулювання у фінансовому обліку констатує собівартість, яку отримали і змінити яку неможливо, а в управлінському обліку – це калькулювання того, чого нема, але ще може бути [1, с. 937].

Для загальної калькуляції окремі калькуляційні статті служать розгорнутою номенклатурою з кількох десятків статей. Їх перелік значною мірою визначається галузевими особливостями виробництва, цілями і завданнями калькулювання, що окреслюють керівники підприємства.

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Перелік статей калькуляції у спиртовій промисловості регламентований Методичними рекомендаціями з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції спиртової промисловості з урахуванням Положень (стандартів) бухгалтерського обліку, затверджених Міністерством аграрної політики України 20.10.2003 р. (далі Методичні рекомендації) [15]. Ці рекомендації мають на меті забезпечити однаковість та достовірність при обчисленні собівартості продукції, враховуючи галузеву специфіку.

Відповідно до Методичних рекомендацій усі витрати на виробництво спирту групують за такими калькуляційними статтями: 1) сировина й основні матеріали; 2) зворотні відходи (вираховують); 3) сировина за вирахуванням зворотних відходів; 4) допоміжні матеріали на технологічні потреби; 5) паливо на технологічні потреби; 6) електроенергія на технологічні потреби; 7) заробітна плата працівників; 8) відрахування від зарплати на соціальне страхування; 9) витрати на утримання й експлуатацію устаткування; 10) загальновиробничі витрати; 11) втрати від браку; 12) інші виробничі витрати; 13) попутна продукція (вираховують) [15].

У даному разі всі витрати згруповано в надто громіздкі статті, що не дає змоги керівництву відстежувати поведінку окремих калькуляційних статей у майбутньому, приймати управлінські рішення щодо оптимізації витрат, а також контролювати хід виконання прийнятих рішень.

Тому витрати слід класифікувати з урахуванням основних особливостей технологічного процесу підприємств спиртової промисловості шляхом виокремлення основних його циклів та деталізації окремих калькуляційних статей. Із урахуванням цього пропонуємо таку класифікацію витрат (рис. 2.2.2).

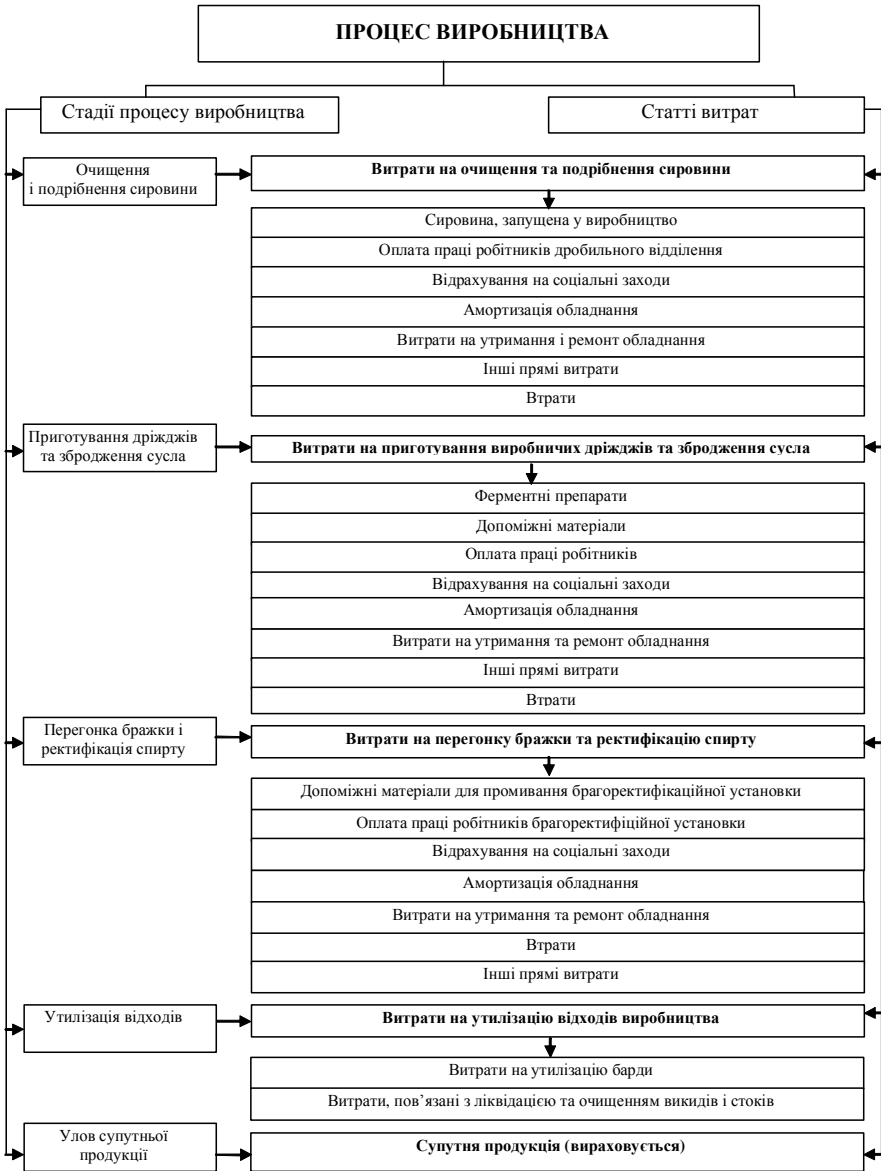
Запропонована класифікація передбачає групування витрат у статті з урахуванням специфіки технологічного процесу виробництва. Це дає змогу забезпечити повноту та чіткість відображення інформації про спрямування витрат підприємства на певні потреби.

Необхідність виділення додаткових статей, що відображали б витрати, пов'язані зі скиданням стоків та утилізацією відходів виробництва, зумовлена тим, що саме ці витрати збільшують собівартість спирту, зменшують рентабельність виробництва й одночасно сприяють вирішенню питань екології, які нині є чи не найбільш актуальними.

Важливе значення при розрахунку собівартості має класифікація витрат на прямі та непрямі (розподільні).

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

Рис. 2.2.2. Класифікація витрат за стадіями процесу виробництва

Із приводу цього А. Апчерч зазначив: «Розділення витрат на прямі та непрямі є основою для методології калькулювання майже на всіх підприємствах... і створює основу для калькулювання методом повного розподілу витрат» [1, с. 72].

До прямих витрат належать витрати, які можна достовірно віднести на різновид продукції за даними первинних документів, що містять коди об'єктів обліку витрат, а саме: витрати на сировину, основні матеріали, витрати на оплату праці робітників, спожиті енергоносії на технологічні потреби.

Непрямими прийнято вважати витрати, пов'язані з обслуговуванням виробництва, управлінням підприємством та організацією продажів, і їх неможливо або економічно недоцільно розраховувати на окремий різновид продукції. Тому такі витрати включають до собівартості конкретного виду продукції шляхом розподілу пропорційно до встановленої бази.

Доцільно також зазначити, що в економічній літературі непрямі витрати часто ототожнюють із розподільними. З цього приводу О. П. Сकिрипан та М. С. Палюх зазначають, що непрямі витрати необхідно розглядати в момент віднесення їх на об'єкти обліку витрат, а розподільні – за відношенням до конкретного виду продукції [20, с. 400].

Щоб забезпечити достовірність калькуляції собівартості, необхідно, з одного боку, групувати витрати в процесі обліку так, щоб максимальна їх частина була віднесена на окремі види продукції прямо, а з іншого боку, слід вдосконалювати принципи розподілу непрямих витрат виробництва.

Поділ витрат спиртових заводів на прямі й непрямі є відносним, оскільки організаційна структура досліджуваних підприємств дає змогу непрямі виробничі витрати основних цехів відносити безпосередньо на продукцію, що випускають, бо такі витрати відносять до конкретного цеху, в якому випускають один вид продукції (спирт, вуглекислота, хлібопекарські або сухі кормові дріжджі тощо).

Порівняно новою у практиці обліку витрат на промислових підприємствах України є класифікація витрат на продукт і витрати періоду. Така класифікація дає змогу виявляти внутрішньовиробничі чинники впливу на собівартість.

Витратами періоду слід розуміти витрати, що не включаються у собівартість продукції і розглядається як витрати періоду, в котрому вони були здійснені. Це, як правило, адміністративні витрати, витрати на збут, інші операційні витрати. Відносять такі витрати безпосередньо на фінансові результати.

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

Наведена класифікація витрат забезпечує підготовку релевантної інформації для прийняття нестандартних управлінських рішень. Наприклад, при виробництві спирту витрати, пов'язані з наднормативними втратами сировини у виробництві, необхідно відносити на витрати періоду, а отже, вони впливатимуть на величину прибутку. Така ситуація потребує нагального розроблення і практичної реалізації з боку керівництва цеху заходів щодо усунення даних витрат.

Недоліком виділення витрат періоду є їх надмірне укрупнення, яке потребує дуже детального розподілу витрат за кожним напрямом.

Щодо класифікації витрат для визначення корисності від прийняття наміченого управлінського рішення В. Моргіков зазначає, що вибір із сукупності можливих варіантів поведінки – одна з основних економічних проблем. Обираючи одну альтернативу, економічний суб'єкт, як правило, втрачає можливість вибрати іншу. Цю втрату нав'язують економічному суб'єктові як витрати. Саме тому такі витрати отримали назву альтернативних витрат, нав'язаних витрат або витрат втрачених (упущених) можливостей [16, с. 29].

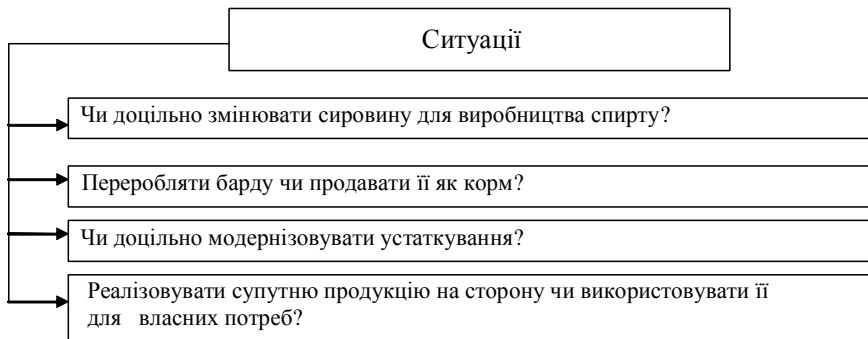
На практиці для виділення альтернативних витрат потрібно вирішити проблему їх кількісного відображення. У багатьох випадках альтернативні витрати або не піддаються вимірюванню взагалі, або їх оцінюють дуже приблизно через необхідність урахування в оцінці багатьох найрізноманітніших витрат і придбань при виборі остаточного варіанта поведінки.

У ряді випадків витрати від втрачених можливостей більш-менш точно можна визначити тільки у натуральній формі. Так, якщо для отримання 1 дал. спирту «Люкс» спиртовий завод має «пожертвувати» 1,1 дал. спирту етилового вищої очистки, то ціна спирту «Люкс» потрібно визначити множенням коефіцієнта 1,1 на ціну спирту етилового вищої очистки.

Слід зазначити, що при порівнянні альтернатив доцільно використовувати не середні, а прирісні співвідношення «витрати-вигода» (додаткові витрати порівнюють із додатковими вигодами).

На підприємствах досліджуваної галузі доцільно виділяти альтернативні витрати, оскільки в процесі діяльності спиртових заводів можуть виникати найрізноманітніші ситуації, що потребують вирішення комплексу питань. Зважаючи на це, підприємство має володіти інформацією про альтернативні витрати (рис. 2.2.3).

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Рис. 2.2.3. Перелік ситуацій, що зумовлюють виділення альтернативних витрат

Для вдосконалення організації аналітичного обліку витрат як джерела достовірної та оперативної інформації про стан усіх структурних підрозділів витрати доцільно класифікувати за місцями їх виникнення та сферами відповідальності. Це дасть змогу забезпечити інформацією про витрати окремих підрозділів підприємства тих осіб, які відповідають за їх здійснення. Крім цього, така класифікація допоможе пов'язати результати діяльності та відповідальність конкретних осіб із витратами підприємства.

Отже, класифікація витрат має відображати всі характерні ознаки, за якими один вид витрат відрізняється від іншого, розмежовувати їх функціональну роль із метою створення впорядкованої бази даних про склад і структуру витрат підприємства, що забезпечувала б ефективне ведення рахунків і локалізацію витрат за об'єктами калькуляції собівартості.

При встановленні для підприємств науково обґрунтованої номенклатури витрат слід обов'язково враховувати організаційно-технологічні особливості галузі, оскільки лише в цьому разі інформація про витрати буде достовірною, повною та корисною для потреб менеджменту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апчёрч А. *Управленческий учет: принципы и практика* / А. Апчёрч ; под ред. Я. В. Соколова, И. А. Смирновой. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 952 с.
2. Бакаев А. С. *Бухгалтерский учет : учеб.* / А. С. Бакаев, П. С. Безруких, Н. Д. Врублевский [и др.] ; под ред. П. С. Безруких. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Бух. учет, 2002. – 719 с.

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

---

3. Безруких П. С. Состав и учет издержек производства и обращения / П. С. Безруких. – М. : ФБК «Контакт», 1996. – 226 с.
4. Бутинець Ф. Ф. Витрати виробництва та їх класифікація для потреб управління / Ф. Ф. Бутинець // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2012. – № 1. – С. 11–18.
5. Голов С. Ф. Чи перешкоджає П(с)БО 16 «Витрати» економічній роботі на підприємстві? / С. Ф. Голов // Бухгалтерський облік і аудит. – 2007. – № 5. – С. 3–10.
6. Дербін Е. Ф. Економічна теорія і державний сектор: теорія, практика, термінологія, джерела : навч. посіб. / Е. Ф. Дербін, О. І. Кілієвич. – К. : УАДУ при Президентові України, 1997. – 108 с.
7. Дерій В. А. Витрати і доходи підприємств у системі обліку та контролю : моногр. / В. А. Дерій. – Тернопіль : ТНЕУ, 2009. – 272 с.
8. Завгородній В. П. Бухгалтерський облік, контроль і аудит в умовах ринку / В. П. Завгородній, В. Я. Савченко. – [2-ге вид.]. – К. : Фірма «ДІКсі», 1997. – 832 с.
9. Керимов В. Э. Управленческий учет : учеб. / В. Э. Керимов. – М. : Маркетинг, 2001. – 268 с.
10. Котов В. Ф. Стоимостные категории в планировании промышленного производства / В. Ф. Котов. – М. : Экономика, 1980. – 145 с.
11. Ламыкин И. Я. Учет затрат и калькуляция сельскохозяйственной продукции / И. Я. Ламыкин. – М. : Статистика, 1980. – 168 с.
12. Макконел К. Р. Экономикс: Принципы, проблемы и политика : в 2 т. / К. Р. Макконел, Р. Кемпбелл, С. Л. Брю. – М. : Республика, 1992. – 1040 с.
13. Маниліч М. І. Собівартість продукції: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / М. І. Маниліч, О. В. Миронюк. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpn/2012_8/01SPTA.pdf.
14. Матейко С. Класифікація витрат в системі господарського обліку / С. Матейко // Наукові записки ТДПУ імені Володимира Гнатюка. – 2003. – № 14. – С. 70–74. – (Серія : Економіка).
15. Методичні рекомендації з планування, обліку та калькулювання собівартості продукції спиртової промисловості з урахуванням Положень (стандартів) бухгалтерського обліку : [затв. Департ. продовольства Міністерства аграрної політики України 20 жовтня 2003 р.].

16. Мортіков В. Альтернативні витрати: теорія і проблеми її застосування / В. Мортіков // Економіка України. – 2010. – № 1. – С. 29–36.
17. Нападовська Л. В. Управлінський облік : підруч. [для студ. вищих навч. зал.] / Л. В. Нападовська. – К. : Книга, 2004. – 544 с.
18. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buhgalter911.com>.
19. Пушкар М. С. Контролінг – інформаційна підсистема стратегічного менеджменту : моногр. / М. С. Пушкар, Р. М. Пушкар. – Тернопіль : Карт-бланш, 2004. – 370 с.
20. Скирпан О. П. Бухгалтерський облік : навч. посіб. / О. П. Скирпан, М. С. Палюх. – Тернопіль : Екон. думка, 2002. – 496 с.
21. Скляренко В. К. В чем разница между затратами, расходами и издержками [Електронний ресурс] / В. К. Скляренко // Режим доступу : http://www.elitarium.ru/2007/10/30/zatraty_raskhody_izderzhki.html.
22. Скрипник М. І. Сутність витрат як економічної категорії / М. І. Скрипник // Вісник ЖДТУ. – 2009. – Вип. 4 (50). – С. 159–165. – (Серія «Екон. науки»).
23. Сопко В. Бухгалтерський облік : навч. посіб. [для студ. спец. «Облік і аудит» вищ. навч. закл.] / В. Сопко, З. Гуцайлук, М. Щирба, М. Бенько. – Тернопіль : Астон, 2005. – 496 с.
24. Сопко В. В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством : навч. посіб. / В. В. Сопко. – К. : КНЕУ, 2006. – 526 с.
25. Ткаченко Н. М. Бухгалтерський облік на підприємствах з різними формами власності : навч. посіб. / Н. М. Ткаченко. – К. : А.С.К., 1997. – 512 с.
26. Труш В. Є. Управлінський облік : навч.-метод. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. Є. Труш, Т. М. Чебан, Н. Я. Степанович ; за ред. проф. В. Є. Труша. – К. : Кондор, 2007. – 296 с.
27. Хомин П. Я. Формування звітності в підсистемах управлінського, фінансового й податкового обліку : моногр. / П. Я. Хомин. – Тернопіль : Екон. думка, 2004. – 349 с.
28. Чумаченко М. Г. Економічна робота на підприємстві та П(с)БО 16 «Витрати» / М. Чумаченко, І. Белоусова // Бухгалтерський облік і аудит. – 2007. – № 3. – С. 13–16.
29. Энтони Р. Учет: ситуации и примеры / Р. Энтони, Дж. Рис ; под ред. А. М. Петрачкова. – М. : Финансы и статистика, 1993. – 558 с.

2.3. Системи обліку витрат на виробництво і калькулювання собівартості продукції

Системи обліку витрат – це поняття, яке розуміється і трактується в сучасних наукових джерелах по-різному. Зарубіжні джерела називають системами обліку витрат, як правило, те, що вітчизняні науковці вважають методами обліку затрат на виробництво і калькулювання собівартості продукції. Підтвердженням цьому може бути навчальний посібник з управлінського обліку науковців КНЕУ ім. Вадима Гетьмана В. М. Добровського, Л. В. Гнилицької та Р. С. Коршикової, які один із підрозділів посібника назвали «Зарубіжні «традиційні» методи (системи) калькулювання собівартості продукції» [4, с. 1]. Такі автори, як В. Д. Зелікман, Р. Б. Сокольська і О. С. Готько, посилаючись на працю англійського вченого А. Апчерча, вказують, що, на відміну від нормативного методу калькулювання витрат, поширена за кордоном **система** «стандарт-кост» дає змогу оперативно контролювати та регулювати витрати на підприємстві шляхом їх передбачення та попереднього визначення можливих результатів, які планується одержати [5].

На нашу думку, методи обліку витрат на виробництво і калькулювання собівартості продукції та системи обліку витрат – це різні речі. Система обліку витрат є поняттям набагато ширшим від методу, оскільки система може включати в себе декілька методів обліку витрат на виробництво, а також не лише обліку, а й управління. Такий висновок напрашується з того, що системи обліку витрат – це прерогатива не фінансового, а управлінського обліку. У зв'язку з цим системи управлінського обліку витрат слід розглядати як системи управління витратами.

Р. О. Матвієнко і Л. М. Матвієнко вважають, що західні системи управлінського обліку можна класифікувати за рядом ознак.

Як першу ознаку класифікації автори пропонують принцип взаємозв'язку обох облікових підсистем підприємства – фінансової й управлінської. Вони наголошують на тому, що у практиці західного обліку застосовуються два варіанти зв'язку між управлінською й фінансовою бухгалтеріями. Цей зв'язок може здійснюватися за допомогою контрольних рахунків, якими є рахунки витрат і доходів фінансової бухгалтерії. За наявності прямої кореспонденції рахунків управлінської бухгалтерії з контрольними рахунками говорять про інтегровану (моністичну, однокругову) систему обліку на підприємстві. У цьому разі йдеться про перший варіант зв'язку. Якщо система управлінського обліку автономна, замкнута, то використовуються парні контрольні рахунки

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

того самого найменування, відомі як відбиті, дзеркальні рахунки, або рахунки-екрани. Це другий варіант.

До другої ознаки відносять найважливішу характеристику західних систем управлінського обліку – оперативність обліку витрат. З цього погляду облік витрат, як вважають дослідники, поділяється на облік фактичних (минулих) витрат і облік витрат за системою «стандарт-кост» [6].

На наш погляд, більш доцільно поділяти облік витрат за даною ознакою на облік фактичних (минулих) витрат і облік можливих (майбутніх) витрат.

Третьою ознакою класифікації систем управлінського обліку є повнота включення витрат у собівартість продукції (робіт, послуг). Тут можна говорити про два варіанти. Перший – традиційний варіант обліку витрат на виробництво й калькулювання собівартості припускає поділ всіх поточних витрат виробництва на прямі (ті, що безпосередньо відносяться на об'єкти калькулювання) і непрямі (ті, що відносяться на об'єкти калькулювання тільки наприкінці звітної періоду при розподілі між ними пропорційно до тієї або іншої бази). Це так званий метод обліку й калькулювання повної собівартості [12, с. 8].

Іншим варіантом обліку витрат на виробництво й калькулювання собівартості продукції вважається підхід, коли в розрізі об'єктів калькулювання планується й обліковується неповна, обмежена собівартість. Собівартість може включати тільки прямі витрати; тільки змінні, тобто залежні від зміни обсягів виробництва, витрати; вона може калькулюватися на основі тільки виробничих витрат, пов'язаних з виготовленням даної продукції, виконанням робіт або наданням послуг, навіть якщо вони носять непрямий характер. Проте, незважаючи на різну повноту включення в собівартість об'єкта калькулювання різних видів витрат, загальним для цього підходу є те, що інші види витрат, які також за своєю економічною сутністю становлять частину поточних витрат, не включаються в калькуляцію, а відшкодовуються єдиною сумою з виручки (або валового прибутку). У цьому основна відмінна риса системи обліку неповної собівартості [11].

Зупинимось детальніше на характеристиці останньої (третьої) ознаки класифікації систем управлінського обліку, а саме на повноті включення витрат у собівартість продукції (робіт, послуг).

Вітчизняні дослідники М. П. Сначов, М. В. Корчаковська та І. М. Ломтева, які в своєму дослідженні виділяють п'ять етапів розвитку знань про витрати, відносять зародження систем обліку витрат до четвертого етапу, який припадає на ХХ ст. Характерними ознаками даного етапу є вивчення витрат

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

як об'єкта обліку, аналізу і контролю; використання математичних методів у теорії витрат; дослідження поведінки і функцій витрат.

Початком нової хвилі в теорії обліку витрат на виробництво і калькуляції продукції, як зазначають автори, стали дослідження англо-американських вчених і подальше виникнення трьох підходів до обліку та методів обліку витрат і калькулювання [13]: Г. Емерсон, Ч. Гаррісон – «стандарт-костинг»; Дж. Кларк, Дж. Харріс – «директ-костинг», О. Хаггінс – «центри відповідальності».

Вважаємо, що четвертий етап має відношення до зародження системи обліку за неповними витратами, а система обліку витрат за повними витратами з'явилася ще у XIX ст., а це кінець третього етапу розвитку знань про витрати. Таким чином, XIX ст. можна вважати століттям, в якому виникли і отримали подальший розвиток спочатку система обліку за повними, а отже, і за неповними (змінними) витратами.

Появі і поширенню системи обліку витрат «стандарт-костинг» сприяла сукупність таких об'єктивних факторів, як концентрація виробництва, удосконалення його технології й організації, розроблення теорії нормування витрат праці і матеріальних ресурсів, розвиток методів оперативного управління виробництвом, гостра необхідність оперативного контролю витрат і регулювання собівартості.

Уперше ідеї, покладені в основу цієї системи, висунув американський інженер Г. Емерсон. Ці ідеї втілював у життя співробітник аудиторської фірми «Прайс Вотерхауз» Ч. Гаррісон, який у 1912 р. опублікував концепцію обліку, що мала назву «стандарт-костинг» (Standard Costing). Ця система уможливила оперативне прийняття рішень на підставі аналізу відхилень витрат від норм (стандартів).

Розробка стандартів витрат, стандартних кошторисів, стандартної калькуляції продукту дозволила оперативно контролювати в ході виробництва відповідність фактичних витрат стандартним, оперативно виявляти й усувати відхилення, тобто виник новий метод регулювання процесу формування собівартості – управління за відхиленнями.

Створення і застосування системи обліку «стандарт-костинг» привели до того, що калькуляційний облік перестав бути просто реєстратором господарських явищ і фактів, які відбулися, а на основі управління відхиленнями направив свій погляд у майбутнє. Слід зазначити, що ця система обліку досі широко використовується провідними промисловими фірмами США та Західної Європи.

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

«Директ-костинг» – це один з методів обліку витрат за неповною собівартістю. Основною його особливістю є те, що собівартість продукції враховується і планується тільки в частині змінних витрат. Постійні ж витрати поетапно списуються за рахунок фінансового результату.

У 1923 р. Дж. Кларк обґрунтував необхідність розподілу витрат на змінні та постійні (прямі та непрямі). А розподіл непрямих витрат, на його думку, не мав принципового значення для прийняття рішень. Ідеї Д. Кларка набули подальшого розвитку в роботах Дж. Харріса, який у 1936 р. виклав концепцію калькулювання прямих витрат – «директ-костинг» (Direct Costing), в основу якої покладений принцип контролю витрат у зв'язку з коливаннями обсягу виробництва чи ступеня завантаження устаткування. Широке практичне впровадження цього методу у США та інших країнах розпочалося в 1950-х рр. у зв'язку з посиленням конкуренції, розвитком теорії маркетингу.

Великий внесок після Другої світової війни в організацію обліку за системою «директ-костинг» зробив німецький вчений Г. Г. Плаут. Саме він стояв біля витоків створення інтегрованої системи «стандартний «директ-костинг», що поєднує в собі ідею обліку планових витрат з ідеєю обліку граничних витрат.

Назва, що походить від англ. «direct costing» – «облік прямих витрат», не зовсім точно відображає суть системи, тому що тільки класична її модифікація припускає включення тільки прямих (основних) витрат, усі з яких є змінні (сировина, матеріали і витрати на персонал). Поряд із традиційною використовуються різновиди, засновані на обліку змінних витрат (прямих витрат і змінних непрямих), а також усіх змінних витрат і частини постійних, що залежать від коефіцієнта використання виробничих потужностей.

Система обліку змінних витрат у США отримала найменування «директ-костинг», у Великобританії – «маржиналькост», у Німеччині – «система обліку сум покриття або система обліку граничних витрат», у Франції – «маржинальна бухгалтерія».

Важливим моментом у розвитку систем обліку можна вважати організацію обліку витрат у розрізі центрів відповідальності. Центри відповідальності були задумані як нове доповнення до системи обліку «стандарт-костинг». Така організація обліку дала можливість відокремити негативні і позитивні відхилення фактичних витрат від стандартних при оцінці роботи тих чи інших менеджерів. Це привело до формування А. Хаггінс концепції центрів відповідальності, що полягає у визначенні ступеня відповідальності певних фізичних осіб за результати своєї роботи.

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

Мета вчення А. Хаггінс за «центрами відповідальності» полягала в закріпленні витрат за керівниками і систематичному контролю за дотриманням кошторисів за кожним таким центром відповідальності, що забезпечувало управління витратами і можливість отримання показників собівартості з точністю, не меншою, ніж при традиційних способах. Впровадження нових методів обліку витрат на виробництво і калькулювання собівартості було направлено на забезпечення інформацією управлінського персоналу з метою оперативного контролю та управління виробництвом, що привело до поділу бухгалтерського обліку на дві підсистеми: управлінську та фінансову. При цьому предметом першої частини вважали діяльність осіб усередині підприємства – агентів, а другої – діяльність осіб, які не працюють на підприємстві, але з якими ведуться розрахунки, – кореспондентів [2].

Сьогодення характеризується наявністю і практичним використанням систем обліку витрат і калькулювання собівартості продукції за повними витратами, за змінними витратами, за нормативними витратами.

Зупинимось детальніше на особливостях перших двох систем обліку витрат і калькулювання собівартості продукції як найбільш вживаних у вітчизняній практиці.

Система обліку і калькулювання за повними витратами в своїй основі базується на методі обліку та калькулювання собівартості продукції за повними затратами. Згідно з цим методом до собівартості об'єкта обліку включаються усі витрати, які пов'язані як з виробництвом, так і з реалізацією продукції, незалежно від поділу їх на постійні та змінні, прямі й непрямі. Тобто метод обліку та калькулювання за повними затратами дає змогу отримати інформацію абсолютно про всі витрати підприємства, пов'язані з виготовленням і реалізацією продукції.

З цього приводу Л. В. Нападовська зазначає, що «...система, яка базується на використанні методу обліку затрат і калькулювання повної собівартості, включає збір інформації про затрати, калькулювання повної собівартості продукції та видачу інформації про затрати, називається системою обліку та калькулювання за повними затратами» [8, с. 170]. До складу повної собівартості продукції входять прямі й непрямі, виробничі й невиробничі витрати. Основними елементами повної собівартості є виробнича собівартість, адміністративні витрати і витрати на збут продукції, або витрати періоду.

Затрати, які неможливо безпосередньо віднести на продукцію, розподіляють спочатку за центрами відповідальності, де вони виникли, а потім переносять на собівартість конкретних видів продукції пропорційно до вибраної бази розподілу.

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Існують різноманітні варіанти зведеного обліку затрат і калькулювання собівартості продукції. У вітчизняній системі обліку зведений облік затрат на виробництво розуміють як узагальнення всіх затрат за місяць за об'єктами обліку з урахуванням змін залишків незавершеного виробництва та калькулювання фактичної виробничої собівартості готової продукції (робіт, послуг). До основних варіантів обліку відносять напівфабрикатний та безнапівфабрикатний варіанти обліку затрат.

Сучасні підходи до калькулювання повної собівартості полягають у розподілі всіх затрат виробництва між виготовленою продукцією та вартістю запасів. У зв'язку з цим невиробничі затрати не розподіляють на продукти, а відносять безпосередньо на прибутки і збитки.

У короткостроковому періоді розрахунок повної собівартості необхідний також для розрахунку фінансового результату, а в деяких випадках – для прийняття рішень відносно цін продукції.

Варіанти зведення затрат у системі управлінського обліку залежать від особливостей технології виробництва та цілей, яких необхідно досягти на основі облікової інформації. Порядок зведення затрат має бути обґрунтований і детально відображений в обліковій політиці підприємства.

У вітчизняній та зарубіжній літературі зустрічаються різні назви цієї системи: «абзорпшен-костинг», «калькулювання з включенням усіх затрат», «калькуляція собівартості з повним розподілом затрат», «система обліку за повною собівартістю», «метод повного обліку затрат», «облік повного перенесення затрат» [8, с. 171]. Зупинимося на назві «система обліку та калькулювання за повними затратами».

Згідно з міжнародними стандартами та національними П(С)БО під час складання фінансових звітів, що призначені для зовнішніх користувачів, оцінка товарно-матеріальних запасів здійснюється на основі виробничих затрат. Тому між видами продукції розподіляються тільки виробничі затрати. Проте в системі обліку за повною собівартістю для прийняття управлінських рішень, зокрема прогнозування ціни реалізації, розподілу підлягають і непрямі невиробничі затрати. При здійсненні розрахунків на основі системи обліку за повною собівартістю застосовують показник «валовий прибуток» як різницю між виручкою та затратами на виробництво продукції.

Можна виділити таких два основних варіанти обліку затрат і калькулювання повної собівартості продукції, які можуть бути передбачені альтернативними обліковими політиками підприємства:

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

---

1) адміністративні та загальновиробничі затрати відносять на продукт, а затрати на збут є затратами періоду;

2) загальновиробничі затрати відносять на продукт, а адміністративні та затрати на збут відносять до затрат періоду.

Перший варіант зведення затрат та калькулювання собівартості продукції включає такі основні етапи:

1) віднесення на собівартість продукції, крім прямих матеріальних, трудових затрат з відрахуваннями, загальновиробничих та адміністративних витрат;

2) розподіл виробничих затрат між готовою та незавершеною виробництвом продукцією. Собівартість виробництва продукції при цьому визначається як залишок незавершеного виробництва на початок періоду плюс затрати на виробництво за звітний період мінус залишок незавершеного виробництва на кінець періоду;

3) калькулювання собівартості реалізованої продукції та оцінка залишків готової продукції. Собівартість реалізованої продукції визначається як залишок готової продукції на початок періоду плюс собівартість виготовленої продукції за звітний період мінус залишок готової продукції на кінець періоду;

4) віднесення витрат на збут на фінансовий результат.

Основними етапами другого варіанта зведення затрат і калькулювання собівартості продукції є такі:

1) віднесення на собівартість виробництва продукції прямих матеріальних і трудових затрат з відрахуваннями та загальновиробничих витрат;

2) розподіл виробничих затрат між готовою та незавершеною виробництвом продукцією;

3) калькулювання собівартості реалізованої продукції та оцінка залишків готової продукції;

4) віднесення адміністративних витрат і витрат на збут на фінансовий результат.

Наведені варіанти методу обліку затрат та калькулювання повної собівартості продукції не враховують таку важливу обставину, що зі зміною обсягу випуску продукції змінюється собівартість одиниці продукції, а також прибуток на одиницю продукції. Якщо підприємство збільшує обсяг виробництва та реалізації, то собівартість одиниці продукції зменшується, а прибуток на одиницю продукції збільшується. Якщо ж обсяг виробництва та реалізації продукції скорочується, собівартість одиниці продукції зростає, а прибуток на одиницю продукції зменшується.

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Із введенням П(С)БО система вітчизняного обліку та калькулювання собівартості продукції суттєво змінилась, що пояснюється принципово іншими підходами до оцінки запасів, які відображаються у формах зовнішньої звітності.

Варіант обліку затрат та калькулювання собівартості продукції, згідно з Національними стандартами бухгалтерського обліку, а саме П(С)БО 16 «Витрати», включає такі основні етапи:

1) віднесення прямих матеріальних і трудових затрат із відрахуваннями, а також загальновиробничих (змінних та постійних розподілених) затрат на собівартість виробництва продукції;

2) розподіл виробничих затрат між готовою та незавершеною виробництвом продукцією;

3) віднесення постійних нерозподілених і наднормативних затрат на собівартість реалізованої продукції;

4) калькулювання собівартості реалізованої продукції та оцінка залишку готової продукції;

5) віднесення адміністративних витрат і витрат на збут на фінансовий результат діяльності підприємства [9].

Враховуючи різноманітність можливих варіантів обліку затрат на виробництво і калькулювання собівартості продукції, на нашу думку, порядок обліку витрат і калькулювання собівартості продукції має бути відображений в обліковій політиці підприємства.

Якщо прямі затрати можна безпосередньо віднести на конкретний вид продукції (носії затрат), то для розподілу непрямих витрат між видами продукції необхідні спеціальні бази.

Прямому віднесенню підлягають такі прямі витрати:

- прямі матеріальні витрати;
- прямі витрати на оплату праці;
- інші прямі витрати.

До непрямих належать витрати, які не можна безпосередньо віднести на об'єкт обліку. Тому практично нереально визначити точно, яка питома вага непрямих затрат відноситься на конкретний об'єкт затрат.

Непрямі (накладні) витрати поділяють на виробничі та невиробничі. До непрямих виробничих належать затрати, які пов'язані з виробництвом кількох видів продукції (виконанням робіт, наданням послуг) та відносяться на собівартість продукції на основі спеціальних методів пропорційно до прийнятої бази розподілу. Прикладом непрямих виробничих затрат є

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

загальновиробничі (постійні), які відносять на собівартість продукції непрямим шляхом, тобто пропорційно до:

- заробітної плати основних виробничих робітників;
- обсягу виробництва продукції (робіт, послуг);
- суми прямих витрат;
- вартості прямих матеріальних витрат або будь-якої іншої бази розподілу.

До непрямих включаються також невиробничі затрати, до яких відносять витрати на збут і адміністративні витрати. Невиробничі непрямі затрати між об'єктами обліку теж розподіляють пропорційно до спеціально прийнятої бази розподілу.

Отже, до непрямих витрат належать:

- загальновиробничі (постійні) витрати;
- адміністративні витрати;
- витрати на збут;
- інші витрати.

В кінці кожного місяця відбувається узагальнення (зведення) виробничих затрат і калькулювання виробничої собівартості продукції. Вітчизняна практика зведеного обліку затрат передбачає два можливих варіанти його організації:

- безнапівфабрикатного;
- напівфабрикатного.

Напівфабрикат – це продукт окремих технологічних фаз (переділів, цехів, дільниць, бригад), який має пройти одну або кілька технологічних фаз (переділів) обробки, перш ніж стати готовою продукцією, але для даної стадії (фази, переділу) він є закінченим [8, с. 151].

Безнапівфабрикатний варіант обліку затрат не передбачає відображення в бухгалтерському обліку вартості переданих напівфабрикатів, а лише оперативний облік їх руху. Якщо напівфабрикат для даної фази (переділу) є готовим і призначений для реалізації, його обліковують як готову продукцію, наявність якої на методику зведення затрат не впливає. Якщо напівфабрикат призначений для подальшої доробки на цьому самому підприємстві, його міжцеховий рух обліковується в оперативному порядку. Собівартість випуску готової продукції визначається відповідно до пайової участі кожного цеху (підрозділу) в її виготовленні.

При використанні напівфабрикатного варіанта зведення затрат собівартість продукції визначається загалом по підприємству, а також за видами продукції (напівфабрикатів, деталей, вузлів), яка передається іншим цехам для подальшої доробки або комплектації. Цей варіант обліку передбачає застосування бухгалтерського рахунка 25 «Напівфабрикати».

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

У разі використання напівфабрикатного варіанта тими підприємствами, в яких є залишки незавершеного виробництва, вони відображаються в бухгалтерському обліку тих цехів, де напівфабрикати підлягають переробці. Фактична собівартість готової продукції визначається на основі затрат цеху, який здійснює заключну стадію переробки, оскільки затрати попередніх цехів включаються до вартості напівфабрикатів при передачі їх із цеху в цех. Якщо собівартість готової продукції обліковується за плановою або нормативною собівартістю, виявлені відхилення приєднуються до фактичних затрат цеху, який безпосередньо випускає готову продукцію.

Важливою особливістю напівфабрикатного варіанта порівняно з безнапівфабрикатним є можливість організації системного обліку руху і передачі напівфабрикатів із цеху в цех.

Калькулюванням виробничої собівартості продукції завершується обліковий процес затрат на виробництво.

Крім основного виробництва, сучасні підприємства й організації мають у своєму складі ще й допоміжні та підсобні виробництва, які надають різноманітні послуги або випускають продукцію для потреб основного виробництва чи на сторону. Методика калькулювання собівартості у цих виробництвах залежить від технології створення продукції чи надання послуг, можливостей локалізації витрат за калькуляційними об'єктами, наявності супутніх і побічних видів продукції та інших чинників.

У вказаних виробництвах можуть застосовуватись такі способи калькулювання:

- нагромадження (сумування) витрат;
- розподілу витрат;
- прямого розрахунку;
- виключення витрат.

Спосіб нагромадження (сумування) витрат полягає у тому, що собівартість калькуляційного об'єкта і одиниці визначається сумуванням витрат за частинами продукції або продукції загалом, за процесами, переділами.

Спосіб розподілу витрат використовується у виробництвах комплексної переробки сировини при отриманні декількох видів продукції з одного процесу і неможливості прямого обліку витрат за кожним калькуляційним об'єктом, а також при організації аналітичного калькуляційного обліку за групами однорідних виробів. Суть його зводиться до розмежування загальної суми витрат між видами продукції (робіт, послуг) відповідно до бази розподілу через коефіцієнт розподілу.

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

Спосіб прямого розрахунку полягає у тому, що зібрані витрати виробництва у розрізі калькуляційних об'єктів діляться на кількість калькуляційних одиниць за кожним об'єктом у розрізі статей калькуляції або елементів витрат. Цей спосіб є універсальним і використовується в кінцевому розрахунку собівартості продукції. Сферою його застосування є кар'єри (піщані, глиняні, кам'яні), а також підприємства добувних галузей промисловості.

Спосіб виключення витрат застосовується при розмежуванні витрат і визначенні собівартості основної та попутної продукції, які отримуються в одному процесі, і коли неможливо локалізувати витрати в аналітичному обліку. Характерною особливістю даного способу є переведення усіх видів продукції до умовно однорідної через певні перевідні коефіцієнти, а отже, розмежування витрат між видами продукції та розрахунок собівартості кожного виду зокрема шляхом ділення витрат на кількість однорідної продукції (за кожним їх видом).

У сучасних умовах господарювання поряд із системою обліку повних затрат наявне практичне застосування системи обліку й калькулювання у частині виробничої собівартості, тобто затрат, без яких неможливо виготовити продукцію, так званих змінних витрат.

Слід зазначити, що тривалий період підприємства використовували методи обліку повних витрат, які передбачали всебічне й точне відображення всіх витрат звітного періоду і їх групування за трьома напрямками [4, с. 90]:

- за елементами (статтями) витрат;
- за центрами відповідальності;
- за видами продукції.

Одним із суттєвих недоліків цих методів була умовність розподілу непрямих (накладних) витрат, що не давало точних даних про реальну собівартість продукції.

Разом із цим, до недоліків систем обліку за повними затратами, як зазначає Л. В. Нападівська, можна віднести й такі [8, с. 247]:

- неможливість точно оцінити непрямі затрати, спожиті в процесі виробництва продукції;
- неможливість простеження шляху конкретного елемента непрямих затрат у процесі виробництва окремого продукту;
- зменшення точності визначення собівартості продукції внаслідок постійного зростання питомої ваги накладних затрат у структурі затрат підприємства, що пояснюється широким упровадженням автоматизації виробничих процесів.

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Спроба подолати вказані недоліки привела до виникнення систем обліку та калькулювання собівартості продукції за неповними витратами. Відмінності між цими системами ілюструються в табл. 2.3.1.

Таблиця 2.3.1

Основні риси повного і неповного обліку витрат та калькулювання собівартості продукції [4, с. 91]

Облік повних витрат	Облік неповних (змінних, прямих) витрат
Орієнтований на повне покриття всіх витрат і подальшу оптимізацію (максималізацію) чистого прибутку	Орієнтований на покриття прямих витрат і подальшу оптимізацію (максималізацію) доходу
Ефективний для прийняття довгострокових управлінських рішень	Ефективний для прийняття короткострокових управлінських рішень
Забезпечує контроль зв'язків між виробництвом та реалізацією на тривалу перспективу, але не придатний для короткострокового періоду	Забезпечує контроль зв'язків між виробництвом та реалізацією для короткострокового періоду, дозволяє встановити нижню межу відпускної ціни
Забезпечує точний, але надто трудомісткий і складний контроль	Забезпечує оперативний контроль за рахунок надання простої сигнальної інформації
Орієнтує адміністрацію на одержання найкращих результатів	Орієнтує адміністрацію на пошук оптимальних рішень шляхом адаптації виробничої програми до змінних умов ринку
Є основою довгострокової політики в галузі виробництва і збуту продукції	Є простим інструментом поточного управління господарською діяльністю підприємства
Використовується в перспективному плануванні і для прийняття внутрішньовиробничих управлінських рішень	Використовується в поточному та внутрішньовиробничому плануванні

Обчислення неповної (обмеженої) собівартості отримало своє поширення в 50-ті рр. ХХ ст. як один із альтернативних підходів калькулювання повної собівартості.

Калькулювання виробничої собівартості продукції у діяльності вітчизняних підприємств і організацій започаткувалось з 2000 р., відколи Україна запровадила Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку. До

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

вказаного періоду таке калькулювання було властиве лише зарубіжним товаровиробникам.

Одним із методів системи обліку за неповними (змінними) витратами є «директ-костинг», який визначають як систему управлінського обліку, що ґрунтується на класифікації витрат на постійні та змінні, калькулюванні собівартості продукції лише за змінними витратами, а також на аналізі різних рівнів собівартості продукції. Калькулювання собівартості продукції за змінними витратами передбачає, що не тільки операційні витрати (на управління, збут тощо), а й постійні виробничі витрати розглядаються як витрати періоду і списуються за рахунок фінансового результату. Таким чином, сума змінних витрат збігається із сумою прямих витрат, що й знайшло відображення у назві системи («директ-костинг» дослівно перекладається як облік прямих витрат).

Разом з тим, на певному етапі розвитку «директ-костингу» до собівартості продукції, крім прямих змінних витрат, почали відносити і непрямі змінні витрати і навіть частину розподілених постійних витрат загальновиробничого призначення. Тому спостерігається деяка умовність даної назви [4, с. 90].

Упровадження та використання системи «директ-костинг» суттєво переорієнтовує систему обліку та контролю.

До основних переваг системи «директ-костинг» належать:

- встановлення зв'язку між рентабельністю кожного виду продукції та результатом діяльності підприємства загалом, що орієнтує на випуск найбільш вигідної для підприємства продукції;

- дотримання зв'язку калькуляції з аналізом беззбитковості виробництва, який дає можливість досягти оптимального співвідношення обсягу та прибутку;

- стимулювання скорочення постійних затрат, що сприяє збільшенню чистого прибутку;

- забезпечення більш корисної для прийняття управлінських рішень інформації;

- уникнення капіталізації постійних накладних затрат у неліквідних запасах;

- оптимізація цін на різні види продукції, що сприяє стимулюванню продуктивності різних сегментів бізнесу;

- звільнення прибутку від впливу змін запасів;

- надання важливої інформації для управління затратами на основі аналізу поведінки постійних і змінних затрат, чого неможливо досягти на основі методу калькулювання з повним розподілом затрат.

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Прихильники методу «директ-костинг» справедливо стверджують, що не існує такої системи калькулювання затрат, яка б дала змогу визначати собівартість одиниці продукції зі 100% точністю. Це можна пояснити тим, що будь-яке непряме віднесення затрат на об'єкт обліку (продукцію), яким би воно не було обґрунтованим, спотворює фактичну собівартість та зменшує точність калькулювання. Тому на Заході декларується принцип точності калькуляції, суть якого можна сформулювати з допомогою двох основних положень:

- по-перше: до собівартості мають бути включені лише ті затрати, які безпосередньо пов'язані з випуском конкретної продукції (робіт, послуг);
- по-друге: методика визначення затрат і собівартості продукції має сприяти оперативному отриманню необхідної інформації для регулювання виробничого процесу, а не в кінці звітного періоду, коли вже виправити ситуацію практично неможливо.

Отже, основним критерієм якості інформації в умовах динамічного зовнішнього середовища можна вважати не лише точність, а й оперативність отриманої інформації.

В умовах ринкових відносин методи обліку затрат на виробництво і калькулювання собівартості продукції, як зазначає Л. В. Нападовська, мають бути гнучкими, простими для використання та давати змогу в оперативному порядку отримати необхідну інформацію для прийняття управлінських рішень. При цьому оперативність інформації значно важливіша від точності. Точність і оперативність – це непеоднувані поняття й перебувають у зворотно-пропорційній залежності [8, с. 253].

Враховуючи зазначене та необхідність вирішення конкретних завдань у тій чи тій ситуації, менеджер сам вирішує, яка інформація йому необхідна – менш точна, але оперативно одержана, чи більш точна, але одержана значно пізніше.

Очевидно, що критерієм точності під час обчислення собівартості виробів для прийняття поточних рішень має бути не повнота включення затрат у собівартість, а спосіб їх віднесення на той чи інший виріб. Отже, методи калькулювання повної собівартості надто спірні, тому в західній системі обліку поширене калькулювання неповної собівартості. Цей метод набув особливої актуальності в умовах коливання завантаження потужностей. Він дає змогу більш реально, ніж під час калькулювання повної собівартості, оцінити внесок кожного продукту (центрів відповідальності) у загальний результат підприємства.

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

Особливістю системи «директ-костинг» є також те, що він вносить суттєві зміни у традиційну структуру побудови фінансових звітів. На відміну від системи калькулювання повних витрат, яка передбачає участь у формуванні собівартості реалізованої продукції всіх виробничих витрат звітного періоду й відповідно визначення операційного прибутку, система калькулювання змінних витрат передбачає включення у розрахунок собівартості реалізованої продукції лише змінних витрат і відповідно визначає не прибуток, а маржинальний дохід, який за своєю сутністю є внеском на покриття постійних витрат та отримання прибутку. Таким чином, маржинальний дохід (сума покриття) – це різниця між доходом від реалізації продукції та змінними витратами, тобто: маржинальний дохід = виручка (дохід) від реалізації – змінні витрати (1).

Він покаже внесок сегмента діяльності (продукту, підрозділу) у покриття постійних витрат підприємства й формування прибутку, тобто відносно одиниці продукції: маржинальний дохід = ціна одиниці продукції – змінна собівартість одиниці продукції (2).

Отже, звіт про фінансові результати містить мінімум два розділи: перший показує маржинальний дохід, а другий – прибуток (збиток) підприємства, що значно розширює аналітичні можливості системи директ-костинг (рис. 2.3.1).

$$\begin{array}{r} \text{Дохід від реалізації} \\ - \\ \text{Змінні витрати} \\ = \\ \text{Маржинальний дохід} \end{array} \qquad \begin{array}{l} \text{Перший розділ} \\ \\ \\ \\ \\ \end{array}$$
$$\begin{array}{r} - \\ \text{Постійні витрати} \\ = \\ \text{Результат-нетто (операційний прибуток / збиток)} \end{array} \qquad \begin{array}{l} \text{Другий розділ} \end{array}$$

Рис. 2.3.1. Структура звіту про витрати та доходи підприємства за системою «директ-костинг»

На рис. 2.3.1 виділено два етапи формування показників для аналізу витрат і доходів. На першому встановлюється зв'язок прямих (змінних) витрат з обсягом реалізації (виручкою, ціною), а на другому – порівнянням непрямих (постійних) витрат із сумою маржинального доходу, отриманого за різними сегментами діяльності, визначають результат діяльності підприємства.

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Відповідно порівняння доходів та витрат різних рівнів дає можливість обчислювати рентабельність виробництва і реалізації продукції.

Метод «директ-костинг» може функціонувати у вигляді двох основних варіантів:

1) простого директ-костингу, згідно з яким у собівартість продукції включаються лише прямі змінні затрати;

2) розвинутого директ-костингу, згідно з яким у собівартість продукції, крім прямих змінних, включаються прямі постійні затрати на виробництво та реалізацію продукції.

Залежно від того, який вид директ-костингу використовується на підприємстві – простий чи розвинутий – розрахунок суми покриття може здійснюватися з різним ступенем деталізації. Система обліку сум покриття, в першу чергу, спрямовує діяльність підприємств на ринок. Тому чим більший обсяг реалізації, тим більший прибуток отримує підприємство.

Зупинимось на основних характеристиках та принципах, які властиві для простого та розвинутого директ-костингу.

В основу простого директ-костингу покладено відображення в обліку винятково змінних затрат.

До основних принципів простого директ-костингу належать:

- групування затрат на змінні та постійні;
- визначення собівартості продукції на основі змінних затрат;
- постійне зіставлення змінної собівартості з ціною реалізації, що забезпечує визначення маржинального доходу;
- відшкодування (покриття) постійних затрат за рахунок маржинального доходу (суми покриття) для визначення дохідності та рентабельності конкретного виду продукції [8, с. 255].

Отже, простий директ-костинг забезпечує визначення маржинального доходу, який можна охарактеризувати як надлишок виручки від реалізації над змінними затратами.

Коли маржинальний дохід забезпечує повне відшкодування суми постійних затрат, підприємство досягає критичної точки, при цьому фінансовий результат дорівнює нулю.

Цей метод в умовах ринкових відносин забезпечує проведення політики розвитку підприємства залежно від заданих орієнтирів на основі мінімального обсягу реалізації, тобто критичного обсягу реалізації різних видів продукції.

Прибуток виникає лише тоді, коли сума покриття як результат реалізації продукції перевищує величину постійних затрат підприємства.

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

Розглянемо взаємозв'язок виручки від реалізації, змінних та постійних затрат і прибутку на прикладі розрахунку сум покриття (табл. 2.3.2).

Таблиця 2.3.2

Розрахунок суми покриття на основі простого директ-костингу (дані умовні)

Пор. №	Показники	Сума, грн.
1	Виручка від реалізації	10 000
2	Змінні затрати	6 000
3	Сума покриття (1-2)	4 000
4	Постійні затрати	2 800
5	Результат – прибуток	1 200

На першому етапі дохід (виручка) від продажу продукції відшкодовує змінні затрати, а її надлишок над змінними затратами формує суму покриття.

На другому етапі сума покриття забезпечує насамперед відшкодування постійних затрат, а її надлишок створює прибуток.

Якщо суми покриття вистачає лише на покриття постійних затрат, то підприємство опиняється в точці беззбитковості, тобто не має ні прибутку, ні збитку.

Якщо виникає надлишок суми покриття після відшкодування постійних затрат, то підприємство отримує прибуток.

Розглянемо формування фінансового результату в умовах реалізації кількох видів продукції (табл. 2.3.3).

На першому етапі формується сума покриття як різниця між виручкою від реалізації за кожним конкретним видом продукції та сумами змінних затрат ($A = 40\,000$ грн.; $B = 30\,000$ грн., $V = 6\,000$ грн.).

Крім того, обчислимо загальну суму покриття для всіх трьох видів продукції (A , B і V), яка дорівнює $76\,000$ грн. Сума постійних затрат не співвідноситься з конкретними видами продукції. Це пояснюється відсутністю можливості встановити причинно-наслідкові зв'язки між видами продукції та постійними затратами. Тому від суми покриття віднімають загальну суму постійних затрат і обчислюють загальний результат діяльності підприємства (прибуток/збиток).

Розрахунок фінансового результату в умовах використання простого директ-костингу за умови багатопродуктового виробництва (дані умовні), грн.

Пор. №	Показники	Види продукції			
		А	Б	В	Усього
1	Виручка від реалізації продукції	100 000	60 000	20 000	180 000
2	Змінні затрати	60 000	30 000	14 000	104 000
3	<i>Сума покриття (1-2)</i>	<i>40 000</i>	<i>30 000</i>	<i>6 000</i>	<i>76 000</i>
4	Постійні затрати				42 000
5	<i>Результат – прибуток (3-4)</i>				<i>34 000</i>

Отже, якщо підприємство випускає кілька видів продукції, то сума покриття є важливим критерієм визначення внеску кожного продукту в покриття постійних затрат та формування загального прибутку.

Враховуючи той факт, що з окремими видами продукції зіставляються лише змінні затрати, запаси (готової продукції та незавершеного виробництва) оцінюються тільки за величиною змінних затрат.

Показник суми покриття в процентах від виручки (коефіцієнт маржинальних надходжень) є важливим інструментом прийняття рішень, зорієнтованих на ринок. Цей показник, крім того, характеризує ступінь вигідності окремих видів продукції й одночасно є базою для присвоєння відповідних рангів різним видам продукції.

Відобразимо у табл. 2.3.4 ступінь вигідності кожного із трьох видів продукції відповідно до визначених їх рангів, які визначаються на основі частки (питомої ваги) суми покриття (маржинального доходу) в їх загальній величині.

Під час планування програми виробництва та збуту слід намагатися, в першу чергу, включати види продукції, які мають більшу суму покриття, що забезпечить максимальну величину прибутку.

Ступінь вигідності за рангами різних видів продукції

Види продукції	Суми покриття		Ранги
	грн.	Питома вага, %	
А	40 000	52,6	1
Б	30 000	39,5	2
В	6 000	7,9	3
Усього:	76 000	100,0	–

Розрізняють дві моделі (варіанти) простого директ-костингу: американську та французьку. Вказані моделі наведені відповідно на рис. 2.3.2 та 2.3.3.

Американська модель передбачає такі етапи визначення результату діяльності:

Обсяг реалізації (дохід від продажу)

–

Змінна виробнича собівартість продукції

=

Виробничий маржинальний дохід

–

Змінні витрати реалізації

=

Маржинальний дохід від реалізації

–

Постійні витрати: виробництва, реалізації, управління, досліджень

=

Результат-нетто (операційний прибуток / збиток)

Рис. 2.3.2. Американська модель визначення результату діяльності
(складено на основі [15, с. 91])

Порівняння обох методик дає змогу зробити висновок, що на основі американської методики аналіз покриття змінних витрат на виробництво та реалізацію (при першочерговому покритті затрат на виробництво) можна провести більш детально, а також більшій деталізації підлягають постійні

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

затрати порівняно з французькою. Французька модель не передбачає окремого визначення виробничого маржинального доходу і деталізацію змінних витрат на виробничі та комерційні. Однак переваги французької методики полягають у максимальній простоті та наочності.

Французька модель передбачає такі етапи формування чистого прибутку:

$$\begin{aligned} & \text{Обсяг реалізації (дохід від продажу)} \\ & \quad - \\ & \text{Змінна собівартість виробництва та реалізації продукції} \\ & \quad = \\ & \text{Маржинальний дохід зі змінної собівартості} \\ & \quad - \\ & \text{Постійні (операційні) витрати періоду} \\ & \quad = \\ & \text{Результат-нетто (операційний прибуток / збиток)} \end{aligned}$$

Рис. 2.3.3. Французька модель визначення результату діяльності
(складено на основі [15, с. 92])

Основою методу простого директ-костингу є постійна спрямованість обліку на кінцевий результат. Розрахунок маржинального доходу здійснюється окремо за кожним видом продукції, а також загалом по підприємству з подальшим визначенням загального результату діяльності (прибутку/збитку).

Розрахунки фінансового результату, які проводили вітчизняні науковці Л. В. Нападівська, В. М. Добровський, Л. В. Гнилицька, Р. С. Коршикова, дають змогу дійти таких висновків щодо суті методу «директ-костинг» [8, с. 259; 4, с. 104]:

- для оцінки запасів незавершеного виробництва та готової продукції постійні затрати не враховуються, а використовуються лише змінні;
- постійні затрати відшкодовуються за рахунок загального маржинального доходу;
- єдиним результатом діяльності за окремими видами продукції є сума покриття (маржинальний дохід), а фінансовий результат (прибуток/збиток) не визначається.

Ще однією особливістю системи «директ-костинг», як зазначають В. М. Добровський, Л. В. Гнилицька і Р. С. Коршикова, є той факт, що вона може функціонувати як у межах автономної системи управлінського обліку, так і в інтегрованій системі обліку, що важливо для її впровадження на вітчизняних

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

підприємствах. Ця особливість дає можливість поєднати позитивні риси системи «директ-костинг» з елементами вітчизняного нормативного обліку витрат і калькулювання собівартості продукції, що дозволить посилити контроль витрат та управління собівартістю продукції (табл. 2.3.5).

Таблиця 2.3.5

Приклад поєднання даних обліку за системою «директ-костинг» з даними нормативного методу обліку в межах інтегрованої системи обліку (за даними вітчизняного підприємства, грн.) [4, с. 95]

Показник	Сума
1. Виручка від реалізації	1 105 920,0
2. ПДВ	184 320,0
3. Чиста вартість реалізації	921 600,0
4. Нормативна виробнича собівартість реалізації*	573 100,0
5. Відхилення фактичної собівартості від нормативної	-11 300,0
6. Фактична виробнича собівартість реалізації*	561 800,0
7. Маржинальний дохід (п. 3–п. 6)	359 800,0
8. Постійні виробничі, адміністративні та збутові витрати	163 600,0
9. Прибуток (збиток) від реалізації (п. 7–п. 8)	196 200,0

*Нормативна та фактична виробнича собівартість реалізованої продукції розраховані лише за змінними виробничими витратами.

Система «директ-костинг» може застосовуватися в поєднанні з поза-мовним та попередільним методами обліку затрат. Завдяки директ-костингу розширюються аналітичні можливості обліку, причому спостерігається процес інтеграції обліку та аналізу. Тому директ-костинг у поєднанні з прийняттям управлінських рішень називають системою управління.

Основні переваги методу простого директ-костингу:

- простота розрахунків та досягнення об'єктивності даних процесу калькулювання собівартості продукції;
- відсутність потреби в умовному розподілі постійних затрат, яка певною мірою створює результат;
- можливість визначення мінімальної ціни продукції в короткостроковому періоді, яка дорівнює сумі змінних затрат;

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

- значне розширення інформаційної бази для прийняття управлінських рішень за рахунок визначення абсолютних і відносних сум покриття;
- можливість прийняття оптимальних управлінських рішень щодо визначення найбільш рентабельних (вигідних) видів продукції на основі абсолютної та відносної сум покриття;
- реальність визначення критичної точки (точки беззбитковості) для кожного виду продукції та всього асортименту продукції, що виробляє підприємство.

Основні недоліки простого директ-костингу:

- складність процесу розподілу затрат на змінні та постійні, оскільки затрати переважно напівзмінні (напівпостійні), а суто постійних/змінних надзвичайно мало;
- зростання ризику відшкодування загальних постійних затрат у разі розширення ринку збуту та зменшення цін до рівня змінних затрат (короткострокових цін);
- неможливість обчислення повної собівартості готової продукції (незавершеного виробництва), коли виникає в цьому потреба, тому необхідно здійснювати додатковий розподіл умовно постійних затрат;
- під час формування ціни необхідно враховувати не лише змінні затрати для їх відшкодування, а й постійні.

Облік витрат на виробництво і калькулювання собівартості продукції як за повними, так і за неповними затратами використовується у сучасній практиці обліково-калькуляційного процесу. Досвід роботи підприємств та організацій засвідчив право на існування як однієї системи, так і іншої. Застосування конкретних систем обліку витрат на виробництво і калькулювання собівартості продукції залежить від кінцевої мети, яку ставлять перед собою ті чи інші підприємства чи організації.

Як і будь-якому явищу чи процесу, кожній з систем калькулювання властиві свої переваги і рівночасно недоліки.

Сучасні умови господарювання ставлять підвищені вимоги до облікової інформації в частині витрат на виробництво, а також до достовірності калькулювання собівартості продукції, від якого значною мірою залежить вибір відповідних варіантів управлінських рішень.

Так, кожна з охарактеризованих систем обліку витрат на виробництво забезпечує апарат управління необхідною інформацією, яка в подальшому слугує основою для певних дій.

Діяльність підприємств та організацій в умовах мінливого середовища, поглиблення інфляційних процесів на перший план висуває оперативність

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

отримання інформації щодо здійснених витрат і калькулювання виробничої собівартості продукції. Цим вимогам відповідає система обліку за неповними витратами, до позитивних характеристик якої слід віднести такі: широкі можливості для отримання своєчасного інформаційного забезпечення управлінських рішень, спрямованих на пристосування підприємства до змін ринкового середовища (у т. ч. коригування товарної та цінової політики, визначення наслідків змін рівня використання виробничої потужності); підвищення рівня відповідальності та мотивації виконавців за дотримання встановлених планових показників діяльності; економічне обґрунтування резервів підвищення ефективності господарювання та економії витрат тощо.

З іншого боку, як зазначає М. В. Волкова, практичне впровадження методичних засад розбудови системи обліку за неповними витратами утруднюється через відсутність єдиної економічно обґрунтованої бази, необхідної для об'єктивного розмежування витрат відповідно до характеру їхнього зв'язку з умовами діяльності підприємства, що, в свою чергу, часто може призводити до певного спотворення результатів обліково-аналітичних процедур [3, с. 59].

Крім того, побудова цієї системи обліку, на нашу думку, має бути організаційно підкріплена реалізацією низки заходів з певної децентралізації управління, спрямованих на розширення сфери відповідальності виконавців (насамперед у виробничих підрозділах) щодо регулювання рівня витрат ресурсів. Проте до складу негативних наслідків здійснення організаційних перетворень такого роду слід віднести зростання небезпеки виникнення структурних (між різними структурно-організаційними ланками – функціональними сферами діяльності підприємства) суперечностей при спробах локальної (в межах окремої структурно-організаційної ланки) оптимізації витрат (табл. 2.3.6).

М. В. Волкова вказує, що виникнення даних суперечностей буде зумовлюватися об'єктивними розбіжностями між економічними інтересами працівників різних підрозділів у сфері скорочення витрат, а також між інтересами окремих підрозділів та ефективністю господарської діяльності підприємства загалом. Вирішення економічних проблем такого роду вимагатиме належного доопрацювання методичної бази побудов системи обліку неповних витрат, необхідного для запобігання загостренню структурних конфліктів, що має здійснюватися на засадах використання методів обліку прямої собівартості (ускладненого директ-костингу) або функціонального обліку при здійсненні заходів щодо реструктуризації управління підприємством за принципом виділення центрів відповідальності [3, с. 61].

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Слід зазначити, що на даний час деякі елементи цієї системи можуть бути застосовані в конкретних умовах української економіки. Звертають увагу на дві переваги «директ-костингу», а саме на зниження трудомісткості, спрощення обліку й за допомогою іншого підходу до калькулювання – додаткові аналітичні можливості.

Вітчизняний облік, як відомо, загалом є калькуляційним обліком (хоча вже далеко не у всіх суб'єктів ринкових відносин), тобто однією з цілей традиційного вітчизняного бухгалтерського обліку було складання точних калькуляцій. При цьому точність визначалася, як правило, повнотою включення всіх витрат звітного періоду в калькуляцію.

Таблиця 2.3.6

Характеристика можливих структурних суперечностей, що можуть виникати на підприємстві при спробах локальної (в межах окремої структурно-організаційної ланки) оптимізації витрат [3, с. 60–61]

Характеристика заходу із локальної оптимізації витрат	Функціональна сфера, в якій реалізуються заходи	Ймовірні негативні наслідки від реалізації заходів	Функціональна сфера, в якій можуть виникати негативні явища
1	2	3	4
Централізація закупівлі, розподілу та управління рухом товарно-матеріальних цінностей (ТМЦ)	Логістика	Збільшення витрат на адміністрування логістичних операцій	Управлінська діяльність
		Порушення ритмічності (запізнювання) ресурсного забезпечення виробництва	Основне виробництво
Скорочення витрат на утримання адмінперсоналу	Управлінська діяльність	Зростання витрат від некоординованої діяльності підрозділів	Усі функціональні сфери
Скорочення витрат на утримання персоналу допоміжних та обслуговуючих підрозділів	Допоміжне виробництво	Підвищення вартості проведення ремонтно-профілактичних робіт, затримки проведення ремонтів	Основне виробництво
Скорочення витрат на проведення науково-дослідних робіт пошукового та прикладного характеру	Інноваційна діяльність, підготовка виробництва	Втрати від зменшення виробничої гнучкості, уповільнення темпів оновлення виробничої бази підприємства	Основне виробництво
Зменшення витрат на зберігання ТМЦ при скороченні нормативних запасів	Складське господарство підприємства	Втрати від порушення ритмічності ресурсного забезпечення виробництва та відсутності необхідних резервів	Основне виробництво

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

Продовження табл. 2.3.6

1	2	3	4
Економія на масштабах закупівлі ТМЦ при збільшенні нормативних запасів	Закупівля ТМЦ	Зростання витрат на зберігання надлишків ТМЦ	Складське господарство
	Транспортування ТМЦ		
Скорочення витрат на рекламу та просування продукції, оптимізація каналів збуту	Маркетингова та рекламно-комунікативна діяльність	Зростання витрат на зберігання надлишків готової продукції, збільшення часу обороту обігових коштів	Складське господарство
			Управління фінансами
Обмеження додаткових соціальних пільг та преференцій працівникам	Управління персоналом	Втрати продуктивності праці від зменшення мотивації працівників та погіршення якості трудового життя	Усі функціональні сфери
Скорочення оплати праці або звільнення частки малозайнятого персоналу	Управління персоналом	Втрати продуктивності праці від зменшення мотивації працівників та погіршення якості трудового життя	Усі функціональні сфери
Освоєння власного виробництва напівфабрикатів, які раніше постачалися за кооперацією	Виробництво	Погіршення якості товарів і послуг, для виготовлення яких за кооперацією постачалися напівфабрикати	Основне виробництво
	Закупівля ТМЦ	Відволікання частки кваліфікованих працівників від виконання основних обов'язків	Збут
Скорочення витрат на пакування готової продукції (уніфікація та спрощення упаковки)	Виробництво	Втрати від пошкодження продукції при транспортуванні	Логістика
		Скорочення продаж внаслідок погіршення сприйняття споживачем спрощеної упаковки продукції	Збут
			Маркетингова діяльність

Хочеться висловити нашу думку щодо складання точних калькуляцій. На наш погляд, не існує такої системи калькулювання витрат, що дозволила б визначити собівартість одиниці продукції зі стовідсотковою точністю. Будь-яке непряме віднесення витрат на конкретну продукцію чи виріб, як би добре воно не було обґрунтовано, спотворює фактичну собівартість, знижує точність калькулювання. Якщо дивитися із цих позицій, то самою точною є калькуляція за прямими (змінними) витратами, що здійснюється при калькулюванні за системою «директ-костинг». У цьому разі в калькуляцію включаються витрати, безпосередньо пов'язані з виготовленням даного виробу. Тому критерієм точності обчислення собівартості виробу, на думку Р. О. Матвієнко та Л. М. Матвієнко, має бути не повнота включення витрат у собівартість, а спосіб їхнього віднесення на той або інший виріб [6].

Необхідно підкреслити й ту обставину, що постійні витрати загалом не пов'язані з виробництвом даного конкретного виробу, а є, як правило, періодичними й пов'язані з випуском усього обсягу продукції підприємства. Тому тезу про те, що ці витрати також мають в обов'язковому порядку включатися в розрахунок собівартості виробу, можна піддати критиці.

Що стосується такого завдання калькулювання, як контроль за рівнем рентабельності, то окупність виробу при калькулюванні за прямими (змінними) витратами помітна краще, тому що вона не спотворюється в результаті того ж розподілу непрямих витрат.

Необхідність складання точних, достовірних калькуляцій була обумовлена в радянському бухгалтерському обліку системою державного централізованого ціноутворення. З розвитком ринкових відносин розширилася самостійність підприємств, зокрема й у питаннях встановлення цін на свою продукцію з урахуванням попиту та пропозиції, що склалися на ринку. У результаті змінилися завдання, що стоять перед бухгалтерським обліком і його підсистемою – калькулюванням. У цих умовах завдання калькулювання – не просто забезпечити фактичну собівартість виробу, а розрахувати таку собівартість, що у сьогоденних умовах роботи підприємства могла б забезпечити йому певний прибуток. Виходячи з розрахованого рівня, потрібно так організувати виробництво, щоб фактично забезпечити прийнятний рівень собівартості й можливість її постійного зниження. Тому в наш час основну увагу в калькуляційній роботі поступово необхідно переносити із трудомістких розрахунків з розподілу непрямих витрат і визначення точної фактичної собівартості на прогнозні розрахунки собівартості, складання обґрунтованих нормативних калькуляцій, організацію контролю за їхнім дотриманням у

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

процесі виробництва. Крім того, калькуляція собівартості на рівні прямих (змінних) витрат в умовах ринку пов'язана, як було зазначено, із встановленням нижньої межі ціни, тобто межі, до якої підприємство ще може знизити ціну у разі падіння попиту на його продукцію або з метою завоювання певного ринку [7].

Як підкреслювалося, на західних підприємствах для прийняття управлінських рішень використовується різноманітна інформація про собівартість. Іноді остання калькулюється двома методами: на основі розподілу всіх витрат і за системою «директ-костинг». На даному етапі вітчизняним підприємствам, як вважають українські науковці Р. О. Матвієнко та Л. М. Матвієнко, немає необхідності вести паралельний облік за двома системами. Для підприємств, які будуть у перспективі використовувати «директ-костинг», досить періодично (залежно від цілей управління) розраховувати повну собівартість позасистемно. Як показує досвід західних країн, дані про таку собівартість прийнятні для прийняття рішень [6].

Немає необхідності в тому, щоб ідеалізувати певний підхід до калькулювання. Ідеальних методів, що підходять на всі випадки життя, не існує. У різних ситуаціях при прийнятті рішень необхідна різна інформація про собівартість.

Яку собівартість калькулювати, як розподіляти накладні витрати – на всі вироби чи пропорційно до певної бази, чи тільки на їхню частину, чи керуватися при цьому будь-якими іншими міркуваннями, – ці питання мають становити комерційну таємницю підприємства й вирішуватися самим підприємством [6].

Уже сьогодні на деяких підприємствах через зростання питомої ваги заробітної плати виникла штучна проблема збитковості ряду позицій асортиментів тільки тому, що накладні витрати розподіляються пропорційно до заробітної плати.

У наш час, коли запрацювали реальні ринкові механізми, виникла реальна конкуренція, керівникам підприємств обов'язково необхідна інформація про собівартість окремих видів продукції й видів діяльності, тому виникає можливість і необхідність поділу витрат на прямі й непрямі, підрахунку рентабельності тощо управлінських операцій. Відповідно постали питання, як калькулювати, що можна робити, а що не можна, як розподіляти накладні витрати. Право вирішення всіх цих питань в управлінському обліку, на нашу думку, необхідно надати підприємствам, можливо, не відразу, поступово, поетапно, але тенденція в цьому напрямку простежується вже сьогодні.

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Одним із напрямків удосконалення існуючих нині систем обліку витрат і калькулювання собівартості є застосування методу обліку за нормативними витратами, який порівняно з методом обліку за фактичними витратами є більш прогресивним.

Доволі цікавою і своєрідною є думка зарубіжного вченого А. Апчерча щодо калькулювання за фактичними витратами, який зазначає, що калькулювання за фактичними витратами має «посмертний» характер, і чим триваліший період, за який вони складаються, тим нижча їх пізнавальна цінність [1, с. 937]. Недоліками цього є те, що він виключає можливість оперативного контролю за використанням матеріальних ресурсів, виявлення причин перевитрат, порушень технологічних процесів і недоліків в організації виробництва, що не дає змоги здійснювати оперативний пошук та мобілізацію внутрішніх резервів. Все це обмежує використання даного методу в системі оперативного управлінського контролю для прийняття обґрунтованих рішень.

Застосування нормативного методу дозволяє економічній службі підприємства одержувати точні відомості про зміни на виробництві та разом з керівником і відповідальними спеціалістами вживати необхідних заходів щодо їх усунення.

Однак вирішальним у такій методиці обліку матеріалів, як і в управлінському обліку, за твердженням М. А. Проданчук, є застосування обґрунтованих нормативів, оскільки в іншому разі інформація про витрати на виробництво буде викривленою, що неприпустимо. Такими нормативами можуть бути тільки реальні стандарти. І тут важливе не тільки обґрунтоване визначення кількісних норм витрачання матеріалів у натуральному вираженні на одиницю готової продукції, а й якомога повніше врахування цінового чинника, оскільки вартісні нормативи – це добуток кількості та ціни матеріалів. При цьому слід зазначити, що в зарубіжній економіці немає чіткого розмежування понять «норма» і «норматив». Зокрема, Р. В. Віл вважає, що стандарти (нормативи) встановлюються як у вартісному, так і в натуральному вираженні [10].

Метою такої системи є контроль витрат методом порівняння планових та фактичних даних, виявлення і систематизація відхилень та їх усунення. Завданням нормативного методу обліку витрат і калькулювання є недопущення перевитрат ресурсів підприємства, виявлення неврахованих при плануванні та в практичній роботі резервів, оперативне вирішення і усунення недоліків у роботі, якщо зміни відбулися у бік збільшення витрат та визначення результатів діяльності підрозділів підприємства. Він дозволяє

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

здійснювати управління витратами через відхилення, що фіксуються механізмом зворотного зв'язку, шляхом вивчення звітних калькуляцій, на підставі первинної документації і облікових записів.

Я. В. Соколов підкреслює, що «...нормативний облік потрібен тільки в тому випадку, коли господарський механізм, а не інформаційна система, буде містити вузли, здатні усунути відхилення, що виникають. Але якщо ці відхилення зняти неможливо, сама ідея нормативного обліку втрачає зміст, а він перетворюється у дорогу іграшку, яка всім заважає» [14, с. 504].

В умовах застосування нормативного методу обліку витрат на підприємстві є можливість калькулювати собівартість продукції з різними якісними характеристиками. Для цього важливо розробити нормативні калькуляції окремих видів продукції та їх різновидів на основі використання прогресивних технічно обґрунтованих норм матеріальних і трудових витрат на виробництво. Складати такі нормативи рекомендується щомісяця (щокварталу, щороку) на підставі розроблених і затверджених норм сировини і матеріалів, витрат праці та нормативів механізованих робіт [10].

Застосування нормативного методу потребує надзвичайно чіткого та оперативного нормування витрат з метою точного та своєчасного визначення фактичної собівартості виготовленої продукції. Проте, як показує аналіз роботи вітчизняних промислових підприємств, як правило, система розробки нормативів та планування собівартості продукції на підприємстві налагоджена неефективно, через що планові витрати за статтями калькуляції є подекуди надзвичайно заниженими. Плановий відділ, який відповідає за розробку та поновлення нормативів, несвоєчасно отримує інформацію про зміни цін. Унаслідок цього підприємство не має змоги заздалегідь попередити виникнення відхилень, що зумовлює суттєву різницю між плановою та фактичною собівартістю продукції, а отже, фактично унеможливує процес контролю та управління витратами [5].

На відміну від нормативного методу обліку витрат і калькулювання собівартості, за кордоном набула поширення система «стандарт-кост». Дана система за багатьма ознаками аналогічна до нормативного методу калькулювання собівартості, проте має деякі характерні особливості [12]:

- суворе попереднє нормування витрат, тобто складання нормативних калькуляцій на основі встановлених норм (стандартів) витрат ресурсів за окремими статтями витрат до початку звітної періоду;

- здійснення окремого обліку та контролю витрат на виробництво за чинними нормами та відхиленнями від норм за місцями їх виникнення і за центрами відповідальності;

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

– систематичне узагальнення відхилень від норм з метою використання інформації про відхилення для оперативного усунення негативних явищ у виробничому процесі.

До суттєвих відмінностей системи «стандарт-кост» від нормативного методу калькулювання собівартості належать такі ознаки [12]:

– за системою «стандарт-кост» не здійснюється відокремлений облік змін норм витрат, оскільки вони встановлюються на тривалий період і переглядаються тільки в разі істотних змін у технології виробництва або законодавстві;

– при системі «стандарт-кост» наявне використання різних норм витрат за їх видами, в тому числі таких, які важко здійснити – так званих «ідеальних норм»;

– облік відхилення від норм при системі «стандарт-кост» здійснюється на окремих рахунках за кожною статтею витрат;

– накопичення відхилень від норм витрат протягом звітної періоду на відповідальних рахунках з метою їх подальшого списання на фінансовий результат (на відміну від вітчизняного нормативного методу, при застосуванні якого відхилення від норм списуються на собівартість готової продукції або на винних осіб).

Порівняльний аналіз нормативного методу та системи «стандарт-кост» наведений у табл. 2.3.7.

Таблиця 2.3.7

Порівняльна характеристика нормативного методу та системи «стандарт-кост» [5]

Операція	«Стандарт-кост»	Нормативний метод
1	2	3
Регламентация	Не регламентується і не має єдиної методики стандартизації та ведення обліку	Регламентувався до переведення обліку на національні стандарти
Перегляд існуючих норм	Не переглядають	Періодично уточнюються
Розробка норм	Норми жорсткі, напружені, «ідеальні»	Дуже часто норми завищені
Облік зміни норм	Поточний облік не здійснюється	Поточний облік здійснюється з огляду на причини та винних
Документування відхилень	Не документуються, відображаються на спеціальних рахунках	Документуються, вводяться в систему бухгалтерського обліку

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

Продовження табл. 2.3.7

1	2	3
Облік відхилень	Списуються на фінансовий результат	Списуються на собівартість або винних
Урахування суттєвості відхилень	Несуттєві відхилення не враховуються	Враховуються усі відхилення
Обчислення собівартості	За основу беруть стандартну собівартість, оскільки всі відхилення відображаються у фінансовому результаті	Фактичну собівартість обчислюють як суму нормативної собівартості та відхилень від норм
Бухгалтерський облік витрат	За дебетом рахунка «Виробництво» накопичуються витрати за встановленими стандартами з нормативних документів	За дебетом рахунка «Виробництво» накопичуються фактичні витрати з бухгалтерських документів
Облік відхилень адміністративних витрат	Списують на собівартість у межах кошторису, решту – на фінансовий результат	Списують у межах фактичних витрат, відхилення – на собівартість

На основі цих встановлених стандартів можна заздалегідь визначити суму очікуваних витрат на виробництво і реалізацію продукції, обчислити собівартість одиниці готової продукції для встановлення ціни, скласти звіт про результат виробництва та реалізації продукції з подальшим визначенням фінансового результату, що планує отримати підприємство. Якщо внаслідок непередбачуваних обставин виникають відхилення, вони не матимуть впливу на собівартість продукції, на їх суму відкоригують фінансовий результат.

Таким чином, впровадження системи обліку «стандарт-кост» у комплексі з ефективним налагодженням роботи економічних служб дасть змогу підвищити ефективність діяльності вітчизняних підприємств.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апчерч А. *Управленческий учет: принципы и практика* / А. Апчерч ; под ред. Я. В. Соколова, И. А. Смирновой. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 952 с.
2. Бутинець Ф. Ф. *Історія бухгалтерського обліку : навч. посіб. : в 2-х ч. Ч. I* / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир : ПП «Рута», 2001. – 512 с.
3. Волкова М. В. *Методичне забезпечення функціонування системи обліку витрат на підприємстві [Електронний ресурс]* / М. В. Волкова. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vcpi/TPtEV/2010_6/stati/Volkova.pdf.

4. Добровський В. М. Управлінський облік : навч. посіб. / В. М. Добровський, Л. В. Гнилицька, Р.С. Коршикова ; за ред. В. М. Добровського. – К. : КНЕУ, 2005. – 278 с.
5. Зелікман В. Д. Обґрунтування методу обліку витрат в умовах діяльності вітчизняних промислових підприємств [Електронний ресурс] / В. Д. Зелікман, Р. Б. Сокольська, О. С. Готько. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlca_ekon/2011_35/32.pdf.
6. Матвієнко Р. О. Управлінський облік і системи обліку [Електронний ресурс] / Р. О. Матвієнко, Л. М. Матвієнко. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Menedzhment/2009_12/Matvienk.htm.
7. Нападовська Л. В. Управлінський облік : моногр. / Л. В. Нападовська. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2000. – 450 с.
8. Нападовська Л. В. Управлінський облік : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Л. В. Нападовська. – К. : Книга, 2004. – 544 с.
9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» // Дебет-кредит. – 2000. – № 5. – С. 82–87.
10. Проданчук М. А. Ефективність застосування методів обліку витрат та калькулювання собівартості продукції в системі управління витратами сільськогосподарських підприємств / М. А. Проданчук // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2012. – № 1. – (Серія «Фінанси і кредит»).
11. Рассказова-Николаева С. Директ-костинг: правдивая себестоимость / С. Рассказова-Николаева // Экономика бизнеса. – 2007. – № 50.
12. Сльозко Т. В. Методи обліку витрат «стандарт-кост» і нормативний: історія та сучасність / Т. В. Сльозко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2007. – № 7. – С. 3–9.
13. Сначов М. П. Основні етапи розвитку систем обліку витрат [Електронний ресурс] / М. П. Сначов, М. В. Корчаковська, І. М. Ломтева. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vdnuzht/2012_41/909snach.pdf.
14. Соколов Я. В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней / Я. В. Соколов. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.
15. Ткач В. И. Управленческий учет: международный опыт / В. И. Ткач, М. В. Ткач. – М. : Финансы и статистика, 1994. – 144 с.

2.4. Облік витрат на використання персоналу

Процес використання персоналу є важливим етапом внутрішньо-фірмового руху працівників підприємства, що характеризується витратами підприємства на компенсацію затрат праці фінансовими та нефінансовими інструментами. Саме ці витрати займають найбільшу питому вагу в структурі витрат на персонал, а також визначають собівартість продукції, що виготовляється, оскільки є статтею калькулювання. В зв'язку з цим механізм надання інформації про обсяг та структуру таких витрат, напрями формування та джерела покриття має стати передумовою ефективного використання персоналу підприємства.

Для підприємств будівельної галузі визначені витрати та порядок відображення їх в обліку регламентуються документами інструктивного (П(С)БО 16 «Витрати», П(С)БО 18 «Будівельні контракти», П(С)БО 26 «Виплати працівникам», Інструкція по визначенню вартості робочої сили № 131 від 29. 05. 1997 р., Інструкція зі статистики заробітної плати № 5 від 13. 01. 2004 р.) та рекомендаційного (Методичні рекомендації з формування собівартості будівельно-монтажних робіт № 573 від 31. 12. 2010 р.) характеру.

Однак проведені дослідження показали відсутність єдиного теоретико-методологічного підходу щодо формування та відображення таких витрат на використання персоналу підприємства у зазначених нормативно-правових актах:

- використання різного понятійного апарату без посилянь на суміжні документи нормативного характеру щодо визначення однакових за змістовим наповненням категорій, серед яких: «витрати на оплату праці» (П(С)БО 16 «Витрати», П(С)БО 18 «Будівельні контракти», Методичні рекомендації з формування собівартості будівельно-монтажних робіт № 573 від 31.12. 2010 р.), «пряма оплата» (Інструкція по визначенню вартості робочої сили № 131 від 29.05.1997 р.), «фонд оплати праці» (Інструкція зі статистики заробітної плати № 5 від 13.01.2004 р.), «поточні виплати» (П(С)БО 26 «Виплати працівникам»); «заробітна плата» (ЗУ «Про оплату праці»), «витрати на оплату праці фізичних осіб» (Податковий кодекс України (ПКУ));

- відсутність єдиного підходу до класифікації витрат на використання персоналу («витрати на оплату праці», «виплати працівникам», «витрати на утримання робочої сили»), що призводить до складності виокремлення на практиці статей витрат для подальшого їх використання при проведенні розрахунків показників для заповнення різного роду фінансової, статистичної та податкової звітності;

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

– неоднозначність підходів щодо визначення переліку виплат згідно з Інструкцією зі статистики заробітної плати № 5 від 13.01.2004 р.: при розрахунку середньої заробітної плати для лікарняних, декретних, відпускних; при індексації та компенсації заробітної плати; при визначенні витрат підприємства (в т. ч. як платника податку); при визначенні бази для оподаткування податком з доходів фізичних осіб; при визначенні доходу, до якого застосовується податкова соціальна пільга; при визначенні бази для нарахування та утримання єдиного соціального внеску;

– відсутність чіткої інформації щодо визначення та структури витрат на персонал соціального призначення.

Зважаючи на зазначені недоліки нормативних документів, що безпосередньо впливають на організацію і ведення обліку на будівельних підприємствах, та якість інформації, що продукується, пропонуємо усунути їх для єдиного теоретико-методологічного підходу окресленої ділянки, використовуючи такі рекомендації. В цьому зв'язку необхідно доповнити п. 3 П(С)БО 26 визначенням терміна «виплати працівникам» в такій редакції: «Виплати працівникам – це всі форми винагород та компенсацій, що їх надає підприємство за виконану роботу (надані послуги) працівниками». Оскільки діюче П(С)БО 26 «Виплати працівникам» визначає методологічні засади формування у бухгалтерському обліку інформації про виплати (у грошовій і негрошовій формах) за роботи, виконані працівниками, та її розкриття у фінансовій звітності, то природною є необхідність визначення в стандарті терміна «виплати працівникам». Запропоноване визначення сформульоване на основі п. 7 МСБО 19 «Виплати працівникам», в якому зазначено, що «... виплати працівникам – це всі форми компенсації, що їх надає суб'єкт господарювання в обмін на послуги, надані працівниками» (зважаючи на те, що національні стандарти бухгалтерського обліку не можуть суперечити міжнародним), а також з урахуванням норм вітчизняного нормативно-правового забезпечення, пов'язаних з визначенням окремих складових виплат працівників (зокрема, ЗУ «Про оплату праці» визначає, що заробітна плата (що відноситься до поточних виплат працівникам) – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу). Крім того, дослідження походжень і значень термінів «винагорода» та «компенсація» на основі авторитетних словникових джерел дали підстави стверджувати, що термін «компенсація» означає «відшкодування втрат, понесених збитків», тобто дію, пов'язану з усуненням впливу

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

будь-яких несприятливих факторів. При цьому «винагорода» визначається як плата, заохочення за виконану роботу; справедлива, гідна нагорода за що-небудь. У цьому контексті значення «винагороди» за виконану роботу працівниками характеризується не лише як економічний, а й як соціально-психологічний термін. Тому таке визначення, на наш погляд, забезпечить узгодження та взаємозв'язок між термінами («виплати працівникам», «заробітна плата», «оплата праці», «фонд оплати праці», «витрати на оплату праці фізичних осіб») різних нормативно-правових документів.

У П(С)БО 26 вказано, що поточні виплати працівникам включають: заробітну плату за окладами та тарифами, інші нарахування з оплати праці; виплати за невідпрацьований час (щорічні відпустки та інший оплачуваний невідпрацьований час); премії та інші заохочувальні виплати, що підлягають сплаті протягом дванадцяти місяців після закінчення періоду, в якому працівники виконують відповідну роботу тощо [13].

Така структура поточних виплат є доволі неоднозначною і викликає різночитання, оскільки стандарт не містить пояснень щодо значення використовуваних термінів, зокрема щодо термінів «заробітна плата за окладами та тарифами», «інші нарахування з оплати праці».

Так, О. М. Єремян зазначає, що заробітна плата за окладами і тарифами – це нарахована заробітна плата працівникам за кількість виконаної роботи або за відпрацьований час; інші нарахування з оплати праці – це виплати на основі середньої заробітної плати, які регулюються положеннями Порядку №100 Кабінету Міністрів України. До них відносять щорічну, додаткову, соціальну, навчальну та інші види відпусток; оплата за час виконання працівниками державних та громадських обов'язків у робочий час; порядок нарахування заробітної плати за час перебування у відрядженні та ін. [2, с. 116]. Аналогічну позицію відстоює І. В. Саух [14, с. 312]. І. В. Жиглей зазначає, що до інших нарахувань з оплати праці згідно з П(С)БО 26 «Виплати працівникам» відносять внески до Пенсійного фонду України, а також на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; на випадок безробіття; від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності [3, с. 61].

Перший структурний елемент поточних виплат працівникам (заробітна плата за окладами і тарифами) відповідно до П(С)БО 26, на наш погляд, змістовно відповідає основній заробітній платі, оскільки, згідно зі ст. 2 ЗУ «Про оплату праці», основна заробітна плата встановлюється у вигляді

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

тарифних ставок (окладів) і відрядних розцінок для робітників та посадових окладів для службовців [4]. Крім того, в Інструкції № 291 зазначається, що на субрахунок 811 «Виплати за окладами й тарифами» узагальнюється інформація про витрати на виплату основної заробітної плати персоналу відповідно до системи оплати праці, прийнятої на підприємстві, що підтверджує правильність нашої позиції.

При цьому МСБО 19, на нашу думку, дещо по-іншому визначає структуру поточних виплат працівникам (табл. 2.4.1).

Таблиця 2.4.1

Структура поточних виплат працівникам відповідно до П(С)БО 26 та МСБО 19

Структура поточних виплат працівникам відповідно до П(С)БО 26	Структура поточних виплат працівникам відповідно до МСБО 19
заробітна плата за окладами та тарифами, інші нарахування з оплати праці	зарплата робітникам та службовцям і внески на соціальне забезпечення
виплати за невідпрацьований час (щорічні відпустки та інший оплачуваний невідпрацьований час)	короткострокові компенсації за відсутність (такі як оплачена щорічна відпустка та оплачена відпустка у зв'язку з хворобою);
премії та інші заохочувальні виплати, що підлягають сплаті протягом дванадцяти місяців після закінчення періоду, в якому працівники виконують відповідну роботу	участь у прибутку та премії; негрошові пільги (такі як медичне обслуговування, надання житла, автомобілів та безкоштовних чи субсидованих товарів або послуг) для теперішніх працівників

Як бачимо, МСБО 19 виокремлює в складі поточних виплат скоріше пряму заробітну плату, до якої слід відносити як основну, так і додаткову заробітну плату, за винятком виплат за невідпрацьований час, а також премій та винагород, що мають систематичний характер (складових фонду додаткової заробітної плати відповідно до Інструкції зі статистики заробітної плати № 5). Крім цього, до поточних виплат входять і «внески на соціальне забезпечення», яким змістовно має відповідати структурний елемент П(С)БО 26 «Інші нарахування з оплати праці» і повинен включати внески на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Варто зазначити, що за зарубіжною (західною) методикою, на відміну від національної, облік заробітної плати ведеться за методом «нетто», а не методом «брутто». Тобто утримання із заробітної плати не проводять, а нараховують зобов'язання із страхування працівників з подальшим його віднесенням на витратний рахунок, наприклад, «Витрати на соціальне страхування за рахунок працівників».

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

Також паралельно існує рахунок «Витрати на соціальне страхування за рахунок працедавця». Тому вважаємо, що виокремлення таких виплат, поперше, не відповідає національному підходу до відображення зобов'язань щодо заробітної плати, а, по-друге, взагалі є недоцільним, оскільки вони не відповідають визначенню поняття «виплати працівникам», тобто не надходять безпосередньо до працівників. Крім того, такий вид зобов'язань відносять до зобов'язань за розрахунками зі страхування, а не до зобов'язань за виплатами працівникам. Так, виплати за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням можуть здійснюватись за умови тимчасової втрати працездатності працівником підприємства, і в цьому разі можуть бути включені до поточних виплат працівникам в межах коштів, виплачених підприємством за п'ять днів тимчасової непрацездатності.

Тому при розробці вітчизняних правил бухгалтерського обліку та фінансової звітності варто, крім врахування соціально-економічних факторів, історичних традицій та набутого досвіду обліку, забезпечити єдиний та однозначний підхід.

У зв'язку з цим пропонуємо до поточних виплат працівникам включати:

- основну заробітну плату;
- додаткову заробітну плату;
- інші заохочувальні та компенсаційні виплати, що підлягають сплаті протягом дванадцяти місяців після закінчення періоду, в якому працівники виконують відповідну роботу тощо;
- в тому числі:
  - виплати за невідпрацьований час (щорічні відпустки та інший оплачуваний невідпрацьований час), що не підлягають накопиченню;
  - премії та інші заохочувальні виплати, що підлягають виплаті в тому самому звітному періоді, що й виконання робіт;
- виплати за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок коштів підприємства.

Запропоновані зміни в П(С)БО 26 потребують відповідних коригувань і П(С)БО 16 «Витрати». Тому пропонуємо редакцію статті калькулювання витрат «Прямі витрати на оплату праці» та елемента витрат «Витрати на оплату праці», а також інших термінів, що використовують словосполучення «оплата праці», замінити на: «прямі витрати на виплати працівникам», «витрати на виплати працівникам» і «виплати працівникам» відповідно. Таке формулювання дасть змогу використовувати єдиний понятійний апарат однакових

за змістовим наповненням термінів у межах стандартів бухгалтерського обліку. Крім того, вказаний підхід відповідатиме Міжнародним стандартам бухгалтерського обліку. Так, у п. 93 МСБО 1 «Подання фінансових звітів» зазначено, що «...суб'єктам господарювання, які класифікують витрати за функцією, слід розкривати додаткову інформацію про характер витрат, в тому числі витрати на амортизацію та витрати на виплати працівникам». Принцип класифікації витрат за функцією відображено у вітчизняній фінансовій звітності у ф. 2 «Звіт про фінансові результати», в III розділі якого розкривається додаткова інформація про структуру операційних витрат за елементами, до яких слід відносити: матеріальні затрати, витрати на виплати працівникам, відрахування на соціальні заходи, амортизацію, інші операційні витрати.

Крім цього, в п. 21 П(С)БО 4 «Звіт про рух грошових коштів», що був чинним до 1 січня 2013 р. вказано, що в статті «Витрачання на оплату працівникам» (ряд. 105) відображаються витрачені грошові кошти на виплати працівникам заробітної плати, допомоги, винагород. Нова редакція НП(С)БО 1 не містить пояснень щодо інформації, яка має наводитись у кожній статті звітності. Разом з тим, в оновленій формі № 3 фінансової звітності, що складається за прямим методом, згадана стаття перейменована на «Витрачання на оплату праці» (ряд. 3105). Вважаємо за доцільне відповідний рядок у звіті про рух грошових коштів назвати «витрати на виплати працівникам».

Разом з тим, на нормативно-правовому та організаційному рівні необхідно забезпечити використання єдиного підходу щодо поділу витрат на використання персоналу відносно їх належності до фонду оплати праці: витрати, що включають до фонду оплати праці, в т. ч. витрати соціального призначення; витрати на персонал соціального призначення, що не включаються до фонду оплати праці. Особливе значення для визначення розміру витрат на використання персоналу має відігравати аналітичний облік, який ведеться за кожним працівником, що дозволить згрупувати інформацію в розрізі статей витрат на працівників різних кваліфікацій та категорій. Аналіз цієї інформації дозволить визначити граничний розмір понесених витрат на кожному етапі функціонування суб'єкта господарювання.

Окрім того, необхідно запровадити єдину базу для проведення різного роду розрахунків, пов'язаних із заробітною платою. При цьому для належної організації бухгалтерського обліку заробітної плати пропонуємо розрахунки необхідних показників проводити за допомогою табл. 2.4.2 в розрізі працівників.

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

Таблиця 2.4.2

**Таблиця для проведення розрахунків,
пов'язаних із заробітною платою**

№ з/п	Види виплат	Розрахунок середньої заробітної плати для:			Індексація	Компенсація	Витрати (в т. ч. витрати соціального призначення)	ПДФО (ознака доходу)	ПСП	ЄСВ	
		лікарняних	декретних	відпускних						нараховання	утримання
1. ФОНД ОПЛАТИ ПРАЦІ (нумерація пунктів згідно з Інструкцією № 5)											
1.1. Фонд основної заробітної плати											
2.1.1		X	x	X	x	X	x або (x)		X	x	X
2.1.2...											
Разом											
1.2. Фонд додаткової заробітної плати											
2.2.1											
2.2.2...											
Разом											
1.3. Інші заохочувальні та компенсаційні виплати											
2.3.1											
2.3.2...											
Разом											
2. ІНШІ ВИПЛАТИ, ЩО НЕ НАЛЕЖАТЬ ДО ФОНДУ ОПЛАТИ ПРАЦІ											
3.1											
3.2...											
Разом											
Всього											

Особливого значення набуває і визначення структури та обсягу витрат на використання персоналу в межах фонду оплати праці та інших виплат, що не належать до фонду оплати праці, в тому числі витрат соціального призначення.

Відомо, що окремі виплати працівникам відображаються в складі витрат підприємства, облік яких ведеться згідно з П(С)БО 16 «Витрати». Обов'язковість застосування підприємствами податкового законодавства для розрахунку сум податку на прибуток та податку з доходів фізичних осіб викликає необхідність врахування даного аспекту при віднесенні витрат діяльності до таких, що зменшують прибуток до оподаткування і для визначення оподаткованого доходу працівників. В зв'язку з цим доцільним вважаємо проведення детального аналізу структури виплат, що відносяться чи можуть відноситися (при дотриманні певних умов) до складу витрат на використання персоналу підприємства (в т. ч. як платника податку на прибуток).

Крім цього, витрати на використання персоналу поділяються на витрати, що включаються до фонду оплати праці, та не включаються, в т. ч. витрати соціального спрямування мають бути підтверджені пакетом документів, порядком їх подання і використання для облікового відображення таких операцій, що розкриті в колективному договорі.

Так, юридичною підставою для відображення господарських операцій, пов'язаних з понесенням витрат соціального спрямування, є: заява працівника, в якій зазначено необхідну суму позики, її призначення та бажаний строк видачі, а також термін повернення, договір позики, в якому зазначається розмір позики та валюта, в якій її необхідно видати, вказується про її безвідсотковість, строки надання та строки повернення позики; заява працівника, що просить орендувати для нього житло, наказ керівника підприємства на підставі поданої заяви про необхідність укладення договору оренди із зазначенням дати її початку та особи, відповідальної за укладання договору оренди житла; заява працівника, що просить надати йому харчування за рахунок підприємства, договір з підприємством громадського харчування на забезпечення обідами працівників; наказ керівника підприємства на підставі поданої заяви про необхідність забезпечення працівнику харчування за рахунок підприємства (або частково оплачуване) або відшкодування працівнику суми його витрат на харчування на підставі поданих документів; заяви працівників, що хочуть отримати поліс добровільного медичного страхування, наказ керівника підприємства на підставі поданих заяв із зазначенням строку добровільного страхування працівників і страхової компанії, з якою необхідно укласти індивідуальні договори, та особи, відповідальної за укладання договорів добровільного медичного страхування та ін.

Відомо, що розпорядчі документи та договори разом з первинними документами безпосередньо впливають на облікове відображення господарських операцій, пов'язаних з понесенням витрат на використання персоналу. Зокрема, в аналітичному обліку витрати можуть відобразитися в розрізі кожного працівника (груп працівників) за видами виплат на основі запропонованої класифікації. Така інформація може міститися в особовій картці працівника. Варто зазначити, що вітчизняні дослідники на теоретичному рівні запропонували первинні документи для накопичення інформації про витрати на персонал (інвестиції в людський капітал) з авторською (різною) їх деталізацією: «індивідуальна картка обліку людського капіталу» (О. П. Кошунько [8]); індивідуальна (персоніфікована) картка (Т. В. Давидюк [1, с. 365]).

У робочому плані рахунків треба передбачити аналітичні рахунки за однорідними об'єктами для обліку витрат на використання персоналу з врахуванням галузевих особливостей, специфіки діяльності підприємства, а також його фінансових можливостей та рівня соціальної відповідальності.

Вітчизняні дослідники на теоретичному рівні запропонували авторські методики відображення в обліку витрат на персонал, особливо в частині витрат соціального характеру. Так, І. В. Жиглей пропонує удосконалити

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

методику відображення виплат працівникам у вигляді соціальних пільг та гарантій, розподіливши їх на ті, що мають постійний або довготривалий характер (наприклад, медичне страхування, оплата утримання дітей у дитячих дошкільних або шкільних закладах, оплата харчування і т. ін.), та ті, що мають разовий або індивідуальний характер (надання безвідсоткових позик, путівок у разі необхідності лікування, матеріальної допомоги, пов'язаної з виникненням надзвичайних подій). Причому перші можуть нараховуватись одночасно з нарахуванням заробітної плати в розрізі кожного окремого працівника (як нормативний показник) з віднесенням на відповідну статтю витрат, а при безпосередньому перерахуванні коштів за призначенням списуватись з цього рахунка з одночасним виявленням відхилень. Пільги, що мають одноразовий чи індивідуальний характер, автор також рекомендує обліковувати в розрізі кожного окремого працівника та зберігати протягом тривалого часу з метою запобігання зловживанням одних працівників та невдоволеності інших [3, с. 60].

К. В. Шиманська та О. Ю. Шоляк пропонують складові соціального пакету відображати в структурі інших витрат операційної діяльності на субрахунок 949.1. Причому К. В. Шиманська відносить такі статті до «витрат за соціальним пакетом підприємства»: 949.1.1 «Витрати, пов'язані з наданням безпроцентних позик», 949.1.2 «Витрати, пов'язані із забезпеченням працівників житлом та оплатою комунальних послуг», 949.1.3 «Витрати, пов'язані із харчуванням працівників», 949.1.4 «Витрати на добровільне медичне страхування працівників», 949.1.5 «Витрати на навчання працівників», 949.1.6 «Витрати на спортивно-оздоровчі заходи та лікування працівників», 949.1.7 «Витрати на культурно-масові заходи», 949.1.8 «Витрати на утримання об'єктів соціальної інфраструктури», 949.1.9 «Інші витрати, пов'язані із соціальним забезпеченням працівників» [15, с.141]. Однак вважаємо, що окремі наведені складові витрат (витрати на навчання працівників і харчування) слід відносити до складу інших витрат операційної діяльності не в повній сумі, оскільки вони можуть відноситися і на інші витратні рахунки операційної діяльності чи покриватися за рахунок капітальних інвестицій.

Відповідно О. Ю. Шоляк вказує на необхідність відображати «витрати соціальної діяльності підприємства» в розрізі «витрат на продуктивні соціальні гарантії згідно з соціальним пакетом» та «витрат на непродуктивні соціальні гарантії згідно з соціальним пакетом» за умови використання фонду виплат соціальних гарантій, створення якого залежить від коефіцієнта змінності продуктивності праці. Крім того, автор пропонує забезпечити організацію

системи аналітичних рахунків щодо соціальних виплат за джерелами їх покриття: шляхом вилучення високоліквідних активів, за рахунок витрат операційної діяльності та за рахунок розподілу чистого прибутку [16, с. 7, 9]. У даному випадку, крім недоцільності відображення зазначених витрат у складі лише витрат іншої операційної діяльності, вважаємо недоречним розподіл витрат на продуктивні та непродуктивні соціальні гарантії, оскільки непродуктивні витрати утворюються від недоліків в організації та технології виробництва (втрати від браку, простоїв). Крім того, такий поділ може означати відхилення від самої суті функціонування підприємства, яке провадить діяльність (в тому числі несе витрати) з метою отримання прибутку чи досягнення соціального ефекту.

Ще один підхід щодо методики обліку витрат на персонал висловлює Т. В. Давидюк і пропонує витрати на формування, використання та відтворення людських ресурсів відображати в бухгалтерському обліку на рахунку 949 «Інші витрати операційної діяльності» за напрямками, які запропонував визначати як етапи процесу інвестування в людський капітал В. В. Лукашевич [9]: 1) 949.1 «Витрати на формування людського капіталу»: 949.1.1 «Витрати на профорієнтацію», 949.1.2 «Витрати на пошук, відбір і найм персоналу», 949.1.3 «Витрати на персонал в період адаптації», 949.1.4 «Витрати на персонал в період навчання, підвищення кваліфікації відповідно до стратегії підприємства»; 2) 949.2 «Витрати на використання людського капіталу»: 949.2.1 «Витрати на персонал в період накопичення потенціалу зростання», 949.2.2 «Витрати на персонал в період досягнення професіоналізму»; 3) 949.3 «Витрати на відтворення людського капіталу»: 949.3.1 «Витрати на підтримку дієздатності працівників», 949.3.2 «Культурно-побутове обслуговування», 949.3.3 «Витрати на персонал в період капіталізації знань унаслідок підвищення кваліфікації» [1, с. 366]. Вважаємо, що в цьому підході не враховано вплив джерел покриття таких витрат (собівартість продукції чи витрати періоду). Це ускладнить як механізм формування собівартості продукції, так і визначення окремих показників, пов'язаних з витратами на персонал, для заповнення звітності (фінансової, статистичної та податкової).

Проведене дослідження впливу зазначених критеріїв на організацію та ведення бухгалтерського обліку на будівельних підприємствах, а також критичний аналіз теоретичних досліджень науковців дав змогу внести такі пропозиції: витрати на використання персоналу в межах фонду оплати праці, в т. ч. окремі витрати соціального призначення, відображати на витратних рахунках: 23 «Виробництво», 91 «Загальновиробничі витрати», 92 «Адміністративні витрати», 93 «Витрати на збут». Крім того, витрати на використання

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

персоналу, що не включаються до фонду оплати праці соціального призначення, слід відображати на субрахунку 949.1 «Витрати на використання персоналу соціального призначення». До таких витрат, наприклад, будівельне підприємство ТзОВ «Тернопільбуд» відносить: 1) матеріальну допомогу з метою соціального захисту працівників (матеріальна допомога на оздоровлення, матеріальна допомога на лікування, матеріальна допомога у зв'язку з сімейними обставинами та смертю працівника); 2) виплати з метою заохочення працівників (винагороди до ювілейних дат); 3) витрати на оздоровлення працівників; 4) виплати, пов'язані з соціальним захистом непрацюючих пенсіонерів; 5) часткова оплата за проживання в гуртожитку. Крім того, підприємство може надавати 20% знижку працівникам, які пропрацювали в системі товариства 20 років і більше, при отриманні житла на умовах пайової участі в будівництві.

Інформація, представлена синтетичним та аналітичним обліком про витрати на використання персоналу, має бути згрупована за відповідними однорідними ознаками щодо структури витрат, а також щодо категорій працівників і представлена у вигляді внутрішньогосподарського звіту разом з витратами на формування та розвиток персоналу як етапів процесу його відтворення на підприємстві для подальшого її аналітичного опрацювання, контролю та прийняття ефективних управлінських рішень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Давидюк Т. В. Розвиток бухгалтерського обліку людського капіталу: теорія і методологія : моногр. / Т. В. Давидюк. – Житомир : ЖТДУ, 2011. – 508 с.
2. Єремян О. М. Вдосконалення системи обліку та оптимізація оподаткування розрахунків з оплати праці в сучасних умовах розвитку ринкових відносин / О. М. Єремян // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 1. – С. 116–119.
3. Жиглей І. В. Облікове забезпечення заходів, пов'язаних з підвищенням мотивації праці, в світлі П(С)БО 26 «Виплати працівникам» / І. В. Жиглей // Вісник ЖДТУ. – 2009. – № 3 (49). – С. 60–65.
4. Про оплату праці : Закон України № 108/95-ВР від 24. 03. 1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Інструкція зі статистики заробітної плати № 5 від 13. 01. 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

6. Інструкція по визначенню вартості робочої сили № 131 від 29. 05. 1997 р., затверджена наказом Міністерства статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
7. Королюк Н. М. Облік і контроль у системі управління людським капіталом підприємства: методика та організація : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.09 / Королюк Наталя Михайлівна ; Держ. акад. статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. – К., 2010. – 19 с.
8. Кошулько О. П. Управління людським капіталом на підприємствах харчової промисловості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / О. П. Кошулько ; Нац. ун-т харч. технологій. – К., 2008. – 20 с.
9. Лукашевич В. В. К вопросу об эффективности инвестиции в человеческий капитал / В. В. Лукашевич // Полиграфист и Издатель. – 2002. – № 6. – С. 12–20.
10. Методичні рекомендації з формування собівартості будівельно-монтажних робіт № 573 від 31. 12. 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
11. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.
12. Податковий кодекс України від 02. 12. 2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
13. Положення (стандарти) бухгалтерського обліку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.
14. Саух І. В. Документальне забезпечення розрахунків з оплати праці / І. В. Саух // Міжнародний збірник наукових праць. – 2011. – Вип. 1(19). – С. 311–319.
15. Шиманська К. В. Облік операцій з надання соціального пакету працівникам підприємства в межах виконання положень колективного договору / К. В. Шиманська // Вісник ЖДТУ. – 2009. – № 2(48). – С. 138–143.
16. Шоляк О. Ю. Облік, аналіз і внутрішньогосподарський контроль виплат працівникам: організація та методика : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / О. Ю. Шоляк ; Нац. акад. статистики, обліку та аудиту. – К., 2011. – С. 20.

2.5. Проблеми обліку фінансової та інвестиційної діяльності

Як свідчить практика, інвестиційна діяльність у країнах з ринковою економікою дає підприємству суттєві доходи. Прибуток від участі в капіталі асоційованих, дочірніх підприємств, а також від операцій з цінними паперами, іншими фінансовими інструментами в багатьох з них перевищує доходи від основної, операційної діяльності. Тому важливим є повне висвітлення в обліку й звітності інвестиційних процесів на підприємстві, одержання достовірної інформації про інвестиційні доходи і витрати, чітке розмежування результатів кожного виду діяльності. Проте у Плані рахунків бухгалтерського обліку немає чіткості щодо обліку доходів і витрат з метою їх розмежування між операційною, інвестиційною та фінансовою діяльністю.

Грошові потоки у фінансовій сфері розглядаються у двох напрямках: грошові потоки, спрямовані на інвестиції і в суто фінансові операції, відповідно до чого виділяють інвестиційну і фінансову діяльність (рис. 2.5.1).

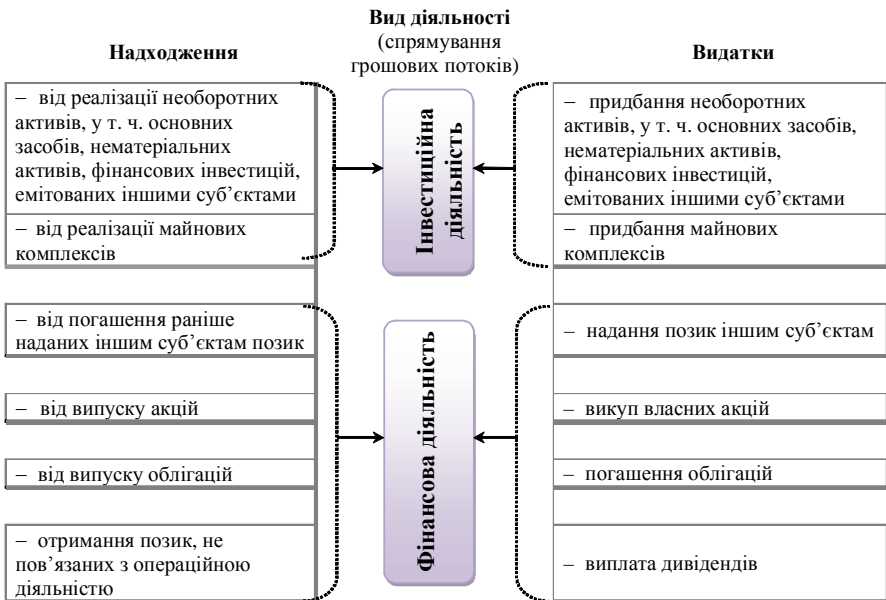

Рис. 2.5.1. Класифікація надходжень і видатків грошових коштів, що обертаються у фінансовій сфері

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Головна відмінність між інвестиційними і фінансовими потоками в тому, що інвестиційні потоки завжди пов'язані з вкладенням капіталу, накопиченого в минулій діяльності. Що стосується суто фінансових потоків, то вони пов'язані:

- або з випуском цінних паперів, емітованих підприємством;
- або з отриманням довгострокових кредитів.

Фінансову діяльність відповідно до П(С)БО 1 розуміють як таку діяльність, яка пов'язана зі змінами розміру і складу власного та позичкового капіталу підприємства [8].

У теорії фінансів фінансову діяльність характеризують як систему використання різних форм і методів для фінансового забезпечення функціонування підприємств та досягнення ними поставлених цілей, тобто це є практична робота, що забезпечує діяльність підприємства, поліпшення її результатів [12, с. 15–16].

Основне завдання фінансової діяльності підприємств полягає в мобілізації капіталу для фінансування операційної та інвестиційної діяльності. Термін «фінансування» характеризує всі заходи, спрямовані на покриття потреби підприємства в капіталі, які включають мобілізацію фінансових ресурсів (грошових коштів, їх еквівалентів та майнових активів), їх повернення, а також відносини між підприємством і капіталодавцями, які з цього випливають (платіжні відносини, контроль та забезпечення).

Розмір і склад капіталу може змінюватися в результаті акумуляції внутрішніх фінансових ресурсів та залучення ресурсів зі сторони шляхом розміщення випущених акцій, облігацій, позик та інших боргових зобов'язань, не пов'язаних з операційною діяльністю, взяття у фінансову оренду необоротних матеріальних і нематеріальних активів. До операцій фінансової діяльності відносяться також безоплатне одержання необоротних активів, оскільки на їх вартість збільшується сума додаткового капіталу підприємства. Тому не можна погодитись із думкою Я. Д. Крупки, що це є операції інвестиційної діяльності [5, с. 69].

Фінансова діяльність має вирішальний вплив на процеси генерування вартості підприємства. Так, оптимізація структури капіталу (оптимізація фінансування) веде до зменшення затрат на його залучення і створює фінансову базу для успішної операційної та інвестиційної діяльності.

До операцій фінансової діяльності належать:

- 1) надходження грошових коштів у результаті фінансової діяльності:
  - надходження власного капіталу (грошових коштів від розміщення акцій та інших операцій, що приводять до збільшення власного капіталу);

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

– отримання позик (надходження грошових коштів у результаті утворення боргових зобов'язань – позик, векселів, облігацій, інших коротко- й довгострокових зобов'язань, не пов'язаних з операційною діяльністю);

– інші надходження (відносяться інші надходження, пов'язані з фінансовою діяльністю, – дивіденди, проценти, орендна плата);

2) списання витрат і коштів у результаті фінансової діяльності:

– погашення позик;

– сплата дивідендів грошовими коштами;

– інші платежі (використання грошей для викупу раніше випущених акцій підприємства, оплата фінансової оренди та інші платежі, пов'язані з фінансовою діяльністю, – проценти за облігаціями тощо).

Отже, основний зміст фінансової діяльності (у вузькому розумінні) полягає у фінансуванні підприємства. Фінансова діяльність підприємства пов'язана із залученням коштів шляхом випуску акцій та облігацій, збільшення статутного капіталу або отримання кредитів і позик у банківських і небанківських установах. Інакше кажучи, згідно з національними стандартами бухгалтерського обліку фінансова діяльність – це залучення капіталу.

У широкому значенні фінансову діяльність слід розуміти як заходи, пов'язані з мобілізацією капіталу, його використанням, примноженням (збільшенням вартості) та поверненням [10, с. 16]. За такого трактування фінансова діяльність включає весь комплекс функціональних завдань, які здійснюють фінансові служби підприємства, пов'язані з фінансуванням, інвестиційною діяльністю та фінансовим забезпеченням (обслуговуванням) операційної діяльності підприємства.

Як свідчить практика, інвестиційна діяльність у країнах з ринковою економікою дає підприємству суттєві доходи. Прибуток від участі в капіталі асоційованих, дочірніх підприємств, а також від операцій з цінними паперами, іншими фінансовими інструментами в багатьох з них перевищує доходи від основної, операційної діяльності.

При визначенні сутності інвестиційної діяльності необхідно встановити її межі, відмежувавши від поточної виробничо-комерційної (операційної) чи фінансової діяльності діючого підприємства. Цього вимагає насамперед особлива система фінансування інвестиційної діяльності. Якщо затрати на здійснення операційної діяльності покриваються за рахунок виручки від реалізації продукції (робіт, послуг), інших операційних та позареалізаційних доходів, джерелом для покриття інвестиційних затрат мають бути інвестиційні ресурси. До них належать спеціально виділені бюджетні кошти, внески

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

засновників, інвесторів, чистий прибуток підприємства, що реінвестується, і діяльність, а також позичковий і залучений капітал, наданий позикодавцям на поворотній основі.

Відповідно до Закону України «Про інвестиційну діяльність» [4] таку діяльність розуміють як сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій. Таке формулювання характеризує загальні риси інвестиційної діяльності на макроекономічному рівні.

Важливо визначити суть і сферу інвестиційної діяльності, що стосується окремих підприємств, фірм, компаній. І. О. Бланк характеризує інвестиційну діяльність «...як процес обґрунтування і реалізації найбільш ефективних форм вкладення капіталу, спрямований на розширення економічного потенціалу підприємства» [1, с. 290].

А. А. Пересада ототожнює дане поняття з терміном «інвестиційний процес», виділяючи такі його основні стадії, як мотивацію та прогнозування інвестиційної діяльності, обґрунтування доцільності, планування, страхування інвестицій, державне регулювання і фінансування, проектування, забезпечення матеріально-технічними ресурсами, освоєння інвестицій, передача об'єкта в експлуатацію [10, с. 13].

В. В. Бочаров розглядає інвестиційну діяльність підприємств крізь призму перетворень: перетворення ресурсів у капітальні вкладення, останні спричиняють приріст капітальної вартості у формі доходу (прибутку) [2, с. 7].

Деякі автори діяльність щодо інвестування зводять лише до операцій, пов'язаних з використанням грошових коштів (виплатою грошей) [11, с. 741]. Із цим не можна погодитися, тому що, по-перше, не всі грошові виплати можна назвати інвестиціями. По-друге, крім операцій, пов'язаних з рухом грошових коштів, інвестиційна діяльність охоплює багато інших господарських операцій. Відомі російські вчені В. Ф. Палій і Я. В. Соколов зазначають, що діяльність будь-якого суб'єкта складається з багатьох фактів господарської діяльності, які приводять до змін у складі господарських засобів, характеризують певні процеси в господарському житті, результатом яких є зміна господарсько-правових відносин [6, с. 44].

Відповідно до П(С)БО 1 інвестиційна діяльність визначається як придбання та реалізація тих необоротних активів, а також фінансових інвестицій, які не є складовою еквівалентів грошових коштів. У свою чергу, даний стандарт визначає еквіваленти грошових коштів як короткострокові високоліквідні фінансові інвестиції, які вільно конвертуються у певні суми грошових коштів і які характеризуються незначним ризиком зміни вартості [8]. Як бачимо, в

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

самих визначеннях виникає суперечність. Перше визначення не включає короткострокові вкладення до інвестиційної діяльності, водночас у другому визначенні дані вкладення зараховані до фінансових інвестицій. Як відзначалося вище, строки, на які вкладає кошти інвестор, не мають бути критерієм при розмежуванні сфери інвестиційної та операційної діяльності.

Отже, ця діяльність пов'язана з ефективним вкладенням попередньо залученого капіталу. Загалом інвестиції розуміють як усі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті чого створюється прибуток (дохід).

Рух грошових коштів у результаті інвестиційної діяльності визначається на основі аналізу змін у статтях таких розділів балансу:

- необоротні активи;
- поточні фінансові інвестиції (фінансові інвестиції на строк, що не перевищує один рік, які можуть бути вільно реалізовані в будь-який момент).

До типових прикладів руху коштів у результаті інвестиційної діяльності можна віднести такі:

- придбання фінансових інвестицій, необоротних активів, майнових комплексів;
- отримання відсотків, дивідендів;
- дезінвестиції.

На практиці доволі часто з інвестиціями ідентифікують лише довгострокові капіталовкладення, тобто вкладення у довгострокові активи, у т. ч. витрати на придбання основних засобів, корпоративних прав, науково-дослідні розробки, видатки розвитку, підвищення кваліфікації персоналу, маркетинг та ряд інших. За такого трактування інвестицій не враховується існування поточних фінансових вкладень, які є інвестиціями короткострокового характеру. Отже, інвестиційними можна вважати всі вкладення підприємства (як довгострокового, так і поточного характеру), що здійснюються з метою забезпечення приросту вартості його майна.

Поняття «дезінвестиції» розуміють як повернення (вивільнення) заморожених у конкретних майнових об'єктах коштів. Дезінвестиції можуть здійснюватися через реалізацію чи ліквідацію фінансових інвестицій, необоротних активів, майнових комплексів.

Процес інвестування в структурі інвестиційної діяльності є найголовнішою, найвідповідальнішою фазою. Це стосується насамперед такої сфери реального інвестування, як капітальні вкладення. Якщо при фінансовому інвестуванні в цю фазу входить декілька процедур, пов'язаних з документальним

оформленням інвестиції і перерахуванням коштів (передачею майна), то здійснення капітальних інвестицій охоплює широкий спектр підготовчих робіт: проектування, виділення земельної ділянки, визначення учасників реалізації проекту (забудовника, проектувальника, генпідрядної організації, субпідрядників), принципів організації матеріально-технічного забезпечення. До цього циклу належать також виконання будівельно-монтажних робіт, придбання машин і устаткування. Закінчується інвестиційна фаза введенням об'єктів в експлуатацію.

Інвестиції – це грошові, майнові, інтелектуальні цінності, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту, а також капітальні вкладення в розвиток виробництва і невиробничої сфери.

Інвестиції класифікують за окремими ознаками. За об'єктами вкладень їх поділяють на: фінансові, капітальні та реінвестиції.

Фінансові інвестиції пов'язані з вкладенням коштів та інших активів у цінні папери суб'єктів господарської діяльності з метою отримання у майбутньому прибутку, обміну вільних грошових коштів на високоліквідні цінні папери, які приносять дивіденди, встановлення контролю над підприємством-емітентом у разі придбання контрольного пакета.

Фінансові інвестиції здійснюють з метою отримання доходу у вигляді дивідендів або зростання ринкової вартості акцій, здійснення впливу на діяльність підприємства, що інвестується, отримання податкових пільг.

Фінансове інвестування підприємства здійснюють у таких формах:

1. Внесення капіталу до статутних фондів спільних підприємств.

Ця форма фінансового інвестування має найбільш тісний зв'язок з операційною діяльністю підприємства. Вона забезпечує зміцнення стратегічних господарських зв'язків з постачальниками сировини і матеріалів (при участі в їх статутному капіталі); розвиток своєї виробничої інфраструктури; розширення можливостей збуту продукції або проникнення на інші регіональні ринки; різноманітні форми галузевої і товарної диверсифікації операційної діяльності та інші стратегічні напрямки розвитку підприємства.

2. Внесення капіталу в дохідні види грошових інструментів.

Ця форма фінансового інвестування спрямована, перш за все, на ефективне використання тимчасово вільних грошових активів підприємства. Основним видом інвестування грошових інструментів є депозитний внесок у комерційних банках. Як правило, ця форма використовується для короткострокового інвестування капіталу та її головною метою є генерування інвестиційного прибутку.

3. Внесення капіталу в дохідні види фондових інструментів.

Ця форма фінансових інвестицій є найбільш масовою і перспективною. Вона характеризується внесенням капіталу в різноманітні види цінних паперів, що вільно обертаються на фондовому ринку. Використання цієї форми фінансового інвестування пов'язано з широким вибором альтернативних інвестиційних рішень як за інструментами інвестування, так і за його термінами; найвищим рівнем державного регулювання і захисту інвестицій; розвинутою інфраструктурою фондового ринку; наявністю оперативної інформації про стан і кон'юнктуру ринку в розрізі окремих його сегментів тощо. Основною метою цієї форми фінансового інвестування також є генерування інвестиційного прибутку, хоча в окремих випадках він може бути використаний для встановлення форм фінансового впливу на окремі підприємства при вирішенні стратегічних завдань (шляхом придбання контрольного або достатньо вагомого пакета акцій).

Важливими об'єктами обліку всіх видів діяльності є витрати і доходи, які потрібно відображати за принципами відповідності витрат і доходів. Якщо відносно витрат і доходів операційної діяльності він діє, то витрати і доходи фінансової та інвестиційної діяльності в обліку не розмежовують.

У Звіті про фінансові результати (Звіті про сукупний дохід) визначається фінансовий результат лише від операційної та загалом звичайної діяльності. Відсутнє чітке розмежування витрат і доходів фінансової та інвестиційної діяльності. Це не дає можливості правильно визначати фінансовий результат від їх здійснення. Відокремлена інформація про результати інвестиційної та фінансової діяльності відсутня і в системі поточного обліку на рахунку 79 «Фінансові результати». Проблема полягає в тому, що операції цих видів діяльності взаємопов'язані, тому їх і важко відокремити. Неоднозначним є саме трактування в стандартах бухгалтерського обліку фінансової та інвестиційної діяльності.

Для правильного відображення фінансових результатів за видами діяльності у системі обліку необхідно чітко розмежувати рахунки та субрахунки бухгалтерського обліку, які відображають доходи та витрати того чи іншого виду діяльності. На сьогодні в обліковій науці існують суперечності щодо призначення тих чи інших рахунків. Причинами такої невідповідності є, на нашу думку, саме те, що як фінансова, так і інвестиційна діяльність супроводжується фінансовими операціями, пов'язаними з використанням активів підприємства іншими сторонами, в результаті яких підприємство одержує фінансові доходи або несе фінансові витрати – одержані (сплачені) проценти, роялті, дивіденди, приріст (зменшення) вартості фінансових інвестицій.

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

У діючій системі обліку фінансові результати від фінансових операцій відображаються незалежно від виду діяльності, де вони отримані. Про це свідчить виділення на рахунку 79 субрахунка 792 «Результат фінансових операцій» (табл. 2.5.1).

Таблиця 2.5.1

Методика відображення операцій фінансової та інвестиційної діяльності на рахунках бухгалтерського обліку

Автор	Види діяльності		
	Інвестиційна діяльність		Фінансова діяльність
План рахунків бухгалтерського обліку	96 «Втрати від участі в капіталі»		95 «Фінансові витрати»
	97 «Інші витрати»		73 «Інші фінансові доходи»
	72 «Дохід від участі в капіталі»		
	74 «Інші доходи»		
	792 «Результат фінансових операцій»		
С. Ф. Голов, З. В. Задорожний, В. С. Лень, Г. В. Нашкерська	Фінансові витрати, доходи і результати фінансових операцій		Витрати, доходи і результати іншої звичайної діяльності
	96 «Втрати від участі в капіталі»		97 «Інші витрати»
	95 «Фінансові витрати»		74 «Інші доходи»
	72 «Дохід від участі в капіталі»		
	73 «Інші фінансові доходи»		
	792 «Результат фінансових операцій»		
Ф. Ф. Бутинець Р. Л. Хом'як, Н. В. Чебанова	Інвестиційна діяльність	Фінансова діяльність	
	Інша звичайна діяльність	Інша звичайна діяльність	
	96 «Втрати від участі в капіталі»	95 «Фінансові витрати»	97 «Інші витрати»
	72 «Дохід від участі в капіталі»	73 «Інші фінансові доходи»	74 «Інші доходи»
	792 «Результат фінансових операцій»		

Однак така методика відображення фінансового результату не відповідає методиці визначення руху грошових коштів від фінансової та інвестиційної діяльності. Тому вчені [3] вносять пропозиції щодо відокремленого відображення в поточному обліку на рахунках бухгалтерського обліку та у звітності витрат, доходів і фінансових результатів від інвестиційної та фінансової діяльності.

Можна погодитися із О. М. Райковською [9], що, оскільки за загальною класифікацією видів діяльності іншу звичайну діяльність поділяють на фінансову та інвестиційну, неправомірно виділяти в обліку окремо результат від фінансових операцій та результат від іншої звичайної діяльності, не згадуючи інвестиційної діяльності. Однозначним є те, що для обліку

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

інвестиційної діяльності призначені рахунки 72 «Дохід від участі в капіталі», 96 «Втрати від участі в капіталі». На рахунках 74 «Інші доходи», 97 «Інші витрати» здебільшого також відображають відповідно доходи і витрати інвестиційної діяльності. Однак на цих рахунках обліковують також результати фінансової діяльності. До доходів фінансової діяльності, які відображають на рахунку 74 «Інші доходи», можна віднести:

- дохід від неопераційної курсової різниці за статтями фінансової діяльності;

- дохід від безоплатного одержаних необоротних активів.

До витрат фінансової діяльності, які обліковують на рахунку 97 «Інші витрати», належать втрати від неопераційних курсових різниць за монетарними статтями активів та зобов'язань в іноземній валюті.

Так, субрахунки 744 «Дохід від неопераційної курсової різниці» і 974 «Втрати від неопераційних курсових різниць» призначені для обліку курсових різниць за активами та зобов'язаннями в іноземній валюті, які пов'язані як з фінансовою, так інвестиційною діяльністю підприємства. Проте, на нашу думку, на даних субрахунках потрібно обліковувати відповідно доходи і витрати від неопераційних курсових різниць, пов'язаних лише з інвестиційною діяльністю, а до рахунків 73 «Інші фінансові доходи» та 95 «Інші фінансові витрати» відкрити субрахунки 733 «Дохід від неопераційної курсової різниці» і 952 «Втрати від неопераційних курсових різниць», на яких буде вестись облік доходів і витрат від неопераційних курсових різниць, пов'язаних лише з фінансовою діяльністю (інші доходи від фінансових операцій та інші фінансові витрати перенесуться на субрахунки 734 та 953 відповідно).

Доречною, на нашу думку, є пропозиція Я. Д. Крупки щодо перейменування рахунка 74 на «Доходи інвестиційної діяльності» та субрахунка 746 відповідно на «Інші доходи від інвестиційної діяльності». Окрім того, доцільно було б інформацію про доходи від безоплатно одержаних активів, яку відображають на субрахунку 745, обліковувати в складі інших доходів від фінансових операцій. Аналогічно доцільним є перейменування рахунка 97 на «Витрати інвестиційної діяльності», а субрахунка 977 – на «Інші витрати інвестиційної діяльності».

Загальноприйнятою є думка, що на рахунках 73 «Інші фінансові доходи» і 95 «Фінансові витрати» відображають відповідно доходи і витрати фінансової діяльності. Проте детальніше ознайомлення із змістом операцій, які відображають на цих рахунках, свідчить, що вони призначені для обліку як

фінансової, так і операційної та інвестиційної діяльності. Аналіз рахунка 73 «Інші фінансові доходи» показав, що він переважно відображає доходи інвестиційної діяльності (дивіденди, відсотки від фінансових інвестицій, фінансової оренди). Доходи, які обліковуються на цьому рахунку від зберігання коштів на поточних рахунках, є доходами операційної діяльності, які необхідно відображати на рахунку 71 (субрахунок 719 «Інші доходи від операційної діяльності»). Сума перевищення номінальної вартості над вартістю придбання фінансових інвестицій (дисконт) є доходом інвестиційної діяльності. Тому суму дисконту варто відображати в складі інших доходів від інвестиційної діяльності (субрахунок 746).

Облік фінансових витрат ведуть на рахунку 95 «Фінансові витрати» в розрізі субрахунків: 951 «Відсотки за кредит»; 952 «Інші фінансові витрати». За дебетом рахунка 95 відображають суму визнаних фінансових витрат за звітний період. Виходячи з методу нарахування, відсотки відносять до витрат того звітного періоду, за який вони нараховані, а не того, коли будуть сплачені грошові кошти.

Облік витрат, пов'язаних з нарахуванням та сплатою відсотків тощо за користування кредитами банків, ведуть на субрахунку 951 «Відсотки за кредит». Отже, характеристика субрахунка дає підстави вважати, що його застосовують для узагальнення інформації про всі фінансові витрати, пов'язані із залученням кредитів банків, а не лише відсотків за кредит. На наш погляд, доцільною була б зміна назви субрахунка на «Витрати за кредитами банків».

Витрати, які відображають на рахунку 95 «Фінансові витрати», здебільшого є витратами фінансової діяльності. Винятком є витрати на сплату банку відсотків за поточними рахунками, які є витратами операційної діяльності. Їх необхідно відображати на рахунку 94 (субрахунок 949 «Інші витрати операційної діяльності»). Сума перевищення вартості придбання над номінальною вартістю фінансових інвестицій (премія) відповідно є витратами інвестиційної діяльності. Тому суму премії слід було б відображати на запропонованому субрахунку 947 «Інші витрати інвестиційної діяльності».

До фінансових доходів відносять доходи, одержані від фінансових інвестицій (крім доходів, які відображають за методом участі в капіталі), дивіденди, відсотки, амортизацію дисконту за інвестиціями в боргові цінні папери. Підприємство, яке здійснює фінансові інвестиції в статутний капітал інших суб'єктів господарювання, має право на отримання дивідендів, які є фінансовими доходами інвестора. Облік доходів, які виникають у ході

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

фінансової діяльності підприємства, зокрема дивідендів, відсотків та інших доходів від фінансової діяльності, ведуть на пасивному рахунку 73 «Інші фінансові доходи» у розрізі відповідних субрахунків.

Відповідні зміни необхідно врахувати і при відображенні фінансових результатів на рахунку 79. Субрахунок 792 доцільно перейменувати на «Результат фінансової діяльності», а субрахунок 793 «Результат інвестиційної діяльності». Відповідно таке саме подання інформації доцільно передбачити й у Звіті про фінансові результати.

Вважаємо, що для забезпечення більшої інформативності Звіту про фінансові результати він має містити окремі показники щодо формування фінансових результатів за всіма видами звичайної діяльності, оскільки користувачам інформації потрібно бачити не лише загальний результат від звичайної діяльності, а й фінансовий результат від кожного виду цієї діяльності. Відповідно у Примітках до фінансової звітності в таблиці V «Доходи і витрати» потрібно зазначити всі доходи і витрати відносно зміненого звіту про фінансові результати та реформованого плану рахунків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бланк И. А. Финансовый менеджмент : учеб. / И. А. Бланк – К. : Ника Центр, 1999. – 528 с.
2. Бочаров В. В. Финансово-кредетные методы регулирования рынка инвестиций / В. В. Бочаров. – М. : Финансы и статистика, 2009. – 176 с.
3. Бровко О. Т. Деякі недоліки бухгалтерського обліку фінансових результатів та шляхи їх удосконалення [Електронний ресурс] / О. Т. Бровко, С. М. Головатюк. – Режим доступу : www.rusnauka.com/11._NPRT_2007/.../22337.doc.html.
4. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18. 09. 1991 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : [//zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg).
5. Крупка Я. Д. Облік інвестицій : моногр. / Я. Д. Крупка. – Тернопіль : Екон. думка, 2001. – 302 с.
6. Палий В. Ф. Введение в теорию бухгалтерского учета / В. Ф. Палий, Я. В. Соколов. – М. : Финансы, 1979. – 304 с.
7. Пересада А. А. Инвестиційний процес в Україні / А. А. Пересада. – К. : Лібра, 1998. – 392 с.

8. Положення (стандарти) бухгалтерського обліку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.readbooks.com/book/5/184.html>.
9. Райковська О. М. Відображення результату від інвестиційної діяльності на рахунках та у фінансовій звітності сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / О. М. Райковська // Облік і фінанси АПК. – 2009. – № 1. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Oif_apk/2009_1/index.html.
10. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посіб. / О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2003. – 554 с.
11. Філіна Г. І. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посіб. / Г. І. Філіна. – [2-ге вид., перероб. та доп.]. – К. : ЦУЛ, 2009. – 389 с.
12. Фінанси підприємств : підруч. / А. М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк та ін. ; кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. – [5-те вид., перероб. та доп.] – К. : КНЕУ, 2005. – 546 с.

2.6. Облік витрат на впровадження та застосування інформаційних технологій

Традиційно бухгалтерський облік був і залишається однією із достатньо консервативних економічних систем щодо виникнення нових об'єктів обліку. Поява та формування нових економічних відносин приводили до адекватних змін і в системі обліку, пов'язаних із пристосуванням до соціально-економічних реалій. Проте динамічність застосування сучасних інформаційних технологій потребує нових досліджень їх впливу на організаційні та методичні аспекти обліку в умовах розвитку інформаційного суспільства.

Організація обліку із застосуванням технологій обробки інформації вимагає значних витрат на придбання й монтаж програмно-технічного забезпечення. Постає необхідність відображення таких витрат у системі обліку. Доволі непростим є виділення в обліковій практиці об'єктів обліку щодо придбання та монтажу програмного й технічного забезпечення, розмежування пов'язаних з ними витрат від інших витрат діяльності з метою аналізу ефективності запровадження інформаційних технологій.

Окремі питання теоретичних та методичних аспектів обліку й аналізу витрат на придбання необоротних активів, складовою яких є інформаційні технології, знайшли відображення у працях вітчизняних вчених: М. Т. Білухи, О. С. Бородкіна, Ф. Ф. Бутинця, Н. Г. Виговської, С. Ф. Голова, В. П. Завгороднього, В. Я. Лінника, М. Ю. Манухиної, В. Б. Мосаковського, Ю. І. Осадчого, В. В. Сатовського, В. В. Сопка, С. В. Шульги та ін.

Зокрема, науковці об'єктами обліку щодо запровадження та застосування інформаційних технологій на підприємствах, які можуть виділятися як окремі активи, визнають технічні компоненти (відносять до основних засобів), програмне забезпечення (нематеріальні активи), витрати, пов'язані з організаційними роботами з доставки та монтажу техніко-програмного забезпечення (капітальні витрати), та витрати на обслуговування, підтримку, консультування, ремонт, вдосконалення автоматизованої системи обліку (витрати періоду). Практична реалізація автоматизованого обліку можлива на підприємстві за умови одночасної наявності програмного забезпечення, технічних засобів та участі працівників.

Слід мати на увазі, що програмно-технічні компоненти, на основі яких реалізуються інформаційні технології, можуть використовуватися спільно для автоматизації виробничих та обліково-аналітичних процесів. У такому разі недоцільно виділяти інформаційні технології, які окремо наявні у виробництві або в організації обліку на підприємстві.

Окрім того, проблема обліку витрат, пов'язаних із запровадженням та застосуванням програмно-технічного забезпечення, пояснюється відсутністю в чинних нормативно-правових документах згадувань про технології обробки даних. Як наслідок, витрати на організацію обліку із застосуванням інформаційних технологій, згідно з П(С)БО 7 «Основні засоби», П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» й П(С)БО 16 «Витрати», відображаються сьогодні на багатьох непов'язаних між собою рахунках обліку (рис. 2.6.1).

Облік витрат на технічне (апаратне) забезпечення інформаційних технологій не викликає значних суперечностей, оскільки його купівля, монтаж та випробування кваліфікуються як придбання необоротних активів, витрати капіталізуються та відносяться до поточного періоду через амортизацію за визначеними нормами.

Важливим питанням є правильний вибір методу нарахування амортизації. Так, у процесі формування облікової політики обирається єдиний метод нарахування амортизації для усіх необоротних активів підприємства. Проте необхідно коректно встановити оптимальні терміни корисного використання таких об'єктів з урахуванням прискороеного морального зносу інформаційних технологій.

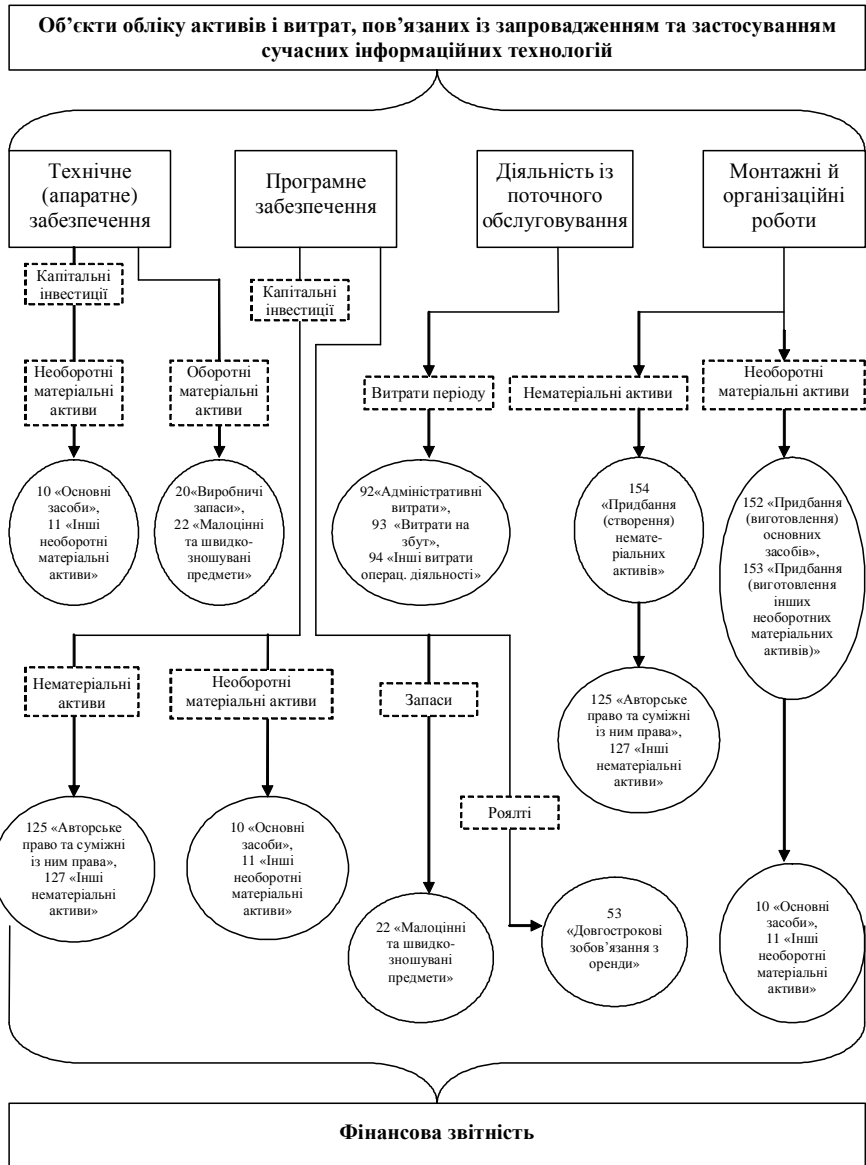
Найбільше складнощів і суперечностей виникає в обліку програмного забезпечення. Необхідно погодитися з думкою О. Яковенка, що відносити нематеріальні активи до складу запасів чи вважати їх роялті недоцільно, оскільки така практика суперечить чинним нормативно-законодавчим актам з бухгалтерського обліку [1, с. 16–17].

Зокрема, винятковою умовою виникнення роялті є необхідність отримання дозволу власника нематеріального активу на використання. Проте придбання примірника програмного забезпечення для автоматизації обліку й аналізу в розробника уже автоматично передбачає право володіння або користування ним без потреби одержання дозвільних санкцій.

Відображення комп'ютерної програми у складі запасів ґрунтується на тому, що вона у момент придбання записана на певному матеріальному носії інформації, який є оборотним активом підприємства. Поділяючи думку О. Золотухіна, необхідно наголосити, що вартість програмного продукту незіставна з вартістю носія даних, на якому записаний примірник програми [2, с. 24]. Окрім того, у разі отримання програмного забезпечення для автоматизації обліку через мережу Інтернет або після його інсталяції на ЕОМ будь-які матеріальні носії інформації не використовуються, а значить нематеріальну форму комп'ютерної програми неможливо асоціювати із запасами.

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

Рис. 2.6.1. Структура та порядок обліку витрат на впровадження та застосування інформаційних технологій

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Віднесення нематеріальних активів до складу основних засобів можливе за умов нероздільності технічного та програмного забезпечення бухгалтерського обліку. Зокрема, відповідно до цілей оподаткування, комп'ютерна програма і технічний пристрій для автоматизації обліку відносять до єдиної групи основних засобів без розподілу за окремими складовими. Також, відповідно до Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 38 «Нематеріальні активи», у разі, якщо «...комп'ютерне програмне забезпечення для верстата, який управляється комп'ютером і не може функціонувати без цього конкретного комп'ютерного забезпечення, є невіддільною частиною пов'язаного з ним апаратного забезпечення, його розглядають як основний засіб, в іншому випадку – нематеріальний актив» [3, с. 474]. Як доводить І. Голошевич, практика невизнання програмного продукту нематеріальним активом актуальна для багатьох країн (у тому числі держав СНД), які орієнтуються на гармонізацію національного законодавства відповідно до вимог МСБО [4, с. 47].

Бухгалтерські програмні продукти для автоматизації обліку на підприємствах розробляються, як показує практика, у багатьох випадках під заплановані технічні засоби, архітектуру мережевого зв'язку і т. ін., а інколи навіть за індивідуальними замовленнями виробника чи користувача. Функціонування бухгалтерської програми без конкретного технічного забезпечення доволі часто є неможливим.

Доцільно навести визначення об'єкта основних засобів, яким відповідно до П(С)БО 7 «Основні засоби» вважається «...закінчений пристрій з усіма пристосуваннями і приладдям до нього» [5]. Таким чином, комп'ютерну програму, без наявності якої функціонування технічних пристроїв є неможливим, рекомендовано відносити до складу основних засобів.

Водночас умовами визнання комп'ютерної програми нематеріальним активом, відповідно до П(С)БО №8 «Нематеріальні активи», є відсутність у неї матеріальної форми, можливість її ідентифікації й достовірно визначеної вартості [6].

Доволі часто фірма-розробник, яка здійснює поставки технічних компонентів системи обліку й займається програмуванням обліково-аналітичних функцій, вказує в акті передачі виконаних робіт або в супровідних документах вартість проекту загальною сумою без поділу на окремі компоненти. Коли вартість робіт з організації (реорганізації) обліково-аналітичної служби підприємства наводиться без деталізації, то немає змоги окремо виділити ціну програмного продукту й віднести її на рахунок бухгалтерського обліку 12 «Нематеріальні активи». Винятком є ситуація, коли бухгалтерська програма

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

виготовлена не фірмою-розробником, а із залуенням субпідрядної фірми, що визначила її вартість, за якою програму можна віднести до нематеріальних активів.

Аналогічна ситуація актуальна і для власноруч створеного програмного забезпечення. Хоча вартість програмного продукту, написаного штатним програмістом, може бути достовірно визначена (наприклад, за витратами на матеріали й оплату праці з нарахуванням єдиного соціального внеску, амортизації технічного й програмного обладнання, за допомогою якого створювалася програма), відділити її від установленого технічного забезпечення з метою використання на іншому підприємстві доволі часто неможливо.

Лише універсальне програмне забезпечення типу «1С», «Парус», «Галактика», «БЕСТ» і т. ін., ціна якого зазначена розробником згідно з договором, беззаперечно можна визнати як довгостроковий актив нематеріального походження. О. Л. Біляченко стверджує, що «...комп'ютер в принципі не працює без операційної системи, але на сьогодні є велика кількість різних видів операційних систем, що з легкістю можуть замінювати одна одну при незмінних вимогах до апаратного забезпечення» [7, с. 23]. Отже, універсальне програмне забезпечення для автоматизації обліку можна віднести до нематеріальних активів, а власноруч створене та написане на замовлення у певних випадках – до основних засобів.

Важливим питанням у процесі організації обліку на підприємстві з використанням програмно-технічного забезпечення є вибір оптимального способу оцінки витрат на впровадження інформаційних технологій. Для оцінки витрат, понесених на впровадження інформаційних технологій у діяльність підприємств, можна використовувати показник гудвілу, який є універсальним та найбільш повним засобом визначення вартості підприємства. Запровадження інформаційних технологій не лише підвищує вартість активів, а й здійснює загальний позитивний вплив на усі бізнес-процеси підприємства. Таким чином, зростання гудвілу підприємства після організації автоматизованого обліку дає змогу оцінити понесені витрати на запровадження інформаційних технологій. Проте враховуючи, що на гудвіл підприємства має вплив значна кількість чинників, що унеможлиблює окрему ідентифікацію ефектів, пов'язаних лише з витратами на запровадження технологій обробки інформації, а також багато суб'єктів господарювання не визначають гудвіл, виникає об'єктивна потреба в застосуванні інших методів оцінки витрат на запровадження інформаційних технологій.

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Усі методи оцінки капітальних витрат класифікуються на такі види: методи, які не враховують факторів часу й ризиків; методи, які засновані на дисконтуванні. Існує інша назва цих двох видів оцінки капітальних інвестицій: консервативні та динамічні. Як доводить Я. Д. Крупка, обчислення першої групи показників базується на даних бухгалтерського обліку, внаслідок чого в момент оцінки вони є найбільш точними, а показники другого виду мало прив'язані до минулих затрат, зате можуть базуватися на майбутніх доходах [8, с. 34–35].

Найбільш точні результати оцінки витрат на запровадження інформаційних технологій в облік можна отримати у разі використання показників, які враховують фактори часу та ризику (табл. 2.6.1). Проте такі методи оцінки витрат на впровадження інформаційних технологій мають недоліки, які пов'язані з відсутністю прямого взаємозв'язку застосування технологій обробки інформації з одержаним прибутком, надзвичайною складністю й трудомісткістю обчислень, значною суб'єктивністю одержаних результатів, що унеможливує уніфіковане їх застосування на усіх суб'єктах господарювання.

Складність оцінки витрат на автоматизацію обліку з використанням методів, які враховують фактори часу й ризиків, як доводить В. В. Євдокимов, пов'язана з тим, що «...облікова інформація, на відміну, наприклад, від маркетингової інформації, не має ринкової або продажної вартості, тому неможливо при оцінці витрат на впровадження інформаційних технологій використовувати абсолютний показник доходу від її реалізації» [9, с. 304].

Враховуючи недосконалість методів, які враховують параметри часу й ризику, найбільш достовірною є історична оцінка витрат на впровадження інформаційних технологій. Основна ідея історичної оцінки витрат пов'язана із попереднім їх накопиченням і узагальненням, що дасть можливість найбільш повно оцінити вартість ІТ-проекту.

Оскільки облік технічного та програмного забезпечення автоматизованої системи обліку й аналізу пропонується вести на одному рахунку, виникає проблема попереднього накопичення витрат, пов'язаних з реорганізацією обліково-аналітичної діяльності, на окремих субрахунках 15.2 «Придбання (виготовлення) основних засобів» та 15.4 «Придбання (створення) нематеріальних активів». Аналогічну позицію відстоює й Н. І. Бузак, на думку якої діюча методика відображення витрат на впровадження інформаційних технологій на різних субрахунках разом з іншими об'єктами капітального інвестування ускладнює формування необхідної для управління ІТ-проектами інформації [10, с. 9].

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

Таблиця 2.6.1

Перелік показників оцінки витрат на впровадження та застосування інформаційних технологій із врахуванням чинників часу та ризиків

	Назва показника	Коротка характеристика	Недоліки
Фінансові	Сумарна вартість володіння	Дає змогу визначати сукупний розмір прямих й непрямих витрат на придбання (розробку) інформаційних технологій на кожному етапі організаційних дій.	Складність визначення непрямих витрат на організацію обліку.
	Чистий теперішній дохід	Демонструє можливість одержання додаткового доходу від впровадження інформаційних технологій у майбутньому.	Неможливість визначення, оскільки застосування інформаційних технологій в обліку не має прямого впливу на прибутки підприємства.
	Внутрішня норма рентабельності	Передбачає визначення відносного показника прибутковості. Якщо внутрішня норма рентабельності більша за показник реальної ставки дисконту, то витрати на застосування інформаційних технологій будуть доцільними.	Те саме. Складна процедура розрахунку.
Якісні	Економічна додана вартість	Забезпечує визначення розміру додаткового прибутку підприємства від запровадження інформаційних технологій.	Те саме. Вплив на прибуток, окрім інформаційних технологій, мають багато інших чинників.
	Система збалансованих показників	Пов'язана з поєднанням фінансових показників із якісними. Дає змогу оцінити витрати на застосування інформаційних технологій через перетворення якісних в економічні ефекти.	Достатньо суб'єктивна методика. Дає змогу маніпулювати показниками для виправдання доцільності тих чи інших організаційних дій.
	Інформаційна економіка	Передбачає розстановку пріоритетів у виборі напрямків та способів використання інформаційних технологій відповідно до потреб й думок працівників інформаційних служб підприємства.	Значна суб'єктивність визначення.
Ймовірнісні	Управління портфелем активів	Відповідно до методики визначення працівники інформаційних служб підприємства розглядаються не як джерела витрат (на зарплату, соціальні відрахування), а у ролі активів, на які здійснює вплив застосування інформаційних технологій.	Те саме. Складність переходу на розрахунки показника в уже діючих (не новостворених) підприємствах.
	Прикладна інформаційна економіка	Дає змогу оцінювати ймовірність практичного досягнення визначених цілей за методикою розрахунку показників інформаційної економіки.	Результат розрахунку надається лише в натуральних показниках.
	Справедлива ціна опціонів	Проект із застосування інформаційних технологій розглядається з погляду керованості ним ще на етапі виконання. Розраховуються усі параметри проекту з впровадження інформаційних технологій (капітальні й поточні витрати, можливі доходи, ризики тощо) й визначається можливість оперативного впливу керівників на них.	Те саме. Складність та трудомісткість визначення.

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Для узагальнення обліку різнопланових за економічною сутністю капітальних витрат, пов'язаних з інформаційними технологіями, доцільно відкривати субрахунок 15.6 «Впровадження інформаційних технологій» з такими аналітичними рахунками: 15.61 «Придбання (створення) технічного забезпечення», 15.62 «Придбання (створення) програмного забезпечення», 15.63 «Організаційні роботи». У разі неможливості окремої ідентифікації інвестицій в окремі об'єкти обліку сукупні витрати на реорганізацію діяльності підприємства доцільно накопичувати безпосередньо на самому субрахунку 15.6 «Придбання (створення) інформаційних технологій» без виділення аналітичних рахунків. Поточні витрати з обслуговування автоматизованого обліку й аналізу відносяться до витрат того періоду, в якому вони виникли.

Необхідною умовою використання єдиного рахунка для обліку капітальних витрат щодо запровадження інформаційних технологій є належна організація первинного документування господарських операцій, пов'язаних з придбанням, виготовленням, запровадженням технічних і програмних засобів. Документальне забезпечення організаційних робіт доцільно вести в єдиній картці обліку витрат на впровадження технологій обробки інформації в діяльність підприємства. В картку обліку витрат необхідно переносити усі дані з первинних документів, які стосуються організації автоматизованого обліку на підприємстві.

Практика відкриття такого документа з обліку витрат, як доводить Н. І. Бузак, дає змогу накопичувати капітальні та поточні витрати на запровадження сучасних інформаційних технологій для кожного об'єкта впровадження в розрізі статей калькуляції від дати початку проекту до дня здачі об'єкта в експлуатацію [10, с. 10–11]. Застосування картки обліку витрат на підприємствах дозволить уникнути необхідності збору даних про вартість організаційних робіт з різних підрозділів підприємства, забезпечить можливість контролю за сумарною вартістю проекту з автоматизації обліку.

Також витрати на організацію автоматизованого обліку можна попередньо накопичувати у складі витрат майбутніх періодів з подальшим списанням пропорційно до обраної в обліковій політиці бази розподілу, що дасть змогу уникнути можливого негативного фінансового результату діяльності підприємства в період, коли відбулося запровадження інформаційних технологій.

Узагальнюючи пропозиції щодо визнання й виділення програмного й технічного забезпечення як об'єктів обліку, необхідно сформулювати схему рахунків бухгалтерського обліку, які використовуються в процесі організації (реорганізації) обліку на підприємстві із застосуванням сучасних інформаційних технологій (табл. 2.6.2).

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

Таблиця 2.6.2

Узагальнення способів відображення витрат, пов'язаних з впровадженням інформаційних технологій, на рахунках бухгалтерського обліку

Об'єкт обліку, на основі якого реалізуються інформаційні технології	Додаткові характеристики витрат, пов'язаних з впровадженням інформаційних технологій, на облікове відображення	Рахунки бухгалтерського обліку	
		пов'язані з впровадженням інформаційних технологій	пов'язані з використанням інформаційних технологій
Технічне забезпечення	Необоротні активи (термін використання більше одного року) з достовірно визначеною вартістю	156.1 «Придбання (створення) технічного забезпечення»	10 «Основні засоби»; 11 «Інші необоротні матеріальні активи»
	Оборотні активи (термін використання менше одного року) з достовірно визначеною вартістю	22 «Малопцінні та швидкозношувані предмети»	
Універсальні програми для автоматизації обліку та операційні системи	Довгострокові з виключними правами. На умовах ліцензії право користується програмним продуктом	156.2 «Придбання (створення) програмного забезпечення»	127 «Інші нематеріальні активи»
Власноруч створені програми для автоматизації обліку	Довгострокові з виключними правами. Не визначена вартість нематеріального активу або програма невіддільна від технічних компонентів	156 «Придбання (створення) інформаційних технологій»	10 «Основні засоби»; 11 «Інші необоротні матеріальні активи»
	Довгострокові з виключними правами. Достовірно визначена вартість програми із можливістю використання незалежно від технічного забезпечення	156.2 «Придбання (створення) програмного забезпечення»	125 «Авторське право та суміжні із ним права»
Програми, створені на замовлення у фірми-розробника	Довгострокові з виключними правами. Не визначена вартість нематеріального активу або програма невіддільна від технічних компонентів	156 «Придбання (створення) інформаційних технологій»	10 «Основні засоби»; 11 «Інші необоротні матеріальні активи»
	Довгострокові з виключними правами. Достовірно визначена вартість програми з можливістю використання незалежно від технічного забезпечення	156.2 «Придбання (створення) програмного забезпечення»	125 «Авторське право та суміжні з ним права»
Розробка, монтаж, консалтингові й інші роботи, пов'язані з організації обліку	Фактично понесені витрати або справедлива вартість робіт, що відносяться до капітальних витрат	156.3 «Організаційно-монтажні роботи»	10 «Основні засоби»; 11 «Інші необоротні матеріальні активи»; 12 «Нематеріальні активи»
Обслуговування та підтримка в робочому стані автоматизованої системи обліку	Фактично понесені витрати або достовірно визначена вартість робіт поточного характеру	23 «Виробництво»; 91 «Загальновиробничі витрати»; 92 «Адміністративні витрати»; 93 «Витрати на збут» та інші	

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Запропонований варіант обліку витрат на впровадження сучасних інформаційних технологій у діяльність підприємств запобігає необхідності фіктивного розподілу вартості програмно-технічного забезпечення між основними засобами та нематеріальними активами в умовах, коли такий поділ неможливо зробити.

Після відображення витрат на впровадження інформаційних технологій виникає необхідність в оцінці їх ефективності. Аналіз ефективності здійснюється на основі порівняння витрат на автоматизацію обліку з корисними ефектами від запровадження інформаційних технологій. Ефект від автоматизації обліку й аналізу може виявлятися не лише в зростанні обсягів облікової інформації, а й у зменшенні часу на виконання трудомістких процедур обробки даних; запровадженні електронного документообігу; скороченні адміністративних витрат; підвищенні оборотності активів тощо.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що доволі проблемним є забезпечення належного облікового відображення витрат на впровадження та застосування інформаційних технологій у діяльність підприємств, що потребує їх дослідження за трьома рівнями.

Перший рівень потребує найвищого ступеня капіталізації, відображення технічного та програмного забезпечення через їх невіддільність як єдиного об'єкта обліку з узагальненням величини капітальних інвестицій у момент їх виникнення в єдиному накопичувальному документі й впровадження на рахунку 156 «Придбання (створення) інформаційних технологій» з подальшим зарахуванням до складу основних засобів і амортизацією відповідно до прискорених строків корисного використання. Другий рівень, що стосується окремих разових витрат на організацію автоматизованої системи обліку, слід відображати у складі витрат майбутніх періодів із пропорційним списанням відповідно до обраної бази розподілу. Витрати на поточне обслуговування та підтримку в робочому стані автоматизованої системи управління торговельним підприємством вважаються витратами періоду і не капіталізуються.

Застосування пропозицій щодо обліку витрат на придбання та обслуговування програмних продуктів й технічних пристроїв забезпечать належний контроль за строками та способом покриття капітальних інвестицій в ІТ-проекти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Яковенко О. Комп'ютерні програми на підприємстві: роялті, основні фонди, нематеріальні активи чи валові витрати? / О. Яковенко // Юридичний журнал. – 2005 – № 12. – С. 15–23.
2. Золотухін О. Як обліковувати комп'ютерні програми / О. Золотухін // Головбух. – 2009. – № 36. – С. 23–5.
3. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 «Нематеріальні активи» [Електронний ресурс] Міжнародні стандарти фінансової звітності за станом на 31 берез. 2004 р. – Режим доступу : <http://www.buhgalter911.com/Res/MSBO/MSBO38.pdf>.
4. Голошевич І. Комп'ютерна програма: нематеріальна сутність обліку / І. Голошевич // Бухгалтерія. – 2009. – № 16. – С. 47–50.
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» : затв. наказом Міністерства фінансів України № 92 від 27. 04. 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0553-99>.
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» : затв. наказом Міністерства фінансів України від 18 жовт. 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0750-99>.
7. Біляченко О. Л. Особливості відображення програмного забезпечення на рахунках бухгалтерського обліку / О. Л. Біляченко // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2010. – № 4. – (54). – С. 22–26.
8. Крупка Я. Д. Облік інвестицій : моногр. / Я. Д. Крупка. – Тернопіль : Екон. думка, 2001. – 302 с.
9. Євдокимов В. В. Адаптивна модель інтеграції система бухгалтерського обліку : моногр. / В. В. Євдокимов. – Житомир : ЖДТУ, 2010. – 516 с.
10. Бузак Н. І. Облік і контроль затрат на впровадження сучасних інформаційних технологій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» / Н. І. Бузак ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2009. – 19 с.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К. – Ірпінь : ВТ «Перун», 2007. – 1736 с.

2.7. Автоматизація фінансового обліку доходів, витрат і фінансових результатів

Важливість інформаційної системи на ринку формується за рахунок її користувачів та можливостей максимально повного, точного і оперативного передавання інформації один одному, що значно підвищує ефективність політики підприємства.

Нині суттєвих змін в умовах реформування національного бухгалтерського законодавства потребує не тільки облік, а й контроль, що покликані забезпечити всі ланки управління оперативною та деталізованою в необхідному розрізі інформацією, швидко реагувати на зміну нормативної бази, відхилення від запланованих показників діяльності тощо. Тому з метою удосконалення управління підприємством необхідно використовувати сучасні методи управління і запроваджувати комплексну автоматизацію облікової та управлінської діяльності, що базується на новітніх інформаційних технологіях. Як свідчать наукові публікації, в умовах повної чи часткової автоматизації галузей економічної діяльності за межами більшості наукових досліджень та нормативної регламентації залишаються питання проектування комп'ютерних технологій, створення оптимальної бази даних для сільськогосподарських підприємств, автоматизованого робочого місця (АРМ) бухгалтера, зв'язку АРМ бухгалтера з мережею АРМ управлінських працівників та операторів виробничих дільниць.

Для комп'ютеризації бухгалтерського обліку на ринку програмних продуктів України пропонуються десятки пакетів програм, які постійно оновлюються й удосконалюються. В економічній літературі найбільш відомі програмні продукти згруповані за такими групами [3, с. 360–374; 10]: міні-бухгалтерії («Бухгалтерія малого підприємства», «Фінанси без проблем», «Міні-бухгалтерія», «Інфо-бухгалтер», «1С-Бухгалтерія»), інтегровані бухгалтерські системи («Парус», «Інфософт», «Інотек», «Модуль Пі», «Інтегратор»); бухгалтерські конструктори («Інформатик», «БЕСТ», «Аквілон», «Порт», «Бухоблік-Фінанси-Бізнес»); бухгалтерські комплекси («Аргос», «Авер»); бухгалтерії-офіси («Електронна бухгалтерія», «ФінЕко», «Бухгалтерія без проблем», «Суперменджер»); екскаунт кутюри («Ост-Ін», «БІТ», «Нікос-Софт»); галузеві системи (бухгалтерський комплекс АРМ, до якого приєднані спеціалізовані галузеві АРМ); фінансово-аналітичні системи («Аналіз фінансового стану», «Project Expert»); правові системи й бази даних («Гарант-Сервіс», «Дінай», «Грос-Бух»); корпоративні системи («R/3», «NS») тощо.

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

Вибір програмного забезпечення із вищеперерахованих груп для автоматизованого ведення обліку, а отже, й визначення фінансових результатів та складання звітності залежить від фінансових можливостей підприємства й масштабів запланованої автоматизації, тому передбачає оцінку найбільш раціонального підходу до впровадження автоматизованих облікових систем. На думку Н. М. Третяк [8, с. 117], існують чотири основні підходи до розв'язання такої проблеми: універсальний, спеціалізований, компонентний та індивідуальний.

До універсальних рішень належать програмні продукти, призначені для автоматизації найтипівіших процесів: формування й обробка первинних документів, облік господарських операцій підприємства, формування звітів. Універсальні системи використовуються для розв'язання найбільш загальних і поширених завдань бухгалтерії. Ці програми застосовують, як правило, традиційний підхід у веденні бухгалтерського обліку на комп'ютері: бухгалтер працює з журналом операцій, до якого вводяться проведення, при цьому може вестися кількісний, синтетичний і аналітичний облік. На підставі інформації з журналу операцій програма формує внутрішні та зовнішні звіти. Вартість таких програм невисока. Часто вимагається адаптація програм до кожного конкретного підприємства.

Спеціалізований підхід передбачає розробку програмного забезпечення відповідно до характеру діяльності підприємства. Це можуть бути рішення як більш широкої спеціалізації, але за конкретними ділянками діяльності підприємства, так і вузької – за родом діяльності.

Компонентний підхід передбачає поетапну автоматизацію облікового процесу в такій послідовності: склад, нарахування заробітної плати, розрахунки з дебіторами та кредиторами тощо. Такий підхід привабливий для дрібних і середніх підприємств, котрі мають намір розвивати діяльність у найближчому майбутньому, а також для тих, хто не наважується відразу придбати комплексну систему.

Індивідуальний підхід розрахований на заможного покупця. Переваги такого підходу очевидні: розробник готує програму для клієнта саме в такому вигляді, в якому той хоче її бачити. Проте така програма завжди дорожча, ніж серійний продукт, тому він залишається прерогативою для великих підприємств.

Залежно від вибору найбільш оптимального підходу до автоматизації обліку, технологія комп'ютерної обробки облікової інформації з метою визначення фінансових результатів розрізняється в різноманітних програмах з автоматизації бухгалтерського обліку, але в більшості програм реалізована в складі компонент виробництва й збуту продукції.

Програма «1С: Підприємство» є найбільш розповсюдженою у використанні серед сільськогосподарських підприємств. Вона має низку переваг: можливість гнучкого налаштування конфігурації та наявність вбудованої мови, простота інсталяції й використання, можливість швидкого виконання різноманітних операцій, сприятна ціна тощо.

Найбільш важливі сервісні можливості програми охарактеризував Т. Микитенко [5, с. 18]. Програма має компонентну структуру. Одні операції, що виконуються системою в процесі автоматизованого вирішення завдань, є типовими та пов'язані з довідниками й документами. Інші операції реалізуються в компонентах системи «Бухгалтерський облік для України», «Оперативний облік» та «Розрахунок». Кожна компонента має свій механізм обробки інформації. Так, компонента «Бухгалтерський облік для України» призначена для відображення господарських операцій підприємства з використанням кількох Планів рахунків одночасно та з необхідною деталізацією інформації, що забезпечує визначення фінансових результатів у бажаному розрізі. Компонента «Оперативний облік» призначена для автоматизації обліку наявності й руху матеріальних, грошових чи інших цінностей, що дає можливість оперативно сформувати фінансовий результат. Компонента «Розрахунок» призначена для автоматизації складних розрахунків, які здійснюються періодично, та забезпечує перерахування фінансових результатів «минулим числом».

Алгоритм визначення фінансових результатів у програмі «1С: Підприємство» вичерпно розкрив О. Дубій. Так, для визначення фінансових результатів передбачено документ «Фінансові результати», що міститься у головному меню (підменю «Інші документи»). Це регламентований документ, який призначено для закриття рахунків доходів і витрат на відповідні субрахунки рахунка 79 «Фінансові результати».

Документ «Фінансові результати» виконує такі операції: закриття рахунків витрат за елементами чи видами діяльності, списання загальногосподарських витрат та закриття рахунків з обліку доходів. Кожній з цих операцій відповідає певний режим роботи документа, який вибирають у реквізиті діалогової форми «Етап визначення фінансових результатів». При цьому списання витрат за елементами чи видами діяльності відбувається за вибором режиму «Закриття елементів витрат» у довіднику «Види витрат». Закриття рахунка 91 «Загальногосподарські витрати», тобто розподіл загальногосподарських витрат між рахунками з обліку собівартості виготовленої та реалізованої продукції, відбувається під час проведення документа в режимі «Закриття загально-

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

виробничих витрат». Крім того, алгоритм розподілу потребує введення на закладці «Додатково» нормативної бази розподілу витрат, поточної бази розподілу і нормативної суми постійних витрат.

При проведенні в режимі «Визначення фінансового результату» документ формує бухгалтерські записи на закриття рахунків з обліку усіх доходів і витрат на рахунок 79 «Фінансові результати». Введений документ відображається в журналі з однойменною назвою.

Інформаційна система «БЕСТ», як зауважує Т. А. Писаревська [6, с. 209], орієнтована на малі й середні підприємства та призначена для автоматизації оперативного й поточного бухгалтерського обліку. Вона має модульну архітектуру, а тому може експлуатуватися самостійно чи в складі комплексу. Програма «БЕСТ», як і система «1С: Підприємство», налаштована на роботу з екранними вікнами. Формування доходів і витрат з метою визначення фінансових результатів у програмі відбувається в модулях виробництва, управління закупівлями та продажем, а всі записи за рахунками у хронологічному порядку містяться в Книзі обліку господарських операцій.

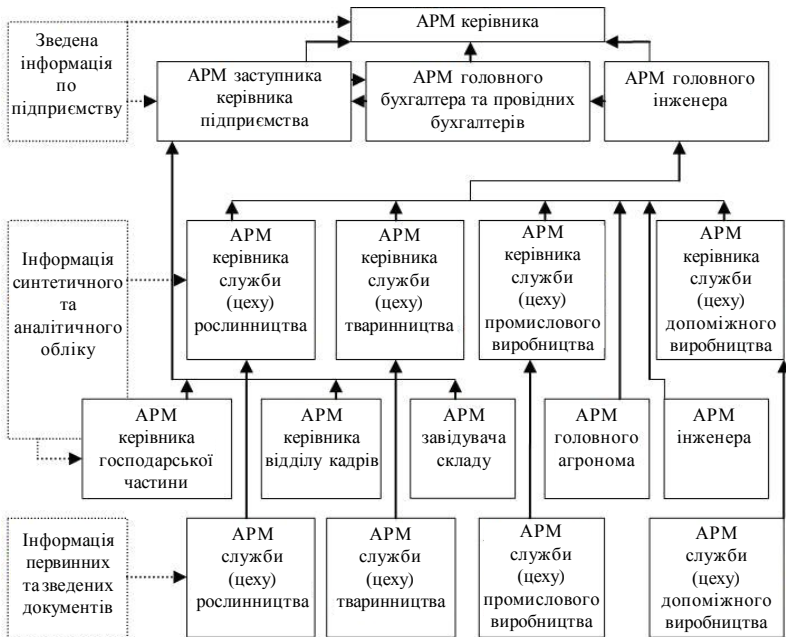
Програма «Галактика» [9, с. 95] призначена для автоматизації вирішення завдань, що виникають на всіх етапах управлінського циклу: прогнозування та планування, облік та контроль реалізації планів, аналіз результатів, коригування прогнозів та планів. Система має модульну структуру, а модулі об'єднані в функціональні контури: керівника, фінансів, бухгалтерського обліку, управління виробництвом, логістики, управління персоналом, управління взаємовідносинами з клієнтами, системного адміністрування.

Інформаційна система «Галактика» [4, с. 27–28] включає спеціалізовані модулі, що автоматизують процеси управління виробництвом та визначення фінансових результатів: економічне планування, облік витрат на виробництво, технічна підготовка виробництва, оперативне управління виробництвом, розрахунок фінансових результатів. Програмні модулі контуру управління виробництвом використовують нормативно-довідкову інформацію з баз даних системи, а також з додаткових каталогів і довідників. Модуль дає можливість формувати план виробництва, виробничі замовлення, оцінювати обсяги виробництва переділів за структурними підрозділами тощо. Собівартість при цьому розраховується на основі норм витрат за виробничою програмою або фактичними обсягами випуску продукції за місяць. Для закриття рахунків з обліку доходів і витрат та відображення їх у Головній книзі автоматично формується кореспонденція рахунків, як введена до каталогів типових господарських операцій.

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Використання вищеописаних програм з автоматизації бухгалтерського обліку в сільському господарстві передбачає визначення керівників та спеціалістів відповідних рівнів щодо збору, накопичення, обробки та зберігання інформації. Однак, як зауважує Т. І. Владімірова [1, с. 392], автоматизувати процес визначення фінансових результатів без автоматизації попередніх економічних циклів підприємства є неможливим, тому важливого значення набуває саме розмежування та регламентація потоків інформації про всі без винятку об'єкти обліку.

Кількість автоматизованих робочих місць (АРМ) залежить від організаційної структури сільськогосподарських формувань та їх фінансових можливостей, масштабів автоматизації обліково-контрольних процесів. Попередньо розглянута організаційна структура центрів відповідальності в сільськогосподарських формуваннях може бути покладена в основу АРМ керівників виробничих і збутових підрозділів досліджуваних підприємств (рис. 2.7.1).

Рис. 2.7.1. Схема організації фінансового обліку доходів, витрат і фінансових результатів із застосуванням локальної комп'ютерної мережі [7]

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

Запропонована схема організації обліку із застосуванням локальної комп'ютерної мережі забезпечує посилення контролю за діяльністю структурних підрозділів сільськогосподарських формувань [7]. Інформація з первинних та зведених документів підлягає введенню в комп'ютер безпосередньо в службах основного, промислового чи допоміжного виробництва.

Контроль інформації про доходи, витрати та фінансові результати в аналітичному та синтетичному розрізах покладено на керівників центрів відповідальності. Контрольні повноваження головного бухгалтера та провідних бухгалтерів полягають у перевірці регістрів синтетичного та аналітичного обліку й формуванні внутрішньої та зовнішньої звітності. Водночас заступник керівника й керівник підприємства здійснюють загальний контроль результатів діяльності та прийняття рішень з метою поточного й перспективного управління підприємством.

Така організація обліку й контролю фінансових результатів, на нашу думку, спростить та прискорить інформаційні зв'язки менеджерів відповідних рівнів та вищого керівництва, а отже, дозволить на всіх етапах просування інформації своєчасно реагувати на виявлені відхилення від запланованих параметрів діяльності.

Погоджуємося з думкою П. В. Іванюти [2, с. 226], що з врахуванням особливостей сільськогосподарського виробництва за умов розташування відокремлених підрозділів на доволі великій відстані від основного офісу та бухгалтерії впровадити інформаційні системи дуже складно. В цьому разі доцільне використання комп'ютерної техніки і корпоративних мереж, що передбачає розмежування доступу до облікової інформації. На нашу думку, розмежування доступу до мережевих ресурсів у сільськогосподарських формуваннях шляхом введення реєстраційного імені та паролю має відповідати запропонованій схемі організації обліку в умовах автоматизації. Так, керівник підприємства повинен мати доступ до інформації, необхідної для управління, тобто узагальненої та відповідним чином згрупованої, що міститься у внутрішній та зовнішній звітності. Як головний системний адміністратор, він має визначати допуск у мережу користувачів та забезпечувати між ними належний обмін інформацією. Менеджери відповідних рівнів (керівники центрів відповідальності) мають контролювати досягнення запланованих показників у межах структурних підрозділів, які вони очолюють, тому повинні мати доступ до інформації регістрів синтетичного й аналітичного обліку та первинних і зведених документів. У свою чергу,

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

працівники служб основного, промислового та допоміжного виробництва повинні мати доступ тільки до інформації первинних та зведених документів. Працівники бухгалтерії мають контролювати виникнення доходів, витрат та обчислення фінансових результатів на стадіях як первинного, так і поточного й підсумкового обліку, що передбачає доступ до всієї облікової інформації в межах документообороту, затвердженого головним бухгалтером.

Ефективний контроль витрат, доходів та фінансових результатів в автоматизованій системі управління підприємством неможливий без раціональної побудови довідників. Довідник структурних підрозділів дає змогу співвідносити витрати й доходи з окремими центрами відповідальності, а тому й обчислювати в такому розрізі фінансові результати. Важливого значення в процесі присвоєння кодів структурним підрозділам має узгодженість з принципами моделювання, що повинно забезпечити формування необхідної інформації не тільки з метою її обліку, а й управління підприємством.

На нашу думку, в основу кодування структурних підрозділів необхідно покласти принцип співвідношення процесів у діяльності підприємства (постачання, виробництва, збуту продукції та управління підприємством) й місць їх здійснення (конкретних структурних підрозділів), що враховано при моделюванні поточних витрат підприємства.

З метою віднесення витрат до конкретних центрів відповідальності необхідно передбачити у відповідному довіднику кодування витрат підприємства у розрізі його структурних підрозділів. Важливого значення у зв'язку з цим набуває деталізація витрат саме в розрізі статей витрат для розрахунку технологічної собівартості.

Таким чином, автоматизований контроль формування технологічної собівартості центрів відповідальності забезпечить оцінку внеску структурних підрозділів у загальні фінансові результати підприємства. Витрати й доходи господарських формувань також можуть розрізнятися залежно від широкої номенклатури основної та побічної продукції, каналів реалізації, видів робіт чи наданих послуг цехами (службами) допоміжного виробництва, що обслуговують основне виробництво тощо. Оскільки номенклатура видів продукції є достатньо різноманітною, а її виробництво потребує типових робіт (послуг), то витрати й доходи доцільно розглядати не тільки за центрами їх виникнення та відповідальності, й а у розрізі видів виробництва та наданих робіт і послуг. Роботи та послуги виконуються працівниками різних структурних підрозділів підприємств. У загальній сукупності вони утворюють

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

технологічний процес, що визначає, які операції можуть знайти відображення у первинних документах на підставі даних про кількісні параметри виробництва та особливості їх подальшого обліку, класифікацію доходів і витрат з метою поточного накопичення й контролю у розрізі центрів відповідальності.

Враховуючи наведені вище міркування щодо відкриття аналітичних рахунків, вважаємо, що структура кодів рахунків з обліку доходів, витрат та фінансових результатів операційної діяльності має бути такою (рис. 2.7.2).

Рис. 2.7.2. Структура кодів доходів, витрат та фінансових результатів операційної діяльності в автоматизованій системі управління [7]

Код виду діяльності необхідний для деталізації доходів, витрат і фінансових результатів у розрізі основної та іншої операційної діяльності; код галузі діяльності – у розрізі рослинництва, тваринництва, підсобних та обслуговуючих господарств; код виду продукції – у розрізі сільськогосподарської продукції, робіт чи послуг; код центру відповідальності – у розрізі структурних підрозділів підприємства; код каналу реалізації – у розрізі продажу державі, переробним чи заготівельним підприємствам, кінцевим споживачам тощо. Запропонована структура кодів рахунків операційної діяльності розширить можливості як оперативного, так і поточного обліку й контролю фінансових результатів. У свою чергу, коди рахунків з обліку доходів, витрат та фінансових результатів іншої звичайної діяльності та надзвичайних подій мають, на нашу думку, включати код субрахунка, код джерела формування фінансових результатів (від реалізації, зміни цін, операцій володіння та інших

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

операцій) і код об'єктів інвестування, оренди, видів стихійного лиха тощо. Оскільки обчислення фінансових результатів в автоматизованій системі управління є технічною операцією, то рекомендовані коди рахунків автоматично мають проставлятися у формах первинних документів чи реєстрів обліку, які містять кореспонденцію рахунків. Вважаємо за недоцільне зупинятися на порядку заповнення форм таких документів, оскільки визначення фінансових результатів передбачає закінчення всього облікового циклу підприємства, а тому й заповнення великої кількості документів.

Зазначимо, що введення реквізитів стандартних форм первинних документів, відповідно до запропонованої схеми організації автоматизованого обліку, покладено на працівників служб основного, промислового чи допоміжного виробництва, а контроль за їх складанням – на керівників відповідних служб. Процес автоматизованого формування облікової інформації про фінансові результати завершується комплексом завдань «Зведений облік та звітність». Результати зведеного аналітичного та синтетичного обліку можуть використовуватися як для внутрішнього, так і для зовнішнього контролю фінансових результатів на підприємстві. На працівників бухгалтерії при цьому покладено обов'язки контролю виконання всіх облікових робіт. Внутрішні звіти, що формуються автоматично, включають відомості за рахунками, журнали, оборотно-сальдові відомості, Головну книгу, а також спеціально розроблені внутрішні звіти, що враховують галузеву специфіку сільсько-господарських підприємств.

Інформаційна корисність внутрішніх звітів може бути суттєво підвищена за рахунок налаштування програмного забезпечення на облік не тільки фактичних, а й планових доходів, витрат і фінансових результатів, що розширить можливості внутрішнього контролю. Так, передбачення у програмі деталізації відхилень витрат у необхідних розрізах шляхом складання сигнального документа забезпечить оперативний контроль формування фінансових результатів у розрізі центрів відповідальності.

Відповідно до запропонованої схеми, в первинному документі мають зазначатися як нормативні, так і фактичні витрати, а також автоматичний розрахунок відхилення. Наприкінці місяця, наприклад, при нарахуванні заробітної плати бухгалтер має відобразити інформацію в аналогічному розрізі. Головним призначенням сигнального документа є розшифровка відхилень за центрами відповідальності, тоді як звіту про відхилення – накопичення інформації по підприємству загалом з метою складання внутрішньої звітності.

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

Отже, в умовах застосування автоматизованих систем бухгалтерського обліку методологія обліку доходів, витрат і фінансових результатів значно удосконалюється: змінюється система бухгалтерського обліку, обліковий процес, підвищується рівень управління підприємством, відбувається якісна й кількісна зміна облікового апарату та його функцій. При цьому наукові основи накопичення доходів і витрат та визначення фінансових результатів залишаються незмінними. Автоматизація обліку загалом та фінансових результатів зокрема ставить нові вимоги до первинної інформації. Різноманітність форм подання такої інформації, що надходить до бухгалтерії, дозволяє вести зведений облік доходів і витрат безпосередньо на підставі первинних документів без попереднього їх накопичення та узагальнення.

За результатами проведеного дослідження робимо висновок, що ефективне ведення обліку доходів, витрат і фінансових результатів неможливе без запровадження автоматизованої обробки облікової інформації. Проектування інформаційних потоків доходів і витрат та запровадження багаторівневого аналітичного обліку фінансових результатів забезпечить раціональну побудову інформаційної системи підприємства та сприятиме удосконаленню управління фінансовими результатами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Владімірова Т. І. Проблеми автоматизації обліку та їх вплив на фінансові результати / Т. І. Владімірова // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2007. – № 576. – С. 391–397.
2. Іванюта П. В. Внутрішньогосподарський (управлінський) облік у виробничих підрозділах сільськогосподарських господарюючих суб'єктів : навч. посіб. / П. В. Іванюта, З. М. Левченко. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 368 с.
3. Івахненко С. В. Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку та аудиту : навч. посіб. / С. В. Івахненко – [4-те вид., випр. і доп.]. – К. : Знання, 2009. – 450 с.
4. Костюченко В. Організаційні аспекти впровадження інформаційної системи в холдингу / В. Костюченко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2007. – № 8. – С. 26–28.

5. Микитенко Т. Коли бухгалтерський облік є наукою / Т. Микитенко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 8. – С. 16–21.
6. Писаревська Т. А. Інформаційні системи обліку та аудиту : навч. посіб. / Т. А. Писаревська. – К. : КНЕУ, 2004. – 369 с.
7. Прохар Н. В. Використання інформаційних технологій в обліку фінансових результатів сільськогосподарських формувань [Електронний ресурс] / Н. В. Прохар. – Режим доступу : <http://dspace.uccu.org.ua/bitstream>.
8. Третяк Н. М. Фінансове забезпечення виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Н. М. Третяк. – К., 2009. – 225 с.
9. Харіна К. В. Застосування інформаційних систем у бухгалтерському обліку / К. В. Харіна // ПДАБА. – 2008. – № 16. – С. 90–97.
10. Хорунжак Н. М. Комп'ютеризація обліку в бюджетних установах [Електронний ресурс] / Н. М. Хорунжак, С. В. Сісюк. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Eir/2009_1/142-146.

2.8. Окремі аспекти контролю витрат у житловому будівництві

Для успішної діяльності будівельного підприємства, підвищення рівня рентабельності, збереження і примноження її активів необхідний налагоджений механізм управління, найважливішим елементом якого є внутрішній контроль. Основою цього є необхідність отримання достовірної інформації про дійсний потенціал ефективності операційної діяльності підприємства.

Питаннями організації контролю займалися такі відомі вчені-економісти, як М. Т. Білуха, Ф. Ф. Бутинець, Б. І. Валуєв, Ю. М. Воропаєв, А. Л. Звездін, Є. В. Калюга, Т. П. Карпова, М. Н. Коцупатрий, В. Г. Лінник, Б. М. Литвин, В. Ф. Максимова, Н. Л. Маренков, Л. В. Нападовська, Г. А. Соловійов, Л. К. Сук та інші. Проблему неоднозначності тлумачень внутрішнього контролю піднімають такі дослідники: Н. Г. Виговська, С. Ф. Голов, М. Я. Дем'яненко, Н. І. Дорош, Г. Г. Кірейцев, М. Ф. Кропивко, В. Г. Лінник, П. Т. Саблук, В. К. Савчук, Л. О. Сухарева, М. Г. Чумаченко.

Відповідно питанням організації та здійснення внутрішнього контролю присвятили свої монографії М. Т. Білуха, Т. П. Карпова, Є. В. Калюга, В. Ф. Максимова, Л. В. Нападовська, Т. Ю. Серебрякова. Проблеми теорії, методології та практики такої науки, як господарський контроль були розкриті в монографії Т. А. Бутинець.

З точки зору Н. Р. Вейцмана [1, с. 8], змістом будь-яких контрольних дій у галузі економіки є оцінка, тобто правильне сприйняття суті і сенсу господарських операцій, що піддаються перевірці, тобто якщо в процесі контролю виявлені розбіжності між тим, що було передбачено, і тим, що насправді виявилось, необхідно, перш за все, дізнатися причини розбіжностей і з'ясувати обставини, під впливом яких вони виникли.

Ф. Ф. Бутинець [2] досліджує проблему якості контролю та рекомендує посилення державного контролю за оприлюдненням звітності великих підприємств.

М. Білуха та С. Іваніна [3] виокремлюють завдання, які стоять перед системою контролю витрат, серед них: зниження використання ресурсів на одиницю продукції, зниження матеріало- та трудомісткості продукції, ліквідація браку та невиправданих витрат.

Ю. М. Воропаєв [4] визначає суть і завдання системи внутрішнього контролю, розкриває її структуру та елементи.

В. Д. Белік [5] у статті «Внутрішній контроль: трактування в науковій літературі» досліджує поняття внутрішнього контролю та зазначає, що на сучасному етапі дослідники не визначились щодо трактування поняття «внутрішньогосподарський контроль». Ми не погоджуємося з висновком цього дослідника, оскільки в його статті наводяться підходи до визначення вказаного поняття з довідкової літератури, що свідчить про те, що все ж таки існують різні підходи до трактування терміна. Можемо припустити, що автор мав на увазі, що не існує єдиного трактування цього поняття, проте, на нашу думку, це є результатом того, що кожен з науковців хоче удосконалити термінологію в тій або іншій галузі.

Я. Д. Крупка та А. Л. Романчук [6] описують внутрішньогосподарський контроль з точки зору процесу управління підприємством.

А. В. Бодюк [7, с. 194] зазначає, що внутрішній контроль забезпечує керівників необхідною інформацією різними методами шляхом формування відповідних порівняльних таблиць із загальними та локальними показниками, звітів, бюджетного контролю.

Найбільш досліджуваними є теоретичні питання внутрішнього контролю (55%), дослідження за всіма галузями становлять по 9%. Проте наявні дослідження недостатньо висвітлюють сутність і необхідність внутрішнього контролю.

Слід зауважити, що на проблеми контролю та внутрішньогосподарського контролю постійно звертають увагу дослідники різних галузей, однак саме проблемам контролю в будівельній галузі присвячена незначна кількість наукових робіт, а отже, дане питання потребує подальшого дослідження.

Термін «контроль» походить від французького слова «controle», що означає перевірку або спостереження. В свою чергу, слово «controle» має латинське походження. Латинське слово «contra» – префікс, що означає «протиція», «протилежність». Інше закінчення латинського слова «role», тобто «роль», означає «міру впливу, значення, ступінь участі в чомусь; протиція чомусь небажаному, незаконному» [8].

На думку Т. А. Бутинець [9, с. 396], «...внутрішній контроль – це постійна, щоденна робота персоналу підприємства, організації та установи, яка унеможливує будь-які зловживання та відхилення від діючих внутрішніх правил та надає можливість ефективно і економно використовувати ресурси підприємства, включаючи людський капітал, на його користь відповідно до поставлених завдань (прийнятих програм), а також захисту інтересів працюючих відповідно до діючого колективного договору».

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

І. Є. Давидович [10, с. 229] зазначає, що контроль дає змогу попередити витрати непродуктивного характеру, ліквідувати негативні моменти в частині формування як прямих (основних), так і непрямих (накладних) витрат. У сучасних умовах господарювання він має бути використаний як засіб підвищення ефективності господарювання, одержання максимальної віддачі від вкладених коштів.

Що стосується трактування контролю, то на даний момент не існує єдиного загальноприйнятого визначення поняття «контроль», кожен намагається трактувати дане поняття по-своєму, і кожен в деякій мірі правий. На нашу думку, найбільш прийнятним є трактування Ф. Ф. Бутинця, В. П. Бондаря, Н. Г. Виговської та Н. І. Петренко [8, с. 6], які визначають контроль як систематичне спостереження і перевірку процесу функціонування відповідного об'єкта з метою встановлення його відхилень від заданих параметрів. Це трактування терміна можна використовувати як у будівельній, так і в будь-якій іншій галузі. Серед видів контролю в будівництві виділяють такі: державний, громадський, вхідний, внутрішній, технологічний, проміжний, контроль замовника та приймальний контроль. Кожен з цих видів має мету (табл. 2.8.1).

Таблиця 2.8.1

Види, об'єкти та суб'єкти контролю житлового будівництва (розроблено на основі [11])

№ з/п	Вид	Об'єкт	Суб'єкти
1	2	3	4
Зовнішній контроль			
1	Державний контроль	– якість будівництва	органи державного архітектурно-будівельного контролю, органи Державної санітарної інспекції, органи Державного пожежного нагляду, органи Державного енергетичного нагляду
2	Громадський контроль	– виконання робіт з техніки безпеки та виробничої санітарії	технічні інспекції профспілок; обласні (крайові) комітети профспілок та місцеві органи Державного архітектурно-будівельного контролю

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Продовження табл. 2.8.1

1	2	3	4
Внутрішній контроль			
3	Вхідний контроль	– застосовується на складі при прийманні будівельних матеріалів та деталей	проводиться інженерно-технічними працівниками будівельної організації, що здійснює будівельно-монтажні роботи
4	Технологічний (операційний) контроль	– виявляються дефекти і причини їх виникнення, що дає можливість своєчасно вжити заходів щодо їх усунення	
5	Проміжний контроль	– застосовується при прийманні повністю закінчених окремих видів робіт або конструктивних елементів і, в першу чергу, так званих прихованих робіт	замовник і органи державного будівельного контролю
6	Контроль замовника	– контроль та нагляд за ходом і якістю виконуваних робіт, дотриманням термінів їх виконання (графіка), якістю наданих підрядником матеріалів, а також правильністю використання підрядником матеріалів замовника	працівниками технічного нагляду, виділеними замовником (забудовником) або дирекцією споруджуваного підприємства
7	Приймальний контроль	– здійснюється під час приймання об'єкта (будівлі, споруди, підприємства) в експлуатацію або під монтаж технологічного устаткування	замовником (забудовником) або дирекцією споруджуваного підприємства

Як видно з табл. 2.8.1, існує два основних види контролю у житловому будівництві: внутрішній (контроль всередині підприємства) та зовнішній (контроль, який здійснюється зовнішніми суб'єктами).

На думку Ф. Ф. Бутинця [12, с. 107], внутрішній контроль – це система заходів відповідності діяльності підприємства поставленим завданням, надання керівництву інформації про стан об'єктів, що перевіряються, а також рекомендацій щодо цих об'єктів, які сприятимуть прийняттю правильних

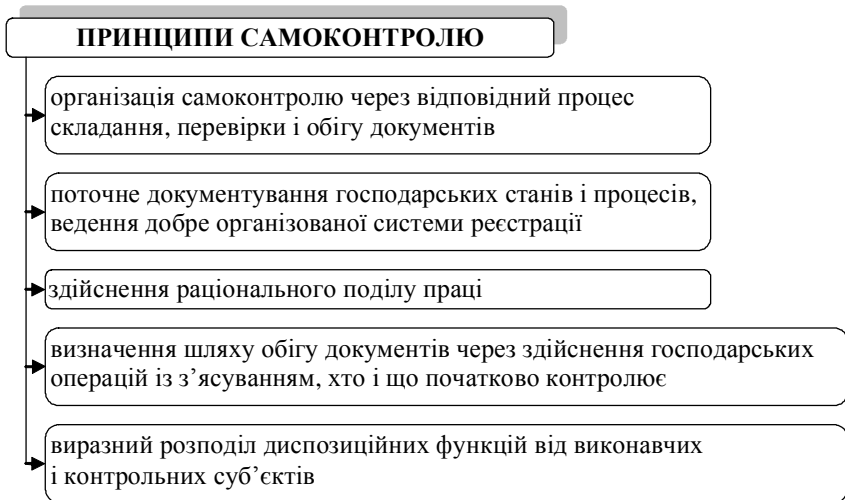
Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

управлінських рішень. Кожен з підвидів внутрішнього контролю є дуже важливою складовою контролю на кожному етапі будівельного процесу. Це є особливістю контролю у житловому будівництві, оскільки, якщо не використовувати хоча б один з даних підвидів контрольної діяльності, то результат будівництва може виявитися незадовільним. Важливе місце в системі контролю також займає державний контроль, який здійснюється органами державного архітектурно-будівельного контролю.

Окрім видів, розрізняють форми внутрішнього контролю. До основних форм внутрішнього контролю відносять інституційний контроль, функціональний контроль та самоконтроль. Різниця між цими трьома формами полягає в тому, що інституційний контроль – це створення окремого відділу на підприємстві, який здійснює контроль певних підконтрольних процесів діяльності. Прикладом такого відділу на будівельному підприємстві може виступати відділ контролю якості будівельно-монтажних робіт, працівники якого контролюють відповідність будівельно-монтажних і спеціальних робіт проектній документації та вимогам нормативних документів тощо. Функціональний контроль на підприємстві полягає в тому, що кожен суб'єкт на підприємстві здійснює контроль відповідно до покладених на нього функціональних обов'язків, які прописуються в посадових інструкціях для кожного працівника. Прикладом суб'єкта функціонального контролю може бути керівник відділу контролю якості будівельно-монтажних робіт, який здійснює методичне керівництво та контроль за роботою працівників будівельної лабораторії, а також виконроб, який є основним суб'єктом на будівництві і контролює стан техніки безпеки і вживає заходів щодо усунення виявлених недоліків, порушень правил виробничої санітарії, дотримання робітниками інструкцій з охорони праці; встановлює майстрам виробничі завдання за обсягами будівельно-монтажних і пусконаладжувальних робіт, контролює їх виконання; контролює роботу, виконання планових завдань, своєчасне виконання окремих доручень і завдань підлеглих йому служб. На думку Т. А. Бутинець [13], самоконтроль – це свідомо здійснюваний суб'єктом процес, завдяки якому він досягає узгодженості між власною діяльністю (результатом) і відповідним зразком; окрім цього наводить принципи самоконтролю (рис. 2.8.1).

Окрім принципів, Т. А. Бутинець [13] виокремлює такі характеристики, якими повинен володіти контролер: незацікавленість (особа, яка здійснює контроль, не може діяти з метою досягнення фінансової або іншої матеріальної

Рис. 2.8.1. Принципи самоконтролю за Т. А. Бутинець
(розроблено на основі [13])

користі для себе, своєї родини чи знайомих); ретельність (особа, яка займає посаду контролера, не має допускати виникнення ситуації, за якої будь-які фінансові або інші зобов'язання перед зовнішніми особами або організаціями мали б вплив на виконання його контрольних обов'язків); відповідальність за свої рішення і дії; відкритість щодо рішень і дій, які виконує контролер (обґрунтування рішення, обмеження інформації лише у разі, коли цього потребує державне майно); чесність (особа, яка є контролером, зобов'язана повідомляти про існування будь-якого особистого інтересу, який пов'язаний з її службовими обов'язками).

Таким чином, самоконтроль слід розуміти як контроль кожного з працівників за роботою, яку виконує саме він, наприклад, електрогазозварувальник контролює виконання виробничих завдань.

Проте не всі автори поділяють думку, що самоконтроль є саме контролем працівника за роботою, яку він виконує. Наприклад, Т. Ю. Серебрякова [14, с. 177] розглядає самоконтроль бухгалтерської служби, визначаючи методи контролю, які вони використовують (табл. 2.8.2).

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

Таблиця 2.8.2

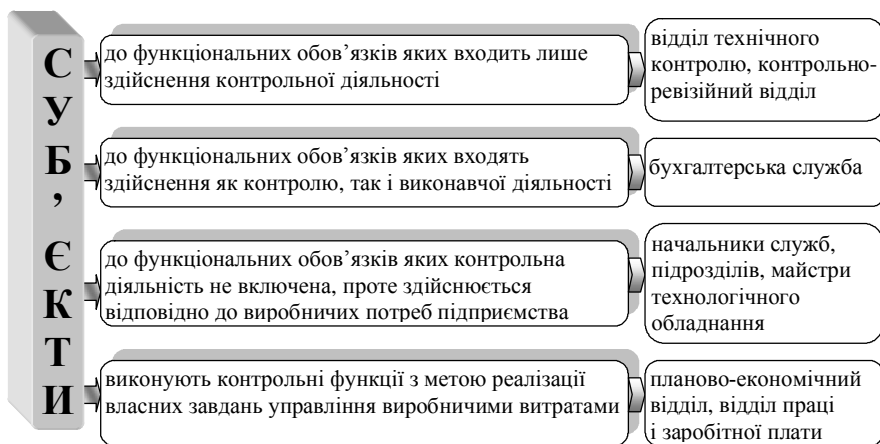
Напрями самоконтролю системи бухгалтерського обліку за Т. Ю. Серебряковою [14, с. 178]

<i>Напрями самоконтролю</i>	<i>Методи контролю</i>
Контроль за обґрунтованістю відображення в обліку господарських операцій	заборона доступу до системи бухгалтерського обліку для обмеженого кола користувачів; контроль за взаємопов'язаними операціями; документальне підтвердження і санкціонування всіх бухгалтерських записів; перевірка повноти бухгалтерських записів за первинними документами на рахунках бухгалтерського обліку і при будь-якому способі записів; розподіл обов'язків між персоналом і при введенні інформації
Контроль за точністю вхідної інформації	вибіркові арифметичні перевірки підсумовування розрахунків; аналіз можливих помилок введення логічним методом; контроль за бухгалтерськими проводками; контроль за точністю роботи автоматизованих систем при формуванні вхідної інформації
Контроль за точністю роботи з рахунками синтетичного та аналітичного обліку	регулярне складання пробного балансу; використання документів дебіторів і кредиторів для перевірки точності залишків; звірка виписок банку з касовими документами; контроль за ресстрами синтетичного та аналітичного обліку
Контроль за збереженням бухгалтерських документів	створення копій баз даних документів; обмеження доступу до масиву інформації; забезпечення конфіденційності та збереження всіх даних, що не дублюються; використання спеціальних джерел живлення для попередження втрат інформації при роботі з бухгалтерськими документами
Запобігання зловживань в результаті змови	розподіл обов'язків і повноважень; ротація обов'язків між працівниками; обов'язкове надання щорічних відпусток; своєчасна ресстрація документів та активів; регулярна звірка розрахунків і даних за рахунками бухгалтерського обліку; достатність працівників бухгалтерії
Забезпечення управлінською інформацією	участь керівника служби у виробничих нарадах; доступ до рішень ради директорів; можливість обміну інформацією з іншими підрозділами організації; інформування персоналу служби бухгалтерського обліку про свої завдання; візування первинних і господарських документів відповідно до внутрішнього регламенту
Взаємодія внутрішніх контролерів і бухгалтерської служби	проведення інвентаризацій; регулярний аналіз істотних відхилень від внутрішніх регламентів

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Як бачимо, існує самоконтроль робітника та самоконтроль служб підприємства.

Необхідно також виокремити підхід до поділу контролю на самоконтроль виконавця, взаємоконтроль учасників господарської діяльності, лінійний і функціональний контроль керівництва, який наводить у класифікації за такою ознакою, як суб'єкти контролю, Т. В. Шрам [15, с. 188–192]. Окрім вищенаведеного поділу, вона поділила суб'єкти контролю на декілька окремих груп, що виконують покладені на них обов'язки та завдання (рис. 2.8.2).

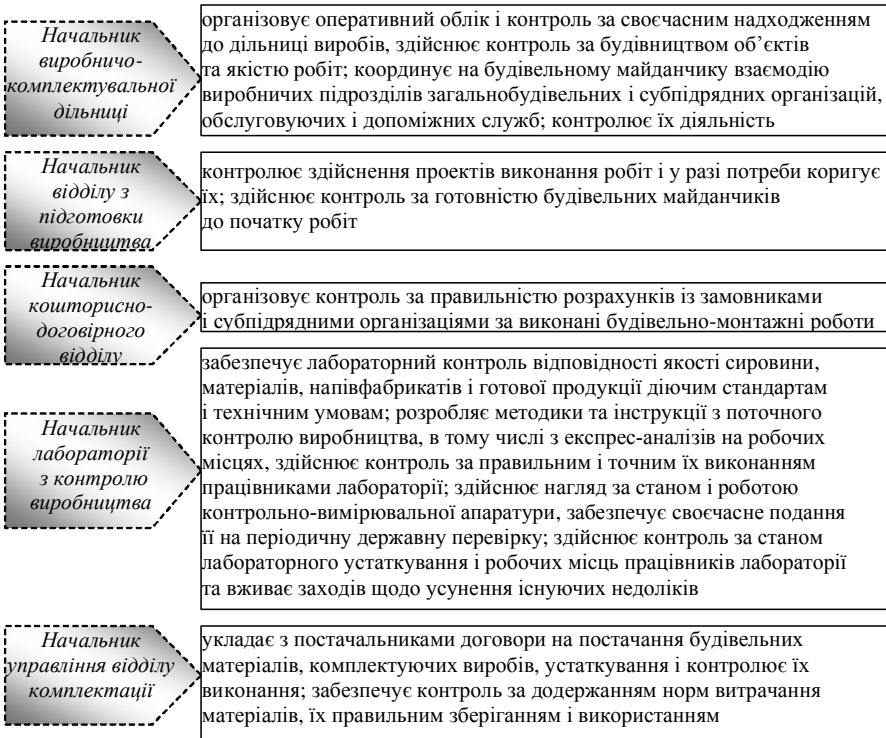
Рис. 2.8.2. Суб'єкти внутрішнього контролю за Т. В. Шрам
(розроблено на основі [15, с. 188–192])

Як видно з рис. 2.8.2, Т. В. Шрам виокремила суб'єктів, що здійснюють як функціональний (начальники служб, майстри технологічного обладнання), так і інституційний (планово-економічний відділ, відділ праці і зарплати, відділ технічного контролю, бухгалтерська служба, контрольно-ревізійний відділ) контроль на підприємстві.

Щодо функціонального контролю І. В. Саух [16] зазначає, що його виконують у межах наглядових обов'язків працівники на керівних посадах за підлеглими в межах їх компетенції, а також головні суб'єкти в межах ієрархічного нагляду. Зважаючи на сутність функціонального контролю, вважаємо за доцільне дослідити функціональні обов'язки працівників будівельного підприємства (рис. 2.8.3).

Розділ 2. Витрати і доходи як об'єкти облікової системи...

Як видно з рис 2.8.3, кожен суб'єкт будівельного підприємства здійснює певні контрольні функції, які мають бути прописані в спеціально розроблених на підприємстві посадових інструкціях, кожна з яких має включати в себе такі розділи: загальні положення (перший розділ), характеристика робіт, завдання та посадові обов'язки (другий розділ), права (третій розділ) та відповідальність (четвертий розділ).

Рис. 2.8.3. Функції контролю, покладені на суб'єктів будівництва
(розроблено на основі [17])

Виходячи з вищевикладеного, пропонуємо як основу побудови організаційної структури внутрішнього контролю будівельного підприємства використати наукові дослідження Т. А. Бутинець, яка запропонувала організаційну структуру системи контролю, що включає чотири форми

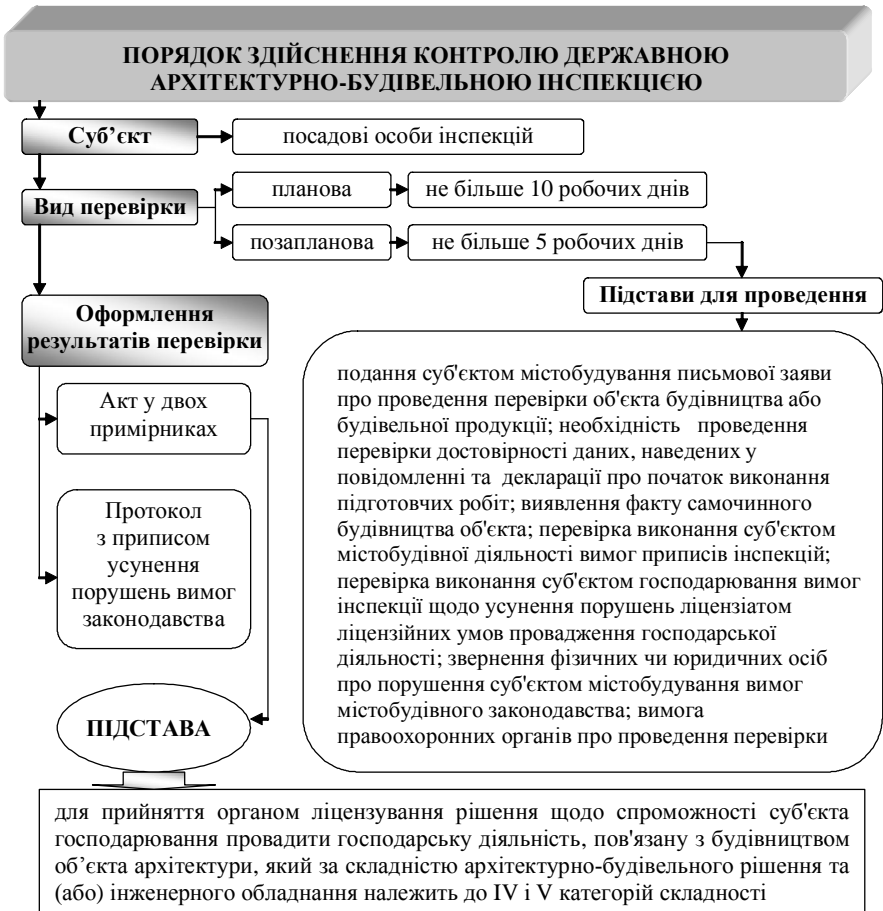
Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

контролю: самоконтроль, функціональний контроль, інституціональний контроль, громадський контроль (рис. 2.8.4). До даного переліку можемо також додати державний контроль та приймальний контроль.

Рис. 2.8.4. Елементи системи внутрішнього контролю

Аналізуючи дані рис. 2.8.4, варто зазначити, що зовнішній контроль, а саме громадський контроль, здійснюється технічними інспекціями профспілок; обласними (крайовими) комітетами профспілок та місцевими органами Державного архітектурно-будівельного контролю. Зовнішній контроль здійснюється органами, які визначаються на державному рівні, такими як органи Державного архітектурно-будівельного контролю, органи Державної санітарної інспекції, органи Державного пожежного нагляду, органи Державного енергетичного нагляду, органи Державної податкової служби, Аудиторська палата України. Суб'єкти, види перевірок, підстави та результати перевірок, які здійснює Державна архітектурно-будівельна інспекція, зображено на рис. 2.8.5.

Рис. 2.8.5. Порядок здійснення контролю Державною архітектурно-будівельною інспекцією (розроблено на основі [18])

Як видно з рис. 2.8.5, посадові особи Державної архітектурно-будівельної інспекції здійснюють контроль у формі планових та позапланових перевірок. Існує ще один орган зовнішнього контролю, який, на відміну від контролю у сфері житлового будівництва Державною архітектурно-будівельною інспекцією, здійснює перевірки будівельних підприємств – платників податків

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

за допомогою камеральної перевірки, тобто у приміщенні органів Державної податкової інспекції у містах на основі декларацій та реєстрів. У «Віснику Податкової служби України» наводиться інформація про нововведення, що були введені в дію чи будуть введені в період з 2013–2016 рр., серед них електронні перевірки, коротка характеристика яких наведена в табл. 2.8.3.

Таблиця 2.8.3

Нововведення, які відбуваються в контрольно-перевірочній роботі (розроблено на основі [19, с.16])

<i>Нововведення</i>	<i>Коротка характеристика</i>	<i>Період впровадження</i>
Документальна електронна перевірка	<ul style="list-style-type: none"> – додатковий сервіс для платників податків; – проводитиметься у визначених випадках та у визначений спосіб; – дозволить коригувати податкову звітність платникам податків без застосування штрафних санкцій податковими органами; – унеможливить вплив людського фактора, підвищить якість і зменшить термін проведення перевірки; – надасть впевненості як платникам податків, так і податковим органам в оподаткуванні правильності здійсненої фінансово-господарської операції	для платників податків, що перебувають на спрощеній системі оподаткування, – з 01.01.2014 р.; для мікро-, малого та середнього бізнесу – з 01.01.2015 р., інших – з 01.01.2016 р.

Вважаємо, що основним завданням даних нововведень є економія часу як платників податків, так і податкових органів, а також зручність у перевірці та здійсненні контролю податковими органами. Окрім нововведень, наведених у табл. 2.8.3, у 2013 р. Департамент податкового контролю ДПС України до пріоритетних напрямів роботи відносить: ефективне та своєчасне відпрацювання ризикових суб'єктів господарювання з метою детінізації економіки; оптимізацію проведення зустрічних звірок та підготовку впровадження електронних перевірок.

Податковий контроль на будівельних підприємствах здійснюється в обов'язковому порядку, його метою є встановлення правильності та законності їх діяльності в частині дотримання ними вимог чинного податкового законодавства.

Податковий контроль на будівельних підприємствах здійснюється за типовим алгоритмом (рис. 2.8.6) [20].

Рис. 2.8.6. Типовий алгоритм податкового контролю будівельних підприємств

На нашу думку, вищенаведений порядок здійснення перевірки Державною архітектурно-будівельною інспекцією та типовий алгоритм податкового контролю будівельних підприємств, а також самі державні органи, що здійснюють контроль, необхідно називати державним інституційним контролем, оскільки він відповідає таким критеріям: наявні певні органи, на яких покладено певні функції контролю; має обов'язковий і загальний характер, визначений і формально прийнятий законодавством порядок контрольних дій.

Під час здійснення контролю на будівельних та інших підприємствах існує зворотний зв'язок, особливо це стосується внутрішнього контролю, оскільки результати контролю впливають на діяльність підприємства. Дослідженням

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

питання зворотного зв'язку економічного контролю займався Г. А. Соловйов [21, с. 14], який зазначив, що результати дії контролю на об'єкт управління використовуються не лише для прийняття рішень щодо об'єкта управління, а й суб'єкта управління (рис. 2.8.7).

Рис. 2.8.7. Зворотний зв'язок внутрішнього контролю [21, с. 15]

Погоджуємося з думкою Г. А. Соловйова, оскільки відхилення, отримані за результатами контролю витрат, впливають на рішення, що будуть прийматися суб'єктом контролю щодо усунення таких відхилень. Схема зворотного зв'язку може використовуватися як при функціональному, так і при інституційному підході. На наш погляд, при самоконтролі дана схема діяти не буде, оскільки суб'єкт контролю не може приймати рішення сам для себе.

Досліджуючи питання, пов'язані з функціональним та інституційним контролем, детально зупинимося на різниці між даними формами контролю, які були розглянуті І. В. Саух. При цьому було виокремлено такі характеристики: функціональний контроль здійснюється кожним рівнем керівництва або уповноваженими на це особами, на відміну від нього, інституційний контроль здійснюється спеціально створеними відділами або посадовими особами; функціональний контроль має необов'язковий та індивідуальний характер, а інституційний – обов'язковий і загальний характер, відповідно функціональний контроль здійснюється як поточний, а інституційний – наступний контроль; вибір найкращих індивідуальних рішень властивий функціональному контролю, а інституційному – визначений і формально прийнятий порядок контрольних дій [22].

Проте, на нашу думку, на підприємствах, які займаються будівництвом, можуть використовуватись всі види контролю, проте на будівельному майданчику може використовуватися лише контроль функціональний та самоконтроль, оскільки там працюють люди робітничих спеціальностей. Проектно-кошторисна документація, бухгалтерські документи та договори знаходяться в офісах будівельних компаній.

Отже, галузева спрямованість накладає відбиток на організацію контролю витрат підприємства: виділення показників та об'єктів контролю витрат, методи їх контролю, методи розподілу загальновиробничих витрат тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вейцман Н. Р. Очерки по бухгалтерскому учету и анализу / Н. Р. Вейцман. – М., Госфиниздат, 1958. – 153 с.
2. Бутинець Ф. Ф. Контроль: недоліки та наслідки / Ф. Ф. Бутинець // Вісник ЖДТУ. – 2006. – № 2. – С. 6–12.
3. Білуха М. Контроль витрат виробництва на основі впровадження комплексної автоматизації ПЕОМ / М. Білуха, С. Іваніна // Бухгалтерський облік і аудит. – 2005. – № 5. – С. 59–62.
4. Воропаев Ю. Н. Система внутреннего контроля организации / Ю. П. Воропаев // Бухгалтерский учет. – 2003. – № 9. – С. 56–60.
5. Белік В. Д. Внутрішній контроль: проблеми трактування в науковій літературі / В. Д. Белік // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2009. – № 4 (50), ч. 1 – С. 12–14. – (Серія : Екон. науки).
6. Крупка Я. Д. Облік і контроль операційної діяльності на підприємствах промисловості будівельних матеріалів : моногр. / Я. Д. Крупка, А. Л. Романчук. – Чернівці : Місто, 2011. – 296 с.
7. Бодюк А. В. Методологічні та нормативно-правові аспекти аудиту підприємницької діяльності : моногр. / А. В. Бодюк. – К. : Кондор, 2005. – 356 с.
8. Контроль і ревізія : підруч. [для студ. вищих навч. закладів спец. «Облік і аудит»] / за ред. проф. Ф. Ф. Бутиця. – [4-те вид., доп. і перероб.]. – Житомир : ПП «Рута», 2006. – 560 с.
9. Бутинець Т. А. Розвиток науки господарського контролю: проблеми теорії, методології, практики : моногр. / Т. А. Бутинець. – Житомир : ЖДТУ, 2011. – 772 с.

10. Давидович І. Є. Управління витратами : навч. посіб. / І. Є. Давидович. – К. : Центр уч. л-ри, 2008. – 320 с.
11. Організація контролю за якістю будівельних робіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://finance-dom.ru/investicii/96/484-organizaciya-kontrolyu-za-yakistyu-budivelnix-robot>.
12. Контроль і ревізія : підруч. [для студ. вищих навч. закладів спец. «Облік і аудит»] / Ф. Ф. Бутинець, В. П. Бондар, Н. Г. Виговська та ін. ; за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. – [4-ге вид., доп. і перероб.]. – Житомир : ПП «Рута», 2006. – С. 107.
13. Бутинець Т. А. Система самоконтролю / Т. А. Бутинець // Міжнародний збірник наукових праць. – 2010. – № 1 (16). – С. 21–30.
14. Серебрякова Т. Ю. Теория и методология сквозного внутреннего контроля : моногр. / Т. Ю. Серебрякова. – М. : ИНФРА-М, 2012. – 328 с.
15. Шрам Т. В. Організація внутрішнього контролю в управлінні витратами підприємства / Т. В. Шрам // Вісник ХНТУ. – 2009. – № 3 (36). – С. 188–192.
16. Саух І. В. Внутрішній контроль затрат на оплату праці: організаційний підхід / І. В. Саух // Вісник ЖДТУ. – 2011. – № 3 (57). – С. 146–151.
17. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників «Будівельні, монтажні та ремонтно-будівельні роботи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uazakon.com/big/text411/pg6.htm/>.
18. Про затвердження Порядку здійснення державного архітектурно-будівельного контролю Кабінет Міністрів України; Постанова, Порядок, Перелік від 23.05.2011 р., № 553 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/553-2011-%D0%BF>.
19. Крухмальов С. Правові аспекти проведення перевірок юридичних осіб / С. Крухмальов, В. Бичков // Вісник Податкової служби України. – 2013. – № 6. – С. 14–33.
20. Дікань Л. В. Фінансово-господарський контроль : навч. посіб. [для самост. вивч. дисц.] / Л. В. Дікань, Н. В. Синюгіна. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2011. – 336 с.
21. Соловьев Г. А. Экономический контроль в системе управления / Г. А. Соловьев. – М. : Финансы и статистика, 1986. – 191 с.
22. Саух І. В. Внутрішній контроль затрат на оплату праці: організаційний підхід / І. В. Саух // Вісник ЖДТУ. – 2011. – № 3 (57). – С. 146–151.

РОЗДІЛ 3

ОБЛІКОВІ ПІДХОДИ ТА АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА КАПІТАЛУ І ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПІДПРИЄМСТВА

3.1. Структура капіталу підприємства: облікова інтерпретація та аналітична оцінка

Важливим елементом господарської діяльності будь-якого підприємства, що виступає об'єктом бухгалтерського обліку і аналізу, є капітал. Сутність капіталу в обліку виявляється у кількох його формах:

- як активів, засобів виробництва та групування за джерелами утворення;
- як майна і як власності підприємства;
- як функції, що гарантує неперервність діяльності суб'єкта господарювання.

Тракування поняття «капітал», його ролі у здійсненні підприємницької діяльності завжди було предметом обговорення, дискусії як в економічній теорії, так і з позиції ведення бухгалтерського обліку.

Ідея про те, що капітал займає центральне місце в системі бухгалтерського обліку для забезпечення інформаційних потреб власника, не є новою. Першим, хто оцінив значення повного і правильного представлення в обліку та звітності капіталу, був Джеймс Вільямс Фультон (1800 р.). Рахунок «Капітал», за його твердженням, втілює в собі мету бухгалтерського обліку, все інше – тільки засоби для досягнення визначеної мети, його розшифрування. Відомий швейцарський вчений Й. Ф. Шер (1890 р.) вважав, що подвійна бухгалтерія має забезпечувати вичерпний облік капіталу підприємства [1, с. 11]. Такої самої думки дотримується й російський вчений-економіст Я. В. Соколов, стверджуючи, що права інвестора в обліку відображені на рахунку «Капітал», а рахунки товарів, каси, запасів, основних засобів та інші – це лише деталізація, структура вкладеного капіталу [2, с. 194].

В Україні велику вагу бухгалтерському обліку капіталу та власності у підприємницькій діяльності надає В. В. Сопко, деталізуючи капітал на власні джерела і залучені кошти на добровільних засадах, а також зобов'язання, що виникають неминуче [3, с. 2–11]. Н. М. Малюга вважає капітал «...центральною категорією економіки та бухгалтерського обліку» [4, с. 70–85].

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Таким чином, підкреслюється, що для власників найважливіше значення має інформація, за якою можна визначити, наскільки фінансово стійким, фінансово незалежним є створений ними бізнес, чи принесе власний капітал очікувану вигоду і які перспективи подальшого функціонування підприємства.

П. Я. Хомин, досліджуючи глибинні підходи до визнання і трактування капіталу в системі обліку, зазначає, що «...неупереджене дослідження тверджень економічної та облікової теорії переконує, що витoki подвійного запису господарських операцій слід шукати у його об'єктивному розумінні як наслідку необхідності відображення кола обігу капіталу підприємства» [5, с. 138].

Капітал трактують як самозростаючу вартість, як вартість, що приносить додану вартість. Найчастіше капітал розуміють як джерело життєдіяльності підприємства, за допомогою якого воно функціонує і розвивається. Перетворення внесеного засновниками підприємства капіталу з грошової форми в матеріальну, а потім знову в грошову відображається в обліку як зміни в активах, джерелах їх покриття, формуванні витрат, доходів, фінансових результатів. При цьому величина прибутку, що формується за даними обліку, залежить від рівня капіталізації доходів і витрат.

Капіталізацію слід розуміти як перетворення витрат в активи з віднесенням їх на фінансові результати частинами або повністю у майбутніх періодах. Наприклад, витрати на придбання фірмою автомобіля спочатку формують його балансову вартість, яка відображається в обліку у складі основних засобів. Списання цієї вартості на фінансові результати проводиться поступово, окремими частинами і розтягується на багато звітних періодів, виходячи із терміну корисного використання даного активу. Доходи можуть капіталізуватися у пасиві балансу як доходи майбутніх періодів.

Рекапіталізація – це друга стадія перетворення капіталу, коли минулі витрати чи доходи змінюють свою форму, місце у структурі балансу, але вони ще не впливають на кінцеві фінансові результати. Прикладом такої події може бути процес виготовлення продукції. Капіталізовані витрати у придбання сировини чи матеріалів списуються з відповідного рахунка на основне виробництво і таким чином набувають форми незавершеного виробництва. Наступним шляхом рекапіталізації є перетворення незавершеного виробництва у готову продукцію. В результаті активи (минулі витрати) набувають інших форм (матеріали → незавершене виробництво → готова продукція), змінюється їх відображення на статтях балансу, але впливу на кінцеві результати вони не мають.

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

Декапіталізація – остання стадія, коли капіталізовані чи рекапіталізовані у минулі періоди витрати, доходи відносяться на кінцеві результати, формують прибуток (збитки), відображаються на рахунках фінансових результатів і у відповідній звітності.

Не підпадають під капіталізацію витрати періоду (адміністративні, витрати на збут, інші витрати), які у момент виникнення відразу відносяться на фінансові результати.

Питанням капіталізації, рекапіталізації, декапіталізації надається у даний час значна увага, тому що залежно від встановленого механізму здійснення цих процедур може бути одержана різна величина прибутку підприємства. Визначаючи облікову політику, підприємство може обирати різні варіанти капіталізації чи декапіталізації витрат, визначати способи їх списання на кінцеві результати і таким чином досягати бажаної результативності. Я. В. Соколов, визначаючи сутність облікової політики, вважає її засобом, що дозволяє легальним способом одержувати необхідну величину прибутку і подавати фінансовий стан фірми відповідно до інтересів власників [6, с. 24]. Обрані варіанти формування і списання витрат можуть впливати на величину фінансових результатів і таким чином визначати розміри і структуру капіталу підприємства.

В системі обліку і звітності формується інформація про діяльність підприємства, яка відображає її юридичну та економічні сторони. Інформація, що характеризує юридичну сторону діяльності, базується на правовідносинах фізичних та юридичних осіб, які беруть участь у господарському процесі. Юридичні аспекти правовідносин між учасниками такого процесу в системі бухгалтерського обліку виявляються через визначення величини і часток вкладеного капіталу, що впливає на розподіл між учасниками заробленого підприємством чистого прибутку. Вони виявляються також через необхідність дотримання основоположного принципу автономності, тобто відокремлення капіталу підприємства від особистих коштів його власників

Іншим важливим питанням, яке має вирішуватись у системі бухгалтерського обліку для власника, є надання останньому повної, правдивої та своєчасної інформації щодо фінансових результатів діяльності підприємства – економічна сторона, що дає можливість зіставити одержані доходи з понесеними витратами.

Дохід (прибуток), що формується в результаті діяльності, також тісно пов'язаний з капіталом. Він є основним джерелом його поповнення, а також винагородою за здійснені вкладення. І навпаки, збитки можуть призвести

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

до згорання бізнесу і втрати капіталу. Не випадково, розкриваючи сутність основних «прибуткоутворюючих» категорій, у Національних положення (стандартах) бухгалтерського обліку визначено доходи як економічні вигоди, що приводять до зростання капіталу, а витрати – як зменшення вигод, що зумовлюють скорочення капіталу власників.

З господарського (економічного) погляду капітал об'єднує майно, власність підприємства, що включає конкретні, придатні для здійснення діяльності блага, активи, здатні в майбутньому давати економічні вигоди. Економічний підхід до визначення величини капіталу передбачає необхідність контролю за процесом формування такого капіталу, оскільки з точки зору управління фінансовими ресурсами важливим є не стільки потенційна величина внесеного засновниками капіталу, а й реальне його поповнення за рахунок внутрішніх і зовнішніх джерел у процесі діяльності підприємства.

З юридичного погляду, капітал – це абстрактне право розпоряджатися майном підприємства, власність, що належить засновникам підприємства після погашення зобов'язань. З юридичної точки зору капітал характеризує, з одного боку, величину умовно відокремленого майна, право власності, яке перейшло до підприємства як юридичної особи; з іншого боку – це сума зобов'язань перед засновниками, учасниками щодо належних їм коштів.

З позиції бухгалтерського обліку капітал становить суму ресурсів, інвестованих у бізнес, у діяльність підприємства. Такими ресурсами формування майна підприємства є власні та залучені зі сторони джерела, що прирівнюються до власного і залученого капіталу. З бухгалтерської (балансової) точки зору капітал власників визначається як залишкова частка прав на активи підприємства, оскільки зобов'язання перед кредиторами мають виконуватися у першу чергу.

Власний капітал становить:

– ресурси підприємства, акумульовані його власниками у вигляді внесків до статутного капіталу, а також набутого за час господарської діяльності майна;

– загальну вартість коштів підприємства, які належать йому на правах власності і використовуються ним для формування його активів;

– власні джерела підприємства, які без визначення строків повернення внесені засновниками або залишені ними на підприємстві з оподаткованого прибутку.

Майно, активи формуються за рахунок інвестованого в них власного капіталу і характеризується як чисті активи підприємства, хоча цю категорію слід сприймати як певну умовність з кількох причин:

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

- на практиці дуже важко розділити, які активи придбані за власні кошти підприємства (що є чистими активами), а які за рахунок залучених джерел (що не відносяться до таких);

- пріоритетність у поверненні капіталу завжди мають зобов'язання, власні джерела (що символізують чисті активи) повертаються за залишковим принципом;

- чисті активи не можуть відображати поточну ринкову вартість майна підприємства, оскільки є лише різницею між бухгалтерською оцінкою активів і кредиторською заборгованістю.

Залучений капітал – це ресурси, що надійшли зі сторони і тимчасово використовуються в обороті підприємства. Такі ресурси характеризують капітал підприємства у формі зобов'язань.

Встановлюючи межу між капіталом власників і зобов'язаннями у формі кредиторської заборгованості, треба мати на увазі, що:

- власний капітал – це основний ризиковий капітал, власність підприємства;

- власний капітал не дає гарантованого прибутку для власників;

- щодо нього не встановлено чіткого графіка повернення засновникам, інвесторам;

- до власного капіталу не можуть бути пред'явлені обов'язкові вимоги з виплати дивідендів;

- власний капітал може поповнюватися за рахунок результатів діяльності підприємства, у формі реінвестиції прибутку, переоцінки активів та інших джерел;

- власний капітал може виступати джерелом для здійснення ризикових інвестицій в інші суб'єкти. До того ж часткова чи повна втрата інвестованого капіталу не призводить до юридичної відповідальності перед власниками.

Проте зобов'язання з повернення залученого капіталу обов'язково мають бути виконані, вони мають точну оцінку, строки погашення. Суб'єкти, до яких виникли боргові зобов'язання, мають бути ідентифіковані в аналітичному обліку як окремі юридичні, фізичні особи або групи осіб.

У момент створення підприємства його стартовий капітал представляють активи, інвестовані засновниками (учасниками) у майно підприємства як внески до статутного та іншого капіталу.

Здійснюючи підприємницьку діяльність, підприємство також використовує залучені кошти, в результаті чого виникають зобов'язання. Відому балансову формулу (*Активи = Пасиви*) можна трансформувати так:

Активи = Власний капітал + Зобов'язання.

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Пріоритетність зобов'язань порівняно з власним капіталом можна подати формулою: **Власний капітал = Активи – Зобов'язання.**

Це означає, що за необхідності власний капітал повертається засновникам за залишковим принципом після погашення зобов'язань підприємства.

Боргові зобов'язання підтверджують права і вимоги кредиторів щодо активів підприємства і є пріоритетними порівняно з вимогами власників. Тому П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» визначає власний капітал як частину в активах підприємства, що залишається після вираування його зобов'язань.

До власного капіталу належать: статутний капітал, пайовий капітал, додатково вкладений капітал, інший додатковий капітал, резервний капітал, нерозподілений прибуток (непокритий збиток), неоплачений капітал, вилучений капітал. Основний зміст поелементної класифікації власного капіталу наведено у табл. 3.1.1.

Таблиця 3.1.1

Структура і зміст власного капіталу

№ з/п	Стаття власного капіталу	Зміст
1	Статутний капітал	Зареєстрована вартість простих та привілейованих акцій для акціонерних товариств або сума оголошеного статутного капіталу для інших підприємств, що зафіксована у статутних документах
2	Пайовий капітал	Сума пайових внесків фізичних і юридичних осіб, якщо це передбачено статутними документами
3	Додатково вкладений капітал	Сума перевищення вартості продажу акцій над їх номінальною вартістю (емісійний дохід)
4	Інший додатковий капітал	Додаткові внески засновників без прийняття рішення про зміни розміру статутного капіталу; сума дооцінки необоротних активів; вартість активів, безоплатно отриманих підприємством від фізичних або юридичних осіб; інші види додаткового капіталу
5	Резервний капітал	Сума резервів, створених підприємством відповідно до чинного законодавства або статутних документів за рахунок нерозподіленого прибутку
6	Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	Сума нерозподіленого прибутку поточного і минулих років, а також використаного у звітному році прибутку; сума непокритих збитків поточного і минулих років
7	Неоплачений капітал	Заборгованість власників (учасників) за внесками до статутного капіталу
8	Вилучений капітал	Вартість акцій власної емісії або часток, викуплених товариством у своїх акціонерів, учасників

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

Питання щодо визнання власного і залученого капіталу, встановлення чіткої межі між цими категоріями, їх подання у системі бухгалтерського обліку і звітності завжди були предметом дискусії серед вчених та практиків. Особливої гостроти вони набули на сучасному етапі після введення Національних стандартів бухгалтерського обліку (П(С)БО), нових форм фінансової звітності, яка наближена до вимог Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ). Власні і залучені джерела мають бути чітко ідентифіковані в обліку, відображені в системі фінансової звітності.

Внесений власний капітал є фінансовою основою для здійснення діяльності підприємства. Альтернативними способами залучення ресурсів вважаються: кредит, оренда, лізинг, емісія боргових цінних паперів та інше.

В обліку і звітності залучені джерела мають бути чітко відмежовані від власних. У сучасному балансі власні ресурси подаються у I розділі пасиву як власний капітал (статутний, додатковий, резервний, нерозподілений прибуток). За національними обліковими стандартами, зокрема за П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», власний капітал визначається за залишковим принципом як частина в активах підприємства після вирахування зобов'язань [8]. Отже, всі інші, крім власного капіталу, альтернативні джерела за пасивом балансу слід класифікувати як зобов'язання.

Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» трактує зобов'язання як заборгованість підприємства [7]. Зразу виникає питання, чи всі зазначені альтернативні джерела фінансування діяльності підприємств слід вважати заборгованістю, оскільки будь-яка заборгованість має бути ідентифікована, за нею в обліку мають бути визначені конкретні кредитори, яким підприємство заборгувало певні суми коштів.

Якщо проаналізувати наявні джерела за сучасним балансом, то до залучених ресурсів недоцільно відносити деякі види забезпечення майбутніх витрат і платежів (розділ II пасиву). Більшість таких забезпечень створюється у формі резервування коштів під майбутні витрати і події. Деякі з них, наприклад, забезпечення на реструктуризацію діяльності, виведення об'єктів основних засобів з експлуатації, охорони довкілля, є не чим іншим, як акумулювання коштів за рахунок собівартості для фінансування майбутніх інвестиційних проєктів чи інноваційних програм капітального характеру, інші призначені для покриття поточних витрат операційної діяльності. Тому такі забезпечення, що сформовані за рахунок собівартості чи прибутку підприємства, до їх використання мають рахуватися у складі власного капіталу. Це дозволить збільшити власні ресурси, внести певні позитивні

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

зрушення у структуру капіталу, покращити співвідношення власних і залучених ресурсів, що буде стимулювати підприємства до створення таких забезпечень для реалізації відповідних проєктів і програм капітального характеру та звичайної операційної діяльності.

Суттєвим чинником, що спонукає до пошуку і використання залученого капіталу, насамперед є недостатність власних фінансових ресурсів. У даному разі підприємство змушене для повного забезпечення коштами визначених інвестиційних програм та поточної діяльності залучати ресурси зі сторони.

З іншого боку, існують аргументи, за якими залучений капітал для власників підприємства є дешевшим, ніж власний. Зумовлено це тим, що плата за такий капітал (відсотки за одержані позикові кошти) входить у валові витрати для оподаткування, тоді як плата за власний капітал (дивіденди) здійснюється з чистого, оподаткованого прибутку підприємства. Це також у багатьох випадках є причиною додаткового залучення капіталу зі сторони.

Залучення позикового капіталу має певну перевагу перед емісією акцій і збільшенням за рахунок цього власних ресурсів – статутного капіталу. Таке залучення не призводить до зменшення («розчинення») прибутку на акцію і звуження прав власності на фірму окремих акціонерів. Вважається, що темпи зростання прибутку, дивідендів завжди відстають від приросту капіталу в результаті подальших емісій. Показник прибутковості акціонерного капіталу при цьому буде знижуватися. Крім цього, додатково випущені акції розподіляються між збільшеною кількістю акціонерів, у результаті цього змінюються пропорції у здійсненні контролю і впливу акціонерів на підприємство.

Деякі форми залучення сторонніх ресурсів можуть підвищувати рівень інвестиційної та операційної привабливості підприємства. Наприклад, ресурси, залучені на умовах операційної оренди, не призводять до змін у структурі капіталу, додаткові ж доходи орендодавця від цього позитивно впливають на прибутковість власного капіталу і активів.

Водночас залучення альтернативних джерел зі сторони супроводжується значним ризиком. Він викликаний ймовірністю неповернення позикодавцю в установленій строк скоріше одержаних кредитів, несплати відсотків за них, лізингових платежів та іншим. Розміри виплат за одержані зі сторони ресурси не залежать від прибутковості підприємства і рахуються першочерговими платежами, тоді як ціна власного капіталу встановлюється за залишковим принципом (активи мінус зобов'язання) і залежить від результатів діяльності.

Актуальним є питання оцінки залучених зі сторони ресурсів. Якщо ціна власних ресурсів через прибутковість акцій (дивідендні виплати) є прогнозною

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

і під час практичної реалізації проектів та програм може зазнавати суттєвих коригувань, то ціна залучених джерел, як правило, встановлюється заздалегідь. Вона обумовлюється юридично в угодах на одержання кредитів, лізингових договорах та ін. Невиконання договірних зобов'язань призводить до конфліктних ситуацій, застосування фінансових санкцій, порушення справ про банкрутство щодо позичальників. Тому важливою є об'єктивна оцінка плати за додаткове залучення альтернативних джерел, якісний аналіз грошових потоків з урахуванням витрат на обслуговування позикових ресурсів.

Основною складовою залученого капіталу є кредити банків. Підставою для визначення ціни банківських позик виступають відсоткові ставки, встановлені для різних видів кредитів. Враховуючи те, що згідно з податковим законодавством України на суму сплачених відсотків зменшується прибуток до оподаткування, при встановленні ціни позикового капіталу необхідно провести її коригування на ставку податку на прибуток за нижче наведеною формулою:

$$k_{\text{он}} = i_o (1 - i_n), \quad (3.1.1)$$

де $k_{\text{он}}$ – ціна банківської позики; i_o – відсоток за банківською позикою; i_n – ставка податку на прибуток.

У процесі аналізу важливо провести оцінку ефективності залучених кредитних ресурсів порівняно з власними коштами. Покажемо це на умовному прикладі, що стосується формування грошових потоків з урахуванням погашення та обслуговування кредиту і розраховується кумулятивним методом (табл. 3.1.2).

Таблиця 3.1.2

Розрахунок формування грошового потоку та обслуговування кредиту (тис. грн.)

Роки	Загальні інвестиційні витрати (-) дохід (+)	Обслуговування кредиту						Власні інвестиції (-) дохід підприємства (+)
		За номінального ставкою відсотка			За скоригованою ставкою відсотка			
		Сплата відсотків (15,0 %)	Погашення основної суми боргу	Залишок кредиту	Сплата відсотків (11,25 %)	Погашення основної суми боргу	Залишок кредиту	
0	-500,0			200,0			200,0	-300,0
1	135,0	30,0	30,0	170,0	22,5	37,5	162,5	75,0
2	135,0	25,5	34,5	135,5	18,3	41,7	120,8	75,0
3	135,0	20,3	39,7	95,8	13,6	46,4	74,4	75,0
4	135,0	14,4	45,6	50,2	8,4	51,6	22,8	75,0
5	135,0	7,5	50,5	-	2,6	22,8	-	109,6
6	185,0	-	x	-	-	x	-	185,0
Разом	360,0	97,7	x	0	65,4	x	0	294,6

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Приклад. Для фінансування інвестиційного проекту вартістю 500 тис. грн. планується використати 300 тис. грн. власних ресурсів і залучити довгостроковий кредит у сумі 200 тис. грн. за ставкою 15% річних. Річна сума амортизації уведеного в дію проекту з врахуванням очікуваних строку експлуатації 6 років і ліквідаційної вартості 50 тис. грн. становить 75 тис. грн. $((500-50):6)$. Від експлуатації даного проекту очікується одержувати щорічно 60 тис. грн. чистого прибутку.

Грошові потоки для повернення інвестиційних вкладень формуються з сум амортизації і чистого прибутку $(75,0 + 60,0 = 135,0$ тис. грн.), а на шостому році до них входить ще й очікувана ліквідаційна вартість об'єкта $(75,0 + 60,0 + 50,0 = 185,0$ тис. грн.). Обслуговування кредиту та повернення інвестицій здійснюється у такій послідовності. Сплата відсотків і погашення суми кредиту проводиться лише за рахунок прибутку, вся амортизація спрямовується на повернення власних інвестиційних витрат. З очікуваного чистого прибутку насамперед погашають відсотки за кредит, потім – основна сума боргу і в останню чергу він спрямовується на повернення власних інвестицій. З розрахунків видно, що банківську позику і відсотки щодо неї планується повністю повернути на п'ятому році експлуатації об'єкта й надалі всю суму надходжень відносити до власних грошових потоків. Таким чином, протягом очікуваного строку експлуатації планується одержати чистого доходу (грошового потоку) в сумі 360,0 тис. грн., у т. ч. за рахунок власних ресурсів – 294,6 тис. грн. Банківський кредит у сумі 200 тис. грн. в обох випадках буде погашено на п'ятому році. За одержану позику банку треба сплатити 97,7 тис. грн. відсотків, з яких на підставі скоригованого відсотка $(k_{\text{он}} = i_{\text{о}}(1 - i_{\text{н}}) 100 = 15,0(1 - 0,25) = 11,25)$ додатковий дохід від залучення позикових ресурсів становить 32,3 тис. грн. $(97,7 - 65,4)$.

У табл. 3.1.3 узагальнено основні напрями аналітичної оцінки залучених ресурсів для здійснення поточної операційної та інвестиційної діяльності.

Крім питань, пов'язаних з оптимізацією їх структури, визначенням ціни окремих складових капіталу, оцінкою ризиковості залучених ресурсів і пошуку вигідних альтернатив, до нових напрямів аналізу належить проведення оцінки фактора часу і встановлення ступеня контролю об'єкта інвестування. Ці напрями менш пов'язані з фінансовими питаннями організації фінансування проектів та програм і більше стосуються маркетингових досліджень, результати яких неможливо виразити у грошовій формі. На цих напрямках

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

концентрує увагу Е. Хелферт (Гарвардська вища школа бізнесу, США) при розкритті основних факторів в аналізі фінансових альтернатив [9, с. 423].

Таблиця 3.1.3

Основні напрями оцінки і аналізу залучених ресурсів підприємства

Напрями аналізу	Показники оцінки і аналізу
1. Забезпеченість ресурсами	<ul style="list-style-type: none"> – Наявність власних фінансових ресурсів; – ступінь забезпечення власними ресурсами і потреба в залученні додаткових ресурсів зі сторони; – співвідношення обсягів власних і залучених інвестиційних ресурсів.
2. Ціна залученого капіталу	<ul style="list-style-type: none"> – Ціна окремих складових власного і залученого капіталу; – співвідношення вартості власних і залучених ресурсів.
3. Ризиковість	<ul style="list-style-type: none"> – Ліквідність активів; – фінансова стійкість і незалежність; – оцінка схильності до банкрутства.
4. Можливість вибору альтернатив	<ul style="list-style-type: none"> – Оцінка ринку альтернативних ресурсів; – вивчення організаційно-правових моментів залучення капіталу.
5. Фактор часу	<ul style="list-style-type: none"> – Оцінка та вибір найбільш сприятливих періодів для залучення і повернення інвестиційних ресурсів; – врахування часового лагу між залученням і поверненням коштів через систему дисконтування.
6. Контроль	<ul style="list-style-type: none"> – Контроль з боку власників (акціонерів) за структурою капіталу, його прибутковістю; – оцінка впливу на об'єкт інвестування (участь у капіталі).

Оцінку фактора часу слід розуміти як виявлення найбільш сприятливих періодів для придбання і продажу цінних паперів. Такі дослідження, з одного боку, ґрунтуються на вивченні кон'юнктури ринку, системи котирування

цінних паперів, попиту і пропозиції на них. З іншого боку, фактор часу мав би враховуватися через незбігання періодів залучення і повернення ресурсів. Для цього доцільно використовувати систему дисконтування грошових потоків, приведення майбутніх грошових надходжень до теперішньої вартості.

Важливим вважається також вивчення фактора контролю і впливу акціонерів на компанію. Очевидно, що в результаті вільного продажу акцій нової емісії для дійсних інвесторів, акціонерів зменшується сума прибутку, що припадає на одну акцію, а також зменшується частка власності фірми. У результаті цього послаблюється контроль з боку останніх. Зараз це питання стало особливо актуальним на заході у зв'язку з багатьма випадками втрати такого контролю, злиттям, об'єднанням фірм, компаній через економічну кризу.

Визначення оптимального діапазону цього співвідношення завжди було предметом дискусій як у вітчизняній, так і в зарубіжній науці. Так, А. Д. Шеремет, Р. С. Сайфулін вважають нормальним обмеження, коли коефіцієнт співвідношення залучених і власних коштів є меншим одиниці [10, с. 73]. Це означає, що сума залучених коштів підприємства (II – IV розділи пасиву балансу) не має перевищувати власних фінансових ресурсів (I розділ пасиву).

Е. А. Маркар'ян і Г. П. Герасименко вважають оптимальним значення цього показника при співвідношенні 1:2, коли лише третина загальних фінансових ресурсів формується за рахунок залучених коштів [11, с. 98].

В. В. Качалін визначає найбільш характерним діапазон цього співвідношення в рамках від 1,4 до 2,1, тобто при мінімальному значенні залучений капітал у 1,4 разу має перевищувати власний, при максимальному – більш ніж у 2 рази [12, с. 401].

Б. М. Литвин і М. В. Стельмах виділяють вкладений і накопичений капітал. До першого вони відносять суму внесків до статутного, пайового, додаткового капіталу. Накопиченим вважають додаткові джерела, набуті в процесі діяльності у формі чистого прибутку, що не був розподілений між власниками [13, с. 180]. До останнього автори включають також капітал від переоцінки та безоплатно одержані активи, що не можна вважати логічним, оскільки обидва ці випадки викликані зовнішніми чинниками, незалежними від результатів діяльності суб'єкта господарювання.

Деякі економісти намагаються пов'язати раціональне співвідношення залученого і власного капіталу з додатково одержаними прибутками. Так,

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

А. А. Пересада розраховує такий показник, як ефект залучення позикового капіталу («ефект генерації»), при якому через визначення оптимальних значень внутрішньої норми дохідності встановлюється поле, в межах якого підприємство зможе своєчасно розрахуватися за тимчасово залучений капітал і одержувати додатковий прибуток [14, с. 148]. Дана методика потребує глибокого аналізу і може застосовуватися лише на стадії проектування з метою визначення оптимальних значень дохідності майбутнього об'єкта інвестування.

Н. М. Малюга вбачає феномен капіталу в його роздвоєності: на економічну складову (майно, активи) та правову (через різні види відповідальності підприємства перед іншими особами) [4, с. 78]. Правова його функція будується на відносинах зобов'язань підприємства різним особам, хоча власний капітал відповідно до облікового принципу автономності вважається власністю суб'єкта господарювання, а не особистою власністю його засновників.

В. В. Ковальов визначає оптимальну величину власного і залученого капіталу через показник фінансового левериджу як співвідношення темпів зміни чистого прибутку до валового прибутку [15, с. 306]. Чим більшим є відносний рівень залучених підприємством коштів зі сторони, вважає він, тим більшою буде сума виплачених за ними відсотків, а звідси й рівень фінансового левериджу. Ефект фінансового левериджу полягає в тому, що зміни у структурі капіталу можуть привести до суттєвих змін рентабельності власного капіталу. Збільшення питомої ваги залучених коштів приводить до зростання рентабельності капіталу.

І. О. Бланк, розглядаючи вплив ступеня залучення позикових коштів на прибутковість власного капіталу, розраховує показник ефекту фінансового левериджу як добуток трьох складових: рівня оподаткування прибутку (1 мінус ставка податку на прибуток, виражена десятковим дробом); різниці між коефіцієнтом валової рентабельності всіх активів і середнім розміром відсотка за кредит; власне коефіцієнта співвідношення залученого та власного капіталу [16, с. 372].

Показники фінансового левериджу (коефіцієнт фінансового левериджу, ефект фінансового левериджу, «ефект генерації») мають високий ступінь інтеграції, тому що зазнають впливу значної кількості різних чинників: прибутковість, процентні ставки податку на прибуток і за кредит, структуру

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

капіталу підприємства. Однак у результаті вивчення методики їх розрахунку варто відзначити й деякі їх недоліки. Показник рівня оподаткування прибутку не може бути суттєвим важелем у даних розрахунках у зв'язку з тим, що ставка податку на прибуток встановлюється законодавчо. Вона, як правило, є єдиною для більшості підприємств і не підлягає значній диференціації.

Показник різниці між коефіцієнтом валової рентабельності активів і середнім розміром кредитних відсотків має різне поле дії: перша частина охоплює весь капітал, друга – лише залучені джерела. Саме співвідношення залученого і власного капіталу також може двояко впливати на прибутковість інвестицій. Збільшення залученого капіталу призводить до зростання рентабельності власного акціонерного капіталу. Водночас при зростанні суми відсотків за кредит відбувається постійне зменшення абсолютних значень чистого прибутку. А це призводить до зниження прибутковості продажів, інвестицій та всіх інших показників, що пов'язані з чистим прибутком.

Крім того, необхідно звернути увагу на дві обставини:

- рівень прибутковості капіталу не має бути нижчий за вартість позиченого капіталу (сплачених відсотків за кредит). Враховуючи те, що у вітчизняній практиці частіше можна спостерігати зворотний процес, показники левериджу будуть недостовірними;

- даний метод не враховує фактора ризику. Очевидним є те, що при збільшенні частки залученого капіталу зростає інвестиційний ризик. Підвищення ризиковості інвестицій потребує додаткових премій, які мають бути враховані при визначенні дисконтованих грошових потоків.

Незважаючи на відзначені недоліки коефіцієнта фінансового левериджу, складності у розрахунках показників, даний метод має одну дуже важливу позитивну ознаку. Він дозволяє оптимізувати структуру капіталу за критерієм рівня фінансової рентабельності.

У табл. 3.1.4 наведено приклад процесу такої оптимізації. Маючи у розпорядженні 4000 тис. грн. власного капіталу і очікуючи 25% валової рентабельності, а також при заданих ставках відсотків за кредит, премії за ризик, податку на прибуток, необхідно знайти, за якої структури капіталу буде досягнуто найвищого рівня фінансової рентабельності підприємства.

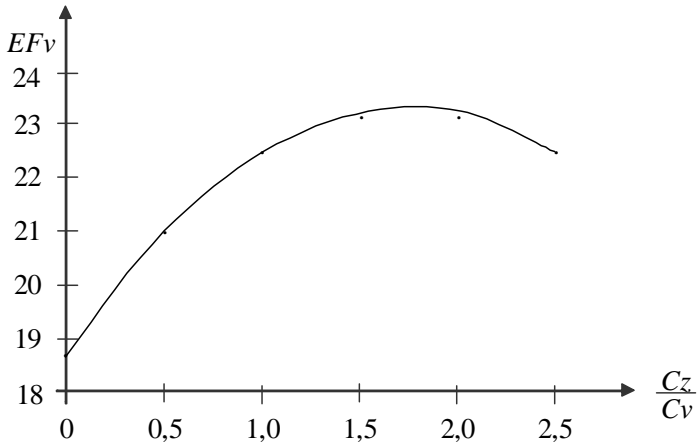
Розрахунки показали, що найвищим ефект фінансового левериджу буде при співвідношенні залученого і власного капіталу в межах від 1,5 до 2,0. Графічно цю залежність подано на рис. 3.1.1.

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

Таблиця 3.1.4

Ефект фінансового левериджу при різному співвідношенні власного і залученого капіталу

№ з/п	Показники	Варіанти розрахунку					
		1	2	3	4	5	6
1	Власний капітал (C_v), тис. грн.	4000	4000	4000	4000	4000	4000
2	Залучений капітал (C_z), тис. грн.	–	2000	4000	6000	8000	10000
3	Разом	4000	6000	8000	10000	12000	14000
4	Коефіцієнт співвідношення залученого і власного капіталу (гр. 2 / гр. 1)	–	0,5	1	1,5	2	2,5
5	Коефіцієнт валової рентабельності активів, %	25	25	25	25	25	25
6	Сума валового прибутку (гр. 3 x гр. 5) / 100)	1000	1500	2000	2500	3000	3500
7	Ставка відсотка за кредит, %	18	18	18	18	18	18
8	Ставка премії за ризик, %	–	1	2	3	4	5
9	Разом ставка відсотка з урахуванням ризику (гр. 7 + гр. 8)	15	19	20	21	22	23
10	Сума сплачених відсотків, тис. грн. (гр. 2 x гр. 9) / 100)	–	380	800	1260	1760	2300
11	Валовий прибуток без відсотків за кредит (гр. 6 – гр. 10)	1000	1120	1200	1240	1240	1200
12	Податок на прибуток за ставкою 25% (гр.11 x 0,25)	250	280	300	310	310	300
13	Чистий прибуток (гр. 11 – гр. 12)	750	840	900	930	930	900
14	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу (ефект фінансового левериджу, EF_v) (гр. 13 x 100 / гр.1)	18,75	21,00	22,50	23,25	23,25	22,50

Рис. 3.1.1. Залежність рентабельності власного капіталу від співвідношення залучених і власних ресурсів

Враховуючи складність наведених розрахунків, на нашу думку, найбільш простим і придатним для обчислення узагальненого інтегрального значення може бути показник фінансового левериджу (F_L), який визначається як різниця між коефіцієнтом віддачі на власний капітал і коефіцієнтом віддачі на капітал загалом:

$$F_L = \frac{P_c}{\bar{C}_v} - \frac{P_c}{\bar{П}}, \quad (3.1.2)$$

де P_c – чистий прибуток;

$\bar{C}_v$ – власний капітал (середня величина);

$\bar{П}$ – весь капітал (середня величина власного і залученого капіталу).

Його переваги полягають у простоті розрахунку, оскільки при визначенні віддачі капіталу береться чистий прибуток. Різниця між його складовими буде символізувати віддачу від залучення позикових коштів. Вона враховує також плату за позиковий капітал (відсотки банку, що включені у витрати діяльності і на їх суму зменшено чистий прибуток).

Підсумковим етапом в оцінці інвестиційних ресурсів є встановлення середньої ціни капіталу підприємства. Враховуючи те, що суб'єкт може залучати декілька альтернативних джерел, розрахувати загальну вартість можна методом визначення середньозваженої ціни капіталу за формулою:

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

$$CC = \sum_{i=1}^n r_i d_i, \quad (3.1.3)$$

де CC – середньозважена вартість капіталу підприємства, %;

r_i – ціна i -го джерела інвестування, %;

d_i – частка i -го джерела в загальній сумі інвестиційних ресурсів фірми, %.

Наприклад, необхідно розрахувати середньозважену ціну капіталу за такими даними:

Види джерел	Облікова вартість, тис. грн.	Питома вага (d), %	Ціна (r), %
Звичайні акції	600	33,3	12,4
Привілейовані акції	150	8,3	10,5
Нерозподілений прибуток	250	13,9	11,3
Довгострокові кредити банку	500	27,8	14,0
Заборгованість за лізингом	300	16,7	9,4
Разом	1800	100,0	

Звідси $CC = (12,4 \times 33,3 + 10,5 \times 8,3 + 11,3 \times 13,9 + 14 \times 27,8 + 9,4 \times 16,7) : 100 = 12,0$ %.

Визначений показник середньої ціни капіталу свідчить про те, що підприємство може приймати будь-які інвестиційні рішення, рівень рентабельності яких не буде нижчим від значення CC . Показник вартості капіталу служить до певної міри обмеженням нижньої межі рентабельності інвестицій, як і показник внутрішньої норми дохідності (IRR). Тому між ними можна встановити певну залежність:

- $IRR > CC$ – проект може бути прийнятий;
- $IRR < CC$ – проект слід відхилити як збитковий;
- $IRR = CC$ – проект не є ні прибутковим, ні збитковим.

Аналіз ціни капіталу може бути важливим фактором при встановленні його оптимальної структури. У цьому можна переконатися з наведеного прикладу (табл. 3.1.5).

Розрахунок оптимальної структури капіталу в %

Показники	Варіанти				
	I	II	III	IV	V
Частка власного капіталу	100	80	60	50	40
Частка залученого капіталу	–	20	40	50	60
Ціна власного капіталу	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0
Ціна залучених ресурсів	9,0	9,2	9,8	10,7	11,4
Середньозважена ціна капіталу	12,0	11,44	11,12	11,35	11,64

На підставі розрахунків можна зробити висновок, що найбільш оптимальною є структура капіталу, коли частка залучених коштів становить 40%, при цьому зважена ціна капіталу є найнижчою (11,12%).

За рубежом цей метод піддається значній критиці. Вважається, що ціна капіталу не залежить від його структури, і через це її неможливо оптимізувати. За нею ціна капіталу завжди буде вирівнюватися шляхом перерозподілу ресурсів, які одержують підприємства від фізичних осіб через операції на фондовому ринку. При цьому ставиться ряд обмежень: наявність ефективного ринку, відсутність податків, однакова величина відсотків для фізичних і юридичних осіб, можливість ідентифікації підприємства за однаковими ступенями ризику.

Зрозуміло, що більшість з цих умов у вітчизняній практиці не виконується. Тому реалізувати цю теорію у даний час в наших умовах буде проблематично.

Іншою проблемою, що виникла в результаті суперечностей між західними теоріями і нашою практикою, є питання оцінки власних і залучених ресурсів. Більшість зарубіжних економістів стверджує, що залучені ресурси є дешевшими і тому більш вигідними, ніж власні. Порівнюючи кредитні ресурси з власними і враховуючи конкретні умови роботи вітчизняних підприємств, можна простежити зворотну картину. Теперішні ставки за кредитні ресурси у 20–30% є надто високими і їх не можна зрівняти з західними аналогами. Власники, акціонери в наших умовах не можуть претендувати на такі високі ставки дивідендних виплат, як на Заході. До

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

того ж нарахування цих виплат здійснюється за залишковим принципом, за ставками, встановленими до фактичної суми чистого прибутку. В умовах низької рентабельності і ставки дивідендів будуть низькими, тоді як ставки плати за кредит не залежать від результатів діяльності. При оцінці власних і залучених ресурсів треба мати на увазі ще й те, що позиковий капітал є більш ризиковим, ніж власний, про свідчать події 2008 р., пов'язані із залученням кредитних ресурсів в іноземній валюті.

Якщо врахувати, що вітчизняні підприємства через нерозвиненість ринку не мають такого широкого вибору джерел залучення альтернативних ресурсів, як на Заході, то стають очевидними переваги самофінансування порівняно з інвестуванням за рахунок позикових та інших залучених коштів.

Отже, капітал є основоположною юридичною та економічною категорією, що характеризує засоби виробництва на підприємстві, а також групується в системі обліку і звітності за джерелами його утворення. З юридичного боку капітал символізує абстрактне право на майно підприємства, власність, що належить його засновникам після погашення зобов'язань. З економічної, бухгалтерської позиції капітал дорівнює сумі ресурсів, інвестованих у діяльність підприємства.

Вкладений з метою одержання прибутку капітал у процесі діяльності підприємства трансформується з грошової у матеріальну форму, і навпаки, видозмінюється і проходить різні форми та ступені капіталізації, рекапіталізації, декапіталізації.

Для фінансування інвестицій та здійснення поточної операційної діяльності можуть використовуватися як власні, так і альтернативні (залучені) ресурси. При встановленні доцільності залучення альтернативних джерел фінансування мають враховуватися можливі ризики несвочасного повернення залучених коштів, ціна позикового капіталу, величина плати за додаткове залучення ресурсів (відсотки за банківський кредит) тощо. Для проведення порівняльної оцінки власних ресурсів, що формуються за рахунок чистого прибутку, та банківських позик останні мають бути скориговані в сторону зменшення на ставку податку на прибуток з визначенням додаткового доходу від економії на податках. До того ж при поверненні залучених джерел має враховуватися фактор часу з використанням системи дисконтування грошових потоків, а також зміна впливу та контролю акціонерів (інвесторів) за умови нової емісії акцій і залучення замість неї альтернативних ресурсів.

При встановленні оптимальної структури джерел фінансування інвестиційних проєктів та інноваційних програм доцільно використовувати передові методи оцінки ефективності залученого капіталу (коефіцієнт фінансового левериджу, ефект фінансового левериджу, ефект генерації) з врахуванням особливостей функціонування вітчизняної економіки, а саме ціни кредитних ресурсів, ставки податку на прибуток, середньозваженої ціни капіталу та інших.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шерр И. Ф. Бухгалтерия и баланс / И. Ф. Шерр ; пер. с нем. изд. С. И. Цедербаума. – М. : Екон. жизнь, 1925. – 182 с.
2. Соколов Я. В. Бухгалтерський учет: от истоков до наших дней : уч. пособ. [для вузов] / Я. В. Соколов – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 494 с.
3. Сопко В. В. Бухгалтерський облік власності у підприємницькій діяльності / В. В. Сопко // Бухгалтерський облік і аудит. – 1997. – № 2. – С. 2–11.
4. Малюга Н. М. Бухгалтерський облік в Україні: теорія й методологія, перспективи розвитку : моногр. / Н. М. Малюга. – Житомир : ЖДТУ, 2005. – 548 с.
5. Амбівалентність і мімікрія облікової теорії : моногр. / Г. П. Журавель, В. Б. Клевець, В. М. Олійничук, П. Я. Хомин ; [за наук. ред. д.е.н., проф. П. Я. Хомина]. – Тернопіль : ТНЕУ. – 474 с.
6. Бухгалтерский учёт : учеб. / И. И. Бочкарева, В. А. Быков, Я. В. Соколов ; под ред. Я. В. Соколова. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : ТК «Велби», 2008. – 776 с.
7. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку «Загальні вимоги до фінансової звітності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
9. Хелферт Э. Техника финансового анализа / Э. Хелферт ; пер. с англ. под ред. Л. П. Белых. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 663 с.

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

---

10. Шеремет А. Д. Методика финансового анализа / А. Д. Шеремет, Р. С. Сайфулин. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 176 с.
11. Маркарьян Э. А. Финансовый анализ / Э. А. Маркарьян, Г. П. Герасименко. – М. : Приор, 1996. – 160 с.
12. Качалин В. В. Финансовый учет и отчетность в соответствии со стандартами ГААР / В. В. Качалин. – М. : Дело, 1998. – 452 с.
13. Литвин Б. М. Фінансовий аналіз : навч. посіб. / Б. М. Литвин, М. В. Стельмах. – К. : Хай-Тек Прес, 2008. – 336 с.
14. Пересада А. А. Інвестиційний процес в Україні / А. А. Пересада. – К. : Лібра, 1998.– 392 с.
15. Ковалев В. В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности / В. В. Ковалев. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 512 с.
16. Бланк И. А. Управление прибылью / И. А. Бланк – К. : Ника-Центр, 1998. – 544 с.

3.2. Сутність, оцінка та відображення в обліку інтелектуального капіталу

На кожному етапі свого розвитку продуктивні сили економічної системи будь-якого суспільства визначають її структуру та динаміку розвитку. За визначенням К. Маркса, «...економічні епохи відрізняються не тим, що виробляється, а тим, як виробляється, якими засобами праці» [1, с. 190]. В зв'язку з цим значення окремих видів ресурсів змінюється в міру переходу від доіндустріальної до індустріальної, а від неї – до постіндустріальної технології.

Якщо в доіндустріальному суспільстві пріоритет належить природним і трудовим ресурсам, то в індустріальному – матеріальним, а в постіндустріальному – інтелектуальним та інформаційним ресурсам.

Сучасне підприємство необхідно розглядати не стільки як виробника товарів, а як генератора знань, оскільки велика частина отриманого ефекту від його діяльності стає результатом спеціальних знань, широкого навчання персоналу і взаємодії з партнерами та контрагентами. Інтелектуальний капітал з кожним роком стає щораз більшою конкурентною перевагою порівняно з фізичними активами або фінансовим капіталом. Так, за експертними оцінками інтелектуальний капітал високотехнологічної компанії в 3–4 рази перевищує облікову вартість її доходів. За іншою методикою, яка полягає у визначенні співвідношення інтелектуального капіталу до вартості матеріальних активів і фінансового капіталу таких компаній, його величина коливається в межах від 5:1 до 16:1. Зокрема, така велика корпорація, як «Майкрософт», маючи ринкову капіталізацію на сотні мільярдів доларів, на балансі відображає матеріальних фондів всього на декілька мільярдів доларів. Водночас відсутність на своєму балансі значної кількості матеріальних ресурсів у вигляді основних і оборотних запасів, які використовуються в процесі основної виробничої діяльності, не є принциповою, оскільки сучасна компанія може їх залучати зі сторони, оплачуючи їх як надані послуги.

Проблемам функціонування, структури, методів оцінки інтелектуального капіталу, обґрунтування власних підходів до вирішення питання особливостей його обліку присвячені наукові праці як вітчизняних, так і зарубіжних вчених: О. Городова, Н. Малюги, М. Метью, М. Пушкаря, К. Тейлора, Л. Швець та ін.

В новій інформаційній економіці (поняття «інформаційна економіка» було введено в наукову термінологію на початку 60-х рр. ХХ ст.), яка базується

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

на знаннях, джерелом продуктивності є технологія генерування знань. Знання і інформація стали критично важливими елементами у всіх економічних системах, оскільки процес виробництва завжди ґрунтувався на певному рівні знань та обробки інформації.

В цьому контексті основою багатства суспільства загалом та конкретного підприємства зокрема стає інтелектуальний капітал. Саме він визначає конкурентоздатність підприємств, є ключовим ресурсом їх розвитку.

Поняття інтелектуального капіталу не регламентується нормативними документами, досі не встановлено правил його ідентифікації та оцінки.

Вивчення зарубіжної та вітчизняної літератури дозволяє зробити висновок, що інтелектуальний капітал складається з людського, організаційного і клієнтського, що можна представити схематично (рис. 3.2.1).

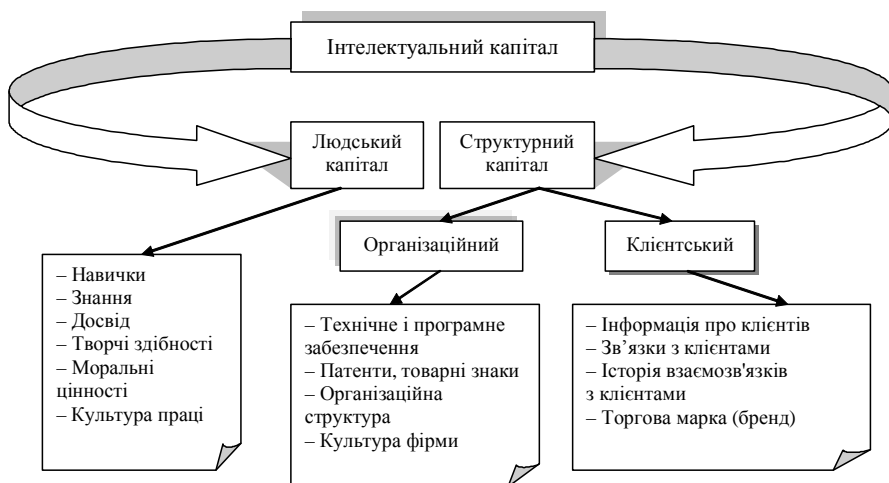

Рис. 3.2.1. Структура інтелектуального капіталу

Людський, організаційний та клієнтський капітал взаємодіють між собою. Недостатньо інвестувати в кожний з них окремо. Вони мають підтримувати один одного, і тоді відбувається взаємний вплив одного виду капіталу на інші.

Термін «капітал» присутній у словосполученні «інтелектуальний капітал» не даремно.

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Він існує аналогічно, як і фізичний капітал, але у формі потоку цінностей, які впливають на економіку, адже виникають ці два види капіталу в результаті вкладення ресурсів (грошей, матеріальних цінностей, знань, кваліфікації) для виробництва товарів та послуг. Кожен з них приносить своєму власнику дохід, підлягає моральному зносу, причому інтелектуальний капітал навіть більшою мірою (знецінення програмного забезпечення та будь-яких знань). Обидва потребують «ремонту», тобто затрат на підтримання у робочу стані. Разом з цим, між ними є і відмінності.

Фізичний капітал має матеріальну природу, переносить свою вартість на новостворений продукт шляхом нарахування амортизаційних відрахувань.

Інтелектуальний капітал відрізняється від фізичного тим, що він не втрачає у своїй величині. Крім того, він часто втрачає свою вартість саме від того, що не використовується.

Фізичний капітал – це результат певних дій у минулому. Інтелектуальний капітал також результат минулих інвестицій, але він більшою мірою орієнтований на майбутнє. Основою для оцінки фізичного капіталу є затрати, які вже були понесені. Основою для оцінки інтелектуального капіталу є вартість, яка буде створена в процесі його майбутнього використання.

Фізичний капітал оцінюється переважно з допомогою вартісних показників, інтелектуальний капітал – з допомогою як вартісних, так і неwartісних показників.

Підприємства і компанії не володіють інтелектуальним капіталом повністю, а спільно з найманими працівниками (якщо йдеться про людський капітал) і спільно з споживачами та іншими контрагентами (якщо йдеться про клієнтський капітал).

Застосування концепції капіталу стосовно людини та пов'язаних з нею знань зустрічається в економічній літературі давно. Як економічна категорія термін «людський капітал» розглядається в наукових колах з 60-х рр. ХХ ст. У цей час у західній управлінській думці існували підходи направлені на симбіоз економіки (в першу чергу, економіки знань) і управління персоналом, на основі яких сформувалась теорія «людського капіталу» та концепція «людських ресурсів».

Концепція «людських ресурсів» базується на застосуванні економічних оцінок здатності людей створювати певний дохід. Чим вища індивідуальна продуктивність праці працівника і триваліший період його діяльності, тим більший дохід він приносить і представляє більшу цінність для фірми [2, с. 353]. Один з представників даного напрямку американський вчений

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

Р. Лікер підкреслював, що людський капітал навіть більш цінний, ніж фізичний, і має бути внесений у балансовий звіт організації. Л. Якока твердив, що всі господарські організації можна в кінцевому випадку звести до трьох характеристик: люди, продукт, прибуток, але на першому місці завжди стоять люди [6].

Характерною особливістю інформаційного суспільства є участь людського капіталу в ланцюжку створення вартості, але не як одного із факторів виробництва, а системоутворюючого елементу бізнесу, основою його капіталу взагалі та інтелектуального зокрема.

Людський капітал включає в себе такі компоненти:

- кваліфікована робоча сила і контракти з провідними спеціалістами та менеджерами;
- сукупність знань, кваліфікацій, практичних навичок і вмінь кожного із співробітників організації;
- систему цінностей, культуру праці, філософію бізнесу, які не можуть бути скопійовані або відтворені в іншій організації.

Вироблення правил ідентифікації, а також відображення в обліку інтелектуального капіталу означає, перш за все, ретельну ревізію бухгалтерської концепції гудвілу. Це пов'язано з тим, що в даний час гудвіл розглядається як бухгалтерський еквівалент «ділової репутації фірми» в широкому розумінні, тобто як модель всього інтелектуального капіталу бізнесу.

Відповідно до ст.14 Податкового кодексу України «...гудвіл – нематеріальний актив, вартість якого визначається як різниця між ринковою ціною та балансовою вартістю активів підприємства, як цілісного майнового комплексу, що виникає в результаті використання кращих управлінських якостей, домінуючої позиції на ринку товарів, послуг, нових технологій тощо» [3, с. 20]. За П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» гудвіл визначається як «...перевищення вартості придбання над часткою покупця у справедливій вартості придбаних ідентифікованих активів, зобов'язань і непередбачених зобов'язань на дату придбання» [5, с. 37]. На нашу думку, алгоритм визначення гудвілу є технічним прийомом – результатом різниці між ринковою та обліковою оцінкою капіталу бізнесу. Оскільки за правилами обліку не можна платити за щось не уречевлене, вирішили віднімати балансову вартість із купівельної ціни і визначати це як гудвіл. Причинами утворення такої різниці, на наш погляд, є:

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

- спекулятивна складова конкретної угоди купівлі-продажу (врахування значних комісійних посередникам, офіційним органам, проміжні фінансові витрати);

- суто технічні помилки у правилах бухгалтерського обліку матеріальних активів (облік активів за історичною собівартістю, використання різних методів нарахування амортизації і т. ін.);

- незарахування на баланс або некоректне відображення у бухгалтерському обліку неідентифікованих складових інтелектуального капіталу.

Таким чином, гудвіл може бути визначений як сукупність елементів бізнесу, що забезпечують можливість отримання надприбутку.

Важливим аспектом дослідження інтелектуального капіталу є його оцінка.

Методи оцінки, які використовуються для матеріальних активів і базуються на принципах бухгалтерського обліку, не є адекватними умовам сьогодення. Наприклад, традиційна бухгалтерська практика складову інтелектуального капіталу – торгову марку – трактує як нематеріальний актив, який в процесі використання втрачає свою вартість і переносить її частинами на виготовлену продукцію. Водночас торгова марка або бренд, на практиці у процесі їх експлуатації, не тільки не втрачають свою вартість, а навпаки, доволі часто збільшують її. Такі елементи інтелектуального капіталу, як патенти, ліцензії, обліковуються в бухгалтерських документах не відповідно до реальної вартості, а тільки згідно з затратами на їх реєстрацію.

Не відповідає реальному стану речей і поділ людського капіталу на інвестиції та витрати звітного періоду. Так, затрати на різного роду тренінги, навчання персоналу, рекламні кампанії інтерпретуються як поточні витрати, хоча дедалі частіше вони набувають ознак довготермінових інвестицій.

Окремі елементи сукупного капіталу підприємств не знаходять відображення, тобто не ідентифікуються в бухгалтерських балансах, у тому числі такі як зв'язки з споживачами, кваліфікація персоналу, бази знань, мережеві форми роботи і т. ін., та не можуть бути відображені в обліку з допомогою традиційних методів.

Вивчення економічної літератури з досліджуваного питання дозволяє виділити такі методи оцінки інтелектуального капіталу та його складових:

1. Метод ринкової капіталізації, суть якого полягає у зіставленні ринкової вартості акціонерного капіталу і облікової вартості основних засобів (із врахуванням зносу). Різниця між цими двома величинами характеризує вартість неречових активів підприємства.

На надійність та достовірність цього способу оцінки впливає декілька проблемних факторів:

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

- вплив неринкових факторів (адміністративних, політичних, соціальних, судових і т. ін.) на ринкову вартість капіталу;

- обидва показники (ринкова вартість та облікова вартість) часто є об'єктами маніпуляцій, залежно від ситуативних завдань підприємства (штучне заниження прибутку з метою зменшення податкового тиску або, навпаки, завищення прибутку з метою залучення зовнішніх інвестиції чи отримання кредитів).

2. Метод «коефіцієнта Тобіна», який запропонував використовувати для оцінки інтелектуальності підприємств лауреат Нобелівської премії в галузі економіки Д. Тобін. Цей показник розраховується як відношення ринкової вартості об'єкта до вартості заміни його реальних активів (будівель, споруд, обладнання, запасів). Коефіцієнт Тобіна можна розраховувати як для підприємства загалом, так і для його окремих об'єктів власності – транспортних засобів, виробничих приміщень і т. ін.

На даний час для більшості західних компаній коефіцієнт Тобіна коливається від 5 до 10, для наукомістких підприємств – ще вищий. Якщо ціна компанії суттєво перевищує вартість її матеріальних активів, то це означає, що досить високо оцінені її нематеріальні активи – талант персоналу, ефективність систем управління, менеджменту і т. ін. Покупець при придбанні такого підприємства купує переважно не фізичні, а нематеріальні активи.

Доволі специфічною є оцінка людського капіталу.

Виділяють два аспекти такої оцінки: економічний та психологічний (соціальний).

Основою економічної оцінки має стати визначення ринкової вартості конкретної праці на поточний момент. Для цього необхідно провести моніторинг ринку праці (з допомогою консалтингових агенств, Інтернету, ресурсів засобів масової інформації). Рівень оплати праці персоналу низових позицій (робітники, водії та ін.) має бути дещо вищим від його ринкової вартості, що стане мотивуючим фактором для даної категорії працівників. Рівень, нижчий від ринкової вартості, абсолютно неможливий, це призводить до зниження дисципліни праці. Для спеціалістів середньої ланки бажаний адекватний до ринкових умов рівень оплати праці, доповнений соціальним пакетом, навчанням, можливістю кар'єрного зростання, що зробить підприємство більш привабливим. Для топ-менеджерів рекомендується виходити з реальної ринкової вартості із залученням індивідуальних важелів стимулювання.

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Для оцінки з точки зору психологічного, соціального аспектів необхідно оцінити професійні та особисті якості працівників, ефективність їх взаємодії.

Оцінюючи професіоналізм, можливе використання об'єктивних (обсяг продажів, ефективність роботи підрозділу) та суб'єктивних (атестація, тренінги, кадровий аудит) показників.

На думку автора, основні проблеми бухгалтерського обліку інтелектуального капіталу як неідентифікованого активу полягають у поданому нижче.

По-перше, всі вкладення у створення (придбання) капіталу в бухгалтерському обліку відображаються на окремому рахунку 15 «Капітальні інвестиції» і регламентуються відповідними національними П(С)БО. Вкладення в неідентифіковані активи, а саме:

- витрати на дослідження;
- витрати на підготовку та перепідготовку кадрів;
- витрати на рекламу та просування продукції на ринку;
- витрати на створення, реорганізацію та переміщення підприємства або його частини;
- витрати на підвищення ділової репутації підприємства, вартість видань і витрати на створення торгових марок (товарних знаків), автоматично потрапляють до складу витрат періоду (п. 8 П(С)БО 8 «Нематеріальні активи») та обліковуються на рахунках 9 класу.

По-друге, одним з інструментів «підлаштування» інтелектуального капіталу під стандарти матеріального майна виступає алгоритм формування вартості ідентифікованих нематеріальних активів, за якою вони зараховуються на баланс підприємства. Відповідно до П(С)БО 8 придбаний або отриманий нематеріальний актив відображається у балансі, якщо існує ймовірність одержання економічних вигод, пов'язаних з його використанням, та його вартість може бути достовірно визначена (п. 6) за первісною вартістю (п. 10) [4, с. 58]. Оскільки характер нематеріальних активів за суттю не дозволяє визначити економічний ефект від їх використання, існує невпевненість у збільшенні рентабельності цього активу. Тому майже завжди всі подальші витрати, пов'язані з об'єктом нематеріального активу, мають відноситись на витрати звітного періоду.

Пропонуємо такі правила обліку інвестицій у створення інтелектуального капіталу, а саме неідентифікованих його складових:

1) як загальне правило, нематеріальні активи мають відобразитись в обліку (на рахунку 12 «Нематеріальні активи») в момент отримання ймовірності одержання майбутніх економічних вигод, пов'язаних з їх використанням.

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

До вказаної дати всі витрати підприємства, пов'язані з отриманням такої ймовірності, відображаються на субрахунку 154 «Придбання «створення» нематеріальних активів». Сума нагромаджених на цьому субрахунку витрат формує облікову вартість нематеріального активу, яка амортизується протягом строку його корисного використання;

2) враховуючи об'єктивно існуючі економічні процеси, облікова вартість неідентифікованих нематеріальних активів не може і не має бути статичною. Це означає, що всі подальші вкладення у вказані нематеріальні активи також початково обліковуються на субрахунку 154. З дати початку отримання економічних вигод від таких вкладень їх сума списується на рахунок 12 і починає амортизуватись протягом строку корисного використання;

3) вказаний алгоритм є суто технічною бухгалтерською процедурою інвестування в нематеріальні активи підприємства. Це означає, що відображену у балансі суму залишкової вартості нематеріальних активів не слід розглядати як реальну вартість відповідних компонентів інтелектуального капіталу підприємства.

Для реалізації вищевикладених правил необхідно виділити зі складу витрат, які сьогодні обліковуються на рахунках 23 «Виробництво», 91 «Загально-виробничі витрати», 92 «Адміністративні витрати», 93 «Витрати на збут», 94 «Інші витрати операційної діяльності», витрати, які фактично є інвестиціями в інтелектуальний капітал, і прив'язати їх до відповідних компонентів інтелектуального капіталу.

У світовій практиці на сьогодні існують два принципових підходи до обліку людських ресурсів: модель активів – «хронологічна модель затрат» і модель корисності. Перша передбачає ведення обліку затрат на капітал і його подальшу амортизацію; друга – безпосередню оцінку ефекту кадрових інвестицій. Вітчизняна облікова теорія і практика тяжіють більше до хронологічної моделі затрат на капітальні інвестиції. Тому, на наш погляд, інвестиції в людський капітал можна відображати за їх видами на окремих аналітичних рахунках, відкритих до рахунка 154 «Придбання «створення» нематеріальних активів». Наприклад, можливе використання таких аналітичних рахунків:

– «Інвестиції в людський капітал підприємства»: відображаються інвестиції в розвиток знань, практичних навичок і вмінь спеціалістів (фактичні витрати підприємства на навчання та підвищення кваліфікації співробітників як власними силами, так і за угодами з освітніми установами); інвестиції в пошук і набір персоналу (фактичні витрати підприємства з оплати послуг кадрових агентств або спеціалістів з підбору персоналу). У разі, якщо

фактично понесені витрати з пошуку персоналу не принесли результату, їх відображають у складі витрат звітного періоду). Облік таких витрат необхідно вести за кожним співробітником;

– «Інвестиції в структурний капітал підприємства»: відображаються інвестиції в розвиток організаційної структури і системи управління підприємством; інвестиції в інформаційні ресурси і технології; інвестиції в підтримання і розвиток ділових зв'язків; інвестиції в ділову репутацію (бренд).

Таким чином, узагальнюючи результати проведеного дослідження складових інтелектуального капіталу, можна зробити такі висновки:

1) у сучасному постіндустріальному суспільстві з'явився новий об'єкт економічних досліджень – інтелектуальний капітал, який стає дедалі більшою конкурентною перевагою підприємств порівняно з фізичними активами та фінансовим капіталом, тому очевидною є необхідність у врахуванні його зростаючої ролі у сукупній вартості активів підприємств;

2) існує нагальна потреба у визначенні на законодавчому рівні адекватних методів оцінки складових інтелектуального капіталу, зокрема його немайнової частини;

3) економічні реалії вимагають змін у методиці обліку неідентифікованих складових інтелектуального капіталу, які необхідно відображати не в складі витрат звітного періоду, а у складі нематеріальних активів, що потребує внесення змін до чинних Положень (стандартів) бухгалтерського обліку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маркс К. Капитал. Вторая кн. : Процесс обращения капитала // Сочинения. Т. 49 / К. Маркс. – М.
2. Кошкин В. М. Организация и методы оценки предприятия (бизнеса) / В. М. Кошкин. – М. : ИКФ «ЭКМОС», 2002. – 944 с.
3. Податковий кодекс України // Все про бухгалтерський облік. – 2013. – № 24–25. – 404 с.
4. П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» // Все про бухгалтерський облік. – 2013. – № 55. – С. 57–61.
5. П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» // Все про бухгалтерський облік. – 2013. – № 64. – С. 37–39.
6. Швець Л. В. Інтелектуальний капітал підприємства: економічний зміст і оцінка [Електронний ресурс] / Л. В. Швець. – Режим доступу : www.nbuiv.gou.ua.

3.3. Облік довготермінових зобов'язань

У момент створення підприємства його початковий капітал формується за рахунок майна та коштів, внесених засновниками, що становлять власний капітал підприємства. В подальшій своїй діяльності цей суб'єкт господарювання може використовувати переважно власний капітал, і в такому разі його вважатимуть найбільш стійким, незалежним. Проте його можливості для розширення масштабів виробництва будуть доволі обмеженими, оскільки власні ресурси не можуть забезпечити постійного зростання його обсягів.

Залучення коштів із зовнішніх джерел дає можливість розширювати господарську діяльність підприємства, забезпечуючи при цьому зростання прибутковості підприємства, а отже, й збільшення власного капіталу. Це означає, що збільшення обсягів залученого капіталу сприяє зростанню виробництва, розширенню його відтворювальної функції та збагаченню власників суб'єкта господарювання.

У бухгалтерському обліку має бути чітке розмежування між власним капіталом – власністю засновників та залученим капіталом – власністю інших суб'єктів господарювання. Поняття «залучений капітал», синонімами якого виступають «залучені джерела утворення майна підприємства», «чужий щодо власників капітал», є спільною назвою джерел засобів, що залучені лише на певний період і в подальшому підлягають поверненню в тій чи іншій формі. Тобто у підприємства виникає борг, зобов'язання.

Російський професор В. Г. Гетьман залучений капітал розуміє як «...зобов'язання (борги) даного підприємства перед іншими організаціями і особами» [19, с. 16]. Аналогічно В. Ф. Палій та В. В. Палій зобов'язання підприємства ототожнюють із залученим капіталом, «...який необхідно повернути кредиторам у встановлені терміни, часто з відсотками, обумовленими угодами за його використання» [11, с. 255]. Отже, залучений із зовнішніх джерел в оборот капітал має назву зобов'язань. Як наслідок, зобов'язання можна розглядати як джерело господарських засобів.

Важливу роль серед позикових засобів підприємств відіграють довгострокові зобов'язання. Їхня значимість для суб'єктів господарювання полягає у тому, що довгострокові позикові кошти можуть виступати одним з основних джерел інвестиційної діяльності.

Відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку (далі – П(С)БО) 11 «Зобов'язання») довгострокові зобов'язання – це всі зобов'язання, які не є поточними зобов'язаннями [13]. Відповідно поточні розуміють

як зобов'язання, які мають бути погашені або в межах операційного циклу або протягом дванадцяти місяців, починаючи з дати балансу. Виходячи з даних визначень, зрозуміло, що у вітчизняному законодавстві головним критерієм поділу зобов'язань на поточні і довготермінові є термін погашення (з межею «дванадцять місяців» або «операційний цикл»).

Окремі зарубіжні науковці при поділі зобов'язань на довгострокові та поточні виділяють лише критерій дванадцяти місяців. Зокрема, В. Ф. Палій та В. В. Палій до довготермінових зобов'язань відносять заборгованість за кредитами і позиками, термін погашення яких настає не раніше, ніж через 12 місяців від дати складання звітності [11, с. 255].

С. Ф. Голов та В. М. Костюченко при поділі зобов'язань на поточні та довгострокові насамперед враховують прив'язаність конкретного зобов'язання до операційного циклу. Вони дають такі визначення зобов'язанням, які відносяться до поточних:

а) зобов'язання, пов'язані з витратами, які виникають у процесі нормального операційного циклу (придбання сировини, оплата комунальних послуг, оплата праці персоналу тощо), є поточними навіть тоді, коли термін погашення їх настає після більше ніж 12 місяців від дати балансу;

б) зобов'язання, не пов'язані з операційним циклом підприємства (кредити банку і дивіденди, які підлягають сплаті учасникам; податок на прибуток, що підлягає сплаті), вважають поточними лише за умови, що їх потрібно погасити протягом 12 місяців, починаючи з дати балансу [9, с. 51].

Ф. Ф. Бутинець визначив ще один фактор, за допомогою якого можна визначити вид зобов'язання. Він вказує, що зобов'язання включають до поточних, «якщо вони оплачуються на вимогу кредитора» [2, с. 99].

Більшість авторів, зокрема Б. Нидлз, Х. Андерсон, Д. Колдуелл, А. Глен Велш, Данієл Г. Шорт припускають, що поточні зобов'язання погашатимуться за рахунок активів, які класифікуються як поточні у тому самому бухгалтерському балансі, що й ці зобов'язання [3, с. 485–486; 16, с. 178–179]. Хоча з цим твердженням не зовсім можна погодитися, оскільки для погашення довгострокових зобов'язань також часто використовують поточні активи (наприклад, грошові кошти). З іншого боку, довгострокові зобов'язання частіше використовують для створення необоротних активів, а поточні – для створення оборотних активів. Хоча нині, в період кризової економіки, підприємства часто залучають довгострокові ресурси для фінансування поточної господарської діяльності.

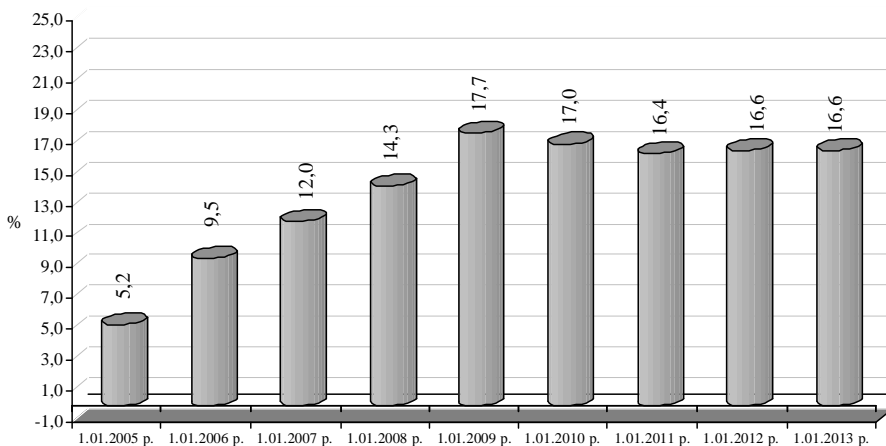
Я. Д. Крупка зазначає, що поділ зобов'язань як залучених джерел фінансування діяльності має здійснюватись не лише з дотриманням принципу

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

«тимчасовості». Залучений капітал, на думку науковця, має поділятися залежно від його участі в інвестуванні підприємства на інвестиційний і поточний. При цьому доцільно було б врахувати ще й принципи «добровільності» і «платності», оскільки іноді тимчасово залучені кошти на незначний строк можуть бути джерелом для фінансування великих інвестиційних проєктів. Водночас поточні зобов'язання через неплатежі, фінансову скруту можуть затягуватися на рік і більше [7, с. 266].

Слід погодитися з Я. Д. Крупкою щодо інвестиційного характеру довгострокових зобов'язань та віднесення в їх склад тієї заборгованості, яка виникла з дотриманням принципів «тимчасовості», «добровільності» і «платності», оскільки, як показує практика, саме такий вид пасивів в умовах ефективного розвитку економіки використовується підприємствами усіх галузей економіки для здійснення інвестиційної діяльності.

Слід зазначити, що довгострокові зобов'язання на вітчизняних підприємствах за останні роки займали незначну частку у джерелах утворення господарських засобів (рис. 3.3.1). Це, на нашу думку, пов'язано, перш за все, з високими ставками на позикові ресурси. По-друге, значне коливання курсів валют, інфляційні процеси роблять залучення довгострокових ресурсів ризиковим як для банківської системи, так і для суб'єктів господарювання.

Рис. 3.3.1. Частка довгострокових зобов'язань у загальній величині джерел утворення активів підприємств України за 2005–2012 рр. (складено на основі [10])

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Як видно з рис. 3.3.1, хоча частка довгострокових зобов'язань у загальній величині джерел утворення активів була порівняно незначною, однак до 2009 р. відмічалось поступове її зростання. З початком кризових явищ в економіці частка довгострокових зобов'язань децю знизилась. За даними статистики [10], у структурі зобов'язань довгострокові зобов'язання займають близько 25%, тоді як поточні – близько 70%. Це ще раз підтверджує незначне використання у вітчизняній практиці підприємств довгострокових інвестиційних ресурсів.

З метою ґрунтовної оцінки фінансового стану підприємства та прийняття ефективних управлінських рішень довгострокові зобов'язання слід поділяти за певними ознаками (табл. 3.3.1).

Таблиця 3.3.1

Класифікація довготермінових зобов'язань

Класифікаційні ознаки	Види довгострокових зобов'язань
За терміном погашення	– зобов'язання з терміном погашення від 1 до 3 років; – зобов'язання з терміном погашення понад 3 роки
За метою залучення	– для створення необоротних активів; – для створення оборотних активів
За видом діяльності	– зобов'язання, які виникли внаслідок операційної діяльності; – зобов'язання, які виникли внаслідок фінансової діяльності; – зобов'язання, які виникли внаслідок інвестиційної діяльності
За суб'єктами зобов'язань	– зобов'язання перед банківськими установами; – зобов'язання перед орендодавцями тощо
За формою виникнення розрахунків	– зобов'язання за облігаціями; – зобов'язання за векселями виданими тощо
За вартістю	– відсоткові; – безвідсоткові
За виконанням умов погашення	– прострочені; – непрострочені; – відстрочені
За відображенням зобов'язань у балансі	– реальні (балансові); – консенсуальні (позабалансові)

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

Однією з основних класифікаційних ознак є термін погашення, за яким довгострокові зобов'язання слід поділяти на зобов'язання з терміном погашення від 1 до 3 років (середньострокові) та зобов'язання з терміном погашення понад 3 роки (довгострокові). Зазначимо, що середньострокові борги були окремо виділені в Плані рахунків бухгалтерського обліку виробничо-господарської діяльності об'єднань, підприємств та організацій України, який діяв до 01.01.2000 р. Зокрема, для цього призначався рахунок 91 «Середньострокові кредити банків», аналогу якому в діючому Плані рахунків немає.

Оскільки нині через кризовий стан економіки на вітчизняних підприємствах довготермінові позикові ресурси можуть використовуватись для фінансування різних видів діяльності, то є доречним поділяти довгострокові зобов'язання на: зобов'язання, які виникли внаслідок операційної діяльності; зобов'язання, які виникли внаслідок фінансової діяльності; зобов'язання, які виникли внаслідок інвестиційної діяльності.

Для правильної організації бухгалтерського обліку довгострокових зобов'язань важливим аспектом є момент їх виникнення. Зобов'язання відображається в обліку лише тоді, коли за ним виникає заборгованість. Це правило застосувати доволі важко, оскільки відповідно до ст. 11 Цивільного кодексу України укладення договору є вже підставою для виникнення зобов'язання [20]. Тому бухгалтерам-практикам важливо уявити, коли виникає юридичне зобов'язання, а коли настає момент відображення цього зобов'язання на рахунках бухгалтерського обліку й у балансі. Наприклад, у момент підписання кредитного договору у підприємства виникає юридичне зобов'язання, яке не відображається в балансі даного суб'єкта господарювання. І лише тоді, коли підприємству будуть передані певні ресурси, дане зобов'язання буде зареєстроване у бухгалтерському обліку й відображене в балансі. Юридичні зобов'язання за попередньо укладеними договорами доцільно відображати у Примітках до річної фінансової звітності, оскільки їх сума може надати зовнішнім користувачам інформацію про можливе в майбутньому погіршення чи покращення фінансового стану підприємства. Тому погоджуємось з думкою Т. І. Тесленко [18] про доцільність поділу зобов'язань (у даному разі довгострокових) за відображенням їх у балансі на реальні (балансові) та консенсуальні (позабалансові).

Для відображення довготермінових зобов'язань у балансі та з метою оцінки фінансового стану підприємства довгострокові зобов'язання поділяють на дві частини:

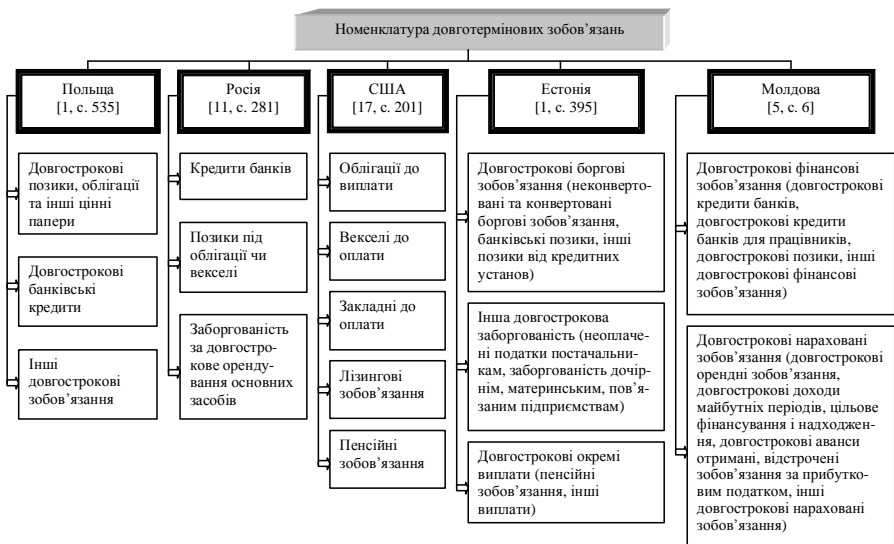
I – довгострокові зобов'язання, термін погашення яких перевищує дванадцять місяців (або операційний цикл);

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

II – частина довгострокових зобов'язань, термін погашення яких не перевищує дванадцять місяців з дати балансу (поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями).

До 2000 р. такого поділу довгострокових зобов'язань не було. На нашу думку, нинішній порядок ведення обліку довгострокових зобов'язань (із застосуванням рахунка 61 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями») є більш логічним та забезпечує отримання реальної інформації про суму довгострокової і поточної заборгованості.

Для зобов'язань, які належать до довгострокових, немає визначеного переліку. На рис. 3.3.2 подано основні види довготермінових зобов'язань, що наявні у зарубіжній практиці.

Рис. 3.3.2. Номенклатура довгострокових зобов'язань на прикладі зарубіжних країн

У вітчизняному Плані рахунків передбачена така структура довготермінових зобов'язань:

- довгострокові позики;
- довгострокові векселі видані;
- довгострокові зобов'язання за облігаціями;
- довгострокові зобов'язання з оренди;

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

- відстрочені податкові зобов'язання;
- інші довгострокові зобов'язання.

Дана структура довготермінових зобов'язань переважно збігається з тією, що властива зарубіжним підприємствам. Слід зазначити, що окремі зарубіжні підприємства до складу довготермінових зобов'язань включають доходи майбутніх періодів. Це, зокрема, стосується Молдови (рис. 3.3.2), Азербайджану, Казахстану [12, с. 64]

Вважаємо, що доходи майбутніх періодів не відповідають критеріям визнання зобов'язань. По-перше, відсутня ідентифікація суб'єктів, по-друге, не вимагається вибуття ресурсів, які втілюють у собі економічні вигоди, що є критеріями для того, щоб зобов'язання було визнане.

За особливостями обліку доходів майбутніх періодів можна простежити дію принципу нарахування та відповідності доходів і витрат. Такі доходи виникають у результаті одержання доходів у звітному періоді, які підлягатимуть зарахуванню до їх складу в наступних звітних періодах, оскільки вони не забезпечені відповідними витратами.

Т. І. Тесленко пропонує «виключити зі складу пасиву балансу розділ «Доходи майбутніх періодів», оскільки кошти, одержані підприємством у вигляді попередньої оплати від замовників у рахунок надання послуг в майбутніх звітних періодах, не можуть визнаватися доходами; їх слід розглядати як зобов'язання за авансами одержаними або за одержаною передплатою» [18, с. 8].

Важко погодитися з даною пропозицією, оскільки доходи майбутніх періодів та отримані аванси мають суттєві принципові розбіжності, врахування яких дасть змогу уникати змішування цих двох понять (табл. 3.3.2).

Таблиця 3.3.2

Відмінність між доходами майбутніх періодів та отриманими авансами

Критерій	Доходи майбутніх періодів	Отримані аванси
Імовірність повернення отриманих сум	Низька	Висока
ПДВ	Не включається	Включається
Зарахування до доходів	В наступних періодах	Можливе у періоді їхнього отримання (залежить від дати реалізації продукції (робіт, послуг))
Їхнє відображення у балансі призводить до...	необхідності здійснення певних витрат	утворення зобов'язань

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Отже, якщо врахувати, що доходи майбутніх періодів становитимуть рано чи пізно частину доходу підприємства, то їх можна прирівняти до власного капіталу. У Плані рахунків їх слід відображати як один із видів доходів у класі 7 «Доходи і результати діяльності».

Найпоширенішим видом довгострокових зобов'язань є довгострокові позики та кредити. Довгострокові позики – це позики, термін погашення яких перевищує дванадцять місяців. Для вітчизняних підприємств такий вид зобов'язань може слугувати джерелом капітальних інвестицій, а також покривати затрати для впровадження нової техніки, покращення організації виробництва тощо. Для обліку довгострокових позик призначено рахунок 50 за однойменною назвою. У класі 5 Плану рахунків «Довгострокові зобов'язання» доцільно відкрити рахунок 56 «Середньострокові позики» з субрахунками, які б відповідали субрахункам до рахунка 50 «Довгострокові позики», що дасть змогу отримувати більш аналітичну інформацію про стан заборгованості за позиками.

Головною відмінністю між обліком короткострокових і довгострокових позик є вимога П(С)БО 11 у відображенні останніх у балансі за їхньою теперішньою вартістю. Визначення теперішньої вартості довготермінових позик залежить від двох факторів: графіка погашення основної суми боргу, порядку нарахування і погашення відсотків за користування позикою.

Зобов'язання за позиками найчастіше погашаються постійними періодичними виплатами, які містять суму основного боргу та відсотки. На нашу думку, довгострокові позики, як і короткострокові, доцільно відображати в балансі за сумою погашення. А відсотки, нараховані банком, будуть компенсовувати ризик, пов'язаний із фактором часу. Це спростить відображення такого виду зобов'язань у звітності і допоможе уникнути складних розрахунків теперішньої вартості грошового потоку.

До довгострокових зобов'язань також належать зобов'язання за довгостроковими векселями виданими. Рахунок 51 «Довгострокові векселі видані», що призначений для обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками за матеріальні цінності (роботи, послуги), заборгованість за якими забезпечена виданими довгостроковими векселями, є аналогом рахунка 62 «Короткострокові векселі видані».

Облік довгострокових і короткострокових векселів суттєво не відрізняється, для них передбачені одні й ті самі первинні документи, реєстри бухгалтерського обліку. Аналогічний й облік з метою оподаткування. Проте в цьому разі є дві особливості, властиві обліку довгострокових векселів:

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

---

1) якщо термін погашення векселя не перевищує дванадцять місяців, то непогашену суму векселя необхідно списати у кредит рахунка 61 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями»;

2) у балансі заборгованість за довгостроковими векселями відображається за їхньою теперішньою вартістю.

Сума теперішньої вартості зобов'язань за векселями визначається шляхом додавання теперішньої вартості основної суми боргу й теперішньої вартості термінового ануїтету. При збіганні ринкової та номінальної ставок відсотків за векселем теперішня його вартість дорівнює номінальній. У цьому разі при видачі векселя дебетується рахунок 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками» і кредитується рахунок 51 «Довгострокові векселі видані», а при погашенні дебетується рахунок 51 «Довгострокові векселі видані» і кредитується рахунок 31 «Рахунки в банках» на суму векселя. Відсотки при цьому належать до фінансових витрат з урахуванням принципу нарахування та відповідності доходів і витрат.

Якщо номінальна ставка відсотка не відповідає ринковій, то вексель видається з дисконтом (премією). Дисконт списується на фінансові витрати підприємства поступово, як правило, із застосуванням методу ринкових відсотків. При цьому на практиці складається таке бухгалтерське проведення: дебет рахунка 952 «Інші фінансові витрати», кредит рахунка 51 «Довгострокові векселі видані», або, що застосовують частіше, використовують рахунок 39 «Витрати майбутніх періодів» (дебет рахунка 39 «Витрати майбутніх періодів», кредит рахунка 51 «Довгострокові векселі видані» на суму дисконту; дебет рахунка 952 «Інші фінансові витрати», кредит рахунка 39 «Витрати майбутніх періодів» – поступове списання дисконту). Такі проведення не передбачені в Інструкції про застосування Плану рахунків, хоча вони є логічними і необхідними.

З метою залучення додаткових коштів зарубіжні підприємства здійснюють випуск облігацій. Зобов'язання за облігаціями в зарубіжній практиці на противагу вітчизняній є доволі поширеним видом довгострокових зобов'язань.

Визначення терміна «облігація» подається в Законі України «Про цінні папери та фондовий ринок» таким чином: цінний папір, що посвідчує внесення його першим власником грошей, визначає відносини позики між власником облігації та емітентом, підтверджує зобов'язання емітента повернути власникові облігації її номінальну вартість у передбачений проспектом емісії термін та виплатити дохід за облігацією, якщо інше не передбачено проспектом емісії [6].

Випуск облігації зумовлює виникнення двох типів зобов'язань у підприємства-емітента. По-перше, зобов'язання за основною сумою боргу, яке належить до довгострокових зобов'язань у разі, якщо термін його погашення перевищує дванадцять місяців. Якщо термін погашення такого зобов'язання становитиме менше дванадцяти місяців, то його зараховують до складу поточних. По-друге, зобов'язання за нарахованими відсотками, які є одним із видів поточних зобов'язань.

З точки зору бухгалтерського обліку зобов'язання за облігаціями є фінансовим інструментом. Фінансовий інструмент – контракт, який одночасно призводить до виникнення (збільшення) фінансового активу в одного підприємства і фінансового зобов'язання або інструмента власного капіталу (в даному разі – фінансового зобов'язання) в іншого [14].

У ст. 29 та 31 П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» висвітлено порядок оцінки зобов'язань за облігаціями як фінансових інструментів:

– фінансові інструменти первісно оцінюють та відображають за їхньою фактичною собівартістю, яка складається із справедливої вартості активів, зобов'язань або інструментів власного капіталу, наданих або отриманих в обмін на відповідний фінансовий інструмент, і витрат, які безпосередньо пов'язані з придбанням або вибуттям фінансового інструмента (комісійні, обов'язкові збори та платежі при передачі цінних паперів тощо);

– на кожну наступну після визнання дату балансу фінансові зобов'язання оцінюються за амортизованою собівартістю [14].

Враховуючи вимоги П(С)БО 11 «Зобов'язання» щодо відображення в балансі довгострокових зобов'язань, на які нараховуються відсотки за їхньою теперішньою вартістю, можна зробити висновок, що фактична і амортизована собівартості є теперішньою вартістю довгострокових зобов'язань за облігаціями.

Облік розрахунків за облігаціями, термін погашення яких становить більше дванадцяти місяців з дати балансу, здійснюється на рахунку 52 «Довгострокові зобов'язання за облігаціями». Для обліку облігацій за номінальною вартістю призначений субрахунок 521 «Зобов'язання за облігаціями». Проте продажна вартість облігацій відрізняється від номінальної, оскільки змінюються ринкові ставки відсотків на подібні цінні папери. Якщо номінальна ставка відсотка вища від ринкової, тоді продажна вартість облігації перевищує номінальну, тобто облігація продається з премією. В іншому разі (якщо номінальна ставка відсотка нижча від ринкової) продажна вартість облігації менша від номінальної, тобто облігація продається з дисконтом. Отже,

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

премія – це різниця між продажною вартістю облигації та номінальною, а дисконт – це різниця між номінальною вартістю облигації та продажною.

Оскільки облигація часто продається або з премією, або з дисконтом, то для їхнього обліку в Плані рахунків передбачено ще два субрахунки до рахунка 52 «Довгострокові зобов'язання за облигаціями»: 522 «Премія за випущеними облигаціями»; 523 «Дисконт за випущеними облигаціями».

Одним із видів довгострокових зобов'язань є довгострокові зобов'язання з оренди. Об'єктом оренди для підприємств найчастіше є будівлі, споруди, обладнання, оскільки вони мають значну вартість і не всі суб'єкти господарювання можуть дозволити собі придбати достатню їх кількість. Тому оренда відіграє важливу роль у господарській діяльності суб'єктів господарювання. Відповідно до ст. 4 П(С)БО 14 «Оренда», оренда – це угода, за якою орендар набуває права користування необоротним активом за плату протягом погодженого з орендодавцем терміну [15]. Аналогічне визначення оренди подано і в Міжнародному стандарті бухгалтерського обліку (далі – МСБО) 17 «Оренда».

Для обліку довгострокових зобов'язань з оренди передбачено рахунок 53 за однойменною назвою. На цьому рахунку обліковують заборгованість щодо фінансової оренди, оскільки заборгованість з операційної оренди, як правило, має короткостроковий характер. Поділ оренди на фінансову й операційну спричинює багато дискусій. Для цілей бухгалтерського обліку важливо з'ясувати, про який вид оренди йдеться, оскільки не лише бухгалтерський, а й облік з метою оподаткування суттєво відрізняється щодо фінансової та операційної оренди.

У ст. 4 П(С)БО 14 «Оренда» передбачено, що фінансова оренда – це оренда, що передбачає передачу орендарю всіх ризиків і вигод, пов'язаних з правом користування та володіння активом. Оренда вважається фінансовою за наявності хоча б однієї з наведених нижче ознак:

- 1) орендар набуває права власності на орендований актив після закінчення терміну оренди;
- 2) орендар має можливість та намір придбати об'єкт оренди за ціною, нижчою за його справедливу вартість на дату придбання;
- 3) термін оренди становить більшу частину терміну корисного використання (експлуатації) об'єкта оренди;
- 4) теперішня вартість мінімальних орендних платежів з початку терміну оренди дорівнює або перевищує справедливу вартість об'єкта оренди;

5) орендований актив має особливий характер, що дає змогу лише орендареві використовувати його без витрат на його модернізацію, модифікацію, дообладнання;

б) орендар може подовжити оренду активу за плату, значно нижчу за ринкову орендну плату;

7) оренда може бути припинена орендарем, який відшкодовує орендодавцю його витрати від припинення оренди;

8) доходи або втрати від зміни справедливої вартості об'єкта оренди на кінець терміну оренди належать орендарю [15].

На нашу думку, твердження, що оренда називатиметься фінансовою за наявності хоча б однієї з вищенаведених ознак є не зовсім правильним і дещо суперечливе. Так, у сьомій ознаці вказано, що «...оренда може бути припинена орендарем, який відшкодовує орендодавцю його витрати від припинення оренди». Проте ця характеристика може бути наявною й у договорі про операційну оренду. Тому лише за однією ознакою складно визначити вид оренди.

У МСБО 17 «Оренда» подано подібні ознаки, при яких оренда належатиме до фінансової. Проте в цьому стандарті відсутня така категоричність, як у вітчизняному П(С)БО 14 «Оренда» (мається на увазі відсутність вислову «...за наявності хоча б однієї з ... ознак»). Преамбулою до перших п'яти ознак, які аналогічні вітчизняним, є така фраза: «...ситуації, які, як правило, ведуть до класифікації оренди як фінансової оренди...» [8]. А щодо таких ситуацій (ознак), як:

а) якщо орендар може анулювати угоду про оренду, збитки орендодавця, пов'язані з анулюванням, несе орендар;

б) прибутки або збитки від коливання справедливої вартості залишку припадають на орендаря (наприклад, у формі знижок орендної плати, які дорівнюють більшості надходжень від продажу наприкінці оренди);

в) орендар має можливість продовжити оренду на додатковий період за орендну плату, значно нижчу від ринкової орендної плати;

ззначається, що це ситуації, «...які окремо або в комбінації також можуть призвести» до зарахування оренди до фінансової [8]. Це означає, що ці ознаки можуть зумовити, а можуть і не зумовити визнання оренди фінансовою.

Вважаємо, що ознаки, наведені у вітчизняному П(С)БО 14 «Оренда», щодо належності оренди до фінансової також варто поділити на ті, які зумовлюють виникнення фінансової оренди, і ті, які лише могли б привести до цього.

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

Варто зауважити, що кожна країна подає власне визначення оренди, яку вважають фінансовою, проте суть залишається однією: ризики і вигоди, пов'язані з правом користування й володіння орендованим майном переходять до орендаря, який також може при визначених умовах набути права власності на таке майно.

Нині законодавством не передбачено обов'язкового викупу орендарем орендованого майна. Проте зважаючи на те, що фінансова оренда порівняно з операційною є недешевою справою, суб'єктам господарювання на практиці варто скористатися правом викупу орендованого майна, що дасть змогу хоч певною мірою компенсувати значну суму орендних платежів.

Відповідно до П(С)БО 11 «Зобов'язання» до складу довгострокових зобов'язань належать відстрочені податкові зобов'язання. Такі зобов'язання виникають через часову відмінність між визначенням доходів і витрат у бухгалтерському та податковому обліку. Нині тривають дискусії щодо типу зобов'язань, до якого належать відстрочені податкові зобов'язання.

А. Глен Велш і Г. Даніел Шорт зазначають, що частину відстрочених податкових зобов'язань необхідно відображати як довготермінові зобов'язання, а частину – як поточні. «У бухгалтерському балансі, – зазначають науковці, – загальна сума відкладеного прибуткового податку має відображатися частково як поточне зобов'язання (чи актив) і частково як довготермінове зобов'язання (чи актив). Класифікація залежить від типу активу, який призвів до виникнення відкладеного прибуткового податку» [3, с. 496]. Зазначимо, що свого часу Л. В. Чижевська пропонувала «...відстрочену податкову заборгованість перенести у підрозділ «Короткотермінові пасиви» [21, с. 300]. Крім цього, Ф. Ф. Бутинець і Л. Л. Горецька у своїх працях при вивченні питання про відстрочені податкові зобов'язання та податкові активи виокремлюють їх як підвид короткотермінових зобов'язань [1, с. 388].

Таке відображення відстрочених податкових зобов'язань є доцільним з точки зору поділу зобов'язань на поточні та довготермінові з позиції їх участі в інвестиційному процесі. Якщо врахувати, що довготермінові зобов'язання є джерелом інвестиційної діяльності, то відстрочені податкові зобов'язання навряд чи можна сюди віднести.

До лютого 2013 р. інформацію про довгострокові зобов'язання у фінансовій звітності можна було побачити у розділі III пасиву балансу «Довгострокові зобов'язання». У даному розділі містилися такі статті:

– «Довгострокові кредити банків» (ст. 440);

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

- «Інші довгострокові фінансові зобов'язання» (ст. 450);
- «Відстрочені податкові зобов'язання» (ст. 460);
- «Інші довгострокові зобов'язання» (ст. 470).

Інформативність такого розділу балансу незначна, оскільки без додаткових розшифровок можна було отримати інформацію лише про величину банківських кредитів та відстрочених податкових зобов'язань.

У раніше діючому П(С)БО 2 «Баланс» передбачався такий склад статей «Інші довготермінові фінансові зобов'язання» та «Інші довготермінові зобов'язання» пасиву балансу:

- у статті «Інші довгострокові фінансові зобов'язання» наводиться сума довгострокової заборгованості підприємства щодо зобов'язання із залучення позикових коштів (крім кредитів банків), на які нараховуються відсотки;
- у статті «Інші довготермінові зобов'язання» показується сума довгострокових зобов'язань, які не можуть бути включені до інших статей розділу «Довгострокові зобов'язання».

Точної відповіді на запитання, сальдо яких рахунків класу 5 «Довгострокові зобов'язання» необхідно зарахувати до вищеназваних статей, у П(С)БО 2 «Баланс» не подавалось, що зумовлювало виникнення дискусій щодо відображення в балансі зобов'язань з оренди, за облігаціями тощо.

Наказом Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013 р. затверджено Національне П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [9]. У даному стандарті передбачена видозмінена форма балансу, в якій для довгострокових зобов'язань передбачено розділ II «Довгострокові зобов'язання і забезпечення». Якщо виключити з даного розділу статті, що відображають інформацію про забезпечення, та для розкриття інформації про довготермінові зобов'язання залишаються такі статті: «Відстрочені податкові зобов'язання» (рядок 1500); «Довгострокові кредити банків» (рядок 1510); «Інші довгострокові зобов'язання» (рядок 1515).

Нині, коли вітчизняний ринок цінних паперів розвинутий слабо, така низька інформативність II розділу пасиву балансу не створюватиме значні труднощі для користувачів фінансової звітності. Однак вважаємо, що в період високого розвитку економіки даний склад статей балансу не задовольнятиме вимоги користувачів. Тому для розкриття у звітності інформації про довгострокові зобов'язання слід використовувати такі статті:

- «Довгострокові кредити банків»;
- «Довгострокові зобов'язання за вексялями»;

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

- «Довгострокові зобов'язання за облігаціями»;
- «Довгострокові зобов'язання з оренди»;
- «Відстрочені податкові зобов'язання»;
- «Інші довгострокові зобов'язання».

На основі проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. З метою ґрунтовної оцінки фінансового стану підприємства та прийняття ефективних управлінських рішень довгострокові зобов'язання слід поділяти за такими ознаками: терміном погашення; метою залучення; видом діяльності; суб'єктами зобов'язань; формою виникнення розрахунків; вартістю; виконанням умов погашення; відображенням зобов'язань у балансі.

2. Зобов'язання за позиками найчастіше погашаються постійними періодичними виплатами, які містять суму основного боргу та відсотки. Довгострокові позики, як і короткострокові, доцільно відображати в балансі за сумою погашення. А відсотки, нараховані банком, будуть компенсовувати ризик, пов'язаний із фактором часу. Це спростить відображення такого виду зобов'язань у звітності і допоможе уникнути складних розрахунків теперішньої вартості грошового потоку. Окрім того, у класі 5 Плану рахунків «Довгострокові зобов'язання» доцільно відкрити рахунок 56 «Середньострокові позики» з субрахунками, які б відповідали субрахункам до рахунка 50 «Довгострокові позики», що дасть змогу отримувати більш аналітичну інформацію про стан заборгованості за позиками.

3. Для розкриття у звітності інформації про довгострокові зобов'язання слід використовувати такі статті: «Довгострокові кредити банків»; «Довгострокові зобов'язання за векселями»; «Довгострокові зобов'язання за облігаціями»; «Довгострокові зобов'язання з оренди»; «Відстрочені податкові зобов'язання»; «Інші довгострокові зобов'язання». В період високого розвитку економіки даний склад статей балансу задовольнятиме вимоги користувачів.

Таким чином, завданням обліку довготермінових залучених засобів є насамперед точне визначення їхніх сум у будь-який період, контроль за використанням цих засобів, а також правильне їхнє відображення в балансі з метою уникнення подання користувачам у звітній інформації викривлених та неповних даних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах : навч. посіб. / Ф. Ф. Бутинець, Л. Л. Горецька. – Житомир : Рута, 2002. – 544 с.
2. Бухгалтерський фінансовий облік : підруч. [для студ. спец. «Облік і аудит» вищих навч. закл.] / за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. – [3-тє вид., доп. і перероб.]. – Житомир : ЖІТІ, 2001. – 672 с.
3. Велш Глен А. Основи фінансового обліку / Глен А. Велш, Данієл Г. Шорт ; [пер. з англ. О. Мінін, О. Ткач]. – К. : Основи, 1997. – 943 с.
4. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік за міжнародними стандартами: приклади та коментарі : практ. посіб. / С. Ф. Голов, В. М. Костюченко. – К. : Лібра, 2001. – 840 с.
5. Документ. Приложение к экономическому обозрению. План счетов бухгалтерского учета. – № 2. – Кишинев, 1998. – 88 с.
6. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України № 3480-IV від 23.02.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.
7. Крупка Я. Д. Облік інвестицій : моногр. / Я. Д. Крупка. – Тернопіль : Екон. думка, 2001. – 302 с.
8. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 17 «Оренда» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_018.
9. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : затв. наказом Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>
10. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Палий В. Ф. Финансовый учет : уч. пособ. / В. Ф. Палий, В. В. Палий : в 2 ч. Ч. 1. – М. : ФБК-Пресс, 1998. – 304 с.
12. Петренко Н. І. Довгострокові зобов'язання як об'єкт бухгалтерського обліку: сутність та складові / Н. І. Петренко // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2012. – № 2. – С. 62–69.

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

---

13. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» : затв. наказом Міністерства фінансів України № 20 від 31.01.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG4306.html.
14. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» : затв. наказом Міністерства фінансів України № 559 від 30.11.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01>.
15. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 14 «Оренда» : затв. наказом Міністерства фінансів України № 181 28.07.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG4708N.html.
16. Принципы бухгалтерского учета / Б. Нидлз, Х. Андерсон, Д. Колдуелл ; пер. с англ. под ред. Я. В. Соколова. – [2-е изд., стереотип.]. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 496 с.
17. Соловьева О. В. Зарубежные стандарты учета и отчетности : уч. пособ. / О. В. Соловьева. – М. : Аналитика-Пресс, 1998. – 288 с.
18. Тесленко Т. І. Облік і аналіз поточних зобов'язань / Т. І. Тесленко : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. – К. : Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана, 2009. – 20 с.
19. Финансовый учет : учеб. / под ред. проф. В. Г. Гетьмана. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 640 с.
20. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=20&nreg=435-15>.
21. Чижевська Л. В. Бухгалтерський баланс: проблеми теорії і практики / Л. В. Чижевська. – Житомир : ЖІТІ, 1998. – 408 с.

3.4. Облік поточних зобов'язань

Підприємства часто стикаються із труднощами щодо визнання, оцінки, класифікації, відображення в обліку та звітності поточних зобов'язань. Це пов'язано з тим, що вітчизняна система обліку постійно наближається до обліку за міжнародними стандартами, а деякі питання залишаються й надалі неврегульованими. Саме тому правильне відображення поточних зобов'язань є важливим завданням для підприємства.

Проблеми обліку поточних зобов'язань висвітлювали у своїх працях вітчизняні вчені, зокрема: Ф. Ф. Бутинець, С. Ф. Голов, В. В. Сопко, А. М. Герасимович, І. П. Житна, З. В. Задорожний, Ю. А. Кузьмінський, Я. Д. Крупка, Б. М. Литвин, Н. С. Марушко, Є. В. Мних, О. В. Олійник, І. Я. Омецінська, І. В. Орлов, М. С. Пушкар, Т. І. Тесленко, С. І. Травінська. Оцінивши здобутки вітчизняних вчених, варто зазначити, що невирішеними залишається ряд питань, зокрема щодо неоднозначного тлумачення понять з обліку поточних зобов'язань, які потребують наукового переосмислення.

У бухгалтерському обліку класифікації підлягають усі господарські засоби підприємства та джерела їх утворення з метою надання інформації користувачам фінансової звітності для прийняття управлінських рішень. Класифікація і групування даних зумовлюють розрив інформаційних зв'язків, які могли б бути корисні для зацікавлених осіб. Саме тому дослідження в цій сфері мають базуватися на знаннях як самих користувачів, так і їхніх інформаційних потребах, оскільки вдало підібрана класифікаційна ознака дає можливість глибше розкрити сутність об'єкта відображення і навіть за суттю змінити уявлення про нього.

Підходи до класифікації поточних зобов'язань розглядають у своїх працях О. І. Власова, І. Я. Омецінська, С. І. Травінська, Н. І. Тесленко, які виділяють спільні і відмінні класифікаційні ознаки. Узагальнюючи існуючі вітчизняні та зарубіжні розробки за даною проблемою, дослідники пропонують власні ознаки класифікації, однак вони не враховують галузеву специфіку діяльності суб'єктів господарювання.

В Україні методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про зобов'язання та її розкриття у звітності регламентуються Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку (П(С)БО) 11 «Зобов'язання». Варто зазначити, що на законодавчому рівні немає чітко обумовлених класифікаційних ознак віднесення зобов'язань до складу поточних чи

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

довгострокових, тому вітчизняні дослідники поділяють їх згідно з Планом рахунків або П(С)БО 11 «Зобов'язання».

Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку (МСБО) 1 «Подання фінансових звітів» вимагає класифікувати як поточне зобов'язання, утримуване переважно з метою продажу, або таке фінансове зобов'язання, що підлягає погашенню протягом дванадцяти місяців після дати балансу або погашення якого суб'єкт господарювання не має безумовного права відстрочувати протягом дванадцяти місяців після дати балансу.

Відповідно до п. 60 МСБО 1 зобов'язання слід класифікувати як поточне, якщо воно відповідає будь-якому з таких критеріїв:

- 1) за очікуванням, що буде реалізовано в ході нормального операційного циклу суб'єкта господарювання;
  - 2) утримується переважно з метою продажу;
  - 3) підлягає погашенню протягом дванадцяти місяців після дати балансу;
  - 4) суб'єкт господарювання не має безумовного права відстрочити погашення зобов'язання протягом дванадцяти місяців після дати балансу.
- Усі інші зобов'язання згідно з МСБО 1 слід класифікувати як непоточні.

Варто зазначити, що визначення поточних зобов'язань, наведене у МСБО 1, аналогічне трактуванню поточних зобов'язань американськими та українськими стандартами. До складу поточних зобов'язань відповідно до МСБО 1 належать торговельна та інша кредиторська заборгованість, короткострокові позики, поточна частина довгострокових позик, поточна заборгованість з податку, короткострокові забезпечення.

Згідно з П(С)БО 11 «Зобов'язання», поточними слід вважати зобов'язання, що будуть погашені протягом операційного циклу підприємства (протягом відрізка часу між купівлею запасів для здійснення діяльності та одержанням коштів від реалізації виготовленої з них продукції, товарів або послуг) або мають бути погашені протягом дванадцяти місяців, поточних з дати балансу [21]. Розподіл зобов'язань на поточні та довгострокові обумовлений існуванням принципу безперервності діяльності, який передбачає проведення оцінки активів і зобов'язань підприємства на основі припущення, що його діяльність продовжуватиметься й надалі. В обліку поточні зобов'язання виокремлюють, щоб отримати можливість зіставити їх із поточними активами й оцінити структуру капіталу. Слід зазначити, що МСБО 13 «Подання поточних активів і поточних зобов'язань» містить альтернативні точки зору щодо визначення критеріїв «поточності» та доцільності виділення в обліку та звітності зобов'язань за цією ознакою через слабку корисність і навіть оманливість

такого розподілу для цілей фінансового аналізу [14]. Наприклад, тривають дискусії щодо зобов'язань, строк погашення яких більше дванадцяти календарних місяців. Вони виникають для забезпечення операційного циклу та погашаються упродовж нього, отже, не доцільно відносити їх до довгострокових.

Вивчення наукових праць та підходів до класифікації поточних зобов'язань свідчить про те, що вони є неоднозначними і дискусійними та потребують удосконалення. Зокрема, М. І. Кутер [9] та Б. Нідлз [16] поділяють короткострокові (поточні) зобов'язання на фактичні, оціночні та умовні. Короткострокові фактичні зобов'язання – це наслідок договірних відносин або законодавчих актів, а їх сума підлягає оцінці з високим ступенем точності. Фактичні зобов'язання поділяються на два види: документальні і нараховані.

Документальні фактичні зобов'язання включаються у бухгалтерську інформаційну систему на основі первинних документів і накопичуються на бухгалтерських рахунках. Наприклад, сюди можна віднести заборгованість перед постачальниками за акцептованими рахунками, зобов'язання за банківським овердрафтом, за дивідендами до оплати, за авансами отриманими, заборгованість перед бюджетом, поточну заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями. Нараховані фактичні зобов'язання нараховуються тільки в кінці звітного періоду і виникають внаслідок відображення витрат періоду, які фактично були наявні у звітному періоді, сприяли отриманню доходів, а погашення заборгованості, що виникла, очікується в подальших періодах. До цієї групи відноситься заборгованість з оплати праці, за розрахунками з фондами соціального страхування, за нарахованими відсотками до сплати, за доходами майбутніх періодів [9, с. 167].

Короткострокові оціночні зобов'язання – це зобов'язання, сума яких не може бути визначена до настання певної дати. Як правило, цією датою є дата складання фінансової звітності. Величину оціночних зобов'язань можна вирахувати тільки на кінець звітного періоду, коли відомий балансовий прибуток. До оціночних зобов'язань відносять зобов'язання перед бюджетом за податками, утриманими із заробітної плати.

Короткострокові умовні зобов'язання – це неіснуючі, потенційні зобов'язання, які залежать від майбутньої події, яка виникла внаслідок укладання договору ще до її настання. Умовні зобов'язання до їх виникнення не враховуються бухгалтерською інформаційною системою, а у звітах відображаються у вигляді приміток. Умовні зобов'язання можуть виникати у разі, коли одне підприємство виступає гарантом щодо іншого, яке отримує позику,

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

або коли на нього відносять судові витрати і присуджують до сплати спірні суми податків тощо [9, с. 168].

До поточних зобов'язань В. В. Сопко відносить такі види позикового капіталу: кредиторську заборгованість постачальникам і підрядникам за отримані від них товари, роботи, послуги; заборгованість з оплати праці; авансові платежі замовників; короткострокові кредити банків; нараховані до сплати дивіденди, відсотки тощо. У разі віднесення позикового капіталу до складу поточного застосовують підхід, аналогічний визначенню поточних активів. Зобов'язання, пов'язані з виникненням витрат у процесі операційної діяльності підприємства, є поточними навіть тоді, коли термін їх погашення настає після 12 місяців від дати балансу. Наприклад, нарахування заробітної плати працівникам. Зобов'язання, що прямо не пов'язані з операційною діяльністю підприємства, вважають поточними лише тоді, коли строк їх погашення настає протягом 12 місяців з дати балансу. Наприклад, оголошені дивіденди [25, с. 125].

Разом з тим, слід мати на увазі, що до складу довгострокового позикового капіталу включається лише та частина зобов'язань, що не підлягає погашенню протягом наступних 12 місяців з дати балансу. Проте поточне зобов'язання може бути перекласифіковане у довгострокове за умови, якщо: первісний строк погашення зобов'язання перевищував 12 місяців; підприємство має намір рефінансувати зобов'язання на довгостроковій основі; цей намір підкріплений відповідною угодою про рефінансування або переглянутим графіком платежів, який буде погоджено до затвердження фінансових звітів. Пояснювальну інформацію про причину виключення зі складу поточних зобов'язань та суму такого зобов'язання В. В. Сопко пропонує наводити у Примітках до балансу. В окремих випадках, якщо кредитна угода передбачає погашення зобов'язання на вимогу позикодавця, у разі порушення певних умов, пов'язаних з фінансовим становищем позичальника, таке зобов'язання розглядається як непоточне лише за умови: позикодавець погодився до затвердження фінансових звітів не вимагати сплати, яка обумовлена порушенням відповідних умов [25, с. 126].

Ф. Ф. Бутинець, Т. А. Бутинець, Л. В. Чижевська і С. А. Береза [1], поділяючи поточні зобов'язання за видами, виділяють: позикові кошти, інші короткотермінові пасиви, нараховані та оціночні зобов'язання. Комплексно, тобто з врахуванням економічних та юридичних ознак, підходить до класифікації поточних зобов'язань С. І. Травінська (рис. 3.4.1).

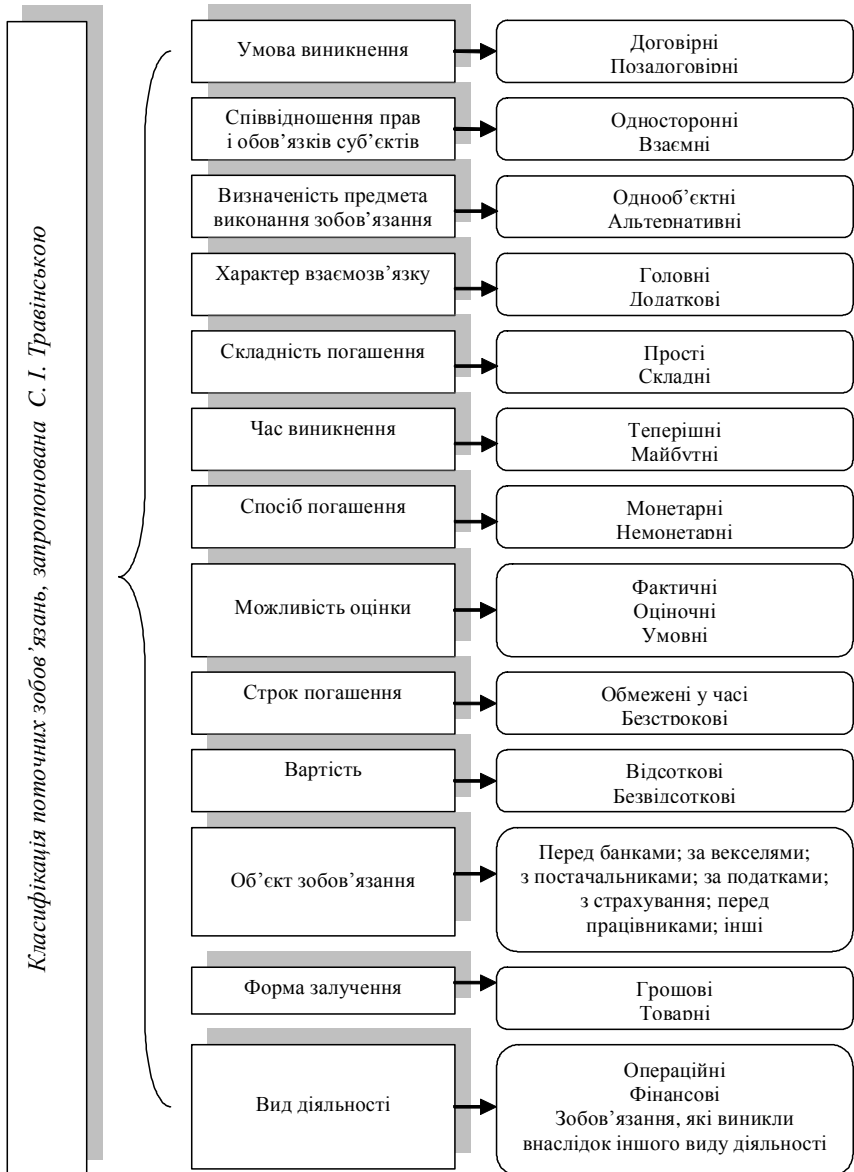

Рис. 3.4.1. Класифікація поточних зобов'язань за С. І. Травінською [27]

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

Суттєвий вклад у розширення ознак класифікації поточних зобов'язань зробила Т. І. Тесленко. Її підходи до класифікації зобов'язань та їх види наведено на рис. 3.4.2.

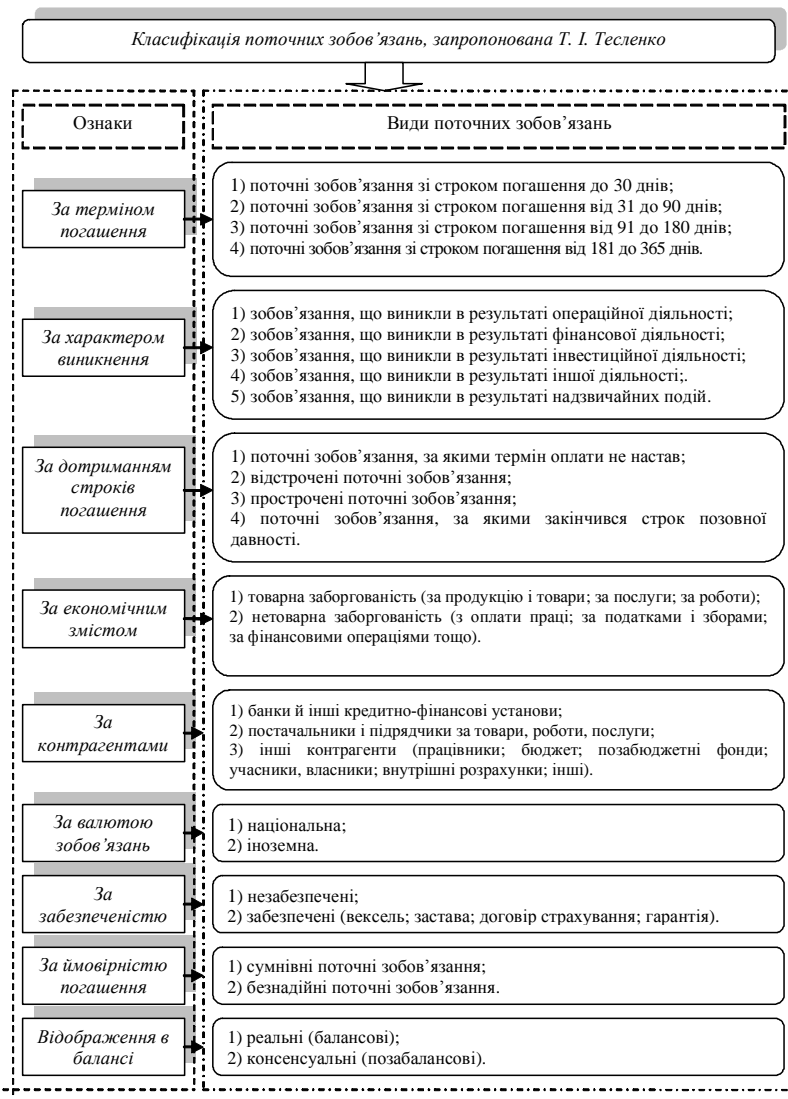

Рис. 3.4.2. Класифікація поточних зобов'язань за Т. І. Тесленко [26]

Наведена класифікація поточних зобов'язань, запропонована Т. І. Тесленко, містить спільні ознаки з класифікацією поточних зобов'язань (поточної кредиторської заборгованості), яку запропонувала О. І. Власова [2]. Однак варто зазначити, що за характером виникнення О. І. Власова поділяє поточні зобов'язання на:

- заборгованість, що виникла в ході нормального операційного циклу;
- заборгованість, що не виникає в ході нормального операційного циклу;
- заборгованість, пов'язана з порушенням фінансової дисципліни.

Також О. І. Власова пропонує класифікувати поточні зобов'язання за ознакою дотримання умов договору на: заборгованість, термін оплати якої не наступив; відстрочену заборгованість; заборгованість із продовженим терміном погашення; прострочену заборгованість (з терміном погашення, що минув).

Спільними класифікаційними ознаками поточних зобов'язань у Т. І. Тесленко та О. І. Власової є їх поділ за економічним змістом, за контрагентами, за валютою, за забезпеченістю, за ймовірністю погашення. Хоча за останньою ознакою О. І. Власова відносить ще нормальну заборгованість поряд із сумнівними та безнадійними поточними зобов'язаннями, запропонованими Т. І. Тесленко.

А. М. Пташник, як і С. І. Травінська, пропонує спільну класифікацію поточних зобов'язань у бухгалтерській та нормативно-правовій літературі з виділенням таких критеріїв: за співвідношенням прав і обов'язків; за визначеністю предмета виконання зобов'язання; за характером взаємозв'язку; за складністю погашення; за часом виникнення; за способом погашення; за можливістю оцінки; за вартістю; за об'єктом зобов'язання; за формою залучення; за видом діяльності; за економічним змістом; за ознакою дотримання строків погашення; за ймовірністю погашення; за відображенням в балансі [24]. Тобто, як бачимо, дослідник об'єднала класифікаційні ознаки, запропоновані вищезазначеними авторами.

На діяльність підприємства через зобов'язання впливають такі важливі фактори, як умови заборгованості, обмеження щодо використання ресурсів і свободи діяльності, спроможність відновлювати фінансування, заборона на певні види витрат, наприклад, на дивіденди тощо. Отже, для додаткового забезпечення повноти й точності обліку серед поточних зобов'язань В. Пузійчук вважає доцільним виділяти термінові та нетермінові, більш і менш значущі вимоги кредиторів та ін. В умовах звичайної діяльності терміноюю

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

вимогою є кредиторська заборгованість, сплачувати яку підприємство має незалежно від наявного фінансового стану. До такої заборгованості належать зобов'язання за податками та зборами всіх видів [23, с. 80].

Проаналізувавши погляди дослідників щодо класифікації поточних зобов'язань, пропонуємо виділяти для потреб обліку власні класифікаційні ознаки (рис. 3.4.3).

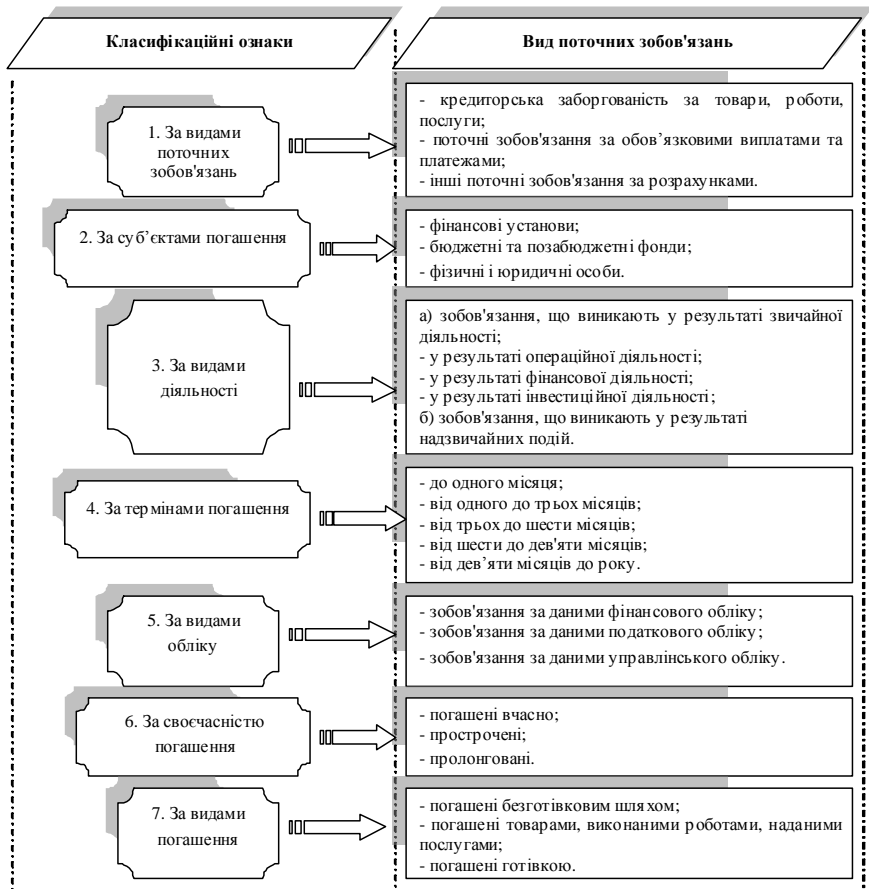

Рис. 3.3.4. Класифікація поточних зобов'язань*

*Власна розробка.

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Вважаємо, що групування поточних зобов'язань для потреб обліку доцільно здійснювати за такими ознаками: за видами поточних зобов'язань, за суб'єктами погашення, за видами діяльності, за термінами погашення, за видами обліку, за своєчасністю погашення, за видами погашення. Запропонована класифікація має не тільки теоретичне значення, а й практичне, оскільки вона використовується у вітчизняному обліку, а його інформація є цінною для прийняття відповідних управлінських рішень.

Практика ведення фінансово-господарської діяльності та бухгалтерського обліку свідчить про те, що майже всі підприємства стикаються з проблемою розпізнавання деяких економічних категорій, оскільки одні і ті самі об'єкти обліку можуть бути кваліфіковані і як капітал, і як зобов'язання. Тому для того, щоб не помилитися при відображенні зобов'язань у фінансовій звітності, потрібно врахувати організаційно-правову форму підприємства, вимоги національної нормативної бази, а також положення МСФЗ.

Важливим етапом відображення зобов'язань є питання їх визнання. Визнання багатьох фактів господарської діяльності потребує професійного судження, що призводить до суб'єктивізму. Одним з шляхів поступового зменшення суб'єктивізму є продумана система критеріїв формування судження про певну економічну категорію.

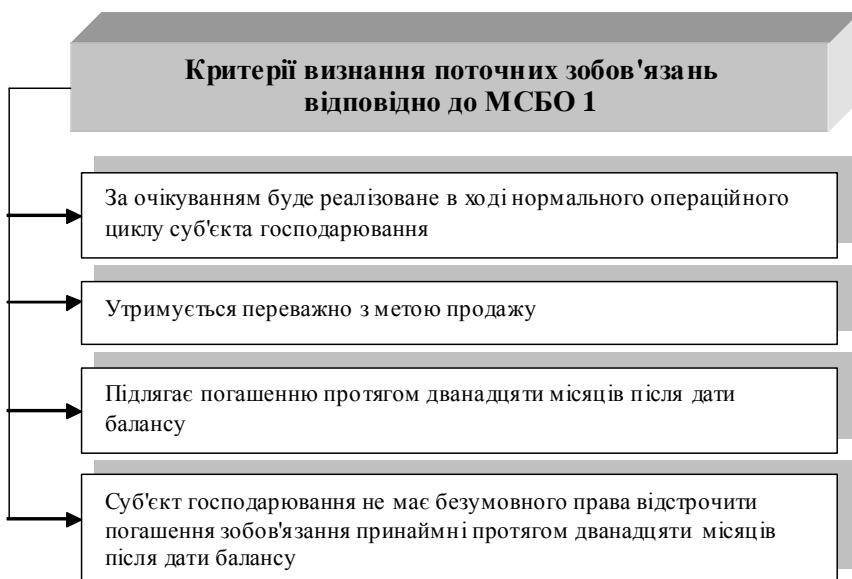
Згідно з П(С)БО 11 «Зобов'язання» опосередковано можна виділити критерії визнання поточних зобов'язань. Основними умовами визнання поточних зобов'язань є: 1) погашення протягом операційного циклу підприємства або 2) погашення протягом дванадцяти місяців з дати балансу. Інших критеріїв визнання поточних зобов'язань не наведено у жодному вітчизняному нормативному документі з бухгалтерського обліку.

У міжнародній практиці обліку, на відміну від вітчизняної, приділено значну увагу особливостям визнання різних видів зобов'язань. Так, згідно з МСБО 1 «Подання фінансових звітів» зобов'язання слід класифікувати як поточне, якщо воно відповідає будь-якому з таких критеріїв (рис. 3.4.4) [14, с. 675].

Деякі поточні зобов'язання (торговельна кредиторська заборгованість і деякі нарахування для працівників), а також інші операційні витрати становлять частину робочого капіталу, який використовується у звичайному операційному циклі суб'єкта господарювання. Такі операційні витрати, згідно з МСБО 1, класифікуються як поточні зобов'язання, навіть якщо вони підлягають погашенню через більш ніж дванадцять місяців після дати балансу [14, с. 675]. Такий нормальний операційний цикл застосовується для класифікації активів та зобов'язань суб'єкта господарювання у міжнародній

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

та вітчизняній обліковій практиці. Якщо нормальний операційний цикл суб'єкта господарювання не можна чітко ідентифікувати, припускається, що його тривалість становить дванадцять місяців.

Рис. 3.4.4. Критерії визнання поточних зобов'язань відповідно до МСБО

Відповідно до п. 62 МСБО 1, інші поточні зобов'язання не погашаються як частина нормального операційного циклу, а підлягають погашенню протягом дванадцяти місяців після дати балансу або утримуються переважно з метою продажу. Це, наприклад, фінансові зобов'язання, класифіковані як утримувані для продажу відповідно до МСБО 39, банківські овердрафти та поточна частина непоточних фінансових зобов'язань, дивіденди до сплати, податки на прибуток та інша неторговельна кредиторська заборгованість.

У МСБО 1 також зазначається, що суб'єкт господарювання класифікує свої фінансові зобов'язання як поточні, якщо вони підлягають погашенню протягом дванадцяти місяців після дати балансу, навіть якщо:

- початковий строк був періодом, довшим за дванадцять місяців;

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

б) угоду про рефінансування або зміну графіку платежів на довгостроковій основі виконано після дати балансу та до затвердження фінансових звітів до випуску [14, с. 675].

У разі, якщо ж суб'єкт господарювання очікує та має намір рефінансувати зобов'язання або перенести його на пізнішу дату принаймні на дванадцять місяців після дати балансу, згідно з існуючою кредитною лінією, він класифікує зобов'язання як непоточне, навіть якщо інакше строк його сплати настає протягом коротшого періоду. Проте коли рефінансування зобов'язання або його перенос на пізнішу дату виконується не за бажанням суб'єкта господарювання (наприклад, немає угоди рефінансувати), можливість рефінансування не береться до уваги та зобов'язання класифікується як поточне.

Якщо виникає ситуація, коли суб'єкт господарювання порушує зобов'язання за довгостроковою угодою про позику на дату балансу або пізніше, впливом чого є те, що зобов'язання стає сплачуваним за вимогою, зобов'язання класифікується як поточне, навіть якщо позикодавець погодився (після дати балансу і до затвердження фінансових звітів до випуску) не вимагати платежу внаслідок порушення. Зобов'язання класифікується як поточне, тому що на дату балансу суб'єкт господарювання не має безумовного права відстрочити погашення принаймні на дванадцять місяців після цієї дати.

У МСБО 1 стосовно позик, класифікованих як поточні зобов'язання, зазначено, що у разі настання наведених далі подій у період між датою балансу та датою затвердження фінансових звітів до випуску, ці події кваліфікуються для розкриття інформації як події, які не коригують, відповідно до МСБО 10 «Події після дати балансу»:

- а) рефінансування на довгостроковій основі;
- б) виправлення порушення довгострокової угоди про позику;
- в) надання позикодавцем пільгового періоду для виправлення порушення довгострокової угоди про позику, що закінчується принаймні через дванадцять місяців після дати балансу [14, с. 676].

З проведеного порівняння міжнародного та вітчизняного досвіду умов визнання статей у фінансовій звітності та поточних зобов'язань зокрема можемо зробити висновок про те, що існує необхідність визначення основних критеріїв щодо визнання статей у звітності у вітчизняних нормативних джерелах.

Процес управління фінансово-господарською діяльністю підприємства неминуче пов'язаний з оцінкою. Оцінку часто розуміють як вартісне

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

вимірювання об'єктів бухгалтерського обліку, зокрема господарських засобів, джерел їх утворення та результатів діяльності. Одним з найменш досліджених є питання оцінки поточних зобов'язань. Проблема оцінки поточних зобов'язань набуває актуальності у зв'язку з фінансовою кризою та зростаючою проблемою неплатежів. Саме тому вивчення зарубіжного та вітчизняного досвіду оцінки зобов'язань є необхідним для запровадження на практиці.

Поняття «оцінка» в Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [6] та П(С)БО використовується у тлумаченнях принципів бухгалтерського обліку, сутності активів, зобов'язань, доходів і витрат, змісту облікової політики.

Згідно з П(С)БО 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах» облікова оцінка – це попередня оцінка, яка використовується підприємством з метою розподілу витрат і доходів між відповідними звітними періодами [22]. Інакше кажучи, це приблизна величина, яка визначається підприємством, спираючись на минулий досвід і наявну інформацію.

Підхід до тлумачення оцінки як до процесу вимірювання вартості об'єктів бухгалтерського обліку і як до процесу створення якісних характеристик облікової інформації втілено у трьох принципах підготовки фінансової звітності, сформульованих у Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та в НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Це принципи неперервності діяльності, історичної (фактичної) собівартості та обачності.

Враховуючи принцип безперервності діяльності, оцінка зобов'язань підприємства здійснюється, виходячи з припущення, що його діяльність триватиме й далі. Щодо принципу історичної (фактичної) собівартості, то на його основі визначено пріоритет оцінки активів, виходячи з витрат на їх виробництво та придбання. Проте найважливішим принципом, який необхідно застосовувати в процесі оцінки зобов'язань, є принцип обачності. Він передбачає використання в бухгалтерському обліку методів оцінки, які запобігають заниженню сум визнаних зобов'язань.

У п. 99 «Концептуальної основи складання та подання фінансових звітів» оцінку розглядають як процес визначення грошових сум, за якими мають визнаватися і відображатися елементи фінансових звітів у Балансі та в Звіті про прибутки та збитки. Це передбачає вибір певної бази (основи) оцінки [14, с. 43].

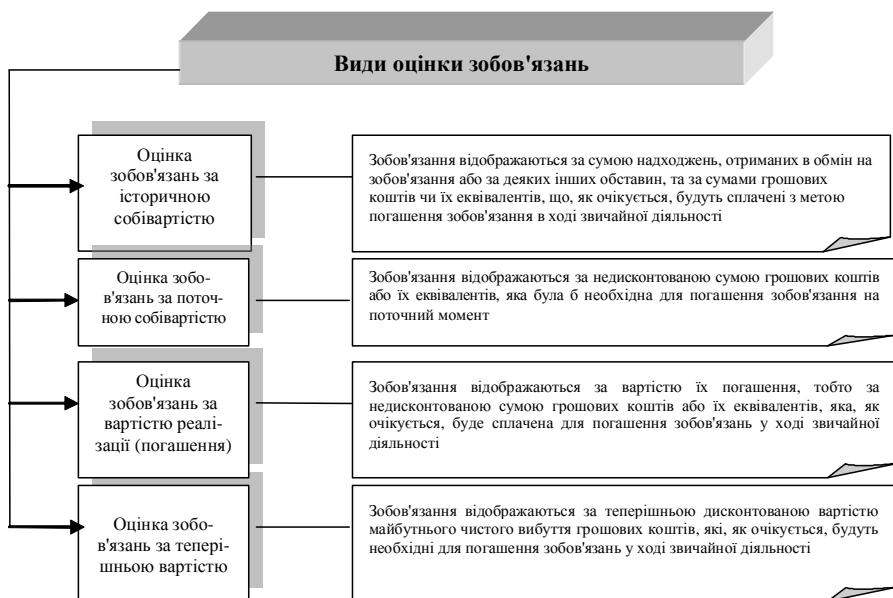
Нормативна база з бухгалтерського обліку в Україні щодо оцінки об'єктів бухгалтерського обліку при їх визнанні і відображенні в Балансі загалом відповідає Міжнародним стандартам фінансової звітності (МСФЗ) та Міжнародним стандартам бухгалтерського обліку (МСБО). Це зумовлено тим, що Положення (стандарти) бухгалтерського обліку (П(С)БО) розроблялися на основі МСБО, тому в них відображено особливості сучасної міжнародної системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Питання оцінки належить до таких особливостей. Проте у МСБО та у П(С)БО не чітко сформульовані положення щодо того, за якою оцінкою об'єкти бухгалтерського обліку мають оцінюватися при визнанні і відображенні в Балансі. Щодо МСБО, то це не можна вважати недоліком, оскільки вони є узагальненням світової практики і висвітлюють тільки концептуальні засади обліку та носять рекомендаційний характер. Що ж стосується національних П(С)БО, то варто було б зазначити, що питання оцінки об'єктів обліку мають бути більш конкретизованими, щоб виключити неточності при складанні звітності.

Дослідити і класифікувати підходи до оцінки зобов'язань, що використовуються у бухгалтерському обліку, за національною нормативною базою неможливо, оскільки в ній відсутній окремий документ, подібний до Концептуальної основи складання та подання фінансових звітів, який би висвітлював загальні підходи до оцінювання об'єктів бухгалтерського обліку. Тому звернемося до оцінки зобов'язань відповідно до Концептуальної основи.

На рис. 3.4.5 представлена класифікація видів оцінки зобов'язань відповідно до п. 100 Концептуальної основи. Як бачимо, зобов'язання у міжнародній практиці оцінюються за однією з чотирьох видів вартості: історичною, поточною, вартістю реалізації та теперішньою. Однак найчастіше основою оцінки, яку приймають суб'єкти господарювання для складання фінансових звітів, є історична собівартість. Вона, як правило, комбінується з іншими видами оцінки. Наприклад, запаси у міжнародній практиці, як правило, відображаються за найнижчою з двох оцінок – собівартістю або чистою вартістю реалізації, а пенсійні зобов'язання відображаються за їхньою теперішньою вартістю. Крім того, деякі суб'єкти господарювання використовують як основу поточну собівартість у відповідь на нездатність облікової моделі історичної собівартості відображати вплив зміни цін на немонетарні активи.

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

Рис. 3.4.5. Класифікація видів оцінки зобов'язань відповідно до Концептуальної основи [14]

Окремі дослідники вважають, що поточна вартість робить облікові дані більш реалістичними, придатними для прийняття управлінських рішень. Поточна вартість за методами визначення поділяється на поточну вартість придбання, експертну оцінку, справедливу оцінку. В свою чергу, поточна вартість придбання відрізняється від історичної вартості тим, що враховує чинник інфляції, а також динаміку цін на такі активи.

Згідно з П(С)БО 11 «Зобов'язання» поточні зобов'язання включають:

- короткострокові кредити банків;
- поточну кредиторську заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями, за товари, роботи, послуги, за розрахунками з бюджетом, у тому числі з податку на прибуток, за розрахунками зі страхування, за розрахунками з оплати праці, за розрахунками з учасниками, за розрахунками із внутрішніх розрахунків; короткострокові векселі видані;
- поточні забезпечення;
- інші поточні зобов'язання.

Суми, які будуть фактично сплачені при погашенні таких зобов'язань, за видами відображаються у фінансовій звітності в розділі III пасиву балансу «Поточні зобов'язання та забезпечення».

У П(С)БО 11 «Зобов'язання» виділено підрозділ «Визнання та оцінка зобов'язання», а інформація про види оцінки зобов'язань, в яких випадках вони застосовуються, про критерії визнання зобов'язань відсутня. Лише в п. 12 зазначено, що поточні зобов'язання відображаються у балансі за сумою погашення, тобто недисконтованою сумою грошових коштів або їх еквівалентів, яка буде сплачена для погашення зобов'язання в процесі звичайної діяльності підприємства, але ж не до всіх поточних зобов'язань можна застосувати таке твердження. На нашу думку, ці моменти мають бути передбачені в П(С)БО 11.

Розглянемо підходи до оцінки окремих видів поточних зобов'язань.

Короткострокові кредити банків є сумою заборгованості підприємства перед банківськими установами за отриманими позиками. Погашення короткострокової позики передбачається протягом дванадцяти місяців з дати її отримання. Н. М. Малюга позики, отримані підприємством, пропонує оцінювати одним з двох способів: 1) за обліком процентів, належних до сплати на кінець звітного періоду за договорами позики; 2) без обліку процентів, належних до сплати на кінець звітного періоду за договорами позики [11].

В сучасних умовах отримання підприємством короткострокової позики приводить до виникнення зобов'язань перед банківською установою за основною сумою боргу та за нарахованими відсотками. Нараховуючи відсотки за кредит підприємство збільшує не тільки свої поточні зобов'язання, а й фінансові витрати. Звідси, на нашу думку, більш логічним є оцінювання зобов'язання за позикою за теперішньою вартістю.

Однак на практиці окремі підприємства, які мають на поточному рахунку кошти, проводять нарахування відсотків без відображення їх у складі поточних зобов'язань, а прямо відносять на фінансові витрати. Такі дії є методологічно невірними, бо при складанні балансу, якщо відсотки нараховуються на дату балансу, але не сплачуються, така сума відсотків випадає із загального підсумку валюти балансу. Невірне відображення нарахування і сплати відсотків у бухгалтерському обліку викривлює реальний фінансовий стан підприємства, зменшує власний капітал та збільшує зобов'язання.

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

Виникнення кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги відображає суму грошових коштів, яку має сплатити підприємство своїм кредиторам у результаті її погашення. В умовах фінансової кризи договори між підприємствами укладаються на нетривалий період та передбачають погашення зобов'язань протягом тижня чи місяця, а фактично перерахування коштів зтягується до 6–8 місяців. Такі відносини псують стосунки підприємств з кредиторами, підривають довіру партнерів. Тому, на нашу думку, доцільно було б при укладанні договорів в одному з пунктів передбачити коригування суми зобов'язання на індекс інфляції. Таким чином, при виникненні зобов'язання підприємство-боржник буде прагнути якнайшвидше його погасити, щоб уникнути зайвих витрат коштів при швидких темпах інфляції. В свою чергу, кредитори будуть впевненіше почувати себе на ринку у зв'язку з швидким поверненням оборотних коштів, які знову можна залучити в обіг. Прийняття такої умови, на нашу думку, є вигідним як для покупців, так і для продавців товарів, робіт, послуг. Зокрема, покупець, отримуючи товар, не сплачує за нього відразу, а погашає заборгованість пізніше з коригуванням на індекс інфляції. У цьому разі йому не потрібно брати позику для купівлі товару, оскільки можна вважати, що підприємство-продавець позичило кошти підприємству-покупцю, тобто зобов'язання будуть оцінюватися шляхом дисконтування наявної заборгованості. Зі свого боку покупець витрати, пов'язані зі сплатою за отримані товари, може віднести на фінансові витрати, тобто прирівняти непогашену суму боргу до позикового капіталу. Для продавця така умова сприяє, перш за все, реалізації товарів, розширенню ринку збуту, а запізнитий платіж він отримує з доходом, скоригованим на індекс інфляції. Отже, кредиторську заборгованість за товари, роботи, послуги доцільно оцінювати за поточною вартістю придбання, оскільки вона враховує чинник інфляції і динаміку цін. Щодо зобов'язань перед бюджетом пропонуємо оцінювати цей вид заборгованості за сумою погашення. Вчасно несплачені податки призводять до виникнення пені та застосування штрафних санкцій до підприємства – платника податку, які необхідно відображати в обліку збільшенням інших витрат операційної діяльності. Якщо ж підприємство погасило заборгованість перед бюджетом, а пеня за прострочення платежу не була нарахована, то у цьому разі при проведенні аудиторської перевірки виявляється помилка і підприємство має відкоригувати зобов'язання перед бюджетом у складі інших операційних витрат, а зобов'язання перед бюджетом мають бути збільшені на суму пені.

Щодо розрахунків з учасниками можна зазначити наступне. Відповідно до П(С)БО 11 «Зобов'язання» поточні зобов'язання за розрахунками з учасниками оцінюються за сумою заборгованості підприємства його учасникам, пов'язаною з розподілом прибутку і формуванням статутного капіталу. Розрахунки з учасниками передбачають погашення заборгованості за нарахованими дивідендами та за іншими виплатами. Виплата дивідендів проводиться шляхом видачі готівкових коштів з каси або перерахуванням на поточний рахунок учасника. Проте трапляються випадки, коли засновники, отримавши дивіденди, прагнуть знову їх вкласти у підприємство з метою інвестування. У цьому разі, на нашу думку, можливі два варіанти вкладення коштів. Так, у першому випадку учасник вносить кошти у касу або на поточний рахунок підприємства, збільшуючи розмір додаткового капіталу без зміни статутного капіталу. У другому випадку учасник може вносити кошти у вигляді позики для підприємства, тобто збільшення коштів у касі чи на поточному рахунку призведе до зростання зобов'язань підприємства перед учасником, а погашення такої позики здійснюється через зменшення заборгованості перед учасником. Наведені варіанти кредитування підприємства його ж засновниками є вигідними для обох сторін, оскільки на показник фінансового стану підприємства впливають суми, отримані від учасників у вигляді додаткового капіталу чи зобов'язань. Так, отримання такої позики вигідніше відобразити через збільшення капіталу, оскільки тоді підприємство буде інвестиційно більш привабливе. Отже, на нашу думку, позику, отриману від засновників (учасників) терміном до року, потрібно відобразити як збільшення зобов'язань підприємства, а терміном понад рік – збільшенням додаткового капіталу, тобто коштів власників. У цьому разі збільшується перший розділ пасиву балансу, тобто власний капітал підприємства, що є обґрунтованим, оскільки це кошти засновників і при ліквідації вони претендуватимуть на частку в майні підприємства.

Розглянемо детальніше облік поточних зобов'язань за видами, виходячи із запропонованої вище класифікації поточних зобов'язань. Для ґрунтовного аналізу згрупуємо їх у три групи: 1) кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги; 2) поточні зобов'язання за обов'язковими виплатами та платежами; 3) інші поточні зобов'язання за розрахунками (рис. 3.4.6).

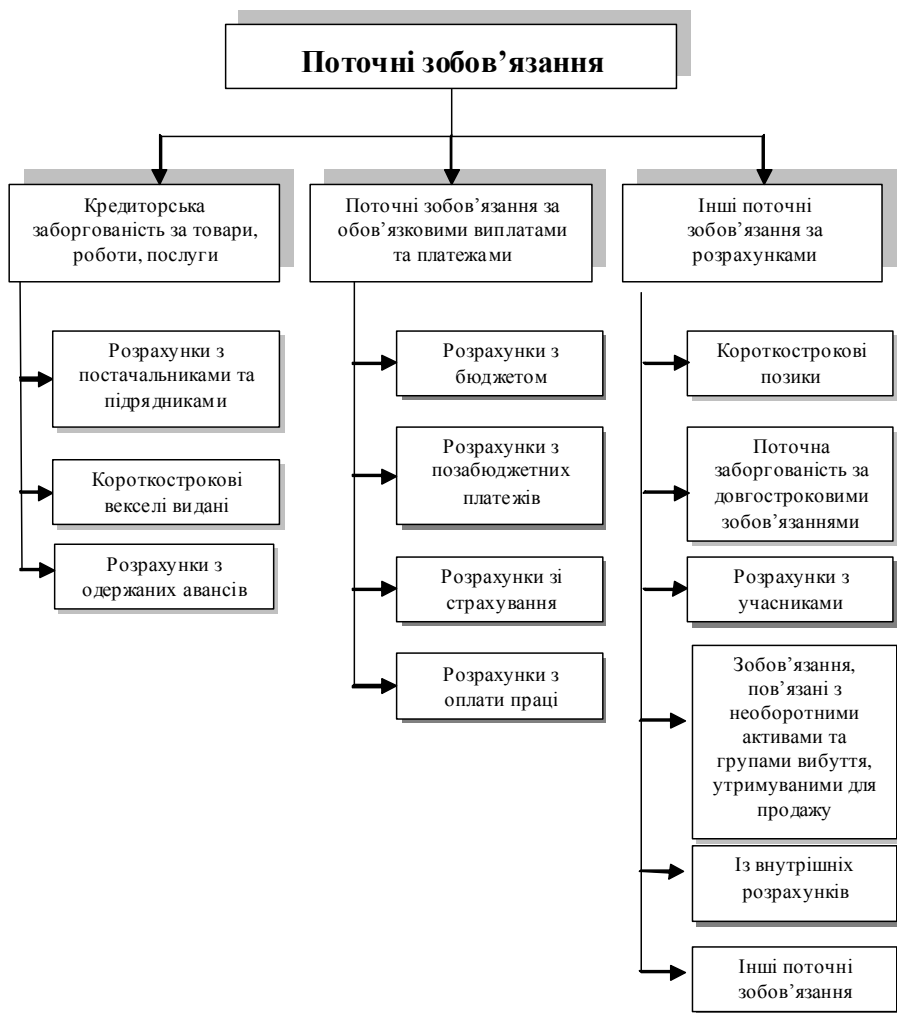

Рис. 3.4.6. Групування поточних зобов'язань за видами

На основі проведеного поділу пропонуємо внести зміни до діючої форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)». Зокрема, пропонуємо об'єднати поточні зобов'язання у групи, наведені вище. Таке групування, на нашу

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

думку, сприятиме кращому узагальненню інформації щодо поточних зобов'язань та оперативному реагуванню на зростання заборгованості. Пропозиції щодо нової форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» наведено у табл. 3.4.1.

Таблиця 3.4.1

Рекомендована структура статей пасиву балансу до розділу III «Поточні зобов'язання» форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)»

Пасив	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
III. Поточні зобов'язання			
<i>Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги:</i>	1600		
розрахунки з постачальниками та підрядниками	1601		
короткострокові векселі видані	1602		
з одержаних авансів	1603		
<i>Поточні зобов'язання за обов'язковими виплатами та платежами:</i>	1610		
розрахунки з бюджетом	1611		
розрахунки з позабюджетних платежів	1612		
розрахунки зі страхування	1613		
розрахунки з оплати праці	1614		
<i>Інші поточні зобов'язання за розрахунками:</i>	1620		
короткострокові позики	1621		
поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями	1622		
з учасниками	1623		
із внутрішніх розрахунків	1624		
зобов'язання, пов'язані з необоротними активами та групами вибуття, утримуваними для продажу	1625		
інші поточні зобов'язання	1626		
Усього за розділом III	1630		

Виходячи із запропонованих видів поточних зобов'язань, розглянемо проблемні питання, які виникають у процесі обліку. Щодо розрахунків з постачальниками та підрядниками, то варто зазначити, що передоплату за товарно-матеріальні цінності відображають кореспонденцією за дебетом субрахунка 631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками» та кредитом рахунка 31 «Рахунки в банках». Проте така кореспонденція рахунків суперечить існуючій методиці обліку. Оскільки у разі перерахування авансу

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

постачальникам рекомендується відображати за дебетом субрахунка 371 «Розрахунки за виданими авансами» та кредитом рахунка 31 «Рахунки в банках» суму перерахованого авансу, а за дебетом субрахунка 641 «Розрахунки за податками» (зокрема ПДВ) та кредитом субрахунка 644 «Податковий кредит» – суму податку на додану вартість, яка не підтверджена податковою накладною.

Погоджуючись з думкою І. Я. Омецінської [17, с. 345], вважаємо доцільною кореспонденцію: дебет субрахунка 631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками» та кредит рахунка 31 «Рахунки в банках» тільки у разі перерахування авансу та одержання коштів в один день або до завершення звітного періоду. В іншому разі, на нашу думку, підприємствам необхідно використовувати субрахунок 371 «Розрахунки за виданими авансами».

Згідно з Інструкцією до Плану рахунків бухгалтерського обліку рахунок 63 кореспондує за дебетом з кредитом різних рахунків (24, 30, 31, 34, 36, 37 та ін.), а за кредитом з дебетом таких рахунків (15, 20, 22, 30, 31 та ін.).

Проаналізувавши можливі кореспонденції за дебетом рахунка 63, доходимо висновку, що не всі є обґрунтованими з точки зору теорії бухгалтерського обліку. Зокрема, важко пояснити економічний зміст бухгалтерського проведення Дт рахунка 63 Кт рахунка 24. Таким проведенням відображається відповідно до вимог Інструкції до Плану рахунків зменшення заборгованості перед постачальниками, які поставили неякісні матеріали або надали неякісні послуги. На нашу думку, більш обґрунтованою в даному випадку є бухгалтерське проведення Дт рахунка 374 Кт рахунка 63.

Необхідно зазначити, що більшість підприємств на даний час мають незадовільний фінансовий стан. На поточних рахунках та в касі немає грошових коштів, переважна частина необоротних активів є морально та фізично зношеними, спустошена сировинна та матеріальна бази підприємства, а також наявна прострочена дебіторська заборгованість. У зв'язку з цим підприємства не можуть погасити наявну заборгованість, незважаючи на рішення суду та дії виконавчої служби.

Таким чином, в обліку виникає заборгованість, строк погашення якої настав, але з різних причин підприємство її не погашає – це так звана прострочена заборгованість. Що буде далі з цією заборгованістю – це залежить від дій кредиторів щодо її погашення. Деякі прострочені заборгованості можуть лишитися непогашеними навіть до моменту закінчення строку позовної давності. Тоді вони переходять з розряду прострочених заборгованостей до розряду заборгованостей, за якими минув строк позовної давності.

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Після закінчення строку позовної давності кредиторська заборгованість, що залишається не стягнутою, стає безповоротною фінансовою допомогою для підприємства-покупця з боку підприємства-постачальника. Проте така можливість отримання фінансової допомоги товарами викликає іноді заперечення. Однак допомога полягає не в тому, що товари отримано, а в тому, що за них не заплачено.

Відповідно до листа Міністерства фінансів України від 30.01.2009 р. зобов'язання, яке не підлягає погашенню, списується з балансу з визнанням відповідної суми іншим операційним доходом того звітного періоду, в якому зобов'язання визнано таким, що не підлягає погашенню, з відображенням у рядку Звіту про фінансові результати. Показник цього рядка враховується при визначенні чистого прибутку.

У бухгалтерському обліку згідно з Інструкцією № 291 суму кредиторської заборгованості, яка залишилася непогашеною після закінчення строку позовної давності, відносять до складу доходу звітного періоду і відображають за кредитом субрахунка 717 «Дохід від списання кредиторської заборгованості», якщо виникнення заборгованості пов'язане з операційною діяльністю. А якщо списують заборгованість, виникнення якої не пов'язане з операційною діяльністю, то використовують субрахунок 746 «Інші доходи від звичайної діяльності».

Для контролю за розмірами простроченої заборгованості та для оперативного реагування і вжиття заходів управлінським персоналом щодо її погашення, на нашу думку, необхідно використовувати Реєстр простроченої кредиторської заборгованості та вести його за накопичувальною схемою. Приклад Реєстру наведено на рис. 3.4.7.

Одним з видів поточних зобов'язань є заборгованість за короткостроковими позиками. Відображення інформації про отримані кредити банків на рахунках бухгалтерського обліку залежить від того, до якого виду зобов'язань підприємства віднесуть заборгованість, що утворилася внаслідок одержаного кредиту.

Короткострокові позики відображаються в балансі за сумою погашення. Сума погашення – недисконтована сума грошових коштів чи їх еквівалентів, що, як очікується, буде сплачена для погашення зобов'язання в процесі звичайної діяльності підприємства.

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

				Затверджую:
Директор підприємства _____				В. В. Смалюк
				„__” _____ 20__ р.
Реєстр простроченої кредиторської заборгованості				
за _____ 20__ р.				
<i>(місяць, квартал, рік)</i>				
№ з/п	Найменування постачальника (підприємця)	Дата виникнення заборгованості	Предмет заборгованості	Сума, грн.
Виконавець _____ бухгалтер _____				
<i>(прізвище, ім'я, по бабкові)</i>				

Рис. 3.4.7. Запропонована форма Реєстру простроченої кредиторської заборгованості

Для обліку короткострокових позик використовують рахунок 60 «Короткострокові позики». Варто зазначити, що назва рахунка 60 «Короткострокові позики» не зовсім відповідає його характеристикі, наведеній в Інструкції до Плану рахунків. Зокрема, у назві використовується термін «позика», а на рахунку «...ведеться облік розрахунків у національній та іноземній валюті за кредитами банків ... та за позиками, термін погашення яких минув». Саме тому пропонуємо доповнити Інструкцію до Плану рахунків словами «...та позиками, отриманими від банківських та небанківських установ...» і викласти у такій редакції: «На рахунку 60 «Короткострокові позики» ведеться облік розрахунків у національній і іноземній валютах за кредитами банків та позиками, отриманими від банківських та небанківських установ, строк повернення яких не перевищує дванадцяти місяців з дати балансу, та за позиками, термін погашення яких минув».

Підприємства користуються кредитами та позиками, які надають банківські установи. Щодо інших позик, отриманих, наприклад, від небанківських установ, то питання їх відображення на рахунках бухгалтерського обліку підіймали у своїх працях Р. Е. Грачова [5], І. Я. Омецінська [17], О. О. Зеленіна [7] та ін. Зокрема, Р. Е. Грачова зазначає, що «...оскільки для обліку поточних

зобов'язань за небанківськими кредитами окремого рахунка не передбачено Планом рахунків, то варто скористатися субрахунком 601 і відкрити до нього рахунок третього порядку із назвою «Короткострокові небанківські позики» [5]. І. Я. Омецінська пропонує для відображення позик, отриманих від небанківських установ, відкривати додаткові субрахунки до рахунка 60 «Короткострокові позики», зокрема, 607 «Інші короткотермінові позики в національній валюті» та 608 «Інші короткотермінові позики в іноземній валюті» [17, с. 346]. О. О. Зеленіна пропонує змінити назви субрахунків 601 та 602 та відображати кредити, отримані від банків і небанківських фінансових установ на субрахунках 601 «Короткострокові кредити в національній валюті» та 602 «Короткострокові кредити в іноземній валюті» [7, с. 321].

Погоджуємося з думками вищезазначених вчених про те, що для відображення в обліку небанківських позик доцільно відкрити спеціальні субрахунки і вважаємо, що субрахунки 605 і 606 необхідно перейменувати, і назвати таким чином: 605 «Короткострокові позики небанківських установ у національній валюті» та 606 «Короткострокові позики небанківських установ в іноземній валюті». Такий поділ буде сприяти кращому розмежуванню сум банківських і небанківських позик. Щодо інформації за простроченими позиками, то пропонуємо показувати її на субрахунках 607 «Прострочені позики в національній валюті» та 608 «Прострочені позики в іноземній валюті». Також підтримуємо пропозицію І. О. Власової [2, с. 120] про зазначення в Інструкції до Плану рахунків характеристики рахунка як пасивного. Пропозиції щодо назви субрахунків та їх характеристики наведемо в табл. 3.4.2.

При отриманні суми позики на поточний рахунок підприємства складають проведення: дебет рахунка 311 «Поточні рахунки в національній валюті» та кредит рахунка 601 «Короткострокові кредити банків у національній валюті». Нарахування відсотків на дату складання балансу відображається записом за дебетом рахунка 951 «Відсотки за кредит» та кредитом рахунка 684 «Розрахунки за нарахованими відсотками». Для усунення плутанини за нарахованими відсотками за довгостроковими і короткостроковими кредитами, на нашу думку, доцільно скористатися введенням аналітичних рахунків до субрахунка 951 «Відсотки за кредит»: 9511 «Відсотки за довгостроковими кредитами та позиками», 9512 «Відсотки за короткостроковими кредитами та позиками».

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

Таблиця 3.4.2

Пропозиції до Плану рахунків щодо відображення короткострокових позик на субрахунках рахунка 60 «Короткострокові позики»

№ з/п	Шифр та назва субрахунка	Активний / Пасивний	Характеристика субрахунка
1	601 «Короткострокові кредити банків у національній валюті»	П	Відображаються суми заборгованості банкам за наданий кредит у національній валюті, строк повернення яких не перевищує дванадцяти місяців з дати балансу.
2	602 «Короткострокові кредити банків в іноземній валюті»	П	Відображаються суми заборгованості банкам за наданий кредит в іноземній валюті, строк повернення яких не перевищує дванадцяти місяців з дати балансу.
3	603 «Відстрочені короткострокові кредити банків у національній валюті»	П	Відображаються суми відстроченої короткострокової заборгованості банкам за кредит у національній валюті, термін погашення якого відстрочено.
4	604 «Відстрочені короткострокові кредити банків в іноземній валюті»	П	Відображаються суми відстроченої короткострокової заборгованості банкам за кредит в іноземній валюті, термін погашення якого відстрочено.
5	605 «Короткострокові позики небанківських установ у національній валюті»	П	Відображаються суми короткострокової заборгованості за позиками небанківських установ в національній валюті, строк повернення яких не перевищує дванадцяти місяців з дати балансу.
6	606 «Короткострокові позики небанківських установ в іноземній валюті»	П	Відображаються суми короткострокової заборгованості за позиками небанківських установ в іноземній валюті, строк повернення яких не перевищує дванадцяти місяців з дати балансу.
7	607 «Прострочені позики в національній валюті»	П	Відображаються суми заборгованості за позиками в національній валюті, термін погашення яких минув.
8	608 «Прострочені позики в іноземній валюті»	П	Відображаються суми заборгованості за позиками в іноземній валюті, термін погашення яких минув.
9	609 «Розрахунки за кредитом-овердрафт»	П	Відображаються суми, отримані за договором овердрафту, терміном до одного року.

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

Відсотки нараховуються щомісячно і включаються до складу витрат підприємства за принципом нарахування незалежно від дати їх виплати. При сплаті відсотків роблять бухгалтерський запис за дебетом рахунка 684 «Розрахунки за нарахованими відсотками» та кредитом рахунка 311 «Поточні рахунки в національній валюті». Однак на практиці бухгалтери для спрощення своєї роботи не використовують рахунок 684 «Розрахунки за нарахованими відсотками» і відображають нарахування і сплату відсотків однією кореспонденцією за дебетом рахунка 951 «Відсотки за кредит» та кредиту рахунка 311 «Поточні рахунки в національній валюті». Ця кореспонденція не суперечить Інструкції до Плану рахунків, однак, на нашу думку, вона є справедливою тільки у тому випадку, якщо нарахування і сплата відсотків відбувається протягом одного дня або до закінчення звітного періоду. В іншому випадку необхідно відкривати рахунок 684 «Розрахунки за нарахованими відсотками» та відображати виникнення заборгованості за нарахованими відсотками.

При поверненні суми кредиту складають кореспонденцію за дебетом рахунка 601 «Короткострокові кредити банків у національній валюті» та кредитом рахунка 311 «Поточні рахунки в національній валюті».

Короткострокові позики банку можуть використовуватись підприємствами безпосередньо для погашення заборгованості перед постачальниками без зарахування коштів на рахунки підприємства. При цьому складається обліковий запис: дебет рахунка 601 «Короткострокові кредити банків у національній валюті», кредит рахунка 631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками».

При несвоєчасній сплаті короткострокового кредиту умови угоди з банком про надання позики можуть переглядатися: зміна (продовження) термінів погашення позики, збільшення відсотків. При цьому укладається додатковий кредитний договір. Якщо короткостроковий кредит пролонговано і а 601 «Короткострокові кредити банків у національній валюті», кредит рахунка 603 «Відстрочені короткострокові кредити банків в національній валюті». Одночасно: дебет рахунка 603 «Відстрочені короткострокові кредити банків в національній валюті» та кредит рахунка 501 «Довгострокові кредити банків в національній валюті».

Якщо підприємство не сплатило своєчасно позики і її не було пролонговано, складається такий обліковий запис: дебет рахунка 601 «Короткострокові кредити банків у національній валюті», кредит рахунка 605 «Прострочені позики в національній валюті».

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

Погашення заборгованості відбувається шляхом перерахування коштів за умови їх наявності або відстроченням платежу, що є не вигідним для постачальників. Останнім часом для погашення поточної заборгованості набув популярності такий вид банківського кредитування, як овердрафт. Він дозволяє здійснювати розрахунки, коли коштів на поточному рахунку недостатньо.

Овердрафтом (англ. «overdraft» – «перевищення кредиту») називають кредитування банком розрахункового рахунка клієнта для оплати ним розрахункових документів при недостачі або відсутності на розрахунковому рахунку клієнта-позичальника грошових коштів. У такому випадку банк списує кошти з рахунка клієнта в повному обсязі, тобто автоматично надає клієнту кредит на суму, що перевищує залишок коштів [3].

Відмінною ознакою овердрафту від інших методів кредитування є те, що для погашення заборгованості спрямовуються всі суми, що надходять на рахунок клієнта. Існують такі види овердрафту, які можуть надаватися банком підприємству: стандартний, овердрафт авансом, овердрафт під інкасацію та технічний овердрафт.

Перевагами овердрафту для підприємств є швидкість проведення платежів та отримання його без застави, що зменшує витрати, пов'язані з оформленням заставного майна. Надання овердрафту не передбачає перевірки цільового використання, а отже, платежі можуть здійснюватися на власний розсуд позичальника. Щодо повернення коштів, то заборгованість перед банком погашається автоматично – за рахунок щоденних надходжень, а у разі погашення овердрафту в день, коли виникла заборгованість, відсотки за користування кредитними коштами не сплачуються взагалі.

Оскільки овердрафт є порівняно новим видом кредитування, то у зв'язку з цим виникають питання щодо відображення його в обліку. Розглянемо два підходи, які використовують підприємства. У першому випадку, якщо термін використання овердрафту встановлено у межах місяця або менше, то щоб уникнути зайвих записів в обліку відображають «червоний» залишок за рахунком 311 «Поточні рахунки в національній валюті». Таку кореспонденцію можна також скласти у випадку, коли термін овердрафту перебуває у межах кварталу. До використання цього підходу схиляються І. Я. Омецінська, В. А. Туржанський. Зокрема, В. А. Туржанський пропонує внести зміни в чинні нормативні документи і зробити рахунок 31 активно-пасивним з відображенням кредитового сальдо як від'ємного сальдо на рахунку, що утворилося внаслідок використання кредиту «овердрафт». І. Я. Омецінська

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

вважає можливою наявність від'ємного значення на рахунку 31 «Рахунки в банках» у сумі використаного ліміту овердрафту. Однак на кінець звітного періоду вона пропонує від'ємну суму прирівняти до нуля, одночасно збільшивши суму зобов'язання за короткостроковими кредитами. Така операція матиме вигляд: дебет рахунка 31 «Рахунки в банках», кредит рахунка 60 «Короткострокові позики». Якщо ж його термін перевищує один квартал, то цілком можливо використовувати для обліку рахунок 60 «Короткострокові позики» [18, с. 654].

Другим варіантом обліку отримання овердрафту є відображення за дебетом рахунків 371 «Розрахунки за виданими авансами», 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками» та кредитом рахунка 31 «Рахунки в банках» суми коштів, які є доступними на поточному рахунку, та дебетом рахунків 371 «Розрахунки за виданими авансами», 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками» та кредитом рахунка 60 «Короткострокові позики» суми коштів, які надав банк. Проте у цьому випадку незрозумілою буде ситуація, коли певна сума коштів надійде на поточний рахунок, адже вона може погасити всю суму овердрафту.

Також в обліку підприємств відображається одноразова плата, внесена підприємством перед відкриттям послуги овердрафту. Вона відноситься до витрат звітного періоду і фіксується на рахунку 952 «Інші фінансові витрати». Цю суму також можна відображати у складі витрат майбутніх періодів на рахунку 39 «Витрати майбутніх періодів» доти, доки підприємство не почне використовувати кредитні кошти. Причому незалежно від того, скористалося підприємство такою послугою чи ні, ця одноразова плата у будь-якому разі включається до витрат підприємства і відображається у податковому обліку.

Відсотки за використання кредиту у вигляді овердрафту, як і будь-які інші відсотки, в обліку відносять до витрат звітного періоду і відображають на субрахунку 951 «Відсотки за кредит». Що ж до штрафних санкцій, які можуть виникнути у підприємств у разі невиконання умов кредитного договору, то в обліку вони відобразатимуться на субрахунку 948 «Визнані штрафи, пені, неустойки».

Вважаємо, що для ведення обліку отримання та використання овердрафту необхідно доповнити рахунок 60 «Короткострокові позики» субрахунком 609 «Розрахунки за кредитом-овердрафт», на якому відобразатимуться суми, отримані за договором овердрафту терміном до одного року.

Одним з видів поточних зобов'язань за розрахунками є поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями. Розглянемо детальніше її облік.

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

Для узагальнення інформації про стан розрахунків за поточними зобов'язаннями, переведеними зі складу довгострокових, при настанні строку погашення протягом дванадцяти місяців з дати балансу призначено рахунок 61 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями». За кредитом цього рахунка відображається частина довгострокових зобов'язань, яка підлягає погашенню протягом дванадцяти місяців з дати балансу, за дебетом – погашення поточної заборгованості або її списання. І. Я. Омецінська до рахунка 61 пропонує відкривати субрахунки другого порядку для розкриття інформації про кожен окремий вид довготермінової заборгованості, переведеної до складу поточної. Вона пропонує з метою полегшення облікових записів, щоб цифра, відведена для позначення субрахунка другого порядку, відповідала другій цифрі рахунка, на якому відображається довготермінове зобов'язання, яке в цей момент переводиться до складу поточних [17, с. 347].

Підставою для обліку поточної заборгованості за довгостроковими зобов'язаннями є довідки бухгалтерії, складені на основі договорів, актів приймання-передачі векселів та інших документів, в яких зазначено погашення довгострокової кредиторської заборгованості.

Як уже зазначалося, поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями виникає при переведенні довгострокової заборгованості до складу поточної. Переважно це операції, пов'язані зі сплатою довгострокових позик, роялті, орендних платежів, тощо. Розглянемо ці операції більш детально.

Отримання довгострокової позики відображається в обліку за кредитом рахунка 50 «Довгострокові позики». Якщо ж її погашення необхідно проводити щороку, то у цьому випадку потрібно перевести частину довгострокової позики, яка підлягає погашенню у звітному періоді до складу поточної заборгованості за довгостроковими зобов'язаннями. В бухгалтерському обліку буде відображено кореспонденцію із дебету рахунка 50 «Довгострокові позики» та кредиту рахунка 611 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями в національній валюті».

Щодо роялті, то якщо нарахована згідно з ліцензійною угодою заборгованість зі сплати роялті не підлягає погашенню протягом дванадцяти місяців з дати балансу, то для обліку такого зобов'язання ліцензіату рекомендується застосовувати рахунок 55 «Інші довгострокові зобов'язання», а із переведенням довгострокових зобов'язань у поточні – рахунок 61 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями» [8].

Якщо підприємство-орендар отримує у фінансову оренду основні засоби, то воно зобов'язане відповідно до умов договору сплачувати певну суму за об'єкт оренди. Заборгованість орендаря обліковується на субрахунок 531 «Зобов'язання з фінансової оренди», а її частина, яка має бути погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу переводиться до складу поточної, тобто кредитується субрахунок 531 «Зобов'язання з фінансової оренди», а дебетується – 611 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями в національній валюті». Перерахування цієї суми буде відображатися за дебетом 611 субрахунок та кредитом 311 «Поточні рахунки в національній валюті».

У процесі господарської діяльності підприємство також вступає у відносини із засновниками, учасниками та різними суб'єктами господарювання. Відносини підприємства з учасниками можна розглядати з двох позицій: з одного боку, учасники повинні повністю розрахуватися з підприємством за внесками до статутного капіталу, з іншого – підприємство зобов'язане сплачувати учасникам їх доходи у вигляді дивідендів.

Облік розрахунків з учасниками ведеться відповідно до Плану рахунків на рахунок 67 «Розрахунки з учасниками». Згідно з Інструкцією до нього передбачено ведення двох субрахунків: 671 «Розрахунки за нарахованими дивідендами» та 672 «Розрахунки за іншими виплатами». Щодо субрахунок 671 «Розрахунки за нарахованими дивідендами», то їх нарахування проводиться персоналізовано, відповідно до реєстру учасників за дебетом субрахунків нерозподіленого прибутку 441 та 442, а у випадку створення резерву для їх виплат – за дебетом 43 рахунок. Погашення зобов'язань перед учасниками може відобразитися за кредитом рахунків 30 (готівкою), 31 (безготівковим шляхом), 70 (готовою продукцією чи товарами). Інструкцією передбачено можливість утримання із дивідендів суми неповерненого авансу, виданого підзвітній особі, яка відобразатиметься за дебетом 671 субрахунок та кредитом 372. Реінвестування дивідендів відображається за дебетом субрахунок 671 та кредитом 40 або 46.

В Інструкції до Плану рахунків зазначено, що рахунок 67 може кореспондувати з рахунком 73 «Інші фінансові доходи». Однак Р. Е. Грачова зазначає, що суть цієї кореспонденції пояснити неможливо, оскільки рахунок дивідендів до сплати (від емітента) не може кореспондувати з рахунком доходів від дивідендів, які отримує підприємство (але вже як інвестор) [5]. Аналогічно й з іншими доходами учасникам, які дане підприємство сплачує їм як емітент і, з іншого боку, отримує також від інших емітентів. Субрахунки 671

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

та 672 не можуть кореспондувати із субрахунками: 731, 732, 733. На думку Р. Е. Грачової, на тих та інших обліковуються абсолютно різні операції. Підтримуємо цю позицію щодо обліку розрахунків з учасниками та пропонуємо вилучити з рахунка 67 в Інструкції до Плану рахунків кореспондуючий рахунок 73 «Інші фінансові доходи».

Отже, методика обліку поточних зобов'язань на сьогодні містить багато суперечливих аспектів, які потребують подальших досліджень, а також врегулювання шляхом внесення змін до нормативних та інструктивних документів з бухгалтерського обліку.

З проведеного дослідження обліку поточних зобов'язань підсумуємо наступне:

1. Правильність і точність відображення в обліку поточних зобов'язань залежить від правильної і точної їх класифікації. До класифікаційних ознак, за якими поділяють поточні зобов'язання, доцільно віднести такі: за видами поточних зобов'язань; за суб'єктами погашення; за видами діяльності; за термінами погашення; за видами обліку; за своєчасністю погашення; за видами погашення.

2. З метою детальнішого розкриття вимог щодо визнання та оцінки поточних зобов'язань в обліку наведених у П(С)БО 11 «Зобов'язання» та їх доповнення пропонуємо Міністерству фінансів України розробити методичні рекомендації з обліку поточних зобов'язань, в яких би розкривалась інформація щодо використання видів оцінки, наводилась методика розрахунку вартостей для різних видів поточних зобов'язань та умови відображення поточних зобов'язань у фінансовій звітності. Зокрема, зобов'язання за короткостроковими позиками варто оцінювати за теперішньою вартістю, заборгованість перед бюджетом – за вартістю реалізації, заборгованість за товари, роботи, послуги – за поточною вартістю.

3. З метою систематизації інформації щодо поточних зобов'язань методу та організацію їх обліку пропонуємо розглядати за видами: кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги; поточні зобов'язання за обов'язковими виплатами та платежами; інші поточні зобов'язання за розрахунками.

4. Для відображення в обліку небанківських позик доцільно відкрити спеціальні субрахунки, а субрахунки 605 і 606 необхідно перейменувати: 605 «Короткострокові позики небанківських установ у національній валюті» та 606 «Короткострокові позики небанківських установ в іноземній валюті». Такий поділ буде сприяти кращому розмежуванню сум банківських і

Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку

небанківських позик. Щодо інформації за простроченими позиками, то пропонуємо показувати її на субрахунках 607 «Прострочені позики в національній валюті» та 608 «Прострочені позики в іноземній валюті». Облік розрахунків за отриманим кредитом-овердрафт пропонуємо вести на субрахунку 609 «Розрахунки за кредитом-овердрафт».

5. Відображення в обліку інших поточних зобов'язань за розрахунками потребує подальших досліджень, які мають врегулювати методичні та організаційні аспекти їх обліку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський фінансовий облік : підруч. для студ. ВНЗ / Ф. Ф. Бутинець. – [7-ме вид., доп. і перероб.]. – Житомир : ПП «Рута», 2009. – 832 с.
2. Власова І. О. Проблеми класифікації заборгованості / І. О. Власова // Вісник Технологічного університету Поділля. – 2003. – № 5. – Ч. 2, т. 2. – С. 119–124. – (Серія «Економічні науки»).
3. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.uk.wikipedia.org.
4. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік за міжнародними стандартами: приклади та коментарі : практич. посіб. / С. Ф. Голов, В. М. Костюченко. – К. : Лібра, 2001. – 840 с.
5. Грачева Р. Е. Энциклопедия бухгалтерского учета / Р. Е. Грачева. – К. : Галицкие контракты, 2004. – 832 с.
6. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України № 996-XIV від 16.07.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
7. Зеленіна О. О. Проблемні питання оцінки та визнання балансової вартості кредиту як елементу позикового капіталу підприємства / О. О. Зеленіна // Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 3 (53). – С. 318–325.
8. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : затв. наказом Міністерства фінансів України від 30 листоп. 1999 р. № 291 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
9. Кутер М. И. Бухгалтерський учет: основы теории : уч. пособ. / М. И. Кутер. – М. : Экспертное бюро-М, 1997. – 496 с.

Розділ 3. Облікові підходи та аналітична оцінка капіталу...

---

10. Лапіна Н. Овердрафт – особливості застосування й обліку [Електронний ресурс] / Н. Лапіна. – Режим доступу : www.dtkk.com.ua.
11. Малюга Н. М. Шляхи удосконалення оцінки в бухгалтерському обліку: теорія, практика, перспективи / Н. М. Малюга. – Житомир : ЖІТІ, 1998. – 384 с.
12. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 «Подання фінансової звітності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.
13. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.
14. Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ), включаючи Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку (МСБО) та Тлумачення за станом на 31 берез. 2004 р. Ч. I. – К. : ФПБАУ, 2004. – 1278 с.
15. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
16. Нидлз Б. Принципы бухгалтерского учета / Б. Нидлз, Х. Андерсон, Д. Колдуэлл ; [пер. с англ. под ред. Я. В. Соколова]. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 496 с.
17. Омецінська І. Я. Поділ зобов'язань та відображення їх у балансі / І. Я. Омецінська // Ефективність інвестиційного процесу в Україні: стан, проблеми і перспективи : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. ; за ред. д.е.н, проф. Б. М. Литвина. – Тернопіль : Принтер-інформ, 2005. – С. 342–348.
18. Омецінська І. Я. Проблеми обліку кредитів банку / І. Я. Омецінська // Обліково-аналітичні системи суб'єктів господарської діяльності в Україні ; за ред. доц. В. Є. Швеця. – Львів : Інтереко, 2005. – С. 652–658. – (Спецвип. 15, ч. 2).
19. Орлов І. В. Бухгалтерський облік і контроль зобов'язань суб'єктів господарювання: теорія і методологія : моногр. / І. В. Орлов ; Житомир. держ. технол. ун-т. – Житомир, 2010. – 400 с.
20. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : затв. наказом Міністерства фінансів України від 30 лист. 1999 р., № 291 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

21. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» : затв. наказом Міністерства фінансів України № 20 від 31.01.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
22. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах» : затв. наказом Міністерства фінансів України від 28.05.1999 р., № 137 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
23. Пузійчук В. Зовнішні зобов'язання як об'єкт обліку / В. Пузійчук // Вісник КНТЕУ. – 2011. – № 2. – С. 77–83.
24. Пташник А. М. Класифікація поточних зобов'язань визнаними у праві та бухгалтерському обліку / А. М. Пташник // Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 3 (53). – С. 215–217.
25. Сопко В. В. Бухгалтерський облік капіталу підприємства (власності, пасивів) : навч. посіб. / В. В. Сопко. – К. : Центр навч. л-ри, 2009. – 312 с.
26. Тесленко Т. І. Виникнення зобов'язань, їх класифікація та відображення у фінансовій звітності / Т. І. Тесленко // Науковий вісник Національної академії державної податкової служби України. – 2004. – № 1 (23). – С. 122–126.
27. Травінська С. І. Класифікація поточних зобов'язань в законодавстві та бухгалтерському обліку [Електронний ресурс] / С. І. Травінська. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua.

Наукове видання

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ ОБЛІКУ

Монографія

За науковою редакцією
доктора економічних наук, професора З.-М. В. Задорожного,
доктора економічних наук, професора Я. Д. Крупки

Редактор *Оксана Бойчук*

Комп'ютерне верстання *Лариси Щербак*

Дизайн обкладинки *Марії Одобецької*

Підп. до друку 26. 12. 2013 р.
Формат 60x84^{1/16}. Гарнітура Times New Roman і Arial.
Папір офсетний. Друк на дублюванні.
Умов. друк. арк. 17,1. Обл.-вид. арк. 19,1.
Зам. № 002-13. Наклад 300 прим.

Видавець
Тернопільський національний економічний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46004

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.

ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ»
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46004
тел. 47-58-72